

Historia Ecclesiastica



Ročník VIII.
2017
č. 2

Z obsahu

LUKÁCS Olga: AZ ERDÉLYI REFORMÁTUS PÜSPÖKI TISZTSÉG
JELENTŐSÉGE GELEJI KATONA ISTVÁN KORÁBAN

Rudolf SVOBODA: JAN VALERIÁN JIRSÍK IN DER ZEIT DER VERWANDLUNG
DER BEZIEHUNG ZWISCHEN DER KIRCHE
UND DEM STAAT (1848 – 1850)

MOLNÁR János: SCHICKSAL DER NESTORIANERN



VYDAVATELSTVO
PREŠOVSKÉJ
UNIVERZITY

HISTORIA ECCLESIASTICA

Časopis pre dejiny cirkví a náboženstiev v Strednej Európe
Journal on the history of Central European churches and religions
Zeitschrift für die Geschichte der Kirchen und der Religionen in Mitteleuropa
Közép-európai egyház- és vallástörténeti folyóirat
Czasopismo Historii Kościoła i Religii w Europie Środkowej

Ročník VIII.

2017

číslo 2

Redakčná rada:

prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. (*predseda*)
Mons. Dr. h. c. ThDr. Ján Babjak SJ; PhD., doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc.;
doc. PhDr. Jiří Bílý, PhD.; prof. Dr. Buzogány Dezső; Dr. Czenthe Miklós;
doc. David Paul Daniel, A. B., M. A., M. Div., PhD.; prof. Dr. Dienes Dénes;
doc. PhDr. Martin Javor, PhD.; Mons. prof. ThDr. Viliam Judák, PhD.;
PhDr. Eva Kowalská, DrSc.; prof. ThDr. Jan Blahoslav Lášek; Mgr. Lévai Attila, PhD.;
prof. RNDr. René Matlovič, PhD.; prof. PhDr. Pavol Mešťan, DrSc.;
Dr. Pálfi József; prof. Dr. Papp Klára, PhD.; prof. ThDr. Peter Šturák, PhD.;
Univ. prof. Dr.h.c. Dr. Karl Schwarz; prof. Dr. Wacław Wierzbieniec,
doc. Dr. Püski Levente, doc. Dr. Władysław Tabasz

Redakcia:

doc. PhDr. Martin Javor, PhD. (*hlavný redaktor*)
PhDr. Jaroslav Coranič, PhD.; Mgr. Annamária Kónyová, PhD.
PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.; Mgr. Monika Bizoňová, PhD.; Marek Sedlák

Preklad rezumé:

Ústav jazykových kompetencií CCKV PU a autori

Jazyková úprava:

Mgr. Veronika Drábová

Vydáva:

Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu
Prešovskej univerzity v Prešove vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity
17. novembra 15, 080 01 Prešov, IČO 17 070 775

Dátum vydania:

január 2018

Tlač:

GRAFOTLAČ, Prešov

Evid. číslo: EV 4273/11

ISSN 1338-4341



Táto publikácia vznikla vďaka podpore v rámci operačného programu Výskum a vývoj, pre projekt: Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu, kód projektu ITMS:26220120057, spolufinancovaný zo zdrojov Európskeho fondu regionálneho rozvoja

Časopis je registrovaný v textovej databáze ADT (Arcanum Digitalis Tudománytár)

Časopis je registrovaný v databáze ERIH plus (European reference index for the humanities and social sciences)

Časopis je registrovaný v databáze EBSCO

Časopis je registrovaný v databáze SCOPUS

Obsah – Content – Inhalt – Tartalom – Spis treści

Štúdie – Articles – Studien – Tanulmányok – Artykuły	3
ZMENY KONFESIONÁLNYCH POMEROV V PREŠOVE V 17. STOROČÍ.....	3
<i>Peter KÓNYA</i>	
AZ ERDÉLYI REFORMÁTUS PÜSPÖKI TISZTSÉG JELENTŐSÉGE GELEJI KATONA ISTVÁN KORÁBAN	21
<i>LUKÁCS Olga</i>	
PRÍRODNÉ VEDY VO VZDELÁVANÍ NA PROTESTANTSÝCH VYŠŠÍCH ŠKOLÁCH V UHORSKU V RANOM NOVOVEKU	33
<i>Annamária KÓNYOVÁ</i>	
SKALICKÝ EVANJELICKÝ A. V. CIRKEVNÝ ZBOR VO SVETLE ZÁPISNICE KANONICKEJ VIZITÁCIE	47
<i>Lucia ŠTEFLOVÁ</i>	
JAN VALERIÁN JIRSÍK IN DER ZEIT DER VERWANDLUNG DER BEZIEHUNG ZWISCHEN DER KIRCHE UND DEM STAAT (1848 – 1850)	57
<i>Rudolf SVOBODA</i>	
HUDOBNOKRITICKÁ A UMELECKÁ ČINNOSŤ DEZIDERA LAUKA V ČASE JEHO ŠTÚDIÍ NA EVANJELICKOM KOLÉGIU V PREŠOVE V ROKOCH 1891 – 1894.....	76
<i>Slávka KOPČÁKOVÁ</i>	
CÍRKEVNÍ SLAVNOSTI V LETECH 1989 A 1990 NA PRACHATICKU	88
<i>František KOTĚŠOVEC</i>	
SCHICKSAL DER NESTORIANERN.....	98
<i>MOLNÁR János</i>	
PARADOXY RUSKÉHO POREVOLUČNÉHO VÝVOJA. ŽIDIA A EURÁZIJSKÉ HNU Tie.....	105
<i>Ján ŠAFIN</i>	

Archív – Archives – Archiv – Levéltár – Archivum	121
K SV. GREGOROVI PALAMOVÍ.....	121
<i>Ján ŠAFIN</i>	
KATALÓG ČLENOV SPOLOČNOSTI JEŽIŠOVEJ PÔSOBIACICH V TRENČÍNE V ROKOCH 1665 – 1674.....	135
<i>Libor BERNÁT</i>	
ANDREJ BUDIŠ: HLAS K BRATOM!	177
<i>Martin JAVOR</i>	
Recenzie, anotácie – Review – Kritik – Könyvszemle – Reconzje i omówienia	188
Kronika – Chronicle – Chronic – Krónika –Kronika	210

ZMENY KONFESIONÁLNYCH POMEROV V PREŠOVE V 17. STOROČÍ

Peter KÓNYA*

Changes in Confessional Composition in Prešov during the 17th century

Over the course of the 17th century, the free royal city of Prešov underwent stormy religious development with many changes, which fundamentally influenced its further development. The development of the Confessional composition built up on its previous period, and continued so, almost undisturbed and without any external intervention, until the last third of the century, which was characterized by the complete Evangelic, or more precisely Lutheran dominance. The Lutheran or later Evangelical Church of the Augsburg Confession (ECAV) was until 1671 the only religious organisation in the town of Prešov. Forced Catholic Reformation in the 70s meant not only the transitional extinction of the Evangelical Church, but also the establishment of the Roman Catholic parish, which maintained its position even during the period of restitution of religious freedom for the Protestants during the uprising of Emeric Thököly. Further strengthening of the Catholic Church was brought by the new Catholic Reformation after 1687 and the unlawful denial of the right for the Evangelicals to public religious practice. The Rákóczi Uprising (1705 – 1711) was the first and for long the only period of the real religious tolerance in the history of the town, during which the Evangelical and Catholic parish co-existed, and following the year 1707, even the Reformed Church was active. The population of other religions was quite rare and they did not establish their own Church organisation. Those were predominantly Orthodox trade-men present in the town from the end of the century and the Jews residing in the town during annual and weekly markets only.

Key words: Prešov, confessional composition, 17th century, Reformation, Catholic Reformation, ECAV.

Slobodné kráľovské mesto Prešov prešlo v priebehu „dlhého“ 17. storočia¹ búrlivým náboženským vývinom s viacerými zmenami, ktoré zásadne ovplyvnili jeho vývoj v nasledujúcom období. Až do poslednej tretiny storočia takmer nerušené a bez vonkajších zásahov pokračoval vývin konfesionálnych pomerov z predchádzajúceho obdobia, charakterizovaný úplnou dominanciou evanjelického, resp. lutherského náboženstva. Lutherský alebo neskôr evanjelický a. v. zbor bol do r. 1671 jedinou cirkevnou organizáciou na pôde mesta. Násilná rekatolizácia v 70. rokoch znamenala nielen prechodný zánik evanjelického cirkevného zboru, no takisto vznik rímskokatolíckej farnosti, ktorá sa udržala aj počas reštitúcie náboženskej slobody protestantov počas povstania Imricha Thökölyho. Ďalšie zo-

* Príspevok je výstupom projektu: VEGA 1/0619/17 Cirkevný vývin Slovenska v 16. – 18. storočí v celokrajinských procesoch a každodennej rozmanitosti.

¹ Trvajúceho od r. 1604 do roku 1711.

silnenie katolíckej cirkvi prinieslo obnovenie rekatolizácie po roku 1687 a proti-zákonné upretie práva evanjelikom na verejnú náboženskú prax. Počas povstania Františka II. Rákócziho (1705 – 1711) nastalo prvé a dlho jediné obdobie skutočnej náboženskej tolerancie v dejinách mesta, keď paralelne pôsobila evanjelická i katolícka farnosť a od r. 1707 aj reformovaný zbor. Obyvateľstvo iného vyznania sa v Prešove nachádzalo iba sporadicky a nevytvorilo vlastnú cirkevnú organizáciu. Týkalo sa to najmä ortodoxných obchodníkov, prítomných v meste od konca storočia, a židov, zdržiavajúcich sa iba na výročných a týždenných trhoch.

V prvých siedmich decéniách 17. storočia bol miestny lutherský zbor jedinou cirkevnou organizáciou v meste. Prešovský evanjelický zbor bol jednotný a od 16. storočia organizovaný na národnostnom princípe. Od začiatku jeho existencie pôsobili v meste traja kazatelia, nemecký, slovenský a maďarský, neskôr štyria kňazi (po jednom pre slovenskú a maďarskú a dvaja pre nemeckú národnosť, pričom nemeckí kňazi zastávali zároveň úrady prvého i druhého farára). Každá národnosť mala spravidla i organistu, kantora a ďalších zamestnancov, platených (podobne ako kňazi) z mestskej pokladnice. Takisto v meste postavené kostoly si rozdelili evanjelici troch národností. Farský chrám sv. Mikuláša patrila Nemcom a naďalej ostal farským kostolom, slovenskí mešťania používali bývalý špitálsky kostolík v južnej časti námestia a spočiatku menej početní evanjelici maďarskej národnosti si ešte v roku 1565 postavili vlastný chrám južne od Slovenskej ulice.² V prvých rokoch storočia patrila prešovský zbor do Seniorátu piatich slobodných kráľovských miest, existujúceho od r. 1546.

Kľúčový význam pre ďalšiu existenciu prešovského evanjelického zboru aj lutherskej cirkvi v celom Hornom Uhorsku mala synoda, konaná r. 1614 v Spišskom Podhradí. Spolu s lutherskými magnátmi, zemanmi, vyslancami piatich hornouhorských slobodných kráľovských miest a kňazmi dvoch dovtedajších seniorátov (mestského a vidieckeho) sa na synode zúčastnili aj richtár, farár a ďalší vyslanci z Prešova. Delegáti synody sa prihlásili ku kánonom synody v Žiline (z r. 1610) a prijali vlastných šesťnásť záverov, ktoré, rovnako ako žilinské, potvrdil palatín Juraj Thurzo. Jedným z hlavných výsledkov synody bolo konštituovanie samostatnej cirkevnej organizácie evanjelikov v Hornom Uhorsku, v skutočnosti však iba v západnej časti dnešného východného Slovenska. Jej delegáti schválili vytvorenie dvoch cirkevných dištriktov, a tak v tejto časti krajiny vznikli dve evanjelické superintendencie: mestská (piatich slobodných kráľovských miest) a vidiecka (na území Spišskej a Šarišskej stolice). Za mestského superintendenta synoda zvolila levočského evanjelického kňaza Petra Zablera a vidieckym superintendentom sa stal spišskopodhradský farár Štefan Xylander.³ Po roku 1614 sa tak Prešov stal súčasťou superintendencie slobodných kráľovských miest a postupne jej prirodzeným správnym, duchovným a politickým centrom.

² LAZAR, E. – MIDRIAK, J. *Dejiny evanjelického cirkevného zboru podľa augsburského vyznania v Prešove*. 1983. Rkp., s. 114.

³ BRÜCKNER, G. *Szepesváraljai zsinat*. Nyíregyháza 1914. Na rozdiel od žilinskej synody sa v Spišskom Podhradí jasne ukázala veľká moc slobodných kráľovských miest v cirkvi, ktoré si dokázali presadiť samostatnú superintendenciu. Práve vďaka nim i početným spišským cirkevným zborm bola zrejma aj mocenská prevaha nemeckého mešťanstva v novej cirkevnej organizácii.

V roku 1617 si v prešovskom zbore slávnostnými službami Božími pripomenuli sté výročie reformácie.⁴ V tom istom čase, zrejme tiež z príležitosti osláv centenária reformácie, bol slávnostne inštalovaný nový organ vo farskom Kostole sv. Mikuláša, v hodnote 480 zlatých. Zároveň dala farnosť zrekonštruovať strechu na slovenskom (bývalom špitálskom) kostole, s nákladom 232 zlatých 58 denárov.⁵ V tom období boli vyzbierané štedré milodary od mešťanov, v sume dosahujúcej niekoľko tisíc zlatých.⁶

V prvej polovici storočia sa konalo v Prešove niekoľko synod a konventov Superintendencie piatich slobodných kráľovských miest. Prvý konvent sa uskutočnil ešte počas povstania Gabriela Bethelena 24. júna 1621. Jeho delegáti nariadili zbierku na vyplácanie povstaleckých vojenských kňazov a povinné modlitby vo všetkých kostoloch za víťazstvo Bethlenových vojsk.⁷ O šesť rokov, v júni 1627 sa konala v Prešove dištriktuálna synoda.⁸

Ďalšia synoda sa uskutočnila v meste v polovici mája 1656. Zúčastnili sa jej vyslanci všetkých piatich miest a ich kňazov. Synoda rozhodla o zjednotení rítu v celej superintendencii. Znamenalo to odstránenie väčšiny prežitých prvkov stredovekej cirkvi, ako boli latinské piesne, ranné omše, exorcizmy alebo konanie sobášov v nedeľu. Namiesto nich boli zavedené vo všetkých chrámoch výlučne nemecké (resp. slovenské a maďarské) piesne.⁹

Významnou udalosťou v dejinách evanjelickej a. v. cirkvi v Prešove bola stavba nového Kostola sv. Trojice na námestí v rokoch 1642 – 1647. Stavbu chrámu, ktorý mal zabezpečiť duchovné potreby početne rýchlo rastúcej časti maďarských veriacich, financovalo mesto. Popri jedinečnom umeleckom stvárnení tohto zriedkavého renesančného komplexu dokladá aj pokojné spolužitie a spoluprácu národností vnútri jednotného cirkevného zboru. Pre pomery v zbore je príznačné, že slávnostnú kázeň na počesť založenia chrámu mal práve slovenský kňaz, český exulant Jakub Jakobeus.¹⁰ Táto veľkoryso riešená stavba, umiestnená na námestí, vedľa farského kostola a mestskej školy, mala akiste i politický význam a bola demonštráciou sily protestantizmu v čase silnejúcej rekatolizácie.

Prešov, podobne ako ďalšie hornouhorské slobodné kráľovské mestá, stál tradične na strane lutherskej ortodoxie. Aj keď okrem synody z r. 1663 nie sú známe zo 17. storočia významnejšie vieroučné konflikty vnútri prešovského zboru, resp. s predstaviteľmi ďalších protestantských cirkví, teologickú hladinu v meste rozvírili diskusie spojené s možným pozvaním Jána Amosa Komenského do vedenia mestskej humanistickej školy v polovici storočia.

⁴ FRENÝÓ, L. *Augsburgi hitvallású eperjesi evangélikus egyházközség története, I. Rkp.*, s. 64 (ďalej *Augsburgi hitvallású...*).

⁵ *Augsburgi hitvallású*, s. 64.

⁶ Iba na platy cirkevných a školských zamestnancov oferovali veriaci 943 zlatých 90 denárov. *Augsburgi hitvallású*, s. 64.

⁷ *Augsburgi hitvallású*, s. 65.

⁸ HAIN, G. *Szepességi avagy Lőcsei krónika és évkönyv*. Budapest 1988, s. 187.

⁹ HAIN, G. *Szepességi avagy Lőcsei krónika és évkönyv*. Budapest 1988, s. 242 – 243.

¹⁰ Kázeň Věčná a neumírající paměť založení chrámu Božího národu Uherského ve svobodném královském městě Prešove (Levoča 1647).

Iniciatíva za získanie vtedy už známeho pedagóga pre mesto vyšla z miestneho evanjelického gymnázia. Komenský sa v polovici 17. storočia dvakrát zastavil v Prešove. Prvý raz r. 1650, keď na pozvanie Zuzany Lorántffy a Žigmunda Rákócziho cestoval do Blatného Potoka, aby prevzal vedenie tamjšieho reformovaného kolégia. Počas niekoľkodňovej návštevy v meste, ako hosť správcu rákócziovských majetkov Andreja Klobusiczkého, sa zoznámil s vyspelou mestskou školou. V Prešove by si ho radi nechali najmä niektorí profesori gymnázia, ich návrhy však vtedajší maďarský kňaz Martin Madarász striktnie odmietol.¹¹

Druhý raz navštívil Komenský Prešov v roku 1655, pri návrate z blatnopotockého reformovaného kolégia. Slávneho rektora pozvali vtedy do mesta dvaja jeho prívrženci a bývalí študenti z Blatného Potoka: prešovský nemecký evanjelický farár Ján Sartorius Schneider a nový maďarský evanjelický kňaz a dovtedajší konrektor gymnázia Juraj Curiani. Avšak ani týmto dvom osobnostiam, napriek ich veľkej autorite, sa nepodarilo presvedčiť mesto o potrebe voľby Komenského za rektora gymnázia.¹² Táto snaha, ktorá by bez pochyby priniesla mestu veľký úžitok, tak opäť nevyšla. Pre vedenie prešovskej evanjelickej a. v. farnosti a rovnako mestskú radu nebolo však najdôležitejšie medzinárodné uznanie tohto významného pedagóga. Rozhodujúcu úlohu v ich postojoch zohrali teologické dôvody. Komenský, ako biskup a významný teológ Jednoty bratskej, ktorá sa v tomto období stále viac zblížovala s kalvinizmom, nebol prijateľný pre lutherský ortodoxný prešovský cirkevný zbor. Ani on sa však netajil svojimi výhradami proti lutherskej ortodoxii a aj v Prešove otvorene vyhlásil, že reformovaní sú „oveľa zbožnejší, než luteráni.“¹³

Napriek porážke Sartoria a Curianiho vo veci pozvania slávneho pedagóga už o jedno desaťrocie neskôr sa dostalo najvýznamnejšiemu miestnemu Komenského stúpenkovi zadostučinenie od delegátov ďalšej prešovskej synody. Na synode v lete 1663 sa riešil teologický spor medzi farárom Abrahámom Eccardom a druhým nemeckým kňazom Jánom Sartoriom Schneiderom, spôsobený Eccardovou kritikou Sartoriovho eklektického chápania niektorých teologických otázok. Sartorius sa verejne hlásil ku Komenského dielam, šíril jeho učenie o troch častiach nachádzajúcich sa v človeku, o vyobcovaní hriešnikov či o jednom jazyku, používanom apoštolmi. Samozrejme, tieto názory narazili na odpor silne luthersky vyhraneného Eccarda. Paradoxne, synoda dala za pravdu Sartoriovu a očistila ho od obvinení a Eccarda, pevne stojaceho na pozíciách lutherskej ortodoxie, dokonca zbavila úradu.¹⁴

V druhej polovici storočia bol Prešov silnou baštou protestantizmu v Hornom Uhorsku, správnym a kultúrnym centrom evanjelickej cirkvi nielen v rámci Superintendencie piatich a od r. 1656 šiestich (spolu s Kežmarkom) slobodných kráľovských miest. Jeho pozície zosilneli po založení Kolégia hornouhorských stavov, prvej evanjelickej vysokej školy v kráľovstve. Zároveň stále, už takmer stoštyridsať

¹¹ FRENÝÓ, L. Prečo nepovolali Prešovania Jána A. Komenského za rektora Kolegia? In *Sborník prac profesorov ev. kol. slov. gymnázia v Prešove 1940*. Prešov 1940, s. 164 – 166.

¹² GÖMÖRY, J. *Az Eperjesi ev. Kollégium 1531 – 1931*. Prešov 1933, s. 55; HÖRK, J. *Az Eperjesi ev. Ker. Collegium Története*. Kassa 1896, s. 61.

¹³ GÖMÖRY, J. *Az Eperjesi ev. Kollégium 1531 – 1931*. Prešov 1933, s. 55.

¹⁴ *Augsburgi hitvallású*, s. 71 – 75.

rokov, nepôsobila v meste iná cirkevná organizácia ako trojjazyčný evanjelický cirkevný zbor, integrujúci takmer všetko obyvateľstvo.

Katolíci boli síce počas 17. storočia v meste tolerovaní, nevytvorili však farnosť ani filiálku inej farnosti a schádzali sa v súkromných domoch. Pritom najvyššie cirkevné vrchnosti, ako bol najmä jágerský biskup či ostrihomský arcibiskup, no aj sám panovník, sa už skôr snažili administratívnymi opatreniami posilniť pozície katolíkov v meste a vytvoriť materiálnu bázu pre zriadenie farnosti. Tieto snahy iniciovali predovšetkým františkánski mnísi, ktorí od tridsiatych rokov s podporou Barkóczyovcov sídlili v susednom Šebeši. Predmetom sporu medzi panovníkom a katolíckou hierarchiou s mestom sa stal opustený karmelitánsky kostol s kláštorom na Slovenskej ulici, ktorý mesto po odchode karmelitánov počas reformácie využívalo ako sýpku a sklady. V roku 1660 nariadil Leopold I. mestskej rade, aby odovzdala opustený a zanedbaný kláštor a kostol miestnym katolíkom, ktorí sa museli ku bohoslužbám schádzať v meštianskych domoch.¹⁵ Po ignorovaní zo strany mesta zopakoval panovník svoj príkaz v nasledujúcom roku s tým, aby mešťania bezodkladne odovzdali predmetné sakrálné budovy šebešským františkánom. Mali slúžiť potrebám miestneho katolíckeho obyvateľstva a zabezpečiť jeho rýchlejší početný rast.¹⁶ Avšak aj vtedy ostalo jeho nariadenie bez odozvy. Mesto tak do poslednej tretiny storočia ostalo bez katolíckeho kostola a farnosti.

Rovnako málopočetné reformované meštianstvo spolu s reformovanými zemanmi (Soósovci, Darholzovci a i.) bývajúcimi v meste existovali bez cirkevného zboru a bez chrámu. Mestská rada až do konca storočia tvrdošijne odmietala ich žiadosti o povolenie na zriadenie vlastnej cirkevnej organizácie a stavbu chrámu.

Do tohto priamočiareho konfesionálneho vývinu na začiatku 70. rokov rušivo zasiahla násilná rekatolizácia. Prvé tvrdé rekatolizačné opatrenia boli reakciou panovníka, ktorý bol jediným patrónom slobodných kráľovských miest, na udalosti nevydareného Wesselényiho sprisahania. Ako prvá prebehla konfiškácia Kolégia hornouhorských stavov, ktorá sa uskutočnila onedlho po obsadení mesta vojskom generála Spankaua, 23. mája 1671. Vykonali ju generál Spankau v sprievode jágerského biskupa, spišského prepošta a jezuitov.¹⁷ V novej situácii, pod ochranou habsburského vojska, prišli napokon do mesta aj spomínaní šebešskí františkáni, ktorí zaujali opustený bývalý karmelitánsky kláštor a kostol na Slovenskej ulici. V júni 1672 dal potom jágerský kanonik Štefan Kolosváry skonfiškovať takisto všetky tri evanjelické kostoly a nakoniec aj ďalší majetok zboru. Začiatkom júla (9. júla) odovzdali úradníci Spišskej komory kolégium jezuitom.¹⁸ Mestská rada proti týmto násilným a nezákonným krokom síce protestovala, avšak bez akéhokoľvek pozitívneho výsledku a rovnako sa skončila misia mešťana Jána Witticha, ktorého na jar r. 1672 vyslal magistrát do Viedne intervenovať za záujmy mesta.¹⁹

¹⁵ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, B-1, 33: Nariadenie Leopolda I. z r. 1660.

¹⁶ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, B-1, 35: Nariadenie Leopolda I. z r. 1661.

¹⁷ HÖRK, J. *Az Eperjesi Ev. Ker. Collegium története*. Kassa 1896, s. 34.

¹⁸ HÖRK, J. *Az Eperjesi Ev. Ker. Collegium története*. Kassa 1896, s. 35.

¹⁹ ÖSA, HHSA Wien. Hungarica, 322: Listy prešovského richtára a rady do Viedne zo 4. a 5. júna 1672. Už skôr bol vo Viedni prítomný prešovský vyslanec Michal Schönleben, ktorého vyslala mestská rada k panovníkovi po dohode s ďalšími piatimi slobodnými kráľovskými mestami,

Tieto rekatolizačné opatrenia sa zopakovali po prechodnom obsadení mesta kurucmi v druhom polroku 1672. Začali opäť odňatím kolégia 8. marca 1673 za asistencie vojska, pod vedením vojenského komisára generála Ota Volkru, jágerského biskupa Františka Szegedyho, jágerského kanonika Štefana Józsu a dvoch jezuitov. Na druhý deň táto komisia odobrala evanjelikom aj všetky tri kostoly a starú školu.²⁰ Nemecký chrám sa stal farským katolíckym kostolom, slovenský obsadili minoriti a maďarský dostali jezuiti. Tí ešte v priebehu marca otvorili v budove bývalej mestskej školy jezuitské gymnázium a usadili sa v kolégiu. Dovŕšením likvidácie evanjelickej cirkvi boli aj v hornouhorských kráľovských mestách prešporské sudy r. 1674. Keďže v Prešove profesori kolégia museli odísť už r. 1673 a väčšina kňazov ešte pred zvolaním súdu mesto opustila, dostavil sa pred súd iba bývalý prešovský učiteľ Adam M. Lazius a kňaz Ján Rotarides.²¹ Predvolaný bol aj nemecký kňaz Matej Höher, ktorý pred súd nepredstúpil a uchýlil sa do Sedmohradska.²² Po prešporských súdoch sa už v meste nesmeli zdržiavať evanjelickí kňazi a katolícka mestská rada prísne trestala všetky aktivity protestantov. Duchovný život obyvateľstva, ešte stále z prevažnej časti evanjelického mesta, zverila štátna moc františkánom, minoritom a najmä jezuitom. Nový katolícky magistrát prísne vystupoval nielen proti bývalým evanjelickým kňazom, ale aj voči mešťanom, ktorí odmietli konvertovať. Už v priebehu roku 1674 boli z mesta vyhnaní všetci evanjelickí kňazi. Účasť na nelegálnych evanjelických službách Božích trestala rada vysokou pokutou. Evanjelici vtedy nesmeli v meste zastávať žiaden úrad, dokonca ani miesta cechových majstrov.²³

Násilnú rekatolizáciu v 70. rokoch²⁴ ukončili udalosti Thökölyho povstania. Formálne potom, podobne ako prvú vlnu absolutizmu, snem konaný v Šoprone r. 1681. Šopronské zákonné články rušili rozsudky prešporských súdov i reverzy podané kňazmi a nastolili obmedzenú slobodu vyznania protestantov obidvoch konfesií. Správy o nich priniesli začiatkom roku 1682 do mesta delegáti snemu. Keďže podľa 26. článku aj evanjelici v Prešove smeli verejne vyznávať svoje náboženstvo a na komisiou určenom mieste si mohli postaviť kostol i školu, domáhali sa začiatkom r. 1682 priznania tohto práva. Koncom februára pozvali do mesta nemeckého kňaza Jána Crudiho, ktorý začal v provizórnych priestoroch vykonávať bohoslužby.²⁵ Na žiadosť katolíckeho magistrátu generál Strassoldo zakázal

v úsilí dosiahnuť zmiernenie represii po potlačení nepokojov a garantovanie mestských privilégií a náboženskej slobody. Svojich delegátov do Viedne vyslali Košice, Prešov, Levoča a Bardejov. Tí sa bez významnejšieho úspechu vrátili domov na jar 1672. Evanjelický a. v. zborový archív Prešov: Status et fatorum Ecclesiae Evangelicae utriusque nationis Germanicae aequae Slavicae in Regia ac Libera Civitate Cibiniensi succincta descriptio a primus Reformationis temporibus usque in presentem Annum 1778-um, s. 60.

²⁰ RUBY, J. *Az Eperjesi Kir. kath. Főgymnasium története 1673-1890*. Eperjes 1890, s. 5.

²¹ RÁCZ, K. *A Pozsonyi vértörvényészék áldozatai 1674-ben*. Lugos 1889, s. 115.

²² RÁCZ, K. *A Pozsonyi vértörvényészék áldozatai 1674-ben*. Lugos 1889, s. 167.

²³ Nariadenia komory z 31. V. a 24. XI. 1674, Tamže, s. 55, 56.

²⁴ Toto obdobie sa v protestantskej cirkevnohistorickej literatúre zvykne nazývať „tragické desatročie“.

²⁵ Evanjelický a. v. zborový archív Prešov: *Annales fata et vicissitudines Ecclesiae Evangelicae Eppe-riessensis 1671 – 1721 (ďalej Annales fata et vicissitudines Ecclesiae...)*.

zhromaždenia evanjelikov a nechal uväzniť kňaza spolu s niekoľkými mešťanmi.²⁶ Tí sa však nemienili vzdať a vyslali do Viedne mešťana Juraja Schönlebena so sťažnosťou. Leopold prikázal síce Strassoldovi prepustiť uväznených evanjelikov, konanie bohoslužieb však nedovolil.²⁷ Napriek tomu však v Prešove pokračovali evanjelické náboženské obrady, konané v dome stoličných zasadnutí, odkiaľ ich zrejme magistrát nemohol vykázať. Panovník ich opakovane zakázal a sľúbil, že onedlho evanjelikom osobitná komisia určí miesto na stavbu chrámu. Keďže mešťania ho nerešpektovali, opakoval zákaz ešte aj v lete 1682.²⁸ Zrejme však opäť bezvýsledne a celý konflikt, ktorý urýchlil vstup Prešovčanov do Thökölyho tábora, sa už Leopoldovi urovnať nepodarilo.

Ukončenie rekatolizácie v meste tak priniesol až príchod Thökölyho vojska v auguste 1682. Spolu s kuruckými vojakmi sa do Prešova vrátili evanjelickí kňazi a s pomocou vojska boli kostoly i školy vrátené evanjelikom. Niekoľko dní po obsadení mesta (20. augusta) sa konali nové voľby senátu a volenej obce za asistencie veliteľa Valentína Nemessányiho a Thökölyho komisárov. Nové orgány správy boli zložené výlučne z evanjelických mešťanov a richtárom sa opäť stal Ján Weber, ktorý opäť konvertoval.²⁹ Jezuiti i minoriti museli odovzdať chrámy a následne opustiť mesto. V snahe o odplatu za prežité príkoria dopustili sa vtedy evanjelickí mešťania niektorých násilných činov. Evanjelici spolu s kuruckými vojakmi pod vedením neskoršieho richtára Juraja Fleischhackera nielenže vyhnali katolíckych kňazov a mníchov, ale takisto vtrhli do farského i františkánskeho kostola a ich katolícke zariadenie spálili v mestskom pivovare.³⁰ Toto obrazoborectvo malo negatívny ohlas aj medzi protestantmi a rezonovalo ešte r. 1705 na kuruckom sneme v Sečanoch.³¹

Počas povstania bola v plnom rozsahu obnovená sloboda vyznania evanjelikov a evanjelická cirkev a. v. sa stala vládnuou cirkvou v meste. Patrili jej opäť všetky tri kostoly, obe školské budovy a v národnostne rozdelenom zbore pôsobili štyria kňazi, resp. kazatelia, ktorí spolu s profesormi kolégia a zamestnancami zboru boli platení z mestskej pokladnice.³² Vzhľadom na predchádzajúce roky rekatolizácie ostala pritom malá časť mešťanov (čiastočne prisťahovalci a čiastočne konvertiti) verná katolíckej cirkvi. Evanjelický magistrát sa ku katolíkom správal veľmi netolerantne. Aj keď dovolil zotrvať v meste františkánom, ktorí sa mali starať o duchovný život katolíckeho obyvateľstva, bránil im v cirkevných úkonoch, spôsoboval im mnohé ťažkosti a títo sa viackrát sťažovali Thökölymu.³³ Rovnako postupovala mestská rada aj voči nepočetným reformovaným.

²⁶ *Annales fata et vicissitudines Ecclesiae...*

²⁷ HAIN, G. *Szepességi avagy Lőcsei krónika és évkönyv*. Budapest 1988, s. 449.

²⁸ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, 1630 – 1705, B-1: Listy od Leopolda I. z 18. III. a 2. VII. 1682.

²⁹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2359: Kniha obnov magistrátu 1640 – 1728.

³⁰ LASZTÓKAI, L. Adatok Eperjes szab. kir. város haditörténetéről a legrégibb időkől az 1711-ik év végig. In *Az Eperjesi kir. kath. főgymnasium 1878/79-ik tanévi Értesítője*. Eperjes 1879, s. 36; DIVALD, K. *Eperjes templomai*. Budapest 1904.

³¹ FABINY, T. II. *Rákóczi Ferenc valláspolitikája*. Budapest 1971, Rkp., s. 84.

³² ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy, II A 8, 15: Účtovná kniha 1684 – 85.

³³ ŠA Prešov, ŠŽ, K 13/14: Kongregačné zápisnice Šarišskej stolice 1681 – 1685.

Evanjelici si v Prešove vďaka podmienkam kapitulácie, uzavretej 11. septembra 1685 s generálom Schultzom, udržali všetky kostoly, ďalší majetok a pozície v samospráve aj po porážke povstania, až do začiatku roku 1687. Jediným citeľnejším obmedzením slobody vyznania evanjelikov a ich práv bol návrat minoritov v januári 1686.³⁴ S pomocou konvertitov zo zemianskej rodiny Keczerovcov sa opäť nastahovali do slovenského evanjelického kostola. Evanjelici však naďalej užívali obidva zvyšné chrámy na námestí, faru a bez prerušenia pôsobilo i kolégium. Náboženskú slobodu ukončila až komisia grófa Štefana Csákyho začiatkom roku 1687.³⁵ Komisia prišla do Prešova 7. januára 1687. Počas svojho pôsobenia v meste skonfiškovala farský (nemecký) aj maďarský evanjelický kostol, spolu s farou, kolégiom a budovou starej školy, ktoré odovzdala katolíckej cirkvi. Evanjeličom prideliť v zmysle šopronských článkov miesto na Hornom predmestí na stavbu nového chrámu a školy.³⁶ Činnosť komisie vyvolala pobúrenie evanjelických mešťanov, ktorí nové miesto ako nedôstojné odmietli a ďalej sa schádzali pololegálne v Haziho dome na Jarkovej ulici.³⁷ Po odňatí evanjelických chrámov sa vrátili do mesta jezuiti a opäť sa nastahovali do budovy kolégia a susedného maďarského kostola.

Od konca 80. rokov do začiatku 18. storočia pokračovala násilná rekatolizácia a diskriminácia evanjelikov, a to napriek garancii obmedzenej slobody vyznania snemom v r. 1681 a 1687. Keďže evanjelici odmietli miesto na stavbu predmestského chrámu, ktoré im v januári 1687 určila Csákyho komisia, nové už po Carraffovom súde nedostali, čo bolo v rozpore so šopronskými článkami.³⁸ Prešovskí evanjelici upozorňovali na svoje postavenie už na sneme v Prešporku r. 1687. Ich sťažnosti boli súčasťou rozsiahleho spisu, ktorý predložili snemu evanjelici všetkých stavov celej krajiny. Poukazovali v ňom na konfiškáciu všetkých troch kostolov, školy, troch bytov kňazov (fary), ako aj všetkých základín a dôchodkov, pričom nové miesta, určené komisiou, boli špinavé a ťažko prístupné.³⁹ Tieto sťažnosti však snem nevyriešil a medzitým Prešovčania definitívne stratili i spomínaný predmestský pozemok, pridelený komisiou. Na obranu svojich zákonných práv vyslali už r. 1687 do Viedne Jána Serediho, ktorý sa márne pokúšal dosiahnuť pridelenie miesta na stavbu chrámu a školy pre prešovských evanjelikov všetkých troch národností aj reformovaných.⁴⁰ Protestanti ostali bez cirkevného zboru,

³⁴ *Chronicon Eperiensiense*, s. 41.

³⁵ S týmto cieľom ustanovil Leopold 19. novembra 1686 zvláštnu komisiu na čele s hornouhorským hlavným kapitánom grófom Štefanom Csákym, poverenú definitívnym vyriešením konfesijných problémov vo všetkých stolicach, mestách, mestečkách a obciach Horného Uhorska, a to v zmysle šopronských článkov. Všetky kostoly, ktorých sa evanjelici a reformovaní počas povstania zmocnili, im mali byť odňaté a v kráľovských mestách bolo úlohou komisie určiť protestantom miesto na stavbu nových chrámov a škôl na predmestí. ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2773: Instructio Leopoldi, 19. XI. 1686.

³⁶ *Annales fata et vicissitudines Ecclesiae...*

³⁷ *Annales fata et vicissitudines Ecclesiae...*

³⁸ *Annales fata et vicissitudines Ecclesiae...*

³⁹ ZSILINSZKY, M. *A magyar országyülések vallásügyi tárgyalásai III.* Budapest 1893, s. 558.

⁴⁰ *Annales fata et vicissitudines Ecclesiae...*

kostolov a školy, a to napriek tomu, že ešte na začiatku 18. storočia tvorili viac ako 2/3 obyvateľov.⁴¹

Katolícky magistrát, vojsko a panovníkovi úradníci evanjelických mešťanov rôzne diskriminovali. Zakazovali im zhromažďovať sa, trestali účasť na bohoslužbách a dali spáliť i predmestskú stodolu, v ktorej sa schádzali. Evanjelickí kňazi sa nesmeli v meste zdržiavať a museli sa odsťahovať na vidiek. Nemecký kňaz Martin Crudi sa uchýlil do Šalgovíka a slovenský Ján Andricius do Svinej, kam za nimi odchádzali i mnohí mešťania.⁴² Katolícky farár, rektor a cirkevní zamestnanci boli opäť platení z mestskej pokladnice, pričom len plat farára činil stabilne 600 zl., čo bol dvoj- až trojnásobok príjmu richtára.⁴³ Takýto stav, odporujúci zákonom krajiny, trval v Prešove až do r. 1705.

Povstanie Františka II. Rákócziho, presnejšie roky 1705 – 1711, predstavovali v dejinách Prešova prvé, krátke obdobie skutočnej náboženskej tolerancie. Napriek tomu, že príchod povstaleckého vojska a zmenu politických pomerov na konci roku 1704 víťala predovšetkým evanjelická väčšina mešťanov, v nádeji na obnovenie konfesionálnych pomerov z obdobia predchádzajúceho povstania, tieto očakávania sa im nespĺnili a na navrátenie chrámov museli čakať až do jesene nasledujúceho roku. Až po sťažnostiach vodcovi povstania určil magistrát na konanie evanjelických služieb Božích jeden z hostincov a meštianskych domov. Horné podlažie hostinca používali Nemci, dolné Maďari a Slováci sa schádzali v Schobertovom dome.⁴⁴ Mešťania pozvali r. 1705 do mesta evanjelických kňazov (nemeckých J. Gottlieba Titzia a Jána Schwartzu, slovenského Jána Andricia a miesto maďarského zastával študent). Jediným navráteným evanjelickým majetkom bola dlhý čas len budova kolégia, ktorú na príkaz Rákócziho už 2. januára 1705 odňal jeho komisár generál František Bertóti jezuitom a odovzdal evanjelikom.

O konečnom usporiadaní náboženských pomerov a rozdelení cirkevných budov rozhodol až Sečiansky snem na jeseň r. 1705. Realizáciu zákonov snemu zabezpečovali zmiešané komisie, menované pre jednotlivé stolice a zložené zo zástupcov katolíkov, evanjelikov a reformovaných. Pre Šarišskú (a Spišskú) stolicu bola vytvorená komisia v zložení: Ján Melczer (katolík), Žigmund Becskeházy (reformovaný) a Imrich Görgey (evanjelik).⁴⁵ Zmiešaná komisia snemu rozhodla o rozdelení cirkevných budov v Prešove 21. októbra 1705. Katolíckej cirkvi ostal bývalý slovenský kostol s kláštorom minoritov (bývalý špitál), kam sa presťahovalo jezuitské gymnázium, evanjelická cirkev dostala nemecký (veľký) a maďarský (malý) kostol, starú školu, faru a Nebestov dom, spolu s už skôr navráteným kolégiom.⁴⁶ Ani po Sečianskom sneme nedošlo v Prešove k reštitúcii slobody vyznania či skôr dominancii evanjelikov zo 70. rokov. Bol síce obnovený trojjazyčný zbor, každá národnosť však už nemala vlastný kostol, podobne ani organistov, kantorov

⁴¹ HÖRK, J. *Az Eperjesi Ev. Ker. Collegium története*. Kassa 1896, s. 62.

⁴² *Annales fata et vicissitudines Ecclesiae...*

⁴³ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2 A; ŠOKA Prešov, Mag. Prešov, Knihy 21.

⁴⁴ *Annales fata et vicissitudines Ecclesiae...*

⁴⁵ ZSILINSZKY, M. *A magyar országgyűlésnek vallásiügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve. IV. 1687 – 1712*. Budapest 1897, s. 166.

⁴⁶ *Annales fata et vicissitudines Ecclesiae...*

a ďalších cirkevných zamestnancov. Úrad farára vykonával jeden z dvoch nemeckých kňazov a popri nich pôsobil v zbore naďalej slovenský i maďarský kňaz.⁴⁷

V snahe o zachovanie aspoň čiastočnej slobody vyznania aj po povstaní, usilovali sa evanjelici o zabezpečenie držby chrámov a kolégia v podmienkach kapitulácie na konci roku 1710. V meste rokovaniach o kapitulácii predchádzalo uzavretie dohody medzi evanjelickými a katolíckymi mešťanmi. Podľa nej mali katolíci aj po povstaní rešpektovať právo evanjelikov na kolégium a malý (maďarský) kostol, pričom títo sa vzdali nemeckého chrámu a fary.⁴⁸ Kapitulácia mesta, uzavretá 9. decembra 1710, pozostávala z 13 bodov, v zmysle ktorých bola evanjelikom garantovaná sloboda vyznania, mohli si ponechať malý (maďarský) kostol, starú školu a kolégium, museli však odovzdať katolíkom farský (nemecký) kostol a faru, pričom kňazi a profesori mohli naďalej vykonávať svoje povolanie.

Napriek garanciam, obsiahnutým v kapitulácii z 9. decembra 1710, si evanjelici nedokázali udržať slobodu vyznania, pokračujúcu rámec šopronských článkov, potvrdených snomom r. 1712/1713. Na prelome rokov 1710 – 1711 stále slobodne užívali malý (maďarský) kostol, kolégium a budovu starej mestskej školy. Tento stav pretrval aj potom, ako vo februári 1711 vydal maršal Ján Pálffy príkaz na usporiadanie cirkevných pomerov v zmysle šopronských článkov. Magistrát sa rozhodol v tejto praxi pokračovať a požiadať kráľa Jozefa I. o potvrdenie kapitulácie mesta.⁴⁹ Po panovníkovej náhlej smrti sa Prešovčania obrátili na vdovu kráľovnú Eleonóru Magdalénu. Tá im však náboženskú slobodu bola ochotná priznať iba v zmysle šopronských artikúl, pričom im opäť prikázala opustiť všetky budovy vo vnútri mesta. Ako náhradu im odporučila miesto na predmestí, ktoré mala evanjelikom v zmysle 26. článku Šopronského snemu prideliť osobitná komisia a na ktorom si smeli postaviť nový kostol, faru a školu.⁵⁰ Evanjelickí mešťania sa vzdali až na jeseň 1711 na priamy príkaz grófa Pálffyho, keď počas návštevy mesta 30. septembra nariadil evanjelikom okamžite odovzdať katolíckej cirkvi starú mestskú školu, malý kostol a kolégium. Vtedy presne vymedzil i miesto na západnom predmestí, oproti malej bránke, kde si smeli z dreva postaviť kostol, školu a faru. Keďže na predmestí nebola po obliehaní a požiari žiadna budova vhodná na konanie služieb Božích, dovolil evanjelikom v zime používať iba nedávno postavený reformovaný kostolík na Slovenskej ulici a spoločne s katolíckymi predmestský cintorín.⁵¹ Ešte v ten istý deň boli všetky tri evanjelické budovy na námestí skonfiškované a odovzdané jezuitom. Onedlho museli evanjelici odísť aj z kalvínskeho kostolíka a táto situácia trvala počas väčšiny 18. storočia, až do vydania Tolerančného patentu.

V priebehu tohto obdobia, v rokoch 1601 – 1711, pôsobilo v prešovskom evanjelickom a. v. zbore niekoľko desiatok kňazov. Na čele farnosti a nemeckej časti zboru stáli mestskí farári: Ezechiel Hebsacher, Gašpar Preller, Daniel Goltz, Sa-

⁴⁷ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy, 24; Annales fata et vicissitudines; LAZAR, E – MIDRIAK, J. Dejiny evanjelického cirkevného zboru ..., s. 116.

⁴⁸ *Annales fata et vicissitudines Ecclesiae...*

⁴⁹ *Annales fata et vicissitudines Ecclesiae...*

⁵⁰ ŠA Prešov, EKP, 101: Nariadenie kráľovnej Eleonóry Magdalény a grófa Jána Pálffyho z júla a septembra 1711. (Kópia).

⁵¹ ŠA Prešov, EKP, 101: Nariadenie kráľovnej Eleonóry Magdalény a grófa Jána Pálffyho.

muel Schrötter, Samuel Dürner, Ján Sartorius Schneider, Abrahám Eccard, Matej Hoher, Michal Gnendelius, Ján Gotlieb Titzius a Ján Schwarz.⁵² Na mieste druhého nemeckého kňaza spravidla iba kratší čas pôsobili: Fridrich Uzsray, Fridrich Wey, Matej Zimmermann, Ján Müller a Heinrich Sappuhn.⁵³ Úrad slovenského kňaza vykonávali duchovní: Juraj Rajeczi, Ján Horsa, Jakub Jakobeus, Ján Zelený, Samuel Schrötter, Ján Ružiak Rosarides, Ján Crudi a Ján Andricius.⁵⁴ Maďarskými kňazmi prešovského trojjazyčného zboru boli: Ján Mihalyko, Michal Zanserius, Martin Dominik Madarász (Damascenus), Juraj Curiani, M. Dési, Daniel Perlaky, Mikuláš Lipóczy a Matej Motúz.⁵⁵

Takmer tri desaťročia trvajúca násilná rekatolizácia v Prešove, napriek svojmu protirečivému a spornému priebehu, jednoznačne umožnila udomácnenie rímskokatolíckej cirkvi a vytvorenie či obnovenie rímskokatolíckej farnosti v meste. Od začiatku roku 1673 sa v Prešove usídlili františkáni, minoriti i jezuiti, ktorí energicky pristúpili k rozsiahlej misijnej činnosti s cieľom rekatolizácie jeho obyvateľstva. Františkáni zo susedného Šebeša obsadili opustený kláštor s kostolom, patriaci kedysi karmelitánom, a pristúpili k jeho pomerne dlho trvajúcej rekonštrukcii, ukončenej až na začiatku nasledujúceho storočia. Minoriti sa usadili v niekdajšom mestskom špitáli a vedľa stojacom špitálskom, vtedy slovenskom evanjelickom kostole. Obidve rehole vykonávali v meste mnohostranné aktivity a prispeli ku konverzii viacerých mešťanov. Zvlášť františkáni boli značne obľúbení, a preto ani po príchode Thökölyho kurucov nemuseli mesto opustiť, ale naďalej sa starali o duchovné potreby malej katolíckej menšiny. Minoriti boli ešte v lete 1682 z mesta vyhnaní a vrátili sa až po štyroch rokoch, r. 1686.

Najväčší význam pre rekatolizáciu obyvateľov a udomácnenie katolicizmu v Prešove mala nepochybne Spoločnosť Ježišova, usídlená v meste, po krátkom pobyte r. 1671. Po druhý raz sa v Prešove usadila v marci 1673 a ešte v tom istom mesiaci prevzala budovu Kolégia hornouhorských stavov ako svoju novú rezidenciu. Zároveň zaujala aj vedľa stojacu starú mestskú školu, v ktorej otvorila nové katolícke gymnázium. To sa stalo na nasledujúcich deväť rokov jedinou vzdelávacou inštitúciou v meste. Odtedy už bez prestávky pôsobili jezuiti v Prešove takmer celé desaťročie, až do leta 1682, keď mesto obsadilo nové kurucké vojsko Imricha Thökölyho.

Spolu s misiou Spoločnosti Ježišovej v Prešove bolo tak v roku 1673 ako produkt násilnej rekatolizácie Horného Uhorska a absolutistickej politiky Leopolda I. založené aj jezuitské, katolícke gymnázium. Zriadili ho v budove starej mestskej školy, ktorú podobne ako už spomínané kolégium, farský a maďarský kostol i budovu fary dostala od komory Spoločnosť Ježišova. Gymnázium v priestoroch

⁵² LAZAR, E – MIDRIAK, J. Dejiny evanjelického cirkevného zboru..., s. 111 – 114; *Annales fata et vicissitudines Ecclesiae...; Augsburgi hitvallású...*

⁵³ LAZAR, E – MIDRIAK, J. Dejiny evanjelického cirkevného zboru..., s. 111 – 114; *Annales fata et vicissitudines; Augsburgi hitvallású.*

⁵⁴ LAZAR, E – MIDRIAK, J. Dejiny evanjelického cirkevného zboru..., s. 118 – 119; *Annales fata et vicissitudines; Augsburgi hitvallású.*

⁵⁵ LAZAR, E – MIDRIAK, J. Dejiny evanjelického cirkevného zboru..., s. 115 – 116; *Annales fata et vicissitudines; Augsburgi hitvallású.*

starej školy bolo otvorené už v jeseni r. 1673, pričom v miestnostiach na prízemí boli zariadené učebne a na poschodí byty pre profesorov.⁵⁶

Spoločnosť Ježišova v tom čase nemala ešte v meste kolégium ani rezidenciu, ale disponovala iba misijnou stanicou s veľmi obmedzeným počtom personálu. Nie je známe, koľko a kto boli prví členovia Spoločnosti Ježišovej, ktorí sa v roku 1673 usadili v Prešove, keďže najstaršie údaje sú o dva roky mladšie. Možno sa však domnievať, že išlo o tých istých jezuitov. V roku 1675 pozostávala prešovská jezuitská misia z piatich členov. Tvorili ju štyria kňazi a jeden učiteľ. Pritom v gymnáziu vyučovali aj dvaja z kňazov. Na čele misie stál superior Gašpar Habermayer. Misijnú prácu vykonávali dvaja z kňazov, z nich jeden kázal po nemec-ky (Štefan Hager) a druhý po maďarsky (Ján Körössi). Slovenský kňaz vtedy ešte v misii nebol. V škole pôsobili Michal Szepregi a Ján Golszki.⁵⁷

Je zaujímavé, že už v nasledujúcom roku sa zloženie misie zmenilo. Jej počet vzrástol síce na šesť a rozšíril sa o nového učiteľa, avšak okrem superiora Habermayera a učiteľa Golszkeho došlo k výmene všetkých jej členov.⁵⁸ Misia si udržala svoj stav šiestich členov až takmer do konca 70. rokov. V roku 1679 vzrástol jej počet prechodne na osem, keď ju rozšírili dvaja čakatelia (coadjutores). V nasledujúcich dvoch rokoch však pôsobili v Prešove opäť šiesti jezuiti, z nich štyria kňazi a dvaja učitelia. Iba v poslednom roku pred opustením mesta, r. 1682, klesol stav misie na piatich členov, opäť iba s jedným učiteľom.⁵⁹ Ani superior Habermayer neostal vo svojom úrade dlho a už r. 1678 nastúpil na jeho miesto Fridrich Percovich, pôsobiaci na čele misie aj v nasledujúcom roku. Po dvoch rokoch však r. 1680 dostala misia opäť nového superiora v osobe Jána Lehnery, ktorý ostal v úrade iba jeden rok. V rokoch 1681 – 1682 viedol prešovskú misiu Ján Fischer.⁶⁰

Spočiatku malo gymnázium iba dve triedy, a to parvu (malých) a principiorum (začiatocníkov). V nich pomerne nerušene prebiehalo vyučovanie prvých desať rokov. Na zabezpečenie svojej činnosti, najmä gymnázia, dostali prešovskí jezuiti dve bývalé mestské dediny, Kojatice a Chmiňany, skonfiškované evanjelickému kolégiu, Nebestov dom, odňatý evanjelickej farnosti, niekoľko tokajských vinogradov, skonfiškovaných Imrichovi Thökölymu, a rôzne dary cirkevných hodnostárov i mešťanov. Na prevádzku školy využívali aj časť z dôchodkov prešovskej farnosti. Po adaptácii budovy evanjelického kolégia si v nej zriadili jezuiti rezidenciu a starú školu využívali iba na vzdelávacie účely.

Podobne ako predtým evanjelických kňazov a zamestnancov zboru, platil magistrát jezuitov ako predstaviteľov farnosti a prispieval aj na činnosť minoritov. Už v roku 1673 dostali z mestskej pokladnice jezuiti 349 zlatých a 60 denárov a minoriti 100 zlatých.⁶¹ V nasledujúcom roku zaplatilo mesto 67 zlatých 36 denárov nemeckému kantorovi, 55 zlatých maďarskému kantorovi, 183 zlatých 20 denárov

⁵⁶ RUBY, J. *Az Eperjesi Kir. kath. Főgymnasium története 1673 – 1890*, s. 5.

⁵⁷ BIZOŇOVÁ, M. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej, pôsobiacich v Prešove v rokoch 1675 – 1773. In *Historia Ecclesiastica IV*. 2013, IV, č. 2, s. 245.

⁵⁸ BIZOŇOVÁ, M. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej..., s. 245 – 246.

⁵⁹ BIZOŇOVÁ, M. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej..., s. 246 – 247.

⁶⁰ BIZOŇOVÁ, M. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej..., s. 245 – 247.

⁶¹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy č. 2 a, Účtovná kniha 1661 – 1674.

nemeckému organistovi, 90 zlatých 2 denáre slovenskému organistovi, 119 zlatých minoritom a 900 zlatých mestskému farárovi spolu s ďalšími jezuitmi.⁶²

V druhom, podstatne dlhšom a úspešnejšom období rekatolizácie Prešova, v rokoch 1687 – 1704, sa do mesta vrátili minoriti (r. 1686) a s pomocou patrónov slovenského evanjelického zboru Keczerovcov zaujali dovtedy slovenský evanjelický chrám. Už na začiatku nasledujúceho roku prišli do Prešova opäť jezuiti a z rozhodnutia komisie grófa Štefana Csákyho prevzali budovu Kolégia hornouhorských stavov, maďarský evanjelický Kostol sv. Trojice aj ďalšie, skôr pridelené nehnuteľnosti, akými boli obce Kojatice, Chmiňany, tokajské vinohrady a ostatné vidiecke majetky.

Takto sa už po tretí raz v priebehu pätnástich rokov usadila v slobodnom kráľovskom meste Prešove Spoločnosť Ježišova. Opätovne zariadila a otvorila v budove starej mestskej školy katolícke gymnázium a najmä pristúpila k dôkladnej misijnej činnosti. V tej jej pomáhali kráľovskí úradníci Spišskej komory, veliteľ miestnej vojenskej posádky i nová, katolícka mestská rada. Jezuiti znovu zaujali miestnu rímskokatolícku farnosť a jeden z členov misie, Ignác Perizhof, sa ujal vedenia fary.⁶³ Financovanie farnosti vrátane platu farára a ďalšieho personálu fary prevzalo na seba mesto.⁶⁴ Plat farára činil ročne 600 zlatých, čo predstavovalo asi trojnásobok príjmu richtára.⁶⁵ Spoločnosť Ježišova sa vtedy stala vedúcou zložkou náboženského života v meste a táto situácia pretrvala do začiatku roku 1705, keď Prešov obsadilo vojsko Františka II. Rákócziho.

Počas svojho tretieho pôsobenia v meste prekonala prešovská misia Spoločnosti Ježišovej viaceré zmeny. Počet jej členov v prvom roku po príchode nie je známy, v roku 1688 boli v meste prítomní štyria jezuiti (kňazi), v nasledujúcom roku k nim pribudol jeden scholasticus, no už o rok klesol ich stav na troch kňazov. Od r. 1690 boli v misii opäť iba štyria kňazi a tento počet ostal až do r. 1696, keď sa znovu rozrástla o jedného scholastica. V takomto zložení ostala až do konca storočia, do r. 1700. V nasledujúcom roku (1701) došlo k významnej udalosti, keď bola misia povýšená na rezidenciu. Od r. 1702 sa ďalej rozrástol početný stav rezidencie, v ktorej okrem štyroch kňazov pôsobili aj dvaja alebo traja učitelia (magistri). Rezidencia tak mala sedem, po príchode kurucov šesť príslušníkov.⁶⁶

Meno prvého superiora po novom príchode do mesta r. 1687 nie je známe, možno sa domnievať, že ním bol už spomínaný Ignác Perizhof. V rokoch 1688 – 1691 stál na čele prešovskej misie Ignác Teuffenbach, v nasledujúcom takmer celom desaťročí (1691 – 1698) bol superiorom Krištof Wagner a počas ďalších dvoch rokov Ján Baptista Wenner. Novú rezidenciu od začiatku až do príchodu Rákócziho kurucov viedol Ján Baptista Kolb.⁶⁷

⁶² ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy č. 2 a, Účtovná kniha 1661 – 1674.

⁶³ Perizhof bol v meste prítomný zrejme iba krátky čas a od nasledujúceho roku nie je uvádzaný v zozname členov prešovskej misie. Okrem vedenia fary bol prítomný aj na Prešovskom krvavom súde, kde sa mal usilovať o dosiahnutie konverzie obvinených. Jeho meno uvádza Ján Rezik vo svojej knihe *Theatrum Eperienze seu Laniena* a je zaznamenané aj v prešovskej matrike z r. 1687.

⁶⁴ Dovtedy financovalo mesto kňazov a personál evanjelického cirkevného zboru.

⁶⁵ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2 A; ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 21.

⁶⁶ BIZOŇOVÁ, M. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej..., s. 247 – 251.

⁶⁷ BIZOŇOVÁ, M. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej..., s. 247 – 251.

Ďalšou, zdanlivo nie veľmi významnou zmenou bola zmena národnostného zloženia či skôr zamerania misie. Kým v prvých troch rokoch kázali jej členovia naďalej po nemecky a maďarsky, od r. 1691 bol maďarský kňaz nahradený slovenským. Až v posledných dvoch rokoch 17. storočia a zároveň v závere existencie misie obnovil nový superior Ján Baptista Wenner maďarské kázne, ako nemecko-maďarský kňaz.⁶⁸ Tento údaj môže poukazovať na dve skutočnosti. Jednou je pokles počtu maďarského obyvateľstva v meste, čo však, vzhľadom na absenciu správ o morovej epidémii či ďalšom vyludnení mesta, nemožno zrejme predpokladať. Druhou je možnosť, že misijná činnosť jezuitov medzi maďarským meštianstvom nebola príliš úspešná a teda zďaleka nie taká dôležitá ako pôsobenie v radoch slovenského obyvateľstva, patriaceho z nemalej časti k nižším vrstvám a prisťahovalcom z vidieka.

Počas povstania Františka II. Rákócziho, po odňatí budovy kolégia a jej vrátení evanjelikom v januári 1705, farský nemecký kostol i jezuitami užívaný Chrám sv. Trojice odovzdala obnovenému evanjelickému zboru⁶⁹ až zmiešaná komisia Sečianskeho snemu 21. októbra 1705.⁷⁰ Hneď na druhý deň, 3. januára 1705 nechal František II. Rákóczi odňať Spoločnosti Ježišovej už viackrát spomínané dediny Kojatice a Chmiňany, patriace kolégiu a užívané rezidenciou.⁷¹

Katolíckej cirkvi od jesene 1705 ostali dva kostoly: františkánsky a minoritský, resp. bývalý slovenský kostol. Disponovala aj budovou bývalého špitálu, upravenou na minoritský kláštor, spolu s troma vedľa stojacimi domami⁷², kam sa v posledných týždňoch roku 1705 presťahovalo jezuitské gymnázium.⁷³ Popri františkánoch a minoritoch ostali v meste naďalej pôsobiť i jezuiti, avšak v obmedzenom rámci, stanovenom Sečianskym snemom. Podľa snemových zákonov smeli totiž v Uhorsku ostať iba jezuiti domáceho pôvodu, a to až po zložení prísahy vernosti. Z tohto dôvodu musel ešte na konci roku opustiť Prešov dlhoročný superior Ján Baptista Kolb. V nasledujúcich dvoch rokoch mala prešovská rezidencia Spoločnosti Ježišovej ešte troch členov, ktorými r. 1707 boli Ján Lencsovich, Krištof Collier a Ján Glembóczy.⁷⁴ Keďže však neboli ochotní zložiť prísahu vernosti Konfederácii uhorských stavov, ešte na začiatku roka museli mesto opustiť.⁷⁵ Je zaujímavé, že v nasledujúcich štyroch rokoch (1708 – 1711) je v zoznamoch členov rezidencie ako jej jediný člen a zároveň superior uvádzaný

⁶⁸ BIZOŇOVÁ, M. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej..., s. 247 – 251.

⁶⁹ Evanjelický a. v. cirkevný zbor v meste v r. 1687 – 1705, v rozpore so šopronskými článkami, neexistoval a obnovený bol až po obsadení kurucmi.

⁷⁰ ZSILINSZKY, M. *Magyar országgyűlésnek vallásiügyi tárgyalásai IV.* Budapest 1897, s. 166. V Šarišskej stolici a troch slobodných kráľovských mestách na jej území boli členmi zmiešanej komisie: Ján Melczer, Žigmund Becskházy a Imrich Görgey.

⁷¹ MNL MOL Budapest, Magyar Kamara Archivuma, E 152, Acta Jesuitica: Príkaz Františka II. Rákócziho na konfiškáciu Kojatic a Chminian.

⁷² *A Kassai szászéves egyházmegye történeti névtára és emlékkönyve*, I. Kassa 1904, s. 302.

⁷³ *Annales fata et vicissitudines Ecclesiae...*

⁷⁴ BIZOŇOVÁ, M. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej..., s. 251.

⁷⁵ FABINY, T. II. *Rákóczi Ferenc valláspolitikája*. Budapest 1971, Rkp, s. 83; RUBY, J. *Az Eperjesi Kir. kath. Főgymnasium története 1673 – 1890*, s. 29.

Ján Lencsovich, zdržiavajúci sa však v Rábe alebo v Turčianskom prepoštvstve.⁷⁶ Po odchode Spoločnosti Ježišovej naďalej ostalo v Prešove pôsobiť katolícke gymnázium, ktoré však viedli minoriti.

Ďalšou a poslednou konfesiou, ktorá sa v priebehu „dlhého“ 17. storočia udomácnila v Prešove, boli reformovaní. Reformované mešťanstvo a zemianstvo bolo v meste prítomné už od prvej polovice storočia, kvôli odporu magistrátu si však nesmeli zriaďovať cirkevný zbor. Pravdepodobne, tak ako katolícki mešťania, sa mohli stretávať iba v súkromných domoch a na bohoslužby pozývali reformovaných kazateľov z okolitých obcí. Aj ich prísne sledovala mestská rada a je možné, že r. 1662 mestská rada prísne vystúpila proti košickému reformovanému kazateľovi Adamovi Kissovi „za poškodzovanie práv mesta“.⁷⁷

Reformovaný cirkevný zbor v Prešove nevznikol tak už pred tzv. tragickým desaťročím ani do vypuknutia povstania Imricha Thökölyho. Pritom aj počas povstania sa, žiaľ, vyskytovali prípady lutherskej intolerancie. Dokladá to i sťažnosť prešovských reformovaných na diskrimináciu zo strany lutherskej mestskej rady z r. 1683, adresovaná Šarišskej stolici. Avšak prešovskí reformovaní mešťania a šarišskí zemanovia, žijúci v meste, nehodlali ďalej znášať diktát lutherskej väčšiny a mestskej rady. Sťažovali sa pritom nielen stolici, ale aj samotnému Thökölymu a ich úsilie bolo napokon úspešné. Azda z iniciatívy vodcu povstania došlo v nasledujúcom roku k normalizovaniu vzťahov dvoch protestantských cirkví a už r. 1684 pôsobil v Prešove legálne reformovaný kazateľ. Toho, podobne ako evanjelických kňazov, platilo aspoň čiastočne mesto.⁷⁸ Reformovaní mešťania si však vtedy ešte nepostavili kostol a na služby Božie sa stretávali v niektorom z meštianskych domov.

Po roku 1687 tak reformovaní v Prešove, rovnako ako evanjelici a. v., celých sedemnať rokov ostali bez možnosti slobodného vyznávania svojho náboženstva. Zmenu priniesli až udalosti povstania Františka II. Rákócziho. Po obsadení Prešova kurucmi po asi ročnom obliehaní, na začiatku decembra 1704, spolu s povstaleckým vojskom prišli do mesta aj evanjelickí kňazi a medzi nimi zrejme takisto reformovaný kazateľ. Stará mestská rada, zložená z katolíkov, sa zdráhala povoliť protestantské náboženské obrady v meste a až po priamom zásahu kniežacích komisárov umožnila na cirkevné účely evanjelickým mešťanom užívanie mestského hostinca, pričom reformovaní sa mohli schádzať v dome Štefana Soósa zo Solivaru.⁷⁹ Štefan Soós bol patrónom neveľkého kalvínskeho cirkevného zboru, zloženého najmä z maďarských mešťanov a zemanov, bývajúcich v meste. Jeho dvorný kazateľ Ján Kazai Rimaszombati (z Rimavskej Soboty) sa stal prvým kňazom zboru.⁸⁰

Veľké nádeje vkladal malý prešovský kalvínsky zbor do prvého kuruckého snemu, konaného v jeseni 1705 v Sečanoch, ktorý schválil zákon o slobode troch náboženstiev: katolíckeho, evanjelického a reformovaného. V nasledujúcich me-

⁷⁶ BIZOŇOVÁ, M. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej..., s. 247 – 251.

⁷⁷ ŠA Prešov, ŠZ Knihy 9: Kongregačné zápisnice 1656 – 1668, s. 118.

⁷⁸ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, 15.

⁷⁹ *Annales fata et vicissitudines Ecclesiae...*

⁸⁰ ESZE, T. Az eperjesi református egyházközség. In Rimaszombati Kazai János: *Zöld olajfaágat szájében hordozó Noé galambja*. Budapest 1844, s. 4.

siacoch musel však opäť zápasíť s náboženskou intoleranciou evanjelickej väčšiny v meste. Už na rokovaní Sečianskeho snemu sa objavila otázka prešovských reformovaných, ktorí tiež žiadali pridelenie chrámu alebo miesta na jeho stavbu v meste. Evanjelické stavy však vtedy spojili záležitosti reformovaných v Prešove a evanjelikov v Lučenci. Tí totiž takisto žiadali vlastný kostol alebo miesto na jeho stavbu, narážali však na odpor rady kalvínskeho mesta.⁸¹ Stavy tak boli ochotné uznať práva prešovských reformovaných na vlastný chrám len vtedy, ak to isté umožnia evanjelikom v Lučenci. Preto sa zmiešaná komisia Sečianskeho snemu, ktorá koncom októbra 1705 pôsobila v Prešove, zaoberala iba rozdelením kostolov a iného cirkevného majetku medzi evanjelikov a. v. a katolíkov.⁸²

Keďže v riešení prešovsko-lučenského náboženského problému nenastal v nasledujúcich mesiacoch žiadny pokrok a reformovaní v meste naďalej energicky žiadali uznanie svojich zákonných práv, prešovská mestská rada sa v apríli 1706 listom obrátila na vodcu povstania a žiadala od neho vyriešenie celej záležitosti.⁸³ Samotné knieža na zasadnutí senátu v júli 1706 v Nových Zámkoch poverilo satmárskeho kapitána Františka Galambosa vybavením problému lučenských evanjelikov a senátora Františka Berthótiho zasa vyriešením vecí reformovaných v Prešove.⁸⁴ Ani oni však nedokázali splniť Rákócziho príkaz. V roku 1707 pravdepodobne výraznejšie vzrástol počet reformovaných v Prešove, v dôsledku príchodu početných „exulantov“, ktorí utekali pred cisárskou armádou jednak z dolnouhorských stolíc, ako aj zo Sedmohradska. Problém tak ostával naďalej nevyriešený, a preto Rákóczi vo februári nasledujúceho roku opäť prísne nariadil obidvom mestám čím skôr vyriešenie celej záležitosti.⁸⁵ Po rozhodnom zásahu kniežaťa tak znovu prišli do Prešova náboženský komisári snemu, katolík Štefan Bornemissza, kalvín Žigmund Becskházi a evanjelik Imrich Görgey. Na jar 1707 potom vyčlenili pre reformovaných dávno očakávaný pozemok na stavbu chrámu, ležiaci na Slovenskej ulici, široký 16 a dlhý 50 siah.⁸⁶ Ani tým sa však ešte zápas prešovských reformovaných za slobodu vyznania neskončil. Prešovská mestská rada totiž naďalej odmietala vydanie pozemku kalvínom a začatie stavby kostola, načo sa prešovskí reformovaní sťažovali na druhom kuruckom sneme, konanom v júni 1707 v Ónode.⁸⁷ Tento snem znovu nariadil nápravu konfesiónálnych krívd a vďaka jeho rozhodnutiam sa onedlho začala stavba dreveného chrámu prešovského reformovaného zboru. Medzitým, v januári 1708, bola vyriešená aj záležitosť evanjelikov v Lučenci.⁸⁸

Vďaka tomu bol v roku 1708 na východnej strane mesta postavený malý drevený reformovaný kostol. Prvým kazateľom v ňom sa stal dvorný kňaz Štefana Soósa Ján Kazai Rimaszombati, ktorý pôsobil v meste do r. 1709. Po ňom pri-

⁸¹ Csécsi János naplója a Szécsényi országgyűlésről. In *Rákóczi tüllör*. Béla Köpeczi – Ágnes R. Várkonyi (eds.). Budapest 1973, s. 172.

⁸² *Annales fata et vicissitudines Ecclesiae...*

⁸³ ESZE, T. Az eperjesi református egyházközség, s. 5 – 6.

⁸⁴ MNL MOL Budapest, G-19: List prešovskej mestskej rady z 8. IV. 1706.

⁸⁵ ESZE, T. Az eperjesi református egyházközség, s. 6.

⁸⁶ ESZE, T. Az eperjesi református egyházközség, s. 6.

⁸⁷ ZSILINSKY, M. *A magyar országgyűlés vallásügyi tárgyalásai IV.*, s. 251.

⁸⁸ ESZE, T. Az eperjesi református egyházközség, s. 7.

šiel do zboru Ján P. Németi, bývalý vojenský kazateľ, ktorý v nasledujúcom roku podľahol morovej epidémii. Posledným reformovaným kazateľom v Prešove bol František Zemlényi, neskorší abovský senior.⁸⁹ Kostol i samotný cirkevný zbor pôsobil do leta 1711.

V jeseni 1711, keďže po odovzdaní budov neostal v meste evanjelikom žiaden chrám, dovolil maršal Ján Pálffy evanjelickému a. v. zboru v zimných mesiacoch užívanie reformovaného dreveného kostola na Slovenskej ulici.⁹⁰ Paradoxne, evanjelickí mešťania chodili potom spolu s reformovanými do kostola, ktorého postaveniu kedysi tak dlho bránili. Avšak jezuitský superior, ktorý sa medzitým vrátil do mesta, nebol ochotný zmieriť sa s existenciou protestantského kostola vo vnútornom meste a žiadal jeho skonfiškovanie a následné zborenie. Došlo k tomu napokon 14. decembra 1711. Z materiálu rozobratého kalvínskeho kostola bol v nasledujúcich rokoch postavený katolícky špitál, budova ktorého stojí dodnes.⁹¹

Prislušníci ďalších náboženstiev v meste v 17. storočí vo väčšom počte nebývali a nevytvorili žiadnu cirkevnú organizáciu. Týka sa to najmä ortodoxných kresťanov, obchodníkov, ktorí sa na konci storočia zdržiavali v Prešove a niektorí z nich boli prijatí aj do radov mešťanov. Ďalším inokonfesijným obyvateľstvom, dlhší alebo kratší čas pobývajúcim v meste, boli židia. Židia sa v 17. storočí nesmeli trvalo zdržiavať v Prešove, zakazovali to okrem iných aj obnovené privilégia miestnych obchodníkov.⁹² Židovskí obchodníci pobývali v meste iba v čase konania krajinských trhov, v ostatných dňoch len do súmraku. Obchodnícky cech zakázal napr. všetkým svojim členom kupovať v meste od židov akékoľvek výrobky, aby títo, z dôvodu dopravy a predaja objednaného tovaru, nemali zámienku vstupovať do mesta a tam ponúkať svoje tovary mešťanom. Člen cechu, ktorý by tento zákaz porušil, mal byť potrestaný pokutou vo výške piatich rýnskych zlatých.⁹³ Ani takéto prísne obmedzenia však nemohli zabrániť židovským obchodníkom zúčastňovať sa na výročnom trhu (jarmoku), konanom vtedy na deň sv. Vavrinca. Ak magistrát nechcel počas trhu vpustiť židov do mesta, musel pre jarmok vymedziť miesto za hradbami, na predmestí. Tak tomu bolo napr. r. 1650, keď mestská rada nariadila konanie trhu na Hornom predmestí (Huštáku) pri Hornej bráne a podľa dobovej správy tak učinila „zo strachu pred židmi“.⁹⁴

Napriek platnosti týchto i ďalších obmedzení sa židia v nasledujúcich desaťročiach nevzdali snahy preniknúť do Prešova. Na prahu 18. storočia sa dokonca viackrát pokúsili získať v meste dom či inú nehnuteľnosť. V roku 1702 prisúdil prešovský mestský súd židovi Izákovi Hirschlovi dom senátora Pavla Szikszayho

⁸⁹ ESZE, T. Az eperjesi református egyházközség, s. 7.

⁹⁰ ŠA Prešov, EKP, 101: Nariadenia kráľovnej Eleonóry Magdalény a grófa Jána Pálffyho z júna a septembra 1711 (kópia).

⁹¹ ESZE, T. Az eperjesi református egyházközség, s. 10.

⁹² Opis konfirmácie privilégia pre prešovský obchodnícky cech od kráľa Mateja II. z r. 1615. Archív Prešovského židovského múzea. Publikovaný ako Privilegium pre prešovský cech obchodníkov od cisára Mateja II. Tomáš Tandlich (ed.). Bratislava 1993.

⁹³ AUSTERLITZ, T. A Sárosvármegyei zsidóság története. Lányi Menyhért – Propperné Béke Hermin. Szlovenszkói zsidóhitközségek története. Košice 1933, s. 110.

⁹⁴ „...aus Furcht vor den Juden...“ Z kroniky evanjelickej a. v. cirkvi v Levoči. Magyar-Zsidó Oklevéltár. V. I. Budapest 1959, s. 615.

ako náhradu za dlh, ktorý vážený mešťan nebol schopný splatiť v peniazoch.⁹⁵ Aj keď sa na priamy zásah Leopolda I. Hirschl nakoniec do Prešova prisťahovať nemesel a panovník nariadil mestskej rade odškodniť ho ináč, poukazuje táto správa na niekoľko závažných skutočností. Okrem už uvedenej snahy preniknúť do mesta pomocou vlastníctva nehnuteľnosti je to hlavne skutočnosť, že pre bohatých mešťanov bolo vtedy bežnou praxou požičiavanie si veľkých súm peňazí od židov a v neposlednom rade je to i zmena postoja mestskej rady k židom, a to natoľko, že bola z vlastnej vôle ochotná akceptovať žida ako vlastníka meštianskeho domu. O niekoľko rokov neskôr, na konci r. 1708, nariadil František II. Rákóczi Hospodárskej rade (Consilium Oeconomicum) konfiškáciu majetku nebohého žida menom Berkó v Prešove, ktorý mal dosahovať hodnotu 4000 zlatých.⁹⁶ Takýto majetok rozhodne nemohol žid na pôde mesta nadobudnúť bez súhlasu, teda tolerantného prístupu mestskej rady.

Ortodoxné obyvateľstvo predstavovalo na sklonku 17. a na prahu 18. storočia niekoľko tzv. gréckych obchodníkov, pochádzajúcich akiste z Balkánu. Tí však nevytvorili v Prešove žiadnu cirkevnú organizáciu. Podobne boli iba jednotlivcami zastúpení aj gréckokatolíci. Najvýznamnejším z nich bol mukačevský biskup Jozef de Camilis, ktorý na sklonku roku 1703, po príchode vojska Františka II. Rákócziho, opustil svoje sídlo v Mukačeve a uchýlil sa do exilu v Ruskej Novej Vsi. Starnúci a chorľavý biskup býval však viac v Prešove, kde v lete 1706 umrel.⁹⁷ Je pravdepodobné, že spolu s ním žili v tom období v meste aj iní gréckokatolíci.

Napriek problematickej rekatolizácii mesta a násilnostiam, ktoré ju sprevádzali, sa v 17. storočí v Prešove nestretávame s masívnejším prenasledovaním čarodejníc. Jediná správa o uväznení, zrejme aj mučení a upálení čarodejnice je z roku 1627, teda z čias, keď bolo mesto čisto evanjelické. Touto „prešovskou“ bosorkou bola manželka Vavrinca Vargu, predtým Andreja Kovácsa, ktorá sa v Prešove schovávala po úteku z Debrecína. Je pravdepodobné, že odsúdená za čarodejníctvo bola už v Debrecíne a prešovskej mestskej rade neostávalo iné, než dať usvedčenú čarodejnicu popraviť. Niekedy v roku 1627 bola upálená a jej maloleté deti zveril súd jej synovi z prvého manželstva Štefanovi Kovácsovi.⁹⁸ Bližšie správy o tomto čarodejníckom procese nie sú známe. Zrejme však spomínaná nešťastnica bola v meste nielen uväznená a popravená, ale aj vypočúvaná a usvedčená. Pretože ešte v tom roku, 13. júna 1627, sa na prešovskú mestskú radu obrátili predstavitelia poľského mesta Muszyna so žiadosťou o pomoc pri vypočúvaní niekoľkých zadržaných čarodejníkov, ktorí sa napriek mučeniu odmietali priznať. Argumentovali pritom čerstvými skúsenosťami Prešovčanov s prípadmi čarodejníctva.⁹⁹

⁹⁵ *Magyar-Zsidó Oklevéltár. II.* Budapest 1937, s. 323.

⁹⁶ *Magyar-Zsidó Oklevéltár. V./II.* Budapest 1960, s. 97, 1004.

⁹⁷ ŠTURÁK, P. Osobnosť biskupa de Camilisa a jeho prínos v rámci unizácie v období po uzavretí Užhorodskej únie. In *Osobitosti konfesijného vývinu východného Slovenska v ranom novoveku*. Annamária Kónyová (ed.). Prešov 2015, s. 123.

⁹⁸ KOMÁROMI, A. *A magyarországi boszorkányperek oklevéltára*. Budapest 1910, s. 92.

⁹⁹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, 1600 – 1629, 648.

AZ ERDÉLYI REFORMÁTUS PÜSPÖKI TISZTSÉG JELENTŐSÉGE GELEJI KATONA ISTVÁN KORÁBAN

LUKÁCS Olga

Position of the Reformed Bishops' Office in Transylvania during the period of István Geleji Katona

The study follows the events during the period of 16th and 17th centuries, which in Transylvania led to the establishment of the Bishops' Office. Bishop István Geleji Katona significantly contributed to this matter. The task of describing the gradual formation of the Bishops' Office in the Reformed Church, as well as the relating competencies, isn't easy, because all the memoranda of general (bishop) visitations deposited in the archive of the Bishops' Office in Nagyenyed were destroyed in 1849. We could rely on partial synods and their memoranda, but these are known only from the 30s and 40s of the 17th century. After the Reformation, the regional and administrative management of the Reformed Church started to form itself, even in Transylvania, which from the regional point of view significantly resembled the Catholic one, only it hold different names. The Reformed Church took even the bishop's institution, but it used a name of a superintendent instead. Except for the different names, the jurisdictions, competencies and the status of the specific Office were different too. Bishops were not elected by Prince, but by congregation of priests. Bishop administrated his territory together with the vicars of the synod, later on in the 80s of the 17th century the secular institution affiliated with the ecclesiastical one in the form of a supreme consistory (supremum consistorium). From the beginning of the 17th century a Latin-Greek term (episcopus) began to be generally used. The study follows other circumstances, changes, which affected the Bishops' Office in the Reformed Church of the 17th century in Transylvania.

Key words: Transylvania, 17th century, synods, bishop, competencies.

E tanulmány kísérletet tesz arra, hogy nagy vonalakban végig kísérje azokat az eseményeket, amelyek a 16–17. században hozzásegítettek a püspöki tisztség megszilárdulásához. A püspök feladatának pontos körülírása, megszilárdulása szorosan összefügg Geleji Katona István „episcopus” tevékenységével, akinek a kerek évfordulóját ebben az évben ünnepeljük.

A püspöki feladat kialakulásának körülményeit megírni nehéz feladatnak bizonyul, mert mind a generális zsinatok, mind a generális (püspöki) vizitációk jegyzőkönyvei a nagyenyedi püspökséggel és annak levéltárával együtt 1849-ben

elpusztultak.¹ A parciális zsinatok jegyzőkönyvei is, amelyek jelentős segítséget nyújthatnának, csak az 1600-as évek 30-as, 40-es éveiből ismeretesek.²

Régi minta új formában

Nagy Géza egyháztörténész szerint a reformáció által alakult egyházszervezetet leggyakrabban a német lutheranizmus konzisztoriális rendszeréhez, illetve a középkori magyar katolicizmus archidiaconusi rendszeréhez szokták hasonlítani.³

E megállapításból az következik, hogy az erdélyi református egyház működési kerete ugyanaz volt, mint a középkori katolikus egyházé – csak más elnevezésekkel. Megmaradt a püspökség intézménye is, de a püspök (superintendens) státusa és jogköre merőben más volt, mint a katolikus egyházban.

Először is tisztét nem uralkodói kinevezéssel nyerte el, hanem a lelkészek választása során.

Másodsor, nem monarcha módján történt az egyházkerület kormányzása, hanem kezdetben a lelkészi zsinat, majd később az 1680-as évektől a zsinaton kívül, egy világi híveket is magában foglaló főkonzisztórium (supremum consistorium) közreműködésével, mivel a református egyház alkotmánya zsinat-presbiteri kormányzati alapon működött.

¹ A 16. században tartott zsinatok végzéseit Kiss Áron könyvéből (*A Református Egyház zsinatai a 16. században*) lehet némileg rekonstruálni, de sajnálatos módon az említett századból csak az 1599-es zsinati emlékek maradtak meg. Más elsődleges forrás a témánk kutatásában a Benkő Samu által összesített *Synopsis Synodalem Transilvanicarum*, amelyet 1872-ben fejezetenként Révész Imre közölt a *Figyelmezőjében*, ugyanakkor témánkban néhány adatot lehet felfedezni a Bod Péter *Smirnai szent Polikárpus* (1766) c., református püspökökről szóló munkájában. A források felkutatásában segítséget nyújt Illés Géza *Az erdélyi református zsinatok emlékei és végzése* c. kézirata (Kolozsvár, 1942), amely az Erdélyi Református Gyűjtőlevéltárban található. Korábban megjelent jelentősebb munkák e tárgyban: ZOVÁNYI, J. Magyarországi superintendenciák a XVI. században. In *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Monographiák I.* Budapest, 1898; MIKLÓS, Ödön. Az első hazai protestáns püspökök egyházalkotmányi helyzete. In *Egyháztörténet*, 1943, 321-329.; MIKLÓS, Ö. *A magyar protestáns egyházalkotmány kialakulása a reformáció századában*. Pápa, 1942; POKOLY, J. *Az erdélyi református egyház története*. IV. Budapest, 1905.

Témánk felkutatásában némi utalást találunk az újonnan kiadott forráskiadványokból, az esperesi vizitációk jegyzőkönyvéből: CSÁKI, Á. - SZÖCSNÉ GAZDA, E. (bev.). *Az Orbai Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei I. (1677–1752.)* Sepsiszentgyörgy, 2001; BUZOGÁNY, Dezső – ÖSZ, Sándor Előd (eds.): *A hunyad-zarándi református egyházközségek történeti katasztere*. I. Kolozsvár, 2003. (A továbbiakban: BUZOGÁNY – ÖSZ, *A hunyad-zarándi református...*); BENKŐ, J. *Filius Posthumus vagyis atya halála után született gyermek*. Szerk. Csáki Árpád, Demeter László. Kolozsvár, 2004. Természetesen jelentős dokumentumok a tárgyalt korban a Református Egyház két első kánongyűjteménye: a *Canones Ruberiana* (1606) és a Geleji-féle kánonok 1649-ből; *Canones Ruberiani* (1606) Ruber-féle kánonok. Tasnádi Ruber Mihály erdélyi református püspök által összeállított negyvennégy cikkből álló szabályzat, melyet 1606-ban fogadott el az erdélyi közzsínat. Közzétéve: Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező (MPEIF). 1872: 1. 3-6. old. BUZOGÁNY, D. – ÖSZ, S. E. – TÓTH, L. (szerk.). *A történelmi kükküllői református egyházmegye egyházközségeinek történeti katasztere*. Kolozsvár, 2008.

² Pl. a kükküllői egyházmegye vizitációs jegyzőkönyveit 1648-tól vezették rendszerességgel, (lásd. a 16. old.) Az Orbai egyházmegyében pedig 1628-tól.

³ NAGY, G. *A Református egyház története 1608 – 1715*. Máriabesnyő–Gödöllő, 2008. I. 400.

A magyar reformáció kezdetben nem fogadta el a „püspök” (episcopus) elnevezést, mert olyan kánonjogi fogalomhoz kötötte, amelyet evangéliumellenesnek tartott. Ennek ellenére a 16. század utolsó negyedében időnként magyarul is használták a püspök elnevezést, míg a latinos görög episcopus csak a 17. században vált általánossá, amikor felváltotta az addig használt superintendenst. A korszakban csak Geleji Katona István számított kivételnek, mert ő az episcopus elnevezést használta.⁴

A püspöki tiszttel megmaradása mellett szólt egy másik indok is, nevezetesen a püspöki és káptalani javak szekularizációjával párhuzamosan felvetődött a kérdés, hogy mi történjék azokkal a jogokkal, amelyeket a püspök az egyházban gyakorolt. Az erdélyi reformátorok arra a megállapodásra jutottak, hogy a püspöki tisztség megszüntetésével annak nemcsak anyagi javai, hanem jogai is a fejedelmre szállottak volna. Ezért volt szükséges a püspöki intézmény megőrzésére, mert csak ebben a formában tudták megakadályozni azt a tendenciát, hogy a püspöki hatalom a fejedelmre szálljon.

1. A püspök választásának körülménye

Az 1561–1562-es években készült az egervölgyi vagy debreceni hitvallás, amelyben utalás van arra, hogy „a püspökök törvényesen hívott pásztorok, vigyázók”.

A püspökök kötelességeit e hitvallás 20 pontban sorolja föl, a 7. pont pl. arra vonatkozik, hogy ne uralkodjanak, hanem mint szolgák szolgáljanak, mert a 19. pont szerint: „[é]rtsék meg a püspökök és a pápa, hogy ők cselédek, szolgák és nem urak”, a 14. pontban pedig ez áll: „minden püspökök a néptől és az egyház tanítóitól választassanak (...) és a fejedelmek beleegyezésével tétessenek.”⁵

A püspök választása a generális zsinaton történt, de voltak kivételek, politikai, ill. háborús körülmények, amikor nem tarthatták meg a zsinatot, s az elhalálozott vagy tisztéről lemondott püspök helyébe szükségmegoldásként a generális nótáriust (főjegyzőt) nevezték ki püspöknek.⁶

A fejedelmek által történt megerősítésben az egykor nagy fontosságú kegyúri jogot lehet felfedezni, amely a nagyobb egyházi javadalmasokra terjedt ki: az erdélyi közjogban a protestáns püspökök és a római katolikus generális vikárius megerősítésében élt tovább. A későbbiekben a Báthoryak a protestáns püspökökkel szemben a megerősítési jogot ugyanolyan értelemben gyakorolták, mint a 18. században a Habsburgok, ti. csak az számított jogosult püspöknek, akit megerősítettek tisztségében. Az Approbatae értelmében is a püspöki megerősítés inkább az egyháznak nyújtott oltalmat, mintsem az állami érdekek védelmét jelentette.⁷

⁴ POKOLY, J. *Az erdélyi református egyház története*, IV. 96.

⁵ Kiss Áron: *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*. Budapest, 1881, 181 – 187.

⁶ Hasonló történt 1602-ben Kecskeméti Búzási Balázs elmenekülését követően, amikor Tasnádi Mihályt választották meg püspöknek, aki korábban az egyház főjegyzője volt. Püspöki felavatására viszont csak 1605-ben került sor, mivel a politikai helyzet miatt nem lehetett zsinatot összehívni. ILLÉS, G. *Az erdélyi református zsinatok emlékei és végzései*. Kolozsvár, 1942, 13.

⁷ „A kik püspökségre vagy vicariusságra választatnak az ő közönséges egyházi gyülekezeteknek tetszéséből és végzésektől azok a fejedelmekből confirmaltassanak.” Approbata Constitutiones

A protestáns püspök választása tehát „a kánonok szerint”, azaz szabadon történt, de ez nem zárta ki, hogy esetekben a fejedelem akarata ne érvényesült volna.⁸

Ezt azzal is magyarázhatjuk, hogy 1605–1690 között, a református fejedelemség korában nem volt szükség a püspöki megerősítő diplomára. Ennek ellenére nem hallgatható el az a tény sem, hogy a 17. században a püspök megválasztásában nem egy ízben a fejedelem akarata érvényesült. Ezt lehet megállapítani Kesserői Dajka János,⁹ Geleji Katona István, Csulai György¹⁰ három egymás után következő püspök esetében, akik Bethlen Gábor és a két Rákóczi idejében (1618-tól 1660-ig) a fejedelmi udvar papjai voltak.¹¹ Ez minden bizonnyal nemcsak a kiváló lelkészek személyisége mellett tanúskodik, hanem a fejedelemnek a püspök választására gyakorolt hatásáról is.

A fejedelemség idejéből viszont találkozunk olyan példával is, amikor a generális zsinat kívánsága ellenére is a fejedelem akarata győzött a püspök személyének megválasztásában. Ez történt Apafi Mihály alatt, amikor is az ő akarata győzött Tófeus Mihály püspökké választásakor.¹²

2. Az első reformátori zsinatokon megfogalmazott püspöki teendők

Addig, amíg Erdélyben a kálvinizmus nem kezdte meg hódításait, mind az isztentisztelet rendjében, mind az egyházközségek kormányzásában a lutheri mintát követték: szuperintendenseket és szeniorokat, espereseket állítottak az egyházi kormányzat élére, akik az egyházközségeket és azok lelkipásztorait időről időre meglátogatták, és esetenként valamelyik jelesebb lelkipásztor elnöklete alatt a gyűléseket, zsinatokat tartottak, és egyes hittani kérdésekben közös megállapodásra jutottak. (Erdődön 1545-ben, majd 1549-ben és 1550-ben Toronán.)

Érdemesnek tartjuk az első zsinatok néhány, a lelkészekre és püspökökre vonatkozó határozatának kiemelését. Így az erdői zsinat XII. pontjában és az 1549-es zsinat XIII. cikkében¹³ a lelkipásztorok tisztéről, életéről, erkölcséről és ruházatáról vitáztak, míg az 1550-es toronai (Tornai) zsinaton már említés történt a püspökről vagy szuperintendensről, akinek egyik fő feladatát az egyházközségek

regni Transylvaniae et partium Hungariae Eidem Annexarum...Varadini, 1653. Pars. I. Tit. I. art. 9. (Rövidítve A. C.) Annexarum...Varadini, 1653. Pars. I. Tit. I. art. 9. (Rövidítve A. C.) BENKŐ, József. Szilágyi István [közlése]: Az erdélyi h. h. anyaszentegyház közzsínatainak végzései kivonatban. 1607–1781. [Benkő József gyűjteményéből: Synopsis Synodalim Transilvanicarum de a latin szövegek is magyar fordításban. In: Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező (MPEIF). 1872:1-2 számok.

⁸ Ilyen volt például Dávid Ferenc másodszeri megválasztása az 1564-es zsinaton, vagy 1579-ben Hunyadi Demeter püspökké választása.

⁹ Nincsenek konkrét utalások, csak következtetni lehet, hogy a fejedelmeknek döntő befolyásuk volt a püspök személyének megválasztásában. BOD, P. *Smirmai szent Polikárpus*. Nagynyed, 1766, 62–71.; HEREPESI, J. *Polgári irodalmi és kulturális törekvések a század első felében*. Budapest–Szeged, 1965, 97.

¹⁰ BOD, P. *Smirmai szent Polikárpus*, 71–90.

¹¹ BOD, P. *Smirmai szent Polikárpus*, 90–95.

¹² ILLÉS, G. *Az erdélyi*, 134.; HERMÁNYI, D. J. *Nagynyedi Democritos és Heraclitos Mss*. Az Erd. Múzeum könyvtárában. Budapest, 1970.

¹³ A tornai zsinat végzéseit nem ismerjük, de Geleji Katona István és mások feljegyzéséből értesülünk a tárgyalt pontokról.

látogatásában látták.¹⁴ (Az erdélyi szászok már korábban, 1545-ben a megyesi zsinaton kimondták a püspöki hivatal felállításának a szükségességét.)

A püspöki tisztség gyakorlása mellett szólt az 1554-es óvári zsinat,¹⁵ amely „azt is elhatározta, hogy szuperintendenseket és főpapokat (praelatus, espereseket) kell tenni a tudományban és szertartásokban való egyetértés és tisztességes fegyelem végett”.¹⁶ E végzés értelmében az elhunyt Hevesi Mihály püspök helyébe, aki 1551-től viselte e tiszte, szavazati többséggel a lelkészek Thordai Demetert választották meg püspöknek.¹⁷

Az óvári intézkedésből megállapítható, hogy az újonnan létrejött egyház távol állt attól, hogy a püspöki intézményt a jövőre nézve eltörölje, ellenkezőleg, előnyösnek tartotta a jobb rend és fegyelem, a tan tisztasága, valamint a szakadások kikerülése és időszerűtlen újítások megakadályozása érdekében.¹⁸ A püspöki intézmény szükségességét ecsetelte az erdődi 2. zsinat is 1555-ben, ahol leszögezték és elvárták a lelkipásztortól, hogy „a szuperintendenstől és tisztársaitól adott bizonyosságlevelük” legyen, az ő „törvényes választásuk és hivatásuk felől”, azért a hívekben kétséget ne támaszthassanak, szuperintendensük jóakarató intéséért, sőt kemény dorgálásáért ne nehezteljenek. Szintén a zsinaton rendelték el, hogy a püspöknek a lelkipásztorok kiképzéséről is kellett gondoskodnia.¹⁹

A protestantizmus nem tekintette a papságot „ordónak”, azaz külön rendnek,²⁰ így ezen belül sem ismerte el a hierarchiai fokozatot. Az egyház igazgatása megkívánta ugyan, hogy különböző hivatalok működjenek (püspök, esperes, jegyző stb.), de az egyházi hivatalok betöltői csak hivatalnoki szinten maradtak, személy szerint semmi világi joghatásuk vagy kiváltságuk nem volt. Ezt támasztja alá az 1562-es Debreceni hitvallás püspökökről írt huszadik pontja, amely a püspöknek megtiltja, hogy részt vegyen a világi ítélkezésben.²¹ Így a református püspök a kánonok értelmében, mivel nem volt egyházi hatalma, nem jelentett hierarchiai fokozatot, „hanem csupán sorrendben elsőbbség másoknál.”²²

Az 1562. évi tarcali zsinaton a püspöki tiszte körül erős viták voltak.²³

¹⁴ A zsinat jegyzőkönyve elveszett, csak Geleji Katona István által rekonstruált adatokra támaszkodhatunk, lásd KISS, Á. *A XVI. században*, 21. Ebben Geleji 19 pontra hivatkozik, amelyeket az egyházlátogatás során követni kell.

¹⁵ Báthori György volt a védnöke, a zsinaton részt vett 88 lelkész és több nemes is.

¹⁶ „Statuit etiam Superintendentes et Praelatos esse constituendos propter Consensum in doctrina et Caeremoniis retinendis et propter honestam disciplinam” TÓTH, F. *Tul a Tiszai hely. H. püspökök élete*. Győr, 1812, 261–262.

¹⁷ KISS, Á. *A XVI. Században*, 27.

¹⁸ BARTÓK, Gy. *A református egyházak presbyteriális szervezete*. Kolozsvár, 1904, 82.

¹⁹ KISS, Á. *A XVI. Században*, 38.

²⁰ Az 1545-ös erdődi zsinat X. cikkelyében találjuk megfogalmazva, hogy a katolikusok többek között a hierarchia hiányát kifogásolták az újonnan szerveződő egyházban. „A mi elleneink azzal rágalmaznak minket, hogy nekünk nincs fejünk, fejedelmünk s rendünk. Pedig mi a Krisztust valljuk az igaz egyház fejének, s hisszük, hogy annak mind nyájan tagjai vagyunk.” KISS, Á. *A XVI. Században*, 13.

²¹ „Világi ítélethezást ne gyakoroljanak; kétféle hivatalt, polgárit s egyházit, mint a kánonokat és püspökök ne viseljenek.” KISS, Á. *A XVI. században*, 187.

²² Geleji Katona István-féle 91. Kánon, 57.

²³ DIENES, D. *Tanulmányok a Tiszáninnen Református Egyházkerület történetéből*. Sárospatak,

A püspök személyére, hatáskörére vonatkozó intézkedések közül említésre méltó az 1567-ben tartott debreceni zsinat végzése, amely szerint az egyház ítélete és felavatása nélkül egyházi szolgálatra senkit se bocsássonak; a felavatást pedig „vagy a vének tanácsában, vagy a zsinatban teljesítsék az egyház tudós és gyakorlott főpapjai és szupeiintendensei.”

Az 1599-es marosvásárhelyi zsinaton azzal erősítették a püspök jogkörét, hogy a megválasztott espereseket csak az ő beleegyezésével lehetett tisztségükben megerősíteni.²⁴

Az 1605-ös zsinaton ugyancsak az egyház szolgálatára való készség állt a püspök számára előírt első számú feladatként.²⁵

Ellentétben a katolikus püspökkel, a református püspök nem rendelkezett püspöki beneficiummal, sem külön közjogi, rendi kiváltsága nem volt az államban. A felsoroltak alapján a református püspök nem kánonjogi, hanem evangéliumi értelemben volt püspök, „episcopus”, „superintendens” vagy „superattendens”, „inspector.”

A püspököknek nem volt külön rezidenciája, hanem a megválasztását követően megmaradt a korábbi gyülekezetében, illetve amennyiben a fejedelmi család papja volt a fejedelmi udvarban. (Csak az 1679-es zsinati ülésen rendelték el, hogy a mindenkor református püspök lakóhelyéül a Ghillányitól örökölt gyulafehérvári ház szolgáljon, s hivatali birtokául pedig a borosbocsárdi és sárdi területek. Egy századdal később pedig, 1782-ben Székely Lászlóné gróf Thorockay Zsuzsanna adományából a püspök állandó lakhelyét Nagyenyedre tették át.)

A 17. században a Canones Ruberiani összefoglalja a korábbi zsinatokon már megfogalmazott püspöki teendőket.²⁶ Az 1649-es Geleji-kánon viszont részletesen mutatja be a püspöki teendőket: püspöksége területén ő az egyház és iskolák vagyonának felvigyázója, aki ügyel a tan és az egyházi szertartás tisztaságára, a lelkészek felszentelésére, a külföldi diákok kiválasztására; az esperességeket területén történő problémákba ne avatkozzon be, hanem egy bizottság segítségével vizsgálja felül a helyzetet, tisztelje a lelkész társait, védje meg az egyház szabadságát, dorgálja meg az erkölcsteleneket. A kánon azt is előírja, hogy amennyiben a püspök nem tenne eleget kötelezettségeinek, úgy az esperesi karnak jogában áll őt meginteni, és amennyiben az hatástalan lenne, a közgyűlés előtt megdorgálni, vagy akár le is mondatni.²⁷

A Geleji-kánon külön foglalkozik két lényeges püspöki feladattal: az egyházkerületi gyűlés püspök általi összehívásáról (sinodus generalis) és a püspöki egyházlátogatásról.

A továbbiakban megkíséreljük e két feladat mibenlétét közelebb hozni.

1998, 10. (A továbbiakban: DIENES, D. *Tanulmányok a Tiszáninnen...*).

²⁴ ILLÉS, G. *Az erdélyi*, 11.

²⁵ A zsinaton ezt azért tartották fontosnak megerősíteni, mert Kecskeméti Búzás Balázs püspök Basta csapatainak betörésekor elhagyta az egyházat, és szászvárosba menekült, ahol folytatta a lelkészi hivatását, de a továbbiakban a szász lutheránus egyház fennhatósága alatt állt. ILLÉS, G. *Az erdélyi*, 13.

²⁶ Vö. BUZOGÁNY, D. *Harc a tiszta evangéliumért*. Kolozsvár, 2006, 68 – 69.

²⁷ Geleji Katona István-féle 91. Kánon, 56 – 57.

3. Adatok a generális vizitációról

A püspöki egyházlátogatás, vizitáció az egyházigazgatás rendjével párhuzamosan fejlődött ki, s tulajdonképpen nem jelentett mást, mint a püspök ellenőrző látogatása a iurisdictionjába tartozó gyülekezetekben. Bibliái megalapozottságú eljárás, amelyet a katolikus egyházban a kezdetektől gyakoroltak.

A reformátorok s köztük Luther Márton is szorgalmazta a vizitációt, s hogy minél célszerűbb legyen, egy kérdéssort állított össze a látogatást végző egyházi tisztviselők számára.²⁸

Okunk van feltételezni, hogy a reformáció terjedésével párhuzamosan gyakorlatban volt a vizitáció. Ilyen előírásokat találunk az 1550-es tornai és az 1567-es debreceni zsinaton.²⁹

Az előírás szerint „a lelkipásztorok erkölcsi életének feddhetetlensége, tudományának tisztasága szorgalmasan megvizsgáltassék, nehogy tudatlan, henye, dobzódó és részeges lelkész csak egy is legyen e fontos hivatalban (...) az egyház és hallgatók megvizsgáltassanak a tudományból, hitből, vallásból (...) életök tisztasága, ártatlansága felől.” Vizsgálat tárgya volt a lelkipásztorok pénzbeli és természetbeni jövedelme, az egyház ingó és ingatlan vagyona.³⁰ A 65. cikkely felsorolja, hogy kik végzik az egyházlátogatást. Ebből kitűnik, hogy gyakrabban az esperesek (seniorok, dékánok) végezték; ez volt a partikuláris vizitáció, és ritkábban a superintendens végezte az ún. generális vizitációt.³¹

A fenti előírásból megállapíthatjuk, hogy a zsinati végzés csak utal a szuperintendens vizitációjára, de nem tulajdonít neki nagy fontosságot.

Ennek ellenére a különböző újítások során érdemesnek tartjuk kiemelni azt az országgyűlési határozatot, amely a püspöki jogkört méginkább megerősíti. Így az 1571-ben tartott országgyűlés azt határozza el, hogy „(...) ha valamely miniszter kriminális bűnben találtatik, a superintendens megítélhesse, minden funkciótól priválhassa, azután az országból kiűzettsék”³²

Az újításokkal kapcsolatosan megemlíthetjük a puritán mozgalmat, amely a református egyház egységét veszélyeztette a 17. század első felében,³³ s ennek megakadályozására hívták egybe az 1646-os szatmárnémeti zsinatot. Dienes Dénes történész úgy véli, hogy főleg a Tiszáninneri superintendentialis egység hiánya segítette a puritán eszmék meghonosodását. A püspöki intézmény létezése minden bizonnyal még kezdeti fázisában megakadályozhatta volna a mozgalmat.³⁴

²⁸ DIENES, D. (szerk.). *Református egyház-látogatási jegyzőkönyvek. 16–17. század.* Budapest, 2001, 433.; BUZOGÁNY, D. – ŐSZ, S.E. *A hunyad-zarándi református*, 19.; SZABADI, I. (szerk.). *Mellyet még az régi atyáink is birtanak. Bereg, Ugocsa és Közép-Szolnok református egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1808/1809.* Debrecen, 2001, 7. (A továbbiakban: SZABADI, I. *Mellyet még az régi...*).

²⁹ Vö. az Articuli Maiores LXV. Cikkét. Lsd. KISS, Á. *A XVI.században*, 601–603.

³⁰ SZABADI, I. *Mellyet még az régi*, 8.

³¹ KISS, Á. *A XVI.században*, 601.

³² *Erdélyi Országgyűlési Emlékek. II.* Budapest, 1877, 371.

³³ Vö. ZOVÁNYI, J. *Puritánus mozgalmak a magyar református egyházban.* Budapest, 1911; DIENES, D. (szerk.) *Zempléni vizitációk 1629–1671.* Sárospatak, 2008.; DIENES, D. (szerk.). *Miskolci Csulyak István zempléni esperes és hivatali utódainak feljegyzései.* Sárospatak, 2008.

³⁴ DIENES, D. *Tanulmányok a Tiszáninneri*, 13.

E tanulmányban nem szándékszunk foglalkozni e témával, csak azt szeretnénk megjegyezni, hogy a mozgalom egyes képviselővel találkozunk az erdélyi református egyházkerületben is, annak ellenére, hogy jelentős irodalmi, tanítói tevékenységük volt, munkásságukkal nem zavarták meg az egyház belső életét. (Pl. Apáczai Csere János, Medgyesi Pál stb.)

A püspöki tekintély megerősödésével találkozunk a fejedelemség korában, amikor a püspökök a fejedelem személyi tanácsadói is voltak. A püspök hivatalos hatalmának emelkedése rendszerint az erőteljesebb és hierarchikus hajlamú püspökök személyével áll összefüggésben. Mi sem bizonyítja jobban, mint a Geleji Katona István református püspök alkotta Geleji-kánonok, amelynek 90 – 93. cikkelyei arról győzik meg az utókort, hogy a püspöki tisztség ekkor kapja meg a elkövetkezendő századokban is érvényes jogait.³⁵

A kánon alapján a generális vizitáció nemcsak püspöki kötelesség, hanem püspöki jog is. Ennek gyakorlásában lesz a legnyilvánvalóbb a püspöki hierarchia legmagasabb foka. Ennek a hierarchiai színezetnek napjainkra csak annyi dokumentuma maradt fenn, hogy a püspök: „bárhova egyedül is kiszállhat s ahova kiszáll, ott a gyűlésen elnököl s a pap engedélyének kikérése nélkül istentiszteletet is végezhet.”

A Geleji-féle 92. kánon szerint a püspök a vizitációt általában nem egyedül végezte, hanem a „két-három maga mellé vett s az egész egyházat képviselő esperes társaságában”.³⁶ A vizsgálat székhelye az esperes székhelye, ahova az esperesség területéről behívták a lelkészeket. A püspök kiváltsága abban állt, hogy az esperesek egyházait látogatta. A generális vizitációk jegyzőkönyvéből kiderül, hogy általában a vizitáció alkalmával sorra kerül minden megvizsgált ügynél a püspök véleménye volt a döntő. A püspök általában az esperességen kívül más gyülekezetet nem vizitált, hanem azokról csak közvetve szerzett információkat.

Ezek a vizitációkon vált még inkább nyilvánvalóbbá a püspök fegyelmezési joga. A kezdetekben éppen úgy, mint a parciális vizitáció ugyanakkor bíróság is volt. A parciális zsinat végzéseit, ítéleteit itt lehetett megfellebbezni. A vizitációk során a gyülekezet hívei saját ügyeiket előterjesztették. Így pl., ha a parciális zsinat nem engedte meg a házastársak elválását, a gen. vizitációtól remélték az orvoslást.³⁷ Ilyen esetnek számított a hűtlen elhagyás vagy a felfüggesztett lelkészek visszahelyezése, amelyek szintén a generális zsinat hatáskörébe tartoztak. Ugyanúgy a generális zsinaton döntöttek olyan ügyekben is, amelyek az esperes, az egész egyházmegye vagy az általa kormányzott főiskola s ennek professzorai tevékenységére, vagy magánéletére vonatkoznak.

A 16. századból örökölt egyházi struktúra még magán hordozta a középkori egyház ismertetőjeleit: sok helyen a 17. század közepéig megvoltak az oltárok, nagypéntek éjszakájára gyertyát vásároltak, néhány helyen a templom falain megtartották a freskókat, az imádságot térdre ereszkedve mondták, de más katolikus

³⁵ Vö. Geleji Katona István-féle 91. Kánon, 55–62.

³⁶ Geleji Katona István-féle 91. Kánon, 58.

³⁷ NAGY, G. *Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből*. Budapest, 1985, 230.

szokásokra és szertartásokra emlékeztető jelek is feltűntek a református liturgiában és gyülekezeti életben.³⁸

Nem tartozik szorosan témánkhoz, de a püspöki vizitáció ecsetelése során nem hagyhatjuk ki a történetírásban olyan sokféleképpen értelmezett 1619-es³⁹ vagy 1622-es⁴⁰ vizitáció megemléését. Mint ismeretes, Háromszéken az unitárius gyülekezetek adminisztrációs szempontból a református püspökség fennhatósága alá tartoztak. Azonban 1618-ban a négy bevett vallás rendszere megsértésének vádjá alatt eljárás indult az unitárius egyház ellen. A fejedelem hitvitát hirdetett Gyulafehérvárra, ahol az unitáriusoknak tisztázniuk kellett kapcsolatukat a szombatosokkal. Ezt követően került sor a Keszthelyi Dajka János püspök által vezetett vizitációra, amelynek kimenetelét a két felekezet ellentétesen értelmezi. Mindenképpen tényként kell bemutatnunk, hogy a vizitáció felszámolta a fél-százados hagyományt, amely szerint unitárius és református papok kölcsönösen szolgálhattak a másik felekezet egyházaiban. S így a területi megosztást a felekezeti megosztás követte.⁴¹

Nem tartozik szorosan a témánkhoz, de szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy a 16–17. században szintén az erdélyi református püspök iurisdikciójához tartoztak a román nyelvű református gyülekezetek is.⁴²

4. A püspök a zsinat elnöke

A 16. században a reformátorok kidolgozták az egyházkormányzás és szervezet teológiai alapjait, amelynek gyakorlati megvalósítása és megszilárdítása a közös és parciális zsinatok hatáskörébe tartozott. A zsinatok feladatáról és összehívásának módjáról is rendelkeztek.⁴³

A 16. századi zsinatok célja nem az volt, hogy kánonszerű végzéseket hozzanak, hanem hogy a református hit tanításait elhatárolják részben a lutheranizmustól, részben az unitarianizmustól. Ezeken a zsinatokon nemcsak reformátusok, hanem az unitáriusok is részt vettek, ahol a két felekezet képviselői inkább csak vitakoztak egymással.

Kezdetben a zsinaton nem vezettek jegyzőkönyvet, sőt a 17. század folyamán tartott zsinatokról nem maradt fenn, csak egy-egy zsinati végzés, s azok között is

³⁸ Pl. a magyarhermányi templomban még 1638-ban is megvoltak a freskók, amelyeket a gyülekezet tiltakozására csak esperesi parancsra voltak hajlandók eltávolítani. (Benkő: *Filius Posthumus*.). 1638-ban a zsinat elrendelte, hogy le kell térdelni imádkozáskor. (BOD, P. *Erdélyi református zsinatok végzései, 1606–1762*. Kolozsvár 1999, 47.)

³⁹ A református történetírók állítják ezt az évet. Többek között BOD, P. *Smirmai szent Polikárpus*, 65–66.; POKOLY, J. *Az erdélyi református egyház története III.*, 69–70. vagy JUHÁSZ, I. *A székelőföldi református egyházmegye*. In *Erdélyi Tudományos Füzetek*, Kolozsvár, 1947.

⁴⁰ Az unitárius egyháztörténészek állítása: KÉNOSI, T. J. – UZONI, F. I. *Az erdélyi unitárius egyház története*. I. Sajtó alá rendezte Hoffmann Gizella – Kovács Sándor – Molnár B. Lehel. Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának kiadványai 4/1. Kolozsvár, 2005.

⁴¹ JUHÁSZ, I. *A reformáció az erdélyi románok között*. Kolozsvár, 1940, 49.

⁴² BUZOGÁNY, D. – ŐSZ, S.E. *A hunyad-zarándi református*, 11. Vö. JUHÁSZ, I. *A reformáció az erdélyi románok között*. Kolozsvár, 1940.

⁴³ Néhány 16. századi zsinati végzést közöl Kiss Áron a már említett munkájában; POKOLY, J. *Az erdélyi református egyház története IV*, 139–178.

legtöbb közigazgatási, bírói és főleg válóperes ügyek.⁴⁴ A kánonszerű döntéseket és végzéseket a püspök mindig megküldte tudomásul vétel, alkalmazás és végrehajtás végett az esperesnek.

A zsinat nemcsak a lelkipásztorokat nevezett ki és szentelt fel a gyülekezeti szolgálatra, hanem a szeniorokat (espereseket) és a szuperintendenseket is, hogy elnökei legyenek a lelkipásztorok gyűlésének, meglátogassák az egyházmegyék egyházait, és a zsinaton jelentést tegyenek az egyház belső működéséről.

A Geleji-kánon 93. cikke részletesen bemutatja a püspök feladatát a zsinat összehívásától levezetésén át egészen az ötödnapi befejezési ceremóniáig.⁴⁵ Mivel a zsinat összehívása a püspök feladata, külön történik figyelmeztetés arra, hogy a szuperintendens „mindent a szeniorok beleegyezésével tegyen s magán tetszéséből ne próbáljon semmit”. Zsinatot egyszer vagy kétszer hívjanak össze egy évben. A zsinaton peres ügyeket is megvitattak. A püspöknek volt a tiszte a zsinaton elnökölni. Annak ellenére, hogy a 18. századtól a világiak egyre nagyobb teret kaptak a református egyház vezetésében, a püspök a zsinat elnöki jogát a későbbiekben is megőrizte.

5. *A világiak szerepe az egyház vezetésében (A patrónusi jog és a fejedelem „summus episcopus” joga)*

A 17. században került sor a református egyházalkotmány kialakulására és annak az elvi kérdésnek tisztázására, hogy milyen formában vegyen részt a világi elem az egyházközség, valamint a felsőbb egyházi testületek tisztségeiben.⁴⁶

Az egyházkormányzat kialakulásával kapcsolatosan megállapíthatjuk, hogy a 17. században, főleg annak első felében az erdélyi református fejedelmek egyházukban de facto a főgondnoki szerepkört töltötték be.⁴⁷

Az 1646-os szatmárnémeti nemzeti zsinaton kettős kormányzati rendszerben szerveződött újjá az egyház: I. Rákóczi György mellett részt vettek a tanácskozáson a református főrendek is. Ezen a zsinaton kezdték el a Geleji Katona István által összeállított törvények tárgyalását. A következő években folytatódtak a törvénnyel kapcsolatos tárgyalások a kolozsvári és gyulafehérvári zsinatokon, ahol a református főurak szintén jelen voltak.⁴⁸ A kánont megerősítő döntés is „a válásunkon való becsületes úri és főúri főrendeknek” mint világi képviselőknek a részvételével történt. A törvénykönyv megállapítja azt, hogy az esetleges módosításokat a későbbiekben csak a „külső belső rendeknek s nekünk is keresztyén

⁴⁴ Vö. ILLÉS, G. *Az erdélyi református zsinatok emlékei és végzései*. Kolozsvár, 1942. Kézirat.

⁴⁵ Geleji Katona István-féle 91. Kánon, 60.

⁴⁶ NAGY, G. *Fejezetek a magyar református*, 203.

⁴⁷ NAGY, G. *Geleji Katona István személyisége levelei alapján*. Kolozsvár, 1940, 35–52.; SIPOS, G. *Az Erdélyi Református Főkonzisztórium kialakulása*. Kolozsvár, 2000, 8.; Bocskai István, Bethlen Gábor, a két Rákóczi György, fejedelmi módon gondoskodott az erdélyi református egyház anyagi és szellemi javairól. A legjobban jellemzi a patrónusi viszonyt Geleji Katona István püspök és I. Rákóczi György kapcsolata. A püspök Rákóczi György segítségét kéri olyan feladatok megoldásában, mint: kollégiumi birtokok visszaszerzése, új lelkészi állások anyagi fedezete, a külföldi tanulás elősegítése, a nyomda működtetése, amelyek lényegében a főgondnok hatáskörébe tartoznak.

⁴⁸ SIPOS, G. *Az Erdélyi Református Főkonzisztórium*, 8.

fejedelmi egyező tetszéseink” és a „keresztyén fő Magisztratus és Statusok” jóváhagyásával lehet eszközölni.⁴⁹ A főurak ilyen méretű beavatkozásába a református egyházi életbe lényegében egy évszázad alatt jutott el erre a fokra. Elsősorban az egyház iránti felelősséget jelentette ez, abban a korban, amikor a presbitériumok gyülekezetekbe történő bevezetésének kérdése körüli vita sürgőssé vált.⁵⁰ A főúri táborban is akadtak olyanok, akik a presbitériumok felállítása mellett érveltek. A presbiteriánus mozgalom több ízben is fel-felbukkant az összreformátus egyházban, a Dunántúltól Erdélyig.⁵¹ De a világi főuraknak az egyházi felső vezetésbe való bekapcsolása csak Erdélyben valósult meg, aminek következménye egy teljesen sajátos egyházkormányzat bevezetése lett.⁵²

Az 1653-ban összefoglalt *Approbatæ Constitutiones* c. törvénykönyv jogilag szentesítette a főuraknak egyházigazgatási részvételét, meghatározva az egyházi és világi vezetők hatáskörét. A dogmatikai kérdésekben a lelkési kar, míg a szervezeti, fegyelmi, vagyonkezelési ügyekben a világi megbízottak dönthettek. A határozatok a két fél teljes megegyezésével történhettek. Az egyházi kormányzat végleges formáját a 17. század 70-es, 80-as éveiben nyerte el.

Az 1653-as országgyűlés a gyulafehérvári Collegium Academicum élére „mind az Ekklesiái Statusbol s mind pedig külső rendekből bizonyos fő Inspectorokat” állított, akiknek feladata volt a főiskola tanulmányi, fegyelmi és anyagi ügyeiben való döntés.

Így tehát a 17. sz. első felében két törvénnyel intézményesített egyházkormányzói testület jött létre: az egyik a fejedelem elnöklete alatt időnként ülésező, a legfelsőbb döntéseket hozó egyházi-világi vegyes testület, míg a másik szintén vegyes összetételű, a kollégiumok és egyházközségek ügyeit intéző gondnokság, amelynek szervezete és hatásköre az 1650-es években alakult ki.⁵³

Az Erdélyi Református Főkonzisztórium kialakulásának első szakasza Apafi Mihály fejedelemsége idején történt.⁵⁴

Apafi Mihály fejedelemsége alatt folytatódott és kiteljesedett a kollégiumi gondnokság intézményének újjászervezése. Paritásos alapon gyarapította a világi és egyházi gondnokok számát, és két évtized alatt az egyházi-világi vegyes gond-

⁴⁹ *Magyar Protestáns Egyház és Iskolai Figyelő*, 1876, 91–93.

⁵⁰ Geleji Katona István püspöknek a világi hatalomra támaszkodva sikerült késleltetnie a presbitériumok bevezetését, míg Medgyesi Pál, az erdélyi puritanizmusnak neves képviselője a Geleji kánonja ellen emel szót, rámutatva arra, hogy az az epizkopalizmust szolgálja.

⁵¹ NAGY, G. *Fejezetek a magyar református*, 207–210.

⁵² SIPOS, G. *Az Erdélyi Református Főkonzisztórium*, 7. Az erdélyi református egyházszervezet bizonyos analógiáját, igaz, nem teljes mértékben, a német lutheri egyház konzisztériális szervezetében találjuk meg.

⁵³ SIPOS, G. *Az Erdélyi Református Főkonzisztórium*, 9–10.

⁵⁴ A korszakról és magáról az egyházi testületről, Pokoly József egyháztörténész munkája alapján, az 1900-as évek első felében egy lekicsinyítő szemlélet alakult ki. Ennek a kornak általános világi és egyházpolitikai újraértékelése alakult ki neves történészek kutatása nyomán, és az új szemlélet alapján gazdag forrásbázisra alapozva írta meg Sipos Gábor az Erdélyi Református Főkonzisztórium kialakulásáról szóló könyvét.

nokság intézménye általánosan elfogadottá vált. A népesebb gondnokságokat hamarabb összehívhatták egy határozatképes ülésre.⁵⁵

Apafi fejedelemsége alatt az erdélyi református egyházalkotmány sorra intézményesítette az Approbatae által előírtakat a világiak részvételére vonatkozóan. Mindenekelőtt a már említett iskolai gondnokság valósult meg. A felső szintű egyházkormányzatban és törvényhozásban a világiak és egyháziak együttműködése nem volt mindenben zökkenőmentes. Apafi három ízben hívott össze mixta congregatiót: 1668-ban, 1670-ben és 1671-ben.

Význam postu sedmohradského reformovaného biskupa v období pôsobenia Štefana Geleji Katonu

Štúdia sa snaží o prehľad udalostí v období 16. – 17. storočia, ktoré v Sedmohradsku viedli k upevňovaniu biskupskej pozície v reformovanej cirkvi. Práve s pôsobením biskupa Štefana Geleji Katonu súvisí výrazné upevnenie a posilnenie danej pozície v rámci cirkvi, ale aj celej spoločnosti. Téma štúdie je aktuálna aj z dôvodu, že v danom roku sa oslavuje okrúhle výročie nástupu Štefana Geleji Katonu do biskupského úradu. Opísať postupné formovanie biskupského úradu v reformovanej cirkvi, ako aj s tým súvisiacich kompetencií, nie je jednoduché, lebo všetky zápisnice generálnych synod, ako aj zápisnice generálnych (biskupských) vizitácií uložené v Archíve biskupského úradu v Nagyenyede boli v roku 1849 zničené. Opierať sa možno o parciálne synody a ich zápisnice, avšak tie sú známe iba z 30-tych a 40-tych rokov 17. storočia. Po reformácii sa aj v Sedmohradsku začala postupne vytvárať územná a organizačná správa reformovanej cirkvi, ktorá sa z územného hľadiska značne podobala katolíckej, len mala iné pomenovania. Reformovaná cirkev prebrala aj inštitúciu biskupa, len s iným pomenovaním (superintendent), pričom právomoci a status daného úradu boli taktiež iné. Základný rozdiel spočíval v tom, že do úradu biskupa nemenoval knieža, ale volil ho zbor kazateľov. Územie pod správou biskupa nespravoval ako monarcha, ale spočiatku v spolupráci so synodou farárov, neskôršie od 80-tych rokov 17. storočia sa okrem cirkevnej inštitúcie pripojila ešte aj svetská, vo forme hlavného konzistória (supremum consistorium). Táto skutočnosť vychádzala z tzv. Synodálno-presbyterskej formy cirkevnej správy. Zmena nastala aj v označovaní osoby v danom úrade, kým v 16. storočí sa používal termín superintendent, od začiatku 17. storočia sa všeobecne začalo používať latinsko-grécke pomenovanie (episcopus). Štúdia sa venuje ďalším podrobnostiam a zmenám, ktoré biskupský úrad zasiahli v 17. storočí.

⁵⁵ SIPOS, G. *Az Erdélyi Református Főkonzisztórium, 13.*

PRÍRODNÉ VEDY VO VZDELÁVANÍ NA PROTESTANTSÝCH VÝŠŠÍCH ŠKOLÁCH V UHORSKU V RANOM NOVOVEKU

Annamária KÓNYOVÁ

Natural sciences in the education at Protestant higher schools in the Hungarian Empire in early modern ages

The Reformation, being one of the most significant streams of thought in the early modern age, was closely associated with considerable changes exhibited in various facets of life, also in the education. Transformation of schools to Protestant ones had a significant effect on the curriculum to some extent also in the use of innovative methods in education. The aim of this study is to show an important attribute of Protestant education, which started in early modern ages in the areas of Upper Hungary and manifested itself by strengthening the status of natural sciences in curriculum. The article focuses on a number of related problems. In the first place, I focus on a time horizon for implementing individual natural science courses in Protestant schools and their status amongst other courses. In addition, I pay attention to the research of the teaching method that was used at the time, the use of new methods, teaching aids, and mention the distinguished personalities that were essential during the process of development and implementation of these courses in schools, as well as other partial issues related to this.

Key words: protestantism, education, natural sciences, curriculum, teaching methods, Hungarian Kingdom.

Reformácia ako jedna z najvýznamnejších myšlienkových fenoménov raného novoveku bola spätá s výraznými zmenami v rôznych oblastiach života a jej dôsledky sú v niektorých sférach badateľné dodnes. Okrem mnohých zmien v náboženstvom a duchovnom živote spoločnosti bola druhou oblasťou, ktorú myšlienky reformácie ovplyvnili zásadným spôsobom, školstvo a vzdelávanie. Protestantskí reformátori si uvedomovali kľúčový význam škôl a ich vzdelávacej funkcie pre lepšie pochopenie viery a jej hlbšie ukotvenie u veriaceho človeka. Zmeny v oblasti školstva sa prejavili v dvoch základných rovinách. V prvom rade sa v protestantizme zmenil názor na úlohu škôl a vôbec vzťahu vzdelávania a ľudskej spoločnosti. U väčšiny reformátorov sa požiadavka dobrého kresťana a veriaceho nevyučovala so vzdelaním, práve naopak, uvedomili si význam škôl a vzdelanosti pre upevňovanie a prehĺbenie viery. V protestantskej pedagogike sa školské inštitúcie stávali „akýmisi pomyslenými bránami alebo predsieňami kostolov“, ktorých prvoradou úlohou bola výchova a vzdelávanie nielen dobrých, ale aj vzdelaných veriacich. Program vzdelávania čo najširších vrstiev obyvateľstva so získaním aspoň elementárneho vzdelania mal za cieľ umožniť veriacim prístup k Biblii a prostredníctvom nej k Bohu.

V sekundárnej rovine protestantizmus priniesol nový pohľad na obsah vzdelávania a vôbec vzťah vzdelávania a vedeckého poznania. Všeobecne v stredove-

kom systéme vzdelávania od farských škôl až po univerzity mala jednoznačný primát teológia. Nielenže bola najvyššou vedou, ale zároveň aj vymedzovala možné hranice vedeckého bádania, resp. iných vied. Všetko nové poznanie vybočujúce z ustáleného chápania sveta, nad rámec stredovekej teológie a jej výkladu kozmu, bolo vnímané ako nebezpečné, často kacírské a odsúdeniahodné. Samozrejme, takáto atmosféra najmenej priala prírodným vedám, ktorých objavy boli chápané ako narušenia hegemonie teológie a ňou interpretovaného poriadku sveta. Na zmenu vnímania prírodných vied a ich postavenia v systéme vied mal okrem často zdôrazňovaného myšlienkového hnutia humanizmu pomerne výrazný, avšak často zabúdaný alebo ignorovaný podiel aj reformácia.

Nové nazeranie na prírodné vedy priniesol do protestantizmu od počiatkov kalvinizmus, ovplyvnený hlavne názormi jeho zakladateľa Jána Kalvína. Aj keď o samotnom Jánovi Kalvínovi vládne všeobecné presvedčenie ako o ťažkej a upätej povahe, evokujúcej skôr konzervativizmus a tradicionalizmus, v mnohých oblastiach sa však švajčiarsky reformátor prejavil veľmi pokrokovým zmýšľaním. Podľa jeho životopisca Elistera McGratha Kalvín svoje postoje k otázkam prírodných vied vyjadril vo svojom diele *Inštitúcia kresťanského učenia* (1559). Reformátorev názory vychádzajú z jeho základných teologických téz, teda učenia o predestinácii a jeho vnímania všemohúcnosti Boha. Tak ako celý osud človeka, ako aj celý vesmír, svet je od počiatkov určený všemohúcim Bohom, jeho moci a vôle sú podriadené prírodné zákony a podľa toho je usporiadaný aj kozmos i samotný človek ako prírodná bytosť. Preto odkrývanie týchto zákonov, poznávanie makrokozmu a mikrokozmu a jeho poriadku nie je ničím iným ako hlbším poznávaním samotného Boha a jeho moci. V podstate z tejto axiomy vyplýva druhé zásadné konštatovanie a to, že vo vede nie sú a nemajú byť žiadne bariéry, mantinely, stanovujúce možnosti ľudského poznávania. „Kalvín dal poznávaniu náboženský náboj a náboženským zdôvodnením podporil vedy na výskum a poznávanie prírody.“¹ Tieto Kalvínove názory sa pretavili napríklad aj do nizozemského vyznania viery, do *Confesio Belgica* (1561), kde sa príroda prirovnáva k najkrajšej knihe sveta, kde každý živý tvor od najmenšieho po najväčšieho je písmom, ktorým je čitateľná neviditeľná ruka Boha. Takže poznávanie všetkých častí prírody je poznávaním samotného Boha.

Kalvínovým druhým zásadným počínom vo vzťahu k prírodným vedám bolo jeho odmietanie doslovnej interpretácie Biblie. Podľa neho pri vedeckom bádani nie je možné doslovne sa držať textu Biblie alebo ju vnímať ako nejakú učebnicu prírodných vied. Biblia je v prvom rade sprostredkovaním života Ježiša Krista, je dielom o ňom, takže dáva prioritne odpovede na otázky viery a náboženstva, a nie vnútorného fungovania a zákonitostí sveta.² Podľa Kalvínových názorov sa Boh prispôbil človeku, jeho mentálnym a vizuálnym schopnostiam, aby bol schopný ho pochopiť a porozumieť mu. V tomto zmysle je obsah Biblie zjednodušeným a pre človeka prispôbeným obsahom na vyjadrenie aj takých zložitých javov ako stvorenie sveta a jeho fungovanie. Úlohou prírodných vied je potom práve odha-

¹ McGrATH, E. E. *Kálvin*. Budapest : Osiris kiadó, 1996, s. 271.

² McGrATH, E. E. *Kálvin*. Budapest : Osiris kiadó, 1996, s. 272.

lovať tieto skutočné prírodné zákonitosti a odkrývať oveľa zložitejšiu štruktúru sveta. Podľa McGratha to boli práve tieto Kalvínové názory, ktoré najmä v západných krajinách výrazným spôsobom ovplyvnili v 17. storočí rozvoj myslenia.

Samozrejme, na strane druhej nemožno význam kalvinizmu resp. samotného Kalvína na neskorší vývoj v tejto oblasti ani preceňovať, avšak v každom prípade je nutné uznať, že jeho názory boli určite jedným z mnohých ďalších impulzov hlavne v protestantskom intelektuálnom svete na dynamickejší rozvoj prírodných vied.³

Uhorsko patrilo ku krajinám, ktoré reformačný proces aj so všetkými jeho dôsledkami zasiahol mimoriadne významnou mierou. Reformačné myšlienky zo zahraničia nachádzali v prvej tretine 16. storočia v Uhorsku vhodné vnútropolitické, náboženské, spoločenské podmienky na rýchle rozšírenie a akceptáciu medzi širokými vrstvami obyvateľstva. Po počiatočnom rozšírení luterskej reformácie sa do krajiny dostávali od polovice 16. storočia ďalšie reformačné smery, z ktorých si najvýznamnejšie postavenie získal kalvinizmus. Široká akceptácia reformačných myšlienok spôsobila, že do konca 16. storočia sa väčšina (90 percent) obyvateľstva krajiny stala protestantskou. Nová konfesionálna situácia v krajine si, samozrejme, vyžiadala aj zmeny v mnohých oblastiach života, medzi nimi aj v oblasti školstva. Ako už bolo vyššie spomenuté, protestantizmus ešte viac prepojil vzťah školy a cirkvi, pričom školy neplnili len úlohu upevňovania náboženského vyznania prostredníctvom vzdelávania čo najširších vrstiev obyvateľstva, ale veľmi dôležitou úlohou hlavne vyšších škôl bola výchova ďalších generácií vzdelaného kňazského dorastu resp. inteligencie, ktorá by bola pevnou oporou formujúcim sa protestantským konfesiám. Protestantské školy vznikali buď transformáciou katolíckych škôl, alebo boli svetskými patrónmi (magistráty miest alebo svetskí zemepáni) zakladané a vydržiavané úplne nové. Vo väčšine cirkevných zborov, či už na dedinách, alebo v zemepanských mestečkách, podľa prevládajúcej protestantskej konfesie (luterskej alebo kalvínskej), sa zakladali triviálne (elementárne) školy s cieľom poskytnúť osvojenie si elementárnych znalostí čítania, písania, počítania a, samozrejme, katechizmu. Vo významnejších sídlach, či už väčších zemepanských mestách, alebo v slobodných kráľovských mestách, vznikali vyššie

³ Mnohé sociologické výskumy skúmajúce náboženskú príslušnosť a vzťah k prírodným vedám poukázali na to, že z celkovej populácie z protestantského tábora pochádzalo v pomere oveľa viac prírodovedcov. Ako príklad možno uviesť výskum Alphonsea de Candolleho, ktorý v rokoch 1666 – 1883 skúmal záujem o prírodné vedy medzi členmi parížskej akadémie vied (Académie des Sciences), kde mu jednoznačne vyšla prevaha protestantov v prírodných vedách, aj napriek tomu, že oproti katolíkom boli v menšine. Podobné pomery vládli aj v londýnskej Kráľovskej Spoločnosti (Royal Society), kde tiež prevládali puritáni. Mnoho významných fyzikov alebo biológov 16. – 17. storočia pochádzalo z kalvínskeho prostredia, napr. veľký pomer bol v Holandsku. Prebratý z McGRATH, E. E. *Kalvin*. Budapešť : Osiris kiadó, 1996, s. 270.

typy škôl (gymnázia),⁴ poskytujúce vyššiu formu vzdelávania, v podstate pripravujúce potom na univerzitné štúdiá v zahraničí.⁵

Transformácia škôl na protestantské sa výraznou mierou prejavila aj v samotnom obsahu vzdelávania i v zavádzaní nových vzdelávacích metód a prístupov vo vyučovaní či akcentom na niektoré vyučovacie predmety. Jednou z najdôležitejších zmien v protestantskom školstve, ktorá sa prejavila aj v Uhorsku, bol vzťah k prírodným vedám, resp. prírodovedným predmetom prejavujúci sa ich postupným rozširovaním v obsahu vzdelávacieho procesu. Príspevok bude venovaný niekoľkým okruhom problémov súvisiacich s danou témou, pričom v prvom rade to bude snaha určiť časový horizont zavádzania jednotlivých prírodovedných predmetov do vybraných protestantských škôl a ich postavenia medzi ostatnými predmetmi, výskum spôsobu vyučovania týchto vied, využívanie nových metód, pomôcok vo vyučovacom procese, poukázanie na známe osobnosti, majúce zásluhy na rozvíjaní a zavádzaní týchto predmetov na školách, ako aj ďalšie parciálne otázky súvisiace s problematikou.

Táto téma bola sčasti už spracovaná najmä staršou maďarskou historiografiou, kým v slovenskom bádateľskom prostredí ostala doteraz mimo záujmu odborníkov, či už historikov, pedagógov, alebo cirkevných historikov. Podkladom pre spracovanie štúdie budú teda vedecké práce zahraničných, ako aj domácich autorov, doplnené o nové archívne materiály, ako napríklad školské poriadky, súpisy zbierkových predmetov škôl, učebnice prírodovedných predmetov a pod. Pretože na území Uhorska existovala rozsiahla sieť vyšších protestantských škôl s bohatou históriou a množstvom materiálov, príspevok bude sústredený na niekoľko vybraných škôl, a to reformované kolégium v Blatnom Potoku (HU), evanjelické kolégium v Prešove a pre svoj mimoriadny význam práve v oblasti prírodných vied aj reformované kolégium v Debrecíne (HU).

⁴ K významnejším evanjelickým školám na území dnešného východného Slovenska patrili školy v Prešove, Bardejove, Košiciach, Sabinove, Strážkach, Markušovciach, Spišskom Hrhove a pod. REZIK, J. – MATHEIDES, S. *Gymnaziológia. Dejiny gymnázií na Slovensku*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1971.

K významnejším reformovaným školám v rámci menších regiónov na území Zemplínskej, Abovskej či Užskej stolice patrili školy v Sečovciach, Košiciach, Humennom, Kráľovskom Chlmcí, Blatnom Potoku. V rámci celého Uhorska veľký význam mali kolégia v Debrecíne a Pápe. KÓNYOVÁ, A. Dejiny a vzdelávacia činnosť reformovanej školy v Košiciach v 17. Storočí. In *Škola základ života... História školstva v archívnych dokumentoch*. Ivana Červenková – Daniela Tvrdoňová. Bratislava : Slovenský národný archív, 2016, s. 159 – 171.

⁵ V Uhorsku neexistovali pre protestantov univerzity, takže študenti cestovali do zahraničia, reformovaní najčastejšie do Heidelbergu, Herbornu, Leydenu či iných známych kalvínskych univerzitných centier. Okrem toho mnohí kalvíni počas pôsobenia Filipa Melanchtona, známeho svojím umierneným postojom k švajčiarskej reformácii, navštevovali aj Wittenberg. Lutheráni zase navštevovali univerzity vo Wittenbergu, neskôršie v Jene, Halle atď. Síce prešovské evanjelické kolégium, ako aj reformované kolégium v Blatnom Potoku prejavili snahu transformovať sa na univerzity, ich úsilie nakoniec úspešné nebolo. Bližšie SZÖGI, L. *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon, 1526-1700*. Budapest : ELTE Levéltár, 2011; SZÖGI, L. *Magyarországi diákok svájci és hollandiai egyetemeken 1789-1919*. Budapest : ELTE, 2000.

Reformované kolégium v Blatnom Potoku

Tradiícia udáva za začiatok vzniku protestantskej školy v Blatnom Potoku rok 1531, pričom nadviazala na činnosť pôvodnej farskej školy v meste.⁶ Založenie školy bolo v prvom období jej existencie späté s rodom Perényiovcov, po ich vymretí sa škola dostala pod patronát mocných Rákócziovcov. Hlavne vďaka ich podpore sa škola stala významnou baštou protestantizmu, presnejšie kalvínskej cirkvi na území Horného Uhorska. Počas jej existencie na nej pôsobili mnohí významní reformátori, vzdelanci svojej doby a vďaka ich činnosti sa škola rýchlo transformovala na školu vyššieho typu, kde sa okrem siedmych slobodných umení vo vyšších ročníkoch začala aj výučba teológie. Mnohí z jej študentov potom odchádzali na zahraničné univerzity, kde získavali univerzitné vzdelanie a po návrate pokračovali vo svojom pôsobení na škole ako učitelia alebo sa uplatnili ako kazatelia vo významných sídlach. Vďaka takejto peregrinácii sa do reformovanej školy v Blatnom Potoku dostávali nové myšlienkové impulzy, šírili sa najnovšie poznatky a objavy z rôznych vied.⁷

Zlatý vek dosiahla reformovaná škola v Blatnom Potoku v prvej polovici 17. storočia, kedy na nej štyri roky pôsobil aj slávny pedagóg Ján Amos Komenský a realizoval tam svoju pedagogickú koncepciu.⁸ Z tohto obdobia, z roku 1621, pochádza prvý zachovalý školský poriadok, uvádzajúci povinnosti jednotlivých školských funkcionárov, spresňoval celý vyučovací proces, dotýkal sa všetkých oblastí študentského života, uvádzal tresty a sankcie. V jeho 11. článku sa ako vyučované predmety uvádzala teológia, filozofia, latinčina, gréčtina, užitočné prvky latinčiny, poetika, rétorika a logika,⁹ avšak bez zmienky o prírodovedných predmetoch. Samozrejme, v súlade s dobovými zvyklosťami sa dá predpokladať, že sa vyučovali aj elementárne poznatky i z oblasti prírodných vied, boli však zahrnuté do filozofie. Významným atribútom protestantských škôl bola autonómia tak v správe školy, ako aj vo vyučovacom procese, jeho charaktere a obsahovej náplni. Teda o tom, čo sa učilo, ako sa učilo, rozhodovali samotné školy, resp. jednotliví profesori ako „garanti predmetov“. V protestantských školách aj táto akademická sloboda potom vytvárala priestor na rýchlejšiu implementáciu nových poznatkov hlavne z prírodných vied do vyučovacieho procesu.

Po obsahovej stránke aj reformované kolégium v Blatnom Potoku, tak ako všetky ostatné takéto typy škôl, poskytovalo klasické vzdelanie, založené na znalosti filozofie, teológie a jazykov. Ako už bolo vyššie uvedené, samozrejme, v rámci výuky boli študenti oboznamovaní aj so základnými poznatkami z oblasti prírod-

⁶ DIENES, D. – UGRAI, J. *A Sárospataki Református Kollégium története*. Sárospatak : Hernád kiadó, 2013, s. 8.

⁷ DIENES, D. – UGRAI, J. *A Sárospataki Református Kollégium története*. Sárospatak : Hernád kiadó, 2013, s. 13 – 16.

⁸ KOMLÓSI, S. Lórántffy Zsuzsanna iskolákat támogató tevékenysége. In *Erdély és Patak fejedelmesszonya Lórántffy Zsuzsanna I.* Ed. Edit Tamás. Sárospatak : Sárospataki Rákóczi múzeum, 2000, s. 151.

⁹ SZENTIMREI, M. (ed.). *A Sárospataki református kolégium 1618-as rendszabályai és 1620-as törvényei*. Sárospatak : Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, 1996, s. 25.

ných vied. Tieto vedomosti z matematiky, astronómie a geometrie boli súčasťou výučby filozofie. Rovnako ani fyzika nebola vyučovaná samostatne, napriek tomu práve tohto predmetu sa týkalo najviac inovácií vo vyučovacom procese. Počas celého 17. storočia pôsobili na reformovanom kolégiu v Blatnom Potoku mnohí profesori, ktorí výraznou mierou prispeli k osamostatneniu fyziky v rámci vyučovacích predmetov. V tomto smere za priekopnícky počín možno pokladať vydanie prvej domácej učebnice prírodovedy (*Phisophiae Naturalis. Sive Introductio in theatrum naturae*, 1667) od profesora Jánoša Pósaaháziho.¹⁰ Na svojich zahraničných cestách v Anglicku, Nemecku sa zoznámil s novými vedeckými teóriami a tie potom šírili ďalej doma. Pósaaházi, ale aj jeho nasledovníci odmietali vyučovať fyziku tradičným spôsobom v duchu aristotelovskej fyziky a snažili sa šíriť nové teórie (hlavne Galilea, Newtona). Uvedomovali si aj skutočnosť, že namiesto filozofického a špekulatívneho prístupu by mala byť vo vyučovaní fyziky využitá názornosť a poznatky založené na skúsenostiach.

Najväčším prelomom vo vyučovaní fyziky nielen v Blatnom Potoku, ale vôbec v celom Uhorsku bolo pôsobenie profesora Štefana Simándiho¹¹. Po návrate zo zahraničných štúdií v roku 1707 dostal miesto profesora v Blatnom Potoku, kde presvedčil vedenie školy o potrebe inovovať vyučovanie fyziky, hlavne využívaním metódy demonštrácie, pozorovania a pokusov. Ako prvý začal vyučovať experimentálnu fyziku (*Physica experimentalis*) pomocou fyzikálnych pomôcok, uskutočňovaním rôznych pokusov. Žiaľ, presný obsah predmetu alebo to, čo bolo vlastne náplňou experimentálnej fyziky, kvôli nedostatku zachovaných prameňov nie je známe. Rada školy bola naklonená Simándiho myšlienke, odsúhlasila mu finančnú podporu 800 rýnskych zlatých na nákup fyzikálnych pomôcok v zahraničí. Po návrate v roku 1708 Simándi priviezol 57 pomôcok (predmetov) na vyučovanie fyziky, ktoré sa stali základom pre fyzikálnu zbierku a mnohé sú dodnes súčasťou školského múzea v Blatnom Potoku. K najcennejším a najzaujímavejším predmetom Simándiho zbierky patrí vysávač vzduchu, zhotovený v Leydene, pomocou ktorého boli robené rôzne pokusy vyžadujúce vzduchoprázdny priestor alebo optický prístroj *laterna magica*, či stroj na stanovenie presného času *Horodictum meridionale*.¹² Zaujímavosťou je, že Simándiho aktivity neboli vnímané len pozitívne a kvôli pokusom, ktoré na svojich fyzikálnych strojoch demonštro-

¹⁰ Rok narodenia nie je známy, študoval v Blatnom Potoku v období, kedy tam pôsobil aj slávny Ján Amos Komenský, podnikol zahraničnú študijnú cestu do Nemecka a navštívil aj Anglicko. Po návrate do Uhorska od roku 1657 pôsobil ako učiteľ v Blatnom Potoku, potom v Debrecíne, Karlovom Belehrade. SZINNYEI, J. *Magyar írók élete és munkái* [online]. Dostupné na internete: <http://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/p-9E91B/posahazi-janos-A25D7/>

¹¹ Narodil sa v roku 1675 v Abovskej stolici, študoval v Gönci, Košiciach (bola to vlastne reformovaná škola z Blatného Potoka v exile), navštívil niekoľko zahraničných univerzít. Po návrate do vlasti pôsobil ako učiteľ v Blatnom Potoku. Zomrel na mor roku 1710. SZINNYEI, J. *Magyar írók élete és munkái* [online]. Dostupné na internete: <http://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/s-A6233/simandi-is-tvan-A9451/>

¹² BIGUS, I. 300 éves a kiséreleti fizika oktatása Sárospatakon. In *Fizikai szemle*. 2011, 7 – 8, s. 272 – 277., s. 274 – 277.

val, ho podozrievali z čiernej mágie. Jeho plodnú prácu na poli fyziky ukončila jeho smrť na mor v roku 1710.

Význam Štefana Simándiho nebol len v prvenstve pri novom spôsobe vyučovani fyziky a v založení zbierky fyzikálnych predmetov, ale hlavne v tom, že svojich nasledovníkov inšpiroval k pokračovaniu a rozvíjaniu jeho práce na poli vyučovania prírodovedných predmetov. Informácie o tom, ako prebiehala výučba fyzika, resp. aké témy boli študentom prezentované, ukazuje aj zoznam všetkých fyzikálnych pomôcok, vyhotovený profesorom Martinom Szilágyim v roku 1774. Za uplynulých sedemdesiat rokov sa zbierka rozšírila na 132 pomôcok, ktoré boli v zozname rozdelené podľa jednotlivých odvetví fyziky na prístroje: Mechanica, Hydrostatica, Hydraulica, Aerometrica, Optica, Astronomica et Geographica, Magnetica et Electrica, Expansionis Corporum ab Igne et Calore, pričom toto delenie poukazuje na veľmi vysokú úroveň výučby fyziky a široké poznatky, ponúkané na základe najnovších európskych vedeckých výsledkov danej doby. V rámci tohto delenia chýba samostatné vydelenie akustických predmetov, ktoré boli zaradené k tzv. aerometrickým predmetom, keďže dobové poznatky a javy súvisiace so zvukom boli pozorovateľné vo vzduchu alebo plynach. Druhou zaujímavosťou tohto zoznamu je, že pomôcky magnetické a elektrické boli v zozname zapísané v kategórii predmetov Instrumenta Subtilium Effluviorum, tiež kvôli tomu, že v dobovej fyzike boli magnetické a elektrické javy pokladané za nehmotné kvapaliny rozpustené v látke.¹³

V priebehu 18. storočia došlo aj k významnému napredovaniu aj iných prírodných vied, najmä chémie. Vo vyučovaní prírodovedných predmetov na reformovanej škole v Blatnom Potoku sa to prejavilo zaradením 30 chemikálií a chemických prístrojov do zbierky. Prírodovedné pomôcky školy sa rozširovali aj o rôzne astronomické ďalekohľady, mikroskopy, glóbusy, takisto dokazujúce, že ani v oblasti astronómie, biológie či geografie nechcela škola zaostáť za napredovaním európskej vedy. Ďalšie rozširovanie zbierky o fyzikálne stroje bolo späté s menom profesora Mojžiša Kézyho (1781 – 1831), ktorý bol od roku 1813 v Blatnom Potoku profesorom matematiky a fyziky. Za jeho pôsobenia sa zbierka rozširovala „svojpomocne“, a to takým spôsobom, že on sám skonštruoval mnoho prístrojov, medzi nimi napríklad elektrický stroj, alebo ich dával vyhotovovať domácim (miestnym) majstrom.¹⁴

Vysokú úroveň prírodovedných predmetov, okrem samotných pomôcok využívaných pri ich výučbe, dokladajú aj učebnice a vedecké práce pochádzajúce od profesorov vyučujúcich prírodné vedy. Väčšina prác bola písaná v latinčine, ale od konca 18. storočia sa stále viac objavujú vedecké práce, učebnice, písané domácim, maďarským jazykom. Prvou učebnicou prírodných vied bola učebnica Jána Pósháziho *Prírodná filozofia* (*Philosophia Naturalis...*1667), ktorá bola napísaná využitím veľkého počtu prác zahraničných vedcov. K základným témam spracovaných v učebnici patria časti o priestore, čase, pohybe, o hmote, o ató-

¹³ ELLEND, J. A sárospataki főiskola kétszázados multja. In *Magyar Pedagógia* 1889, s. 456 – 468.

¹⁴ ELLEND, J. A sárospataki főiskola kétszázados multja. In *Magyar Pedagógia* 1889, s. 456 – 468.

moch a pod.¹⁵ V nasledujúcich storočiach sa počet prác z jednotlivých prírodovedných predmetov zvyšoval, ako príklad môžeme uviesť učebnicu profesora Štefana Emödyho (1770 – 1823) *Prírodná história I. (Természeti história I.)* z roku 1809 (2.vydanie v roku 1818), kde podal celkový prehľad o živočíšnej ríši, delení živočíchov, v závere uvádza ich latinské, maďarské a nemecké názvy. Pokračovaním jeho práce sú učebnice Jozefa Vadnayho – *Prírodná história II. Ríša rastlín (Természeti História. A plánták országa)*, vydaná v roku 1811, a Jozefa Geleiho – *Prírodná história III. Ríša Minerálov (Természeti história III. Az ásványok országa)*, tiež vydaná v Blatnom Potoku roku 1811.¹⁶ Už spomínaný Mojžiš Kézy pre potreby vyučovania fyziky napísal roku 1818 *Základy fyziky (Elementa physicae. In usum praelectionum suarum)*, neskôr mu v maďarčine vyšla práca *Krátky náčrt fyziky* (1830), *Základy algebry (Elementa algebrae)* roku 1830 a v roku 1831 *Základy čistej geometrie (Elementa geometriae pura)*.¹⁷

Významným spôsobom sa na reformovanom kolégiu rozvíjala aj matematika, ktorú síce nemožno do úplnej miery pokladať za prírodnú vedu, ale skôr za „jazyk prírodných vied“, v skúmanom období však patrila do skupiny tzv. reálnych predmetov. Ako prvá z predmetov prírodnej filozofie sa začala v rámci výučby osamostatňovať a stávala sa samostatným predmetom. Matematika bola od začiatku 19. storočia zaradená do každého ročníka štúdia, pričom ju dopĺňala algebra, priestorová geometria. Najväčšiu zásluhu na rozvoji matematiky v reformovanom kolégiu v Blatnom Potoku mal v podstate naozaj prvý profesor matematiky Pavol Sipos (1759 – 1816). Prejavom uznania jeho vedeckej práce, ako aj za objav tzv. izometrovej krivky v geometrii získal aj uznanie v zahraničí, Kráľovská vedecká akadémia v Berlíne mu roku 1795 udelila zlatú medailu.¹⁸

Podobným vývojom prešla aj výučba geografie. Jedným z jej prvých priekopníkov bol na začiatku 18. storočia v Blatnom Potoku Ján Csécsi mladší (*Introduction in universalem Geographiam*, 1732). Bola síce prednášaná od 17. storočia, avšak ako samostatný predmet bola do vyučovania zaradená až od roku 1786 v prvom až siedmom ročníku štúdia a od roku 1804 až po deviaty ročník.¹⁹

Reformované kolégium v Debrecíne

Vo výučbe prírodných vied veľmi podobný vývoj prebiehal aj na rovnako významnom reformovanom kolégiu v Debrecíne. Protestantská škola vznikla v roku 1538 transformáciou pôvodnej mestskej školy. Na správe školy a jej financovaní

¹⁵ DIENES, D. – UGRAI, J. *A Sárospataki Református Kollégium története*. Sárospatak : Hernád kiadó, 2013, s. 39 – 40.

¹⁶ SZINNYEI, J. *Magyar írók élete és munkái* [online]. Dostupné na internete: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/e/e04693.htm>

¹⁷ SZINNYEI, J. *Magyar írók élete és munkái* [online]. Dostupné na internete: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/e/e04693.htm>

¹⁸ WESZELY, T. Sipos Pál, az első aranyérmes magyar matematikus. In *Természettudományok világa*. 1995, CXXVI/5, s. 207 – 209.

¹⁹ UGRAI, J. Felvilágosodás kori változások a Sárospataki Református Kollégiumban. In *Egyháztörténeti Szemle*. 2001, II/1, s. 103 – 104.

sa podieľalo samotné mesto, ako aj reformovaná cirkev a jej štedrými donátormi boli aj sedmohradské kniežatá. Vďaka erudovaným profesorom sa reformované kolégium v Debrecíne stalo ďalším významným centrom kalvinizmu a kalvínskeho školstva v Uhorsku, čo dokazuje aj počet jej študentov. Už začiatkom 17. storočia na škole študovalo okolo tisíc študentov. Aj debrecínske kolégium bolo od začiatku svojej existencie otvorené novým myšlienkovým impulzom a rýchlo reflektovalo na najnovšie vedecké výsledky.

Aj v prípade tejto školy, kvôli chýbajúcim prameňom o presnom obsahu vzdelávania či počte hodín, sa k mnohým konštatovaniam dá dopracovať iba nepriamo, napríklad poznávaním vedeckej činnosti niektorých profesorov alebo vďaka učebniciam, či vedeckým prácam využívaným na vyučovaní. Prvým predmetom, ktorý sa začal vydeľovať z filozofie, bola na kolégiu v Debrecíne matematika. Už v roku 1577 tu bola vydaná práca s názvom *Debrecínska aritmetika* (M. *Arithmetica*, az az a szamvetes nec tudomania...), ktorej pravdepodobným autorom bol profesor Ján Laskai (Laskói).²⁰ Táto práca bola súhrnom základných matematických úkonov a ako učebnica bola využívaná nasledujúcich sto rokov. V roku 1674 vyšla od profesora Františka Tolvaja Menyöiho (? – 1710) nová učebnica aritmetiky, ktorá bola vydaná ešte niekoľkokrát (napríklad aj v Levoči alebo Bratislave) a rovnako niekoľko desaťročí patrila k najpoužívanejším učebniciam matematiky v krajine. Témy dizertačných či iných vedeckých prác ďalších profesorov v období 17. storočia (Juraj Tóth Martonfalvi, Martin Tönkö Szilágyi, Pavol Kovács Lisznay) poukazujú na to, že v Debrecíne sa vytvorilo pomerne silné centrum pre rozvíjanie matematiky, ale aj logiky, geometrie, preberajúce najnovšie poznatky a objavy zo zahraničia. V roku 1743 vyšla „tretia“ *Aritmetika* od profesora Juraja Maróthiho (1715 – 1744), napísaná podľa práce známeho wittenberského profesora Jána Fridricha Weidlera. Okrem iných sa o rozvoj matematiky pričinil profesor Štefan Hatvani (1718 – 1786). Veľkým pokrokom v postavení matematiky v rámci ostatných predmetov bolo vytvorenie samostatnej katedry matematiky v roku 1798 pod vedením Pavla Sárváriho (1765 – 1846). Rozvíjal rôzne oblasti geometrie.²¹

Do európskej vedeckej diskusie o integráloch a diferenciáloch sa v 19. storočí zapojil ako jediný z celého Uhorska profesor František Kerekes (1784 – 1850).²²

Popri aritmetike sa v obsahu vyučovania pomerne skoro stretávame s geografiou, ktorá sústreďovala poznatky o zemi, ale aj o nebeských telesách, teda astronómii. V 17. storočí možno rozvíjanie geografie spájať s troma profesormi. Prvým bol Juraj Csipkés Komáromi (1626–1678) s dielom *Judicaria Astrologia* (1665), venovanému téme komét, Martin Tönkö Szilágyi v práci *Physica specialis* opisoval fyzickú geografiu a tretím bol Pavol Kovács Lisznay (1630 – 1695), ktorý vďaka štúdiám v Holandsku začal pri výučbe geografie používať aj mapy, dokonca

²⁰ Roky života nie sú presne známe.

²¹ GAÁL, B. A természettudományok oktatása és művelése a Kollégiumban. In *A Debreceni Református Kollégium története*. Ed. József Barcza. Budapest : Kiadó a Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodája, 1988, s. 592 – 626.

²² OLÁHNE, ERDÉLYI, M. A protestáns iskolák középszintű matematika-oktatása 1777-1848 között. In *Magyar Pedagógia*. 1976, 3, s. 278 – 281.

ich sám aj vyhotovoval. Okrem máp sa vo vyučovaní objavili aj glóbusy. Geografiu ako samostatný predmet zaviedol do vyučovania Juraj Maróthi v prvej polovici 18. storočia a vo svojich prednáškach sa venoval tak fyzickej, ako aj humánnej geografii. Vysokú úroveň geografie dokladá aj pôsobenie profesora Ezaiáša Budaiho (1766 – 1841), ktorý bol autorom štyroch školských atlasov, pričom pre študentov sa zaviedla požiadavka mať vlastnú mapu. V roku 1856 bola založená samostatná prírodovedno-geografická katedra.

O výraznejšom rozvoji fyziky možno v Debrecíne hovoriť až v druhej polovici 17. storočia. Od spomínaného Martina Tönkö Szilágyiho (1642 – 1700) vyšla v roku 1678 prvá práca venovaná karteziánskej fyzike, objasňujúca také fyzikálne javy, ako napríklad gravitácia, štruktúra kvapalín, vzduchu, teploty, tlaku, minerálov.²³ Aj v jeho diele sa objavuje potreba vyučovania fyziky na základe názornosti a pokusov, ktorú ďalej rozvíjali jeho nástupcovia Juraj Maróthi (1715 – 1744), Samuel Szilágyi Piskárkosi (1718 – 1785) a hlavne Štefan Hatvani (1718 – 1786). Práve on sa pokladá za skutočného priekopníka experimentálnej fyziky v Debrecíne. Na svojich prednáškach nové poznatky demonštroval pokusmi a využívaním fyzikálnych prístrojov, k najcennejším patrila „elektrická mašina“, elektrofor, „hodometer“ (na meranie prejdenej vzdialenosti).²⁴ Podobne ako v Blatnom Potoku, aj tu sa tieto prístroje a pomôcky stali súčasťou školského múzea. Podľa súpisu z roku 1839 mala zbierka fyzikálnych pomôcok 221 kusov, avšak väčšinu z nich tvorili minerály a geometrické modely. V tomto období v rámci fyziky boli prednášky venované týmto okruhom: statika, mechanika, elektrika, magnetizmus, galvanizmus, chemické častice, meteorológia a fyzická geografia, z čoho vyplýva, že ešte v tomto období boli súčasťou fyziky aj iné vedné odbory, ako napríklad chémia.

Chémia sa síce už od druhej polovice 18. storočia stávala samostatnou vednou disciplínou, ale v rámci vyučovania k jej osamostatneniu došlo až oveľa neskôr. Za prvého priekopníka chémie na debrecínskom kolégiu patrila už niekoľkokrát spomínaný Štefan Hatvani, ktorý v rámci svojich hodín fyziky vykonával aj chemické pokusy. Dokladajú to jeho objednávky chemických látok (hlavne rôznych kyselín) pre potreby experimentálnej fyziky. Aj jeho menšie dielo (*Therme Varsadiensis examini physica et medico subjectae...De natura salium nominatim vero de salibus, qui circa Debrecinum colliguntur*, 1777), venované analýze minerálnych vôd a solí, dokazuje jeho bádateľský záujem, nasmerovaný hlavne na výskum solí, ale aj ich praktické využitie v priemysle. Pokračovateľom jeho práce bol jeho študent Pavol Sárvári (1765 – 1846), ktorý prednášky rozšíril o ďalšie témy (sulfáty, fosfáty, nitráty, rôzne zlúčeniny, častice látok, odparovanie a pod.), keďže nové objavy v tejto oblasti pribúdali veľmi rýchlo. Prelomom bolo založenie samostatnej katedry chémie, mineralógie, technológie a botaniky v roku 1815, pričom predmety sa mali vyučovať v maďarskom jazyku. Z učebného plánu vyhotoveného v roku 1837 vyplýva, že chémia mala vyhradených 60 hodín na rok. Zvýšenie počtu hodín chémie presadzoval Imrich Nagy Csécsi (1804 – 1847), veľký pro-

²³ TÓTH, B. *Wesziprémii István első életrajzi munkája: Szilágyi (Sylvanus) Tönkö Márton élete* [online]. Dostupné na internete: <http://hbml.archivportal.hu/data/files/144553936.pdf>

²⁴ JAKUCS, I. – URBÁN, B. A Debreceni és Sárospataki református kollégium légrégibb fizikai eszközei. In *Fizikai szemle*, 1961, s. 55 – 60.

pagátor experimentálnej chémie. Dokonca vo svojom závete zanechal finančnú čiastku pre školu na zriadenie chemického laboratória.²⁵

Zoológia a botanika mali podobný vývoj ako chémia. K ich osamostatneniu ako vyučovaciemu predmetu došlo až v 19. storočí, dovtedy boli poznatky z týchto vied aj na reformovanom kolégiu prednášané v rámci filozofie, neskoršie fyziky. Z obdobia 16. – 18. storočia z tejto vednej oblasti na reformovanom kolégiu nevznikli nejaké významnejšie diela, resp. žiaden z profesorov sa výraznejšie nepričinil o rozvoj tejto vedy. Zmena nastala začiatkom 19. storočia, kedy z iniciatívy profesora Františka Kerekesa bola roku 1841 založená botanická záhrada. V jej inventári bolo zapísaných 253 cudzokrajných rastlín, 390 lekárskejších rastlín a 720 hospodárskych, okrem toho v záhrade bolo vysadených 150 stromov a kríkov. V oblasti zoológie vynikol Ján Kováč (1816 – 1906), ktorý zbierku rastlín rozšíril o 1654 kusovú zbierku živočíchov.²⁶

Evanjelické kolégium v Prešove

Prešovské evanjelické kolégium bolo založené v Košiciach v roku 1665 z rozhodnutia hornouhorských evanjelických stavov a slobodných kráľovských miest. Vďaka mnohým donátorom sa podarilo za krátky čas pozbierať dostatok financií a začať s výstavbou školskej budovy, ktorá bola slávnostne odovzdaná do užívania v roku 1667. Okrem hlavného cieľa, ktorým mala byť výchova a vzdelávanie evanjelickej mládeže, bola nezanedbateľná snaha o vytvorenie školskej inštitúcie, ktorá by bola protiváhou katolíckej univerzity v Trnave a stala by sa baštou protestantov proti silnejúcej protireformácii. Počas storočí existencie školy v jej radoch pôsobilo mnoho významných vzdelancov a osobností spoločenského a kultúrneho života. Evanjelické kolégium bolo zriadené ako 10-riedne gymnázium, kde si v nižších triedach študenti osvojovali základné znalosti čítania, gramatiky, rétoriky, poetiky, klasické jazyky, vo vyšších ročníkoch sa venovali štúdiu logiky, metafyziky a najvyšším stupňom bolo štúdium teológie. Deviaty ročník bol ročníkom fyziky a metafyziky (*Classis Physicorum et Metaphysicorum*).²⁷ Zo školského poriadku z roku 1667 je zrejmé, že fyziku prednášal významný vzdelanec danej doby, prívrženec renesančného atomizmu Izák Cabán,²⁸ ktorý pri výučbe fyziky

²⁵ GAÁL, B. A természettudományok oktatása és művelése a Kollégiumban. In *A Debreceni Református Kollégium története*. Ed. József Barcza. Budapest : Kiadó a Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodája, 1988, s. 592 – 626.

²⁶ GAÁL, B. A természettudományok oktatása és művelése a Kollégiumban. In *A Debreceni Református Kollégium története*. Ed. József Barcza. Budapest : Kiadó a Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodája, 1988, s. 592 – 626.

²⁷ DUROVICS, A. – KÓNYA, P. *Az Eperjesi Kollégium Felsőfokú halgatói 1667-1850. Születési és halálozási adatok az Eperjesi Kollégium 1667-1850. Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltár kiadásában*, 2015, s. 65.

²⁸ Izák Cabán sa narodil v roku 1632 v Brodňanoch v rodine evanjelického duchovného. Študoval v Prievidzi, Šoproni, na univerzite vo Wittenbergu. Jeho vedecký záujem sa zamerával hlavne na oblasť filozofie, kde bol ovplyvnený filozofiou aristotelizmu, ako aj názormi J. Spelinga a P. Gassendiho a na základe toho si postupne vytvoril vlastnú filozofickú koncepciu. Pôbil v Bratislave, v Brezne, neskôr v Prešove. V zahraničí pôbil v Toruni a Tübingene, neskôr v Sed-

v deviatej triede používal prácu Fyzika (Synopsis physica 1661) od Johanna Sperlinga.²⁹

V dôsledku nepriaznivej politickej situácie evanjelické kolégium prešlo v nasledujúcich desaťročiach zložitým vývojom, jej činnosť bola niekoľkokrát násilne prerušená a istý čas fungovala len ako triviálna (elementárna) škola. V školskom poriadku z roku 1707 sú záznamy o výučbe „klasických humanitných predmetov“, z predchádzajúceho obdobia absentuje aj fyzika. V školskom poriadku roku 1742 je už do druhého ročníka zaradená aj geografia. V školskom poriadku z 1758 bola už vo vyšších ročníkoch zaradená výučba matematiky, fyziky a geografie. Po roku 1805 došlo k reorganizácii štúdia, čo sa prejavilo aj rozšírením vyučovaných prírodovedných predmetov, kde pribudli aj základy prírodovedy. Výučba matematiky a fyziky bola v kompetencii profesora filozofie, pričom v študijnom poriadku mal presne stanovené práce, podľa ktorých sa mali jednotlivé predmety prednášať, profesor rétoriky prednášal okrem iného aj geografiu a prírodopis, tiež v súlade s predpísanou literatúrou.³⁰ O samotnom obsahu jednotlivých prírodovedných predmetov sa dozvedáme až zo školských poriadkov z druhej polovice 19. storočia. Od prvého ročníka sa vyučovala geografia, neskôr v treťom pribudla matematika, geometria, vo štvrtom mineralógia, v rámci ktorej sa prednášala aj chémia, neskôr pribudla botanika, zoológia a v rámci prírodopisu sa v posledných ročníkoch vyučovala fyzika. Z hľadiska obsahu poskytovali predmety základné poznatky z okruhu jednotlivých prírodných vied.³¹

Aj evanjelické kolégium disponovalo rôznymi zbierkami, hlavne z botaniky, zoológie, mineralógie, ale tie škola nadobudla až od polovice 19. storočia a na jej rozširovaní mal najväčší podiel Fridrich Hazslinszky (1818 – 1896), známy prírodovedec, hlavne mykológ, autor mnohých desiatok vedeckých prác z oblasti botaniky.³² V neskoršom období výučbu prírodných vied, najmä geografiu, na prešovskom kolégiu zabezpečoval profesor Otto Ludmann (1839 – 1936).

Záver

Z predchádzajúceho náčrtu o výučbe prírodných vied na skúmaných protestantských školách vyplýva, že medzi reformovaným a evanjelickým školstvom existovali v prípade vyučovania prírodovedných predmetov značné rozdiely. Pa-

mohradsku v Sibíni, kde sa stal aj superintendentom. Tu pôsobil až do svojej smrti v roku 1707. Stal sa známym ako šíriteľ koncepcie atomizmu, na túto tému viedol množstvo dišpút a napísal množstvo odborných spisov. DUPKALA, R. – KÓNYA, P. (eds.). *Antológia z diel profesorov Prešovského ev. kolégia I. Filozofia*. Prešov : Manacon, 1999, s. 101 – 103.

²⁹ HÖRK, J. *Az Eperjesi Ev. Ker. Kollegium Története*. Kassa : Bernovics Gusztáv kö-és könyvnyomdája, 1896, s. 390. Johann Sperling (1603 – 1658) bol rektorom univerzity vo Wittenbergu, zaoberal sa fyzikou, medicínou a zoológiou. V Nemecku vydal prvú učebnicu zoológie.

³⁰ HÖRK, J. *Az Eperjesi Ev. Ker. Kollegium Története*. Kassa : Bernovics Gusztáv kö-és könyvnyomdája, 1896, s. 393 – 401.

³¹ HÖRK, J. *Az Eperjesi Ev. Ker. Kollegium Története*. Kassa : Bernovics Gusztáv kö-és könyvnyomdája, 1896, s. 401 – 418.

³² Život a dielo Friedricha Hazslinského (1818 – 1896). Zborník referátov. Ed. Miroslav Repčák – Marta Vozárová. Prešov : Spoločnosť slovenských mykológov, 1996.

radoxne z reformovaných škôl sa z obdobia 16. – 18. storočia nezachovali takmer žiadne školské poriadky, ktoré by dávali lepší kvantitatívny prehľad o počte prírodovedných predmetov, ako aj ich presnejšom vymedzení. Z iných prameňov (učebnice, zbierky, učebné pomôcky), ale najmä vďaka pôsobeniu mnohých erudovaných profesorov a ich vedeckej činnosti však jasne vyplýva, že zastávali pomerne významnú úlohu v rámci vyučovacieho procesu. Aj v prípade kalvínskych škôl až do 19. storočia tvorili prírodovedné predmety menší podiel z celkového počtu vyučovaných predmetov, napriek tomu v nich dokázali dosiahnuť veľmi vysokú (až európsku) úroveň. Blatný Potok zaznamenal prvé veľké úspechy pri vyučovaní fyziky a prírodovedy a počiatky rozvíjania týchto predmetov siahali až do prvej polovice 17. storočia, kde ústrednou postavou bol profesor Simándi. Profesori reformovaného kolégia v Debrecíne sa v druhej polovici 17. storočia uplatnili hlavne na poli matematiky a geografie, kde prinášali najnovšie poznatky a metódy. Veľkú úlohu pri šírení nových poznatkov v prírodných vedách mali študijné cesty týchto osobností v zahraničí, na univerzitách alebo vďaka kontaktom s dobovými vzdelancami v daných odboroch. Experimentálna fyzika na debrecínskej reformovanej teológii sa v polovici 18. storočia rozvíjala vďaka profesorovi Hatvanimu a prinášala najnovšie poznatky a výučbové metódy z odboru.

V evanjelickom školstve, ako to ukazuje príklad prešovského kolégia, bola situácia odlišná, síce aj tu boli prírodovedné predmety zaradené do vyučovania, je známa študijná literatúra, ale z radov profesorov až do 19. storočia výraznejšie nevynikla žiadna významnejšia osobnosť na poli prírodných vied. Absentujú záznamy potvrdzujúce, že by na evanjelickom kolégiu prebiehali podobné vedecké aktivity profesorov alebo že by sa vo vyučovaní používali nejaké inovatívnejšie metódy v 17. alebo 18. storočí, ako to bolo v prípade obidvoch reformovaných škôl. Aj keď sa prírodné vedy vyučovali, prípadne došlo v niektorých prípadoch o ich vydelenie z oblasti filozofie, ich vyučovanie ostalo z hľadiska obsahu, ako aj metód v klasickom duchu, bez zavádzania inovácií. Naopak, činnosť profesorov reformovaného kolégia v Blatnom Potoku i Debrecíne ukazuje, že tieto školy boli otvorené novým vedeckým impulzom z oblasti prírodných vied. Nielenže udržiavali intenzívny kontakt s európskym vedeckým prostredím, ale nové objavy, teórie veľmi skoro implementovali do svojich prednášok. Okrem inovácie obsahu samotných prírodovedných predmetov, vyučujúci už v 17. storočí prejavili záujem o nové spôsoby výučby založené na demonštrácii, experimente, využívaním „moderných“ učebných pomôcok.

Príčin silnejšej pozície prírodných vied v kalvínskych školách je niekoľko. Jedným z faktorov je už charakter samotnej kalvínskej teológie a v úvode spomenuté názory jej samotného zakladateľa Jána Kalvína na vzťah náboženstva a vedy a v tomto kontexte samotných prírodných vied. Kalvinizmus od počiatkov vytváral intelektuálne „slobodnejšie“ prostredie, ktoré automaticky prialo aj pozitívnejšiemu vzťahu k novým objavom, vedeckým teóriám. V rámci vyučovania mali profesori na reformovaných školách autonómnejšie postavenie, a tak si mohli slobodnejšie určovať obsah svojich prednášok. Dôležitým faktorom môže byť aj tá skutočnosť, že hlavne v priebehu 17. storočia na obidvoch školách pôsobili také

významné vedecké a pedagogické osobnosti, ktoré vďaka svojej činnosti generovali svojich nasledovníkov, pokračujúcich v rozvíjaní prírodných vied. V prípade evanjelického kolégia v Prešove svoju úlohu akiste zohral aj samotný dejinný vývoj tejto inštitúcie, keďže takmer počas celého 18. storočia evanjelické kollégium fungovalo v sťažených materiálnych podmienkach ako predmestská škola, do polovice storočia ako triviálna škola, poskytujúca iba základné vzdelanie. Až od polovice 18. storočia začali postupne pribúdať vyššie triedy aj s výučbou filozofie, teológie a matematiky, ako aj ostatných prírodných vied.³³ Tieto skutočnosti značne sťažili vyučovací proces, taktiež samotný rozvoj prírodných vied, resp. prírodovedného bádania na evanjelickom kolégii.

³³ DUROVICS, A. - KÓNYA, P. *Az Eperjesi Kollégium Felsőfokú halgatói 1667-1850. Študenti vyšších tried Prešovského evanjelického kolégia 1667-1850.* Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetemi Levéltár kiadásában, 2015, s. 82.

SKALICKÝ EVANJELICKÝ A. V. CIRKEVNÝ ZBOR VO SVETLE ZÁPISNICE KANONICKEJ VIZITÁCIE¹

Lucia ŠTEFLOVÁ

Skalica Evangelical Church of the Augsburg Confession in the light of memorandum of the canonical visitation

The study follows the development of the Evangelical Church of the Augsburg Confession in Skalica during the three centuries, as they were captured in the memorandum of the canonical visitation by bishop Fridrich Baltík. The memorandum contains a detailed description of its origin and history, which allows us not only to observe the development of this Ecclesiastical Church during the three centuries, but it also monitors day to day problems, which the Evangelical Ecclesiastical Churches encountered over the course of their existence. We individually deal with the process of Skalica Evangelical Ecclesiastical Church formation and the key events that influenced it over the three centuries. In 1635 the Evangelicals' temple in Skalica burnt down, Catholics didn't allow them to reconstitute it. In 1671 the ecclesiastical congregation even completely lost their church and the congregation temporarily perished. It was reestablished during Francis II Rákóczi uprising in 1706, and then it was affiliated with the articular Church in Prietrž. The study further follows the temple and school construction, the situation after the Patent of Toleration issue as well as the material security of the Church.

Key words: *Evangelical Church of the Augsburg Confession, Skalica, canonical visitation, the formation process.*

Zápisnica kanonickej vizitácie, ako prameň pre poznávanie cirkevných dejín, má svoju presnú štruktúru, ktorá sa síce prameň od prameňa líši, ale väčšinou ide iba o mierne modifikácie, pričom podstata býva vecne zaznamenaná. Jej primárnou funkciou bolo zaznamenať skutočný stav cirkevných ustanovizní (fár, kostolov, škôl a pod.), preto v nich nájdeme popis fyzického stavu budov, inventáre zariadení v kostole, fare a škole, majetkovú podstatu inštitúcie, ale aj príjmy, tzv. dôchodky farára, učiteľa, kaplána atď. Vďaka tejto štruktúrovanosti kanonických vizitácií nachádzame vo viacerých zápisoch pasáž, venovanú dejinám jednotlivých cirkevných zborov, ktorá môže slúžiť pri ilustrácii minulých udalostí. Nie každý zápis v kanonickej vizitácii obsahuje takýto retrospektívny zápis, popisujúci vznik a históriu cirkevného zboru. Na ilustráciu sme si vybrali skalický cirkevný zbor, ktorého zápisnica kanonickej vizitácie od biskupa Fridricha Baltíka²

¹ Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA 1/0619/17 *Cirkevný vývin Slovenska v 16. - 18. storočí v celokrajinských procesoch a každodennej rozmanitosti*.

² Fridrich Baltík (24. 6. 1834 Bohunice – 26. 5. 1919 Balassagyarmat, Maďarsko) študoval na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici, teológiu v Bratislave, vo Viedni, v Bazileji a Halle. Pôsobil ako učiteľ a neskôr ako profesor na gymnáziu v Banskej Bystrici. Bol farárom vo Vrbici (dnes súčasť Liptovského Mikuláša), seniorom Liptovského seniorátu a biskupom Preddunajského distriktu. Bol účastníkom Budapeštianskej synody (1981 – 1894). Zaoberal sa históriou a cirkevnou exegézou. Taktiež bol autorom životopisov viacerých významných osobností (D. Sartorius, K. Kuzmány, J. Tranovský, G. Fejérpataky-Belopotocký a iní) a cirkevnohistorických prác. Blíž-

obsahuje podrobný opis jeho vzniku a histórie, čím nám umožňuje sledovať vývoj tohto cirkevného zboru v priebehu troch storočí.

Kanonickú vizitáciu v skalickom cirkevnom zbore vykonal Fridrich Baltík, biskup Preddunajského dištriktu, 22. apríla 1902. Zápisnica bola zhotovená na základe úradných otázok, ktoré boli do cirkevného zboru zaslané po konvente, ktorý sa uskutočnil 6. apríla toho istého roku.

Prvá časť zápisnice je venovaná histórii skalického cirkevného zboru, v zápisnici je zaznamenané, že reformácia prenikla do mesta už okolo roku 1560 a hoci hneď nevznikol samostatný cirkevný zbor, „milovníci evanjelického Krista“ žiadali, aby sa služby Božie vykonávali v materinskom jazyku a Večera Pánova bola prisluhovaná pod obojím spôsobom. Na základe povolenia pápeža Pia IV.³ sa takýmto spôsobom v Skalici prisluhovala Večera Pánova v katolíckom Kostole sv. Michala. Keď po Tridentskom koncile „pápež potvrdiac uzavretia concilu tridentského, povolenie svoje nazpet ztiahnu, evanjelici oddelili sa od cirkvi kath. a utvorili osobytnú cirkev“.⁴

V zápisnici kanonickej vizitácie je v procese formovania samostatného evanjelického zboru v Skalici vyzdvihnutá úloha prvého evanjelického farára menom Štefan Račický, ktorý v Skalici pôsobil od roku 1570. V zápisnici je o ňom zaznamenaný, resp. prepísaný z originálu, výrok, ktorý poznamenal superintendent Martin Tarnóczi⁵ vo vizitačnom protokole: „Cirkev skalickú založil dv. p. Štefan Račický, spokojný súc s malým platom, ktorí mu nábožní poslucháči, každý dla svojej štedrosti, priniesť mohli.“⁶ Po jeho odchode v roku 1575⁷ si skalickí evanjelici zvolili za farára Antona Cochrovského.⁸ Skalický cirkevný zbor nemal na za-

šie: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry I. – II.* Pavel Uhorskai (ed.). Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1997, s. 23.

³ 16. 4. 1564 pápež Pius IV. poslal breve adresované ostrihómskému arcibiskupovi Mikulášovi Oláhovi, ktorým ho poveril uviesť v Uhorsku do života prijímanie pod obojakým spôsobom. Bližšie: http://www.ecav.sk/?p=ZS_zil_synoda_1610/ZS_historie/tridentsky_koncil [cit. 2017.4.10]

⁴ *Evangélikus Országos Levéltár (EOL)*, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Szakolcza, nepag.

⁵ Martin Tarnóczi bol superintendentom Nitrianskej superintendencie od roku 1656. Zápisnicu jeho kanonickej vizitácie nemáme k dispozícii, avšak v takomto type prameňov je častým javom, že vizitátori citujú zo starších zápisníc. Keďže sa počas svojej vizitačnej návštevy vrátil k vzniku cirkevného zboru, môžeme predpokladať, že takýto typ retrospektívnych opisov histórie cirkevných zborov, obsahujú aj staršie zápisnice.

⁶ *EOL*, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Szakolcza, nepag.

⁷ Štefan Račický odišiel v roku 1575 zo Skalice do Sobotištia. Takýto rok jeho odchodu je zaznamenaný v zápisnici. V *Evanjelickej encyklopédii Slovenska* je pod heslom Skalica pri mene Štefana Račického rok 1575 uvedený s otáznikom, pod heslom Sobotište je uvedený ako v poradí druhý farár a roky jeho pôsobenia sú vymedzené 1572 – 1574. Pričom je zrejmé, že ak by zo Skalice odišiel v roku 1575, nemohol by v rokoch 1572 – 1574 pôsobiť ako farár v Sobotišti. Porovnaj: *EOL*, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Szakolcza, nepag, *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Borislav Petrík (ed.). Bratislava : BoPo, 2001, s. 325, 340 – 341.

⁸ *Evanjelická encyklopédia Slovenska* uvádza ako v poradí druhého skalického farára Antola

čiatku 17. storočia vlastný chrám. Počas úradovania Antona Cochrovského bol však „horlivým patrónom“ skalických evanjelikov barón Peter Révay z Holíča, ktorý im dokonca daroval na tieto účely veľký pozemok. Avšak k samotnej výstavbe nedošlo, nakoľko skalickí evanjelici boli prevažne zo zemianskeho stavu a dlhodobo sa im darilo udržať si právo používať na služby Božie katolícky Kostol sv. Michala. Keď im katolícky farár Mikuláš Sartorius, na základe rozkazu arcibiskupa Petra Pázmánya, zakázal vykonávať služby Božie v katolíckom kostole, dokonca sám prestal prisluhovať Večeru Pánovu pod obojakým spôsobom, skalickí evanjelici vystúpili so sťažnosťami pred mestskou radou. Tá prosby skalických evanjelikov predniesla na Prešporskom sneme, konanom v roku 1619. Skalickí evanjelici žiadali, aby im bol daný do užívania jeden z troch už existujúcich chrámov, ako aj miestnosti pre školu, faru a cintorín. Na Prešporskom sneme došlo k dohode, podľa ktorej mal byť Kostol sv. Michala naďalej v spoločnom užívaní evanjelikov a katolíkov. Skalickí evanjelici v ňom smeli slúžiť služby Božie od šiestej do ôsmej hodiny ráno a po nich katolíci. Podobne to malo byť aj s majetkom a cintorínom, ktoré prislúchali k tomuto chrámu. Toto rozhodnutie snemu predniesli v Skalici kráľovskí komisári Ludvík Nyári a František Berény, ktorí odovzdali chrám do spoločného užívania a rozdelili majetok rovným dielom, aj s cintorínom. Spoločné užívanie kostola aj cintorínu trvalo do roku 1623, „vtedy kráľ Ferd. II. zarytý nepriateľ evanjelictva prijdúc do Hodonína obetoval do chrámu s. Michala organy, a naložil, aby sa evanjelici z neho vysťahovali...“ Na spomínanom révayovskom pozemku si skalickí evanjelici v roku 1624 postavili vlastný chrám, do ktorého neskôr aj pochovali svojho patróna baróna Petra Révaya.⁹

Počas 30. rokov 17. storočia sa skalickému cirkevnému zboru darilo hmotne, zväčšoval sa i početom veriacich. Po bielohorskej bitke prišlo do Skalice mnoho vysťahovalcov z Čiech a Moravy. Práve vďaka zemianskemu stavu bol štedro dotovaný fundáciami. V zápisnici kanonickej vizitácie je zmienka o darovanom kalichu z tohto obdobia, konkrétne o 38 dkg ťažkom zlatom kalichu, ktorý cirkevnému zboru darovala Eusebia Kannitzová, rod. Sesimona, v roku 1639. Na kalichu bolo vyryté meno donátorky aj rok, kedy bol kalich darovaný cirkevnému zboru.

V zápisnici kanonickej vizitácie sa uvádza, že počas tridsaťročnej vojny nastalo prenasledovanie evanjelikov. Keď v roku 1635 zhorel skalickým evanjelikom chrám, katolíci im ho nedovolili obnoviť. V roku 1638 im ho dokonca odobrali a evanjelickému farárovi zobrali aj farské dôchodky. Skalickým evanjelikom boli odňaté i vinice a domy určené na vydržiavanie farára. Ako je expresívne v zápisnici kanonickej vizitácie zachytené „najžalostnejšie ale bolo pri tejto pohrome, že i sám farár Ján Picae zradil cirkev svoju“. Na Prešporskom sneme v roku 1646 vy-

a nie Antona Cochrovského. V zápisnici kanonickej vizitácie je však zaznamenané meno Anton Cochrovský. Porovnaj: EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Szakolcza, nepag; *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Borislav Petrik (ed.). Bratislava : BoPo, 2001, s. 325.

⁹ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Szakolcza, nepag.

menovaní kráľovskí komisári Štefan Forgáč, Fraňo Turánsky, Gašpar Bartakovič a Štefan Döry dostali rozkaz reštituovať skalických evanjelikov do stavu, v akom boli pred bethlenovsko-rákócziorskými nepokojmi. Komisári to urobili, avšak len čo opustili Skalicu, katolíci zas odobrali evanjelikom kostol. Do Skalice prišla druhá komisia, a to Juraj Draškoczi a Ján Meleg, a 20. mája 1647 navrátili po druhýkrát evanjelikom kostol, ktorý potom skalickí evanjelici používali niekoľko rokov.¹⁰

S týmto obdobím je spojené aj účinkovanie druhej reformovanej cirkvi v Skalici. V zápisnici kanonickej vizitácie sa nachádza zmienka o tom, že kalvínske-mu cirkevnému zboru bol v tomto čase rovnako prinavrátený kostol. V Skalici bol v druhej polovici 17. storočia aj nemecký evanjelický cirkevný zbor, pričom v zápisnici nachádzame tri mená jeho farárov (Ján Hájnik 1654, Max Erik z Frankenbergu 1657 a Eliáš Špringer).¹¹ Po odchode Eliáša Špringera do Landelsdorfu v Sliezsku sa počet nemeckých evanjelikov v Skalici výrazne znížil a tento samostatný cirkevný zbor sa zlúčil so slovenským cirkevným zborom, pričom po sebe zanechal zlomok nemeckých matrik z rokov 1656 – 1658.

Skalickí evanjelici sa netešili dlho z náboženskej slobody, v roku 1660 vypukli nepokoje, v dôsledku ktorých bol vtedajší evanjelický farár Ján Rotarides prenasledovaný katolíkmi a musel definitívne opustiť cirkevný zbor a odísť do Modry, kde aj zomrel. Ďalej však nie je vývin udalostí v zápisnici kanonickej vizitácie zachytený. Vizitátor rovno skočil na udalosti v 70. rokoch 17. storočia, a to na konkrétny dátum 28. december 1671, kedy „zastihla cirkev najťažšia pohroma, bol jej odňatý chrám zas a farár Ján Michaelides vyhnaný odsúdený súc mimoriadnym súdom prešporským“. Expresívny záznam o odoberaní kostola v zápisnici označuje jezuitov, ktorým odobraný kostol odovzdal ostrihomský arcibiskup Szelepcsényi, atribútom „úhlavní nepriatelia evanjelictva“. Skalickému cirkevnému zboru sa však podarilo zachovať si z tohto chrámu na pamiatku štyri kľúče, ktoré boli uložené v archíve. Dokonca sa mu podarilo zachrániť aj posvätné nádoby, ktoré boli prenesené do Žitavy, neskôr do Prietrže, ako do artikulárneho cirkevného zboru, a až v roku 1783 si ich skalický cirkevný zbor prevzal.¹²

Vizitátor sa nepozastavil pri ďalšom vývine cirkevného zboru a rovno prešiel na udalosti zo začiatku 18. storočia, pretože cirkevný zbor v Skalici stratil v roku 1671 kostol a zbor dočasne zanikol. Obnovil sa počas povstania Františka II. Rákócziho v roku 1706, a potom sa pripojil k artikulárnemu zboru v Prietrži. V zápisnici kanonickej vizitácie evanjelického a. v. cirkevného zboru v Skalici nachádzame opis situácie počas povstania Františka II. Rákócziho: „V pohyboch rákócziorských chceli i predkovia naši náboženskej slobody užiť a tak v r. 1706

¹⁰ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Szakolcza, nepag.

¹¹ Pri celkovom zozname evanjelických farárov je poznamenané, že na týchto troch nemeckých farárov sa zabudlo, resp. ich mená boli zabudnuté. Evanjelická encyklopédia Slovenska tieto mená rovnako neuvádza. Pozri: *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Borislav Petrík (ed.). Bratislava : BoPo, 2001, s. 325.

¹² EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Szakolcza, nepag.

povolali si z Turej Lúky Samuela Palumbínyho za farára, ktorej ale sotva dva – tri razy odbavil služby B. v dome Rázgovskom musel opustiť cirkev a navrátiť sa na Turu Lúku.¹³

V cirkevnom zbore v Skalici robili v prvej polovici 18. storočia evanjelikom starosti jezuiti. Tí chodili z domu do domu a keď našli nejaké modlitebné knihy, odnimali ich a ničili. Zápisnica kanonickej vizitácie zaznamenáva trochu pateticky, ako vydržali skalickí evanjelici prečkať toto obdobie až do vydania Tolerančného patentu: „No lásku jejich k cirkvi jím predsa nemohli zo srdca vyrvať. Tá bola pestované čo najpečlivejšie pri službách b. v artikulárnej cirkvi v Prietrži, kam i predkovia naši včasto chodili, také následkom toho tá láska prechádzala z rodičov na dietky a duch ev. pri krbe rodinom, ač skryto a tajne, predsa sa udržal, až dokiaľ blahej pameti cisár Jozef II. nevydal svoj tolerančný patent r. 1781.“¹⁴

Hneď po vydaní patentu sa 17. júna skalickí evanjelici vybrali na mestský magistrát so žiadosťou o zriadenie vlastného cirkevného zboru. 10. júla 1782 sa konalo sčítanie evanjelikov v Skalici, podľa ktorého tu žilo 706 obyvateľov evanjelického a. v. vierovyznania, čo predstavovalo podľa uznesenia Tolerančného patentu počet, na základe ktorého sa filia mohla osamostatniť a vytvoriť vlastný cirkevný zbor. Skalickí evanjelici sa zaviazali, že vyzbierajú potrebné financie na výstavbu kostola, školy a fary. V roku 1783 bol z Hornej Slanej povolaný tamojší farár a gemerský konsenior Martin Lauček, ktorý 11. mája v nedeľu predniesol svoju prvú kázeň v Skalici v Zadákovskom dome. Potom sa nasledujúcich 13 rokov vykonávali služby Božie na farskom dvore. Po príchode farára a zakúpení domu, ktorý slúžil ako farský príbytok, bolo potrebné nájsť pozemok na výstavbu chrámu. K tomuto účelu zakúpil skalický cirkevný zbor kus záhrady po pavlínoch a v roku 1796 začal po 13 rokoch slúženia služieb Božích na farskom dvore so stavbou chrámu, „tu sa ukázalo, čo je v stave dokázať náboženská horlivosť a láska vrelá k cirkvi. Každý prispel svojou šartou ochotne, len aby čím skorej mohla byť splnená Túžba každého: v príbytku Hosp. slúžiť Bohu v duchu a v pravde“. V zápisnici nachádzame mená evanjelikov, ktorí prispeli väčšími sumami a ich mená vizitátor považoval za potrebné zaznamenať. Išlo konkrétne o Michala Kordika s manželkou Alžbetou, ktorí dali na svoj vlastný náklad vyložiť chodbu chrámu mramorovými tabuľkami. Na jednej za oltárom je vytesané darcovo meno: M. K. 1797. Ďalej je zaznamenané meno Michala Vrchovského s manželkou Máriou Žofiou, ktorí kostolu darovali krstiteľnicu. Koncom septembra 1797 bola stavba chrámu dokončená a 8. októbra v nedeľu bol slávnostne posvätený.¹⁵

Po postavení chrámu sa skalickí evanjelici sústredili na ďalší cieľ, a tým bolo vybudovanie školy. Magistrát im však pri snahách o výstavbu školy kládol do cesty

¹³ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Szakolcza, nepag.

¹⁴ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Szakolcza, nepag.

¹⁵ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Szakolcza, nepag.

rôzne prekážky. Dokonca žiadal, aby deti chodili do „normálnej“ školy, a ak nie, hrozil im fiškálnou pokutou. Skalickí evanjelici sa nenechali odradiť a v stavbe školy pokračovali. Nakoniec bola škola vybudovaná v zadnej časti fary. O jej dokončenie sa výrazne zaslúžil Samuel Vrchovský, ktorý bol kvôli nej dokonca na audiencii u panovníka vo Viedni. Prvá polovica 19. storočia nie je v zápisnici nijako bližšie špecifikovaná. Vizitátor zaznamenal ešte rok 1839, kedy sa skalickým evanjelikom podarilo z dobrovoľných obetí zakúpiť nový organ do kostola, ktorý zhotovil Martin Šaško. Ďalej zaznamenal až rok 1851, kedy cirkevný inšpektor Pavel Pavlik založil fundáciu pre farára a učiteľov.¹⁶

Samostatne v zápisnici nachádzame zmienku o cisárskom patente z 1. septembra 1859, ktorý „prijala i cirkev naša a dľa neho sa i sriadila, ale už r. 1860 Júla 8 na konvente svojom uzavrela opustiť patentálne zriadenie a prinavrátila sa k predošlej správe autonomistickej“. Z toho je zrejmé, že skalický cirkevný zbor vydržal v reorganizácii podľa patentu iba rok a ihneď po konvente sa vrátil k predchádzajúcemu zriadeniu.

Ďalší záznam sa týkal školy. Na základe odporúčaní istého Rudolfa Vrchovského¹⁷ začal v roku 1862 skalický cirkevný zbor zbierať milodary na stavbu novej školy, pretože stará budova už nevyhovovala potrebám zboru. O tom, že skalický cirkevný zbor bol materiálne zabezpečený a pomerne sebestačný, svedčí zbierka na výstavbu školy: „I pri tejto príležitosti sa dokázalo, čo horlivosť vykonať je v stave. Zbierka za pár rokov urobila 3 200 kor.“ Cirkevný zbor zakúpil dom od vdovy Martiny Pivonky za 6 950 korún. Na jeho dvore postavila dve priestranné „školské siene“. Tretiu miestnosť postavili pre potreby knižnice, do ktorej prispeli skalickí evanjelici i cudzí dobrodinci až 2 000 knihami rôzneho obsahu. Dokonca bola o niečo neskôr do tejto knižnice umiestnená aj mineralogická a ornitologická zbierka, práve vďaka aktivitám vyššie spomenutého Rudolfa Vrchovského. Škola bola slávnostne posvätená v roku 1875 a odovzdaná do užívania.¹⁸

¹⁶ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Szakolcza, nepag.

¹⁷ Rodina Vrchovských sa v Skalici usadila od roku 1600. Prvý jej člen Václav (Vencel) bol už roku v 1671 prijatý za mešťana. V roku 1694 sa stali Jakub, 1770 vyššie spomínaný Michal, zvaný textor, 1804 Jozef a jeho syn a v roku 1859 Rudolf mešťanmi. Členov tejto rodiny môžeme charakterizovať ako dobrodincov evanjelickej cirkvi. Išlo o súkennický rod a v Skalici sa im zvyklo hovoriť „písmáci“. Rudolf Vrchovský sa narodil 20. februára 1816 a zomrel 17. marca 1901. Ako mladý sa zdržiaval vo Viedni, kde mal výnosný spediterský závod. V roku 1859 sa vrátil do Skalice a zakúpil na Horných majeroch bývalú továreň Ernesta Vrchovského, a tak sa stal majiteľom poslednej súkennickej dielne, ktorú zariadil ako továreň na mlynárske vrecká, neskôr aj na výrobu vlneného zbožia (šatky, šály, odevné látky) a vydržal aj nápor konkurencie a rôznych nehôd a strát až do roku 1875. Vtedy ju musel zatvoriť a ďalej sa venoval svojmu hospodárstvu. Bližšie: DUBRAVSKÝ, Ferdinand. Slobodné mesto so sriadeným magistrátom Uh. Skalica. Skalica : Jozef Teslík 1921. 229 s. Zlatý fond denníka SME 2013, [cit. 9. 1. 2018]. Dostupné na internete (world wide web): http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1824/Dubravsky_Uhorska-Skalica.

¹⁸ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Szakolcza, nepag.

O materiálnom zabezpečení cirkevného zboru svedčí aj finančná podpora od mestskej rady, o ktorej získanie sa skalický cirkevný zbor snažil od roku 1862. Vďaka činnosti dvoch miestnych farárov (Ľudovít Lichard a Michal Boor) sa im to podarilo a od roku 1877 dostával skalický cirkevný zbor finančnú podporu od mestskej rady v hodnote 1 000 korún. V roku 1885 začali s obmurovaním cintorína, na čo vyzbierali 3 400 korún, pričom túto sumu zhromaždil cirkevný zbor iba z dobrovoľných milodarov. Menovite sa pri zbierke vyznamenal Ferdinand Mitták, ktorý daroval 22 siah a Ľudovít Mitták 13 siah muríva.¹⁹

V roku 1897 si skalický cirkevný zbor pripomínal sto rokov od vysvätenia chrámu a v zápisnici je zaznamenané: „O tejto slávnosti musíme tiež tento svedectvo vydať, že bola ona dôkazom toho, že si vďační potomci ešte vždy vedia vážiť drahé dedičstvo svojich predkov a že ešte ani dnes nevytuchla u nás horlivosť a zaujatosť za rozkvet cirkve.“ Pri tejto príležitosti obnovili chrám vo výške 4 750,66 korún. Skalickí evanjelici v dobrovoľnej zbierke vyzbierali 1 266 korún a filie prispeli sumou 200 korún. Skalická mládež nechala za 258 korún vyložiť dve okná pri oltári maľovanými sklenenými tabuľkami, nanovo obtiahnúť kľakadlá pri oltári a taktiež zaopatrila „krásny“ koberec. Istá slečna Judita Dubovská z Modry dala prostredníctvom pána Juraja Jurkoviča na svoj náklad zhotoviť na chráme nové okná a pred organom mriežky v hodnote 1 160 korún a aj „slavné mesto Skalica prinieslo v dar cirkvi 400 kor. na znamenie, že zašly už časy nedorozumenia a nenávisť a svitnul krásny den shody a vzájomnej úcty“.²⁰

Zápisnica vo svojej ďalšej časti prináša zoznam farárov pred vydaním a po vydaní Tolerančného patentu, taktiež zoznam kaplánov a zoznam superintendentov, ktorí v 19. storočí vykonali kanonickú vizitáciu skalického zboru. Pre lepšiu prehľadnosť sme dané údaje zoradili do nasledujúcich tabuliek.

Tabuľka č. 1 Zoznam farárov, pôsobiacich v skalickom cirkevnom zbore pred vydaním Tolerančného patentu²¹

Meno farára	Rok nástupu/roky pôsobenia
Štefan Račický	1570
Anton Cochrovský	1576 – 1615
Ján Picae	1638
Abdon Autenicius	1647
Ján Felinus	1649
Juraj Mayr	1650
Ján Sinapius Horčíčka	1652 – 1655
Ján Rotarides	1657
Jan Michaelides	1670 – 1671
Samuel Palumbiny	1706

¹⁹ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Szakolcza, nepag.

²⁰ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Szakolcza, nepag.

²¹ Mená prepisujeme tak, ako sú zaznamenané v zápisnici kanonickej vizitácie. Okrem týchto sú ešte samostatne zaznamenaní traja nemeckí farári v 17. storočí, a to: Ján Hájník – 1654, Max Erik z Frankenbergu – 1657 a Eliáš Špringer – bez uvedenia roku pôsobenia. Ich mená sme uviedli už vyššie.

Tabuľka č. 2 Zoznam farárov, pôsobiacich v skalickom cirkevnom zbore po vydaní Tolerančného patentu

Meno farára	Rok nástupu/roky pôsobenia
Martin Lauček	1783 – 1802
Bohuslav Tablic	1802 – 1805
Štefan Djuga	1805 – 1836
Karol Bobok	1837 – 1844
Daniel Lichard	1844 – 1847
Ludvik Lichard	1847 – 1866
Michal Boor	1868 – 1891
Juraj Quotidian	1891

Tabuľka č. 3 Zoznam kaplánov, pôsobiacich v skalickom cirkevnom zbore v 19. storočí

Meno kaplána	Rok nástupu/roky pôsobenia
Ján Češek	1859 – 1860
Jozef Holuby	1861
Andrej Bukva	1863
Imrich Mieroslav Kovalevský	1864 – 1866

Tabuľka č. 4 Zoznam superintendentov, ktorí v skalickom cirkevnom zbore vykonali kanonickú vizitáciu v 19. storočí

Meno kaplána	Rok nástupu/roky pôsobenia
R. Crudy	1803
Michal Kovács Martiny	1823
Samuel Stromský	1836
Ludvík Geduly	1876

Tabuľka č. 5 Počet evanjelikov v skalickom cirkevnom zbore v roku 1901

Cirkevný zbor a fílie	Počet evanjelikov
Skalica	714
Vrádište, fília	148
Malá Prietrž	11
Mokrý Háj a Malý Kovalovec	0
Spolu	873

Dôležité je konštatovanie, že od poslednej vizitácie poklesol počet evanjelikov o 72 veriacich. Vizitátor argumentoval, že tento pokles spôsobila geografická blízkosť Prešporka a Viedne, kde sa evanjelická mládež často sťahovala za prácou. V rámci sociálnej skladby skalických evanjelikov vizitátor zaznamenal, že cirkevný zbor tvorili z veľkej časti roľníci, potom remeselníci, nádenníci a istý počet bol zastúpený aj inteligenciou. Vo fíliách žili však výlučne roľníci. V roku 1901 sa v skalickom cirkevnom zbore narodilo 30 detí, konfirmovaných bolo 15. Na evanjelickú vieru neprestúpil nikto a dvaja zo skalického cirkevného zboru prestúpili na katolícku vieru. Zosobášených bolo 7 párov a zomrelo 22 veriacich.

Ďalší záznam je venovaný zmiešaným manželstvám, ktorých, ako konštatoval vizitátor, bol v cirkevnom zbore značný počet. V matkocirkvi išlo o 25 zmiešaných manželstiev a vo fíliách o 4, z ktorých sa iba jeden pár dohodol, že ich spoločné deti budú katolíckeho vierovyznania, k čomu však nikdy nedošlo, pretože práve tento pár sa takmer hneď po sobáši rozišiel.²²

Vizitátor sa v zápisnici kanonickej vizitácie v pomerne rozsiahlej miere venoval opisu kostola (jeho dĺžke, výške, šírke, reparáciám, pôdorysu, streche, nápisom v kostole, oltáru, kazateľnici, krstiteľnici, bohoslužobným nádobám, nábytku a inému príslušenstvu, knihám, bohoslužobným rúcham atď.). Samostatne sa venuje archívu, ktorý obsahoval 72 rozličných účtov a listín, 7 matrík (narodených, pokrstených a zomrelých). Okrem toho sa tam nachádzal osobitný zoznam na priestupky a týkal sa hlavne zmiešaných manželstiev a vychovávaní detí. Samostatne vizitátor vypísal zoznam zápisníc (konventuálne, juvenár, hlavná kniha účtov atď.) a pečať (pôvod, znaky, opis atď.). Detailne vizitátor zaznamenal dôchodky cirkevného zboru, príspevky od veriacich (riadne, dobročinné a výnimočné) a úlohu perceptora,²³ ktorý mal svoj denník a viedol hlavnú účtovnú knihu, prijímal peniaze a viedol cirkevnú kasu. Popis cintorína sa nachádza po zozname základín cirkevného zboru. Vizitátor ďalej zaznamenal, že cirkevný zbor nemal žiadne spolky, ženský ani mládežnícky, dokonca ani sirotinec, avšak „o žebračkov svojich sa stará tak, že jím dovoľuje sedieť pri východe chrámu, aby od mimoidúcich údob cirkve malými almužnami obdarovaní byť mohli.“ Skalický cirkevný zbor evidoval päť žebračkov evanjelického a. v. vierovyznania.²⁴

V časti venovanej fíliám sa nenachádzajú žiadne sťažnosti, akurát obsahuje zmienku o rozptýlených veriach, ktorí žili na Morave, ale boli evanjelického a. v. vierovyznania a pre svoje duchovné potreby navštevovali najbližšie evanjelické cirkevné zbory, kde im miestny farár ochotne slúžil. Po analýze správy cirkevného zboru sa vizitátor zameral na vnútorný stav cirkevného zboru, kde nezachytil žiadne výrazné problémy: „Farár nezná takého ev. domu, v ktorom by nebolo biblie, zpevníka a modlitebných kníh.“ O dobrom duchovnom stave skalického cirkevného zboru svedčí aj zmienka, že ani jeden člen zboru sa nenachádzal vo verejnom žalári. Zákonne rozvedené evanjelické páry boli tri, zmiešané štyri a v „divom“ manželstve žili dva páry. V Skalici žili aj obyvatelia iného vierovyznania, avšak skalickí evanjelici sa usilovali s nimi v láske a svornosti spolunažívať, sektárov a bezbožníkov v Skalici vizitátor neevidoval. Okrem týchto informácií sa v zápisnici nachádza ešte zápis venovaný farárovi (biografické údaje, dôchod-

²² EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegeye 1902, Szakolcza, nepag.

²³ Termín perceptor je použitý v zápisnici kanonickej vizitácie, preto ho nechávame v originálnej podobe.

²⁴ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegeye 1902, Szakolcza, nepag.

ky farára, farský príbytok) a škole (rektor, učitelia, zariadenie školy, žiactvo, prospech, dôchodky učiteľov atď.).²⁵

V závere sa nachádza zápis biskupa Fridricha Baltíka, ktorým potvrdil správu o stave skalického cirkevného zboru. Konštatoval, že od poslednej vizitácie sa skalickí evanjelici snažili a usilovne pracovali. Biskup odporúčal farárovi, aby založil a viedol osobitnú matriku „padlých“ manželstiev, nakoľko počet zmiešaných manželstiev v druhej polovici 19. storočia výrazne stúpal. Srdečne ich napomínal, aby neupúšťali od spoločného zhromaždenia, pretože zistil, že skalickí evanjelici ich zanedbávali. Ďalej zistil, že skalickí evanjelici svätili katolícke sviatky. Biskup ich upozornil, že nie sú povinní svätiť tieto sviatky, a farárovi kázal, aby v čase katolíckych sviatkov riadne slúžil služby Božie. Taktiež nariadil, aby sa v škole zaviedol telocvik a ovocinárstvo do vyučovania.²⁶

Evanjelický cirkevný zbor v Skalici prešiel v priebehu troch storočí dynamickým vývojom. Od šírenia prvých reformačných myšlienok, sformovania samostatného cirkevného zboru, cez problematické zápasy o svoju existenciu, spojené s odoberaním kostola, pôsobením jezuitov či stavbou chrámu po vydaní Tolerančného patentu, až po pomerne pokojné obdobie konsolidácie a finančnej samostatnosti v druhej polovici 19. storočia. Zápisnice kanonických vizitácií umožňujú sledovať tento vývoj v jeho komplexnosti a dotvárajú celkový obraz o každodenných i celokrajinských problémoch evanjelických cirkevných zborov.

²⁵ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyülekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Szakolcza, nepag.

²⁶ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyülekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Szakolcza, nepag.

**JAN VALERIÁN JIRSÍK IN DER ZEIT DER VERWANDLUNG
DER BEZIEHUNG ZWISCHEN DER KIRCHE
UND DEM STAAT
(1848 – 1850)**

Rudolf SVOBODA

Jan Valerián Jirsík at the Time of the Transformation of the Relationship between the Church and the State (1848 – 1850)

The study focuses on one of the most significant figures of the Czech religious life of the 19th century, Jan Valerián Jirsík (1798 – 1883). Jirsík went down in history primarily as a theologian, Bishop of České Budějovice (1851 – 1883), education supporter and advocate of the Czech national interests in ethnically mixed Habsburg monarchy of his time.

*Jan Valerián Jirsík (1798 – 1883) undoubtedly belongs to personalities that are still recognized by general public for his positive social involvement. Jan Valerián Jirsík already as an ordinary priest of the Archdiocese of Prague during the 1840s became involved in church and social events. He earned his fame for his literary and preaching abilities. In this period he created a number of theological works focused primarily on pastoral and dogmatic subjects. He also excelled in his efforts to reach the understanding with other Christian denominations. In social terms, he became known as a supporter of the Czech social life. His skills and commitment helped him to succeed in religious career. After a couple of important positions as a vicar he was promoted to a respected post in the Prague Metropolitan Chapter (1846). At the same time he held the post of a preacher at St. Vitus Cathedral and became renown as an editor of the *Časopis pro katolické duchovenstvo* (Journal for Catholic clergy). During the years 1848 – 1850, however, events occurred which had a significant influence on the relationships of the church and state in the Austrian empire: as a consequence of the revolution in 1848, the so-called octroyed constitution was passed in the next years and, based on following negotiations between the church and the state, Emperor Franz Josef published two patents in 1850 regulating their mutual relationships in such a way that the church was provided much larger autonomy when administering its own matters. The study shows that Jirsík life and meanings during this period.*

Keywords: church, state, 19th century, Bohemia, 1848, 1850.

Einige Worte als Einleitung

Der Bedeutung der Persönlichkeit von Jan Valerián Jirsík (1798-1883) ist sich die breite Öffentlichkeit auch in der Gegenwart des tschechischen Milieus bewusst, besonders wegen seines positiven Engagements in der Zeit seines Wirkens als Bischof in der Diözese Budweis (1851-1883). Aber Jirsík war schon vor seinem Episkopat eine bekannte Persönlichkeit – er wurde als Schriftsteller, Theologe und aktiver Patriot berühmt. Gerade der Zeit seiner vorbischoflichen Tätigkeit wurde jedoch in dem wissenschaftlichen Milieu bisher nicht genügend Aufmerksamkeit gewidmet. Diese Studie will sein Leben und seine Ansichten näher bringen, bzw. seine Positionen in den Jahren 1848 – 1850, in der Zeit der großen Veränderungen.

gen auf dem gesellschaftlich-politischen Gebiet der Habsburger Monarchie, die auch Veränderungen in der Beziehung der Kirche und des Staates hervorriefen, die die Zeitgenossen als einen Reform- oder sogar als einen revolutionären Wandel wahrnahmen.

Kurzfassend zum Jirsíks Leben, Werk und ihrer Reflexion in der Fachliteratur

Jan Valerián Jirsík wurde am 19. Juni 1798 in Kácov in der Sázava-Region geboren.¹ Er besuchte das Gymnasium in Deutschbrod (jetzt Havlíčkův Brod) und in Königgrätz (Hradec Králové), wovon er auf das Philosophische Lernen in Leitomyšel (Litomyšl) wechselte. 1816 trat er in das erzbischöfliche Seminar und begann an der Prager theologischen Fakultät zu studieren.² Zum Priester wurde er am 28. Dezember 1820 im St. Veits Dom in Prag geweiht. Sein erster Wirkungsort in der Seelsorge der Prager Diözese wurde Zitov bei Melník (Cítov u Mělníka), wo er am 2. Februar 1821 als Kaplan eintrat. Im September 1822 erwarb er die Stelle als Kaplan in Raudnitz an der Elbe (Roudnice nad Labem), wo auch seine ersten literarischen Werke entstanden.³ Im Februar 1828 wurde er zum Schlosskaplan in Eisenberg (Jezeří).⁴ 1832 wurde er Pfarrer in Minice bei Kralup (Minice u Kralup). Außer der Seelsorge widmete er sich der Publikationstätigkeit, an der dieser Zeitraum sehr reich war. In Minice blieb er bis 1846, als er Mitglied des Metropolitkapitels bei St. Veit in Prag wurde.⁵ 1847 wurde er Chefredakteur der Zeitschrift *Časopis pro katolické duchovenstvo* (Zeitschrift für katholische Geistlichkeit).⁶ Vom Kaiser Franz Joseph I. wurde er am 25. März 1851 zum Bischof von Budweis ernannt, in demselben Jahr erwarb er die päpstliche Bewilligung, er wurde kon-

¹ Die Studie entstand mit der Unterstützung der Grantenagentur der Tschechischen Republik als ein Teilergebnis des Projektes 15-09797S „Jan Valerián Jirsík: život a teologické dílo“ (Jan Valerián Jirsík: das Leben und theologisches Werk). Vgl. MALINA, T. *Jan Valerián Jirsík – pastýř dvojjazyčného kraje*. České Budějovice : Jihočeské centrum vzdělávání pedagogů, 1993, S. 2.

² Vgl. KADLEC, J. *Jan Valerián Jirsík*. České Budějovice : Sdružení Jana Nepomuka Neumanna, 1993, S. 7 – 9.

³ JIRSÍK, J. V. *Škola nedělní pro vyrostlou mládež, jakož také kniha vzdělávající pro obecný lid*. Praha : Jozefa Fetterlová z Wildenbrunu, 1826; JIRSÍK, J. V. *Říp a jeho Chrám: popsání obého, jež při příležitosti slavnosti sedmistoletého obnovení téhož chrámu v české i německé řeči vydal Jan Valerián Jirsík*. Praha : Knížecí arcibiskupská tiskárna, 1826. Das Werk erschien auch auf Deutsch.

⁴ Vgl. MALINA, T. *Jan Valerián Jirsík – pastýř dvojjazyčného kraje*, S. 6.

⁵ Vgl. *Časopis pro katolické duchovenstvo* (weiter nur ČKD), 1846, Jg. 19, Nr. 1, S. 199. Alle Jahrgänge der Zeitschrift *Časopis pro katolické duchovenstvo* (im weiteren ČKD) sind auf www.depositum.cz zugänglich..

⁶ Sieh URBAN, O. – SEKERA, M. *Nový časopis pro duchovenstvo*. In *Kronika českých zemí*. Dušan Kulhánek – Hana Müllerová (eds.), 2. Ausgabe, Praha : Fortuna Print, 2003, S. 442.

sekriert und inthronisiert.⁷ Als Bischof wirkte er mehr als dreißig Jahre. Er starb am 23. Februar 1883 in Budweis.⁸

Die erste bedeutende Biographie, die dieser Persönlichkeit gewidmet wurde, befindet sich in einem Buch von Franz Mardetschläger (1885). Im folgenden Jahrhundert wurde der Jirsíks Person eine Reihe von Publikationen eher eines populären Charakters gewidmet. Der Budweiser Historiker Karel Pletzer fasste eine Jirsíks Bibliographie und eine historiographische Liste der Werke über Jirsík bis 1993 zusammen.⁹ Selbstverständlich wurde Jirsík auch danach eine große Aufmerksamkeit gewidmet, was einige kleinere Werke der enzyklopädischen Erwähnungen belegen.¹⁰ 1993 erschien die einzige mehr bedeutende Monographie von dem Kirchenhistoriker Jaroslav Kadlec, die auf die Vorstellung der Hauptbereiche der Jirsíks priesterlichen und später der bischöflichen Wirkung gerichtet wurde.¹¹ Weitere Teilerkenntnisse erschienen schon in der Form kürzerer Zeitschriftenstudien: von der Perspektive der ökumenischen Theologie schrieb über das Jirsíks Werk Jaroslav Vokoun (1999),¹² von der Sicht der Pastoraltheologie Alois Křišťan

⁷ Vgl. SVOBODA, R. Biskupská jmenování Josefa Ondřeje Lindauera a Jana Valeriána Jirsíka jako ukazatelé proměn vztahu církve a státu v letech 1845-1851. In *Jihočeský sborník historický*. ISSN 0323-004X, 2015, Jg. 84, S. 198 – 215, besonders S. 212 – 214; HUBER, K. A. Bischofsnennungen für Budweis 1851-1885. In *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien VII. Festschrift zur zweiten Säkularfeier des Bistums Budweis 1785-1985*. Kurt Augustin Huber. Königstein im Taunus : Institut für Kirchengeschichte, 1985, S. 91 – 94. Sieh auch Verhandlungen des Ministeriums für Kultus und Unterricht von 1850. Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungs-, Finanz- und Hofkammerarchiv, Signatur 31: Bistum Budweis, 1815-1913, Sign. AT-OeStA/AVA Kultus NK Kath Akten 128.2.

⁸ Vgl. KADLEC, J. *Jan Valerián Jirsík*, S. 50, 55 – 59, 70 – 78.

⁹ Sieh MARDETSCHLÄGER, F. *Kurz gefasste Geschichte des Bistums und der Diöcese Budweis zur Jubiläumsfeier ihres hundertjährigen Bestehens*. Budweis : Franz Mardetschläger, 1885. Sieh auch PLETZER, K. *Biskup Jan Valerián Jirsík 1798-1883: Soupis literární činnosti a literatury o něm*. České Budějovice : Státní vědecká knihovna, 1993.

¹⁰ Außer des schon erwähnten Textes von Malina und Huber auch z.B. *Encyklopedie Českých Budějovic*. České Budějovice: Státní město České Budějovice – Nebe s.r.o, 1998. Merk wort Jirsík Jan Valerián (von Jaroslav Kadlec), S. 181-182. In der 2. Ausgabe von 2006 befindet sich derselbe Text auf den Seiten 203 – 204. In einer on-line-Ausgabe derselben Enzyklopädie, die 2014 eingeleitet wurde, befindet sich der Text wieder in einer nicht geänderten Form, siehe: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz>; BUBEN, M. M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. Praha : Logik, 2000, S. 158 – 160; FELDMANN, V. Jak byl J. V. Jirsík vybírán za českobudějovického biskupa. In *Teologické studie*. 2007, Nr. 1 – 2, S. 62 – 66; NOVOTNÝ, V. Jirsík, Jan Valerian. In *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, Band 34, Nordhausen : Bautz, 2013, S. 620 – 624. Die Zusammenfassung der bisherigen Forschung der Autoren nach 1993 sieh SVOBODA, R. – KAMENOVÁ, S. – NOVOTNÁ, R. The Life And Theological Work of Jan Valerián Jirsík – Actual State of Research Issue, In. *Notitiae historiae ecclesiasticae*, 2013, Nr. 1, S. 15 – 19.

¹¹ Sieh das schon zitierte Buch von KADLEC, J. *Jan Valerián Jirsík*. Das Buch von Kadlec beinhaltet – ähnlich wie das oben genannte Buch von Pletzer – eine Zusammenfassung der Bibliographie der Jirsíks Arbeiten. Obwohl es sich um eine bisher am meisten komplexe Abhandlung über das Jirsíks Leben und Werk handelt, leidet die Arbeit an gewissen Mängeln, außer anderem auch daran, dass ihr Text keinen durchgearbeiteten Bemerkungsapparat hat, aus dem man immer mit der erforderlichen Genauigkeit die benutzten Quellen identifizieren könnte.

¹² VOKOUN, J. Vztah biskupa Jirsíka k evangelikům, In *Teologická reflexe*. ISSN 1211-1872, 1999, Nr. 1, S. 72 – 80.

(2006)¹³ und Tomáš Veber (2006),¹⁴ der dogmatischen Theologie Ctirad Václav Pospíšil (2010, 2011),¹⁵ der Fundamentaltheologie Eduard Krumpolc (2011).¹⁶ Die Studien von Rudolf Svoboda befassen sich mit seiner Teilnahme an dem 1. Vaticanum (2010, 2011, 2013, 2016),¹⁷ mit seinen sozialen und caritativen Aktivitäten (2015, 2016),¹⁸ in Zusammenarbeit mit Radka Novotná und Soňa Kamenová, und sie stellen auch die Teilzusammenhänge seines Beitrags im Bereich der Ausbildung (2014).¹⁹ Zuletzt behandelt das Jirsíks theologische Werk im Zusammenhang mit der sog. katholischen Aufklärung, bzw. seiner späten Phase in dem tschechischen Milieu Kamila Veverková (2015).²⁰

¹³ KŘIŠŤAN, A. *Sociální otázky v díle J. V. Jirsíka*. In *Studia theologica* 24. ISSN 1212-8570, 2006, Nr. 2, S. 80 – 90.

¹⁴ VEBER, T. J. V. Jirsík a jeho okruh: Církevně-společenské aktivity biskupa Jana Valeriána Jirsíka a jeho spolupracovníků. In *Duchovní a myšlenkové proměny druhé poloviny 19. století. Sborník příspěvků z vědecké konference pořádané na TF JU 23. února 2006*. Rudolf Svoboda – Martin Weis – Peter Zubko (eds.). České Budějovice : Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2006, S. 98 – 108.

¹⁵ POSPÍŠIL, C. V. Úvod do trinitologie a pneumatologie Jana Valeriána Jirsíka (1798-1883). In *Theologická revue* 81. ISSN 1211-7617, 2010, Nr. 1 – 2, S. 97 – 117. Direkte Erwähnungen über Jirsík befinden sich auch in diesen Texten: POSPÍŠIL, C. V. Geniální trojiční teologie a pneumatologie Vincence Zahradníka (1790 – 1836). In *Theologická revue*. ISSN 1211-7617, 2010, Jg. 81, Nr. 1 – 2, S. 71 – 96; POSPÍŠIL, C. V. *Různé podoby české trinitární teologie a pneumatologie, 1800 – 2010*. Brno : L. Marek, 2011, S. 173 – 195; POSPÍŠIL, C. V. Prolegomena ke studiu české christologie 19. století – knižní produkce a odborné studie v ČKD. In *Studia theologica* 40. ISSN 1212-8570, 2011, Nr. 2, S. 126 – 162.

¹⁶ KRUMPOLC, E. *Fundamentální teologie v díle Jana Valeriána Jirsíka*. In *Studia theologica* 43. ISSN 1212-8570, 2011, Nr. 1, S. 42 – 53.

¹⁷ SVOBODA, R. Katolické a nekatolické rezonance prvního vatikánského sněmu v jihočeské metropoli. *Studia theologica* 42. ISSN 1212-8570, 2010, Nr. 4, S. 51 – 63; SVOBODA, R. Reaktion der Nichtkatholiken auf das erste Vatikanische Konzil in Budweis 1869 – 1870. In *Theologos. Theological Review*. ISSN 1335-5570, 2013, Jg. 15, Nr. 1, S. 63 – 74; SVOBODA, R. Anfänge der Tätigkeit von Nichtkatholiken 1868 in Budweis – ein unbekanntes Kapitel in der religiösen Geschichte der südböhmischen Region, in: *Genius loci – Medzynarodowe naukowe studia humanistyczne*. Elbląg : Warminskie Wydawnictwo Diecezjalne, 2011, S. 90 – 97; SVOBODA, R. Jan Valerián Jirsík a První vatikánský koncil (1869-1870). In *Církevní dějiny*. ISSN 1803-0068, 2016, Nr. 19, S. 4 – 27.

¹⁸ Vgl. SVOBODA, R. Sociální a charitativní aktivity českobudějovických biskupů v letech 1785 – 1883. In *Studia theologica* 18. ISSN 1212-8570, 2016, Nr. 1, S. 97 – 114; SVOBODA, R. Contribution of Bishops of České Budějovice to Care of the Ill in their Town of Residence in 1785–1883, In *Caritas et veritas*. ISSN 1805-094, 2015, Nr. 2, S. 69 – 75.

¹⁹ SVOBODA, R. – KAMENOVÁ, S. Pedagogické myšlení českobudějovického biskupa Jana Valeriána Jirsíka v prvních letech jeho episkopátu (1851 – 1855). In *Notitiae historiae ecclesiasticae*. ISSN 1338-9572, 2014, Nr. 2, S. 87-95; SVOBODA, R. – NOVOTNÁ, R. Jan Valerián Jirsík a jeho pedagogické dílo „Škola nedělní. Příspěvek k tradici českého církevního školství. In *Církev v dějinách křesťanstva na Slovensku*. Jaroslav Coranič (ed.). Prešov : Gréckokatolícka teologická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, 2014, S. 261 – 272; SVOBODA, R. – NOVOTNÁ, R. Jan Valerián Jirsík a jeho příspěvek k dějinám pedagogického myšlení v letech 1826 – 1843. In *Dějiny církvi v novověku*. Cyril Hišem (ed.). Prešov : M. Vaško, 2014, S. 161 – 176.

²⁰ Sieh VEVERKOVÁ, K. *Některé nové poznatky o Bolzanově kruhu a teologie* : Habilitationsarbeit. Praha : Hussitische theologische Fakultät der Karlsuniversität, 2015.

Das Jahr 1848

Das Jahr 1848 – genauso auch wie die folgenden Jahre, die in Zentrum unserer Aufmerksamkeit liegen – erlebte Jirsík im Wirbel von Ereignissen, die die Habsburger Monarchie, böhmische Länder inbegriffen, tief betrafen. Wie schon oben erwähnt wurde, Jirsík befand sich zu dieser Zeit im Zentrum des Geschehens, in Prag, das nicht nur die Hauptstadt von Böhmen und Sitz der Landesämter war, sondern auch der Sitz und Zentrum des Erzbistums.

Schon sehr bald nach dem Ausbruch der Märzunruhen von 1848 begannen manche Geistlichen wahrzunehmen, welche Positiven der Kirche in Böhmen die Änderungen in der staatsrechtlichen Anordnung bringen könnten. Die für den Kaiser in Prag im St. Wenzelsbad (Svatováclavské lázně) formulierten Anforderungen, deren Inhalt vor allem die Forderung der sprachlichen Gleichberechtigung darstellte, unterstützte der Vorgesetzte von Jirsík, Erzbischof Schrenk, der am Sonntag, den 19. März vor der Statue des heiligen Wenzels feierliche heilige Messe zelebrierte und nach dem Gottesdienst segnete er das Volk und die Deputation zum Kaiser. Folglich wendete er sich mittels der Hirtenbriefe vom 20. und 22. März sowohl an die Einwohner der Diözese, als auch an seine Geistlichen. Allgemein kann man sagen, dass er seine Überzeugung über den Nutzen der verlaufenden Änderungen äußerte. Er sprach offen besonders im Brief an den Klerus vom 22. März, in dem er auf die Zusage der Verfassung, die Kaiser Ferdinand am 15. März 1848 tat, reagierte. Er stellte fest, dass die Verfassung positive Konsequenzen auch für die Kirche haben würde, die zwar des göttlichen Ursprungs ist, aber die im Staat existiert. Die Geistlichen sollen vor allem Seelsorger sein und den Gesetzen des Staates nicht widerstehen. Aus dem Brief ist außer anderem evident, dass Erzbischof ein großer tschechischer Patriot war. Er behauptete weiter, dass das Volk für die Verfassung Gott und dem Kaiser Ferdinand danken soll. Er hielt für gut, dass alles auf einem friedlichen Weg vorangeht. Einerseits freute er sich darüber, dass die Kirche der Vormundschaft von der Seite des Staates loswird, aber andererseits rief er die Priester auf, dass sie unter den Menschen verbreiten sollen, welche Freiheiten in der Wirklichkeit mit der Verfassung gewonnen werden, damit nicht zu Verletzung des Gesetzes kommen kann. Er rief auch die Patrioten auf, dass sie die Pressefreiheit nicht missbrauchen sollen, und die Priester allgemein, dass sie mit ihrem ehrenhaften Leben für die anderen als Vorbild dienen sollen.²¹

Einige niedrigere Geistlichen – aufmuntert vom Vorbild des Erzbischofs Schrenk – versuchten dann ein Reformprogramm zu formulieren, dessen Hauptidee war, dass wenn die gedachte Verfassung die Freiheit für den Bürger sichern sollte, dann muss auch die Kirche die Freiheit haben, sich eigene Sachen nach ihrer Erwägung zu verwalten: von der Verwaltung der eigenen Finanzen bis zu Ernennung der Personen für kirchliche Ämter. Aber man muss sagen, dass unter den Geistlichen eine breite Skala von Ansichten herrschte: von denen, die den alten josephinischen System unterstützten, über diejenigen, die zur Mäßig-

²¹ Vgl. Pastýřský list Jeho Knížecí Milosti Nejdůstojnějšího Arcibiskupa Pražského. In *ČKD*, 1848, Jg. 21, Nr. 3, S. 157 – 162.

keit und zum allmählichen Durchsetzen der Forderungen aufriefen, bis zu denen, die sich an den revolutionären Ereignissen beteiligten. Die zu große Radikalität von einigen Reihengeistlichen führte nicht nur zu Streitigkeiten mit der staatlichen Macht, sondern besonders mit der Autorität der Bischöfe, so dass einige von ihnen schließlich eingekerkert wurden, sie hörten auf, Geistliche zu sein und sie wurden sogar exkommuniziert.²²

Es ist bekannt, dass die Verfassung vom 25. April 1848 für manche Menschen in der Monarchie eine Enttäuschung darstellte, aber es entstand unter den Menschen in der Monarchie eine Hoffnung auf allmähliche Änderung der Verhältnisse. In Prag begann im Frühling die Vorbereitung des sogenannten Slawischen Kongresses. Die Haupttagung des Kongresses fand in den Tagen 2.-12. Juni 1848 statt. Er sollte die slawischen Nationen der Habsburger Monarchie mit dem Ziel verbinden, die Rolle der Slawen in der österreichischen Politik auf das Niveau zu stärken, das dem Einfluss und der Zahl der Slawen im Staat entsprechen würde. Es ist evident, dass Erzbischof Schrenk als ein großer Patriot keine Einwände gegen die Idee des Kongresses hatte, denn sonst könnte kaum Jirsík selbst gemeinsam mit dem Chorherrn Václav Pěšina, dem Vicerektor des Prager Seminars Josef Fabian und einer Reihe von anderen Diözesanpriestern an dem Kongress teilnehmen – und mit ihm nicht in ein Konflikt geraten.²³ Unter den mehr als dreihundert Delegierten vertrat Jirsík keine aktive Rolle. Es ist bekannt, dass er in der tschechisch-slawischen Sektion beisaß.²⁴ Schon am 12. Juni begann ganz spontan der Prager Juni-Aufstand, in dem die radikalen Demokraten und Studenten in bewaffnete Konflikte mit der Regierungsarmee gerieten. Der Aufstand wurde gewaltsam unterdrückt. Es folgte dann die Untersuchung, über die die Quellen am besten aussagen, die aus der Tätigkeit der Untersuchungskommission entstanden, die von dem damaligen kommandierenden General Alfred Windischgrätz

²² Vgl. ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin VI. Doba probuzenského katolicismu (1848 – 1918)*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2009, S. 32 – 37.

²³ Vgl. ČERNÝ, J. M. *Slovanský sjezd v Praze roku 1848*. Praha: Knapp, 1888.

²⁴ Vgl. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin II*, S. 198. Sieh auch HAMBERGER, J. *Teologické dílo Jana Valeriána Jirsíka* : Diplomarbeit. Praha : Karlsuniversität Prag, Katholische theologische Fakultät, Lehrstuhl für Fundamental- und dogmatische Theologie, 2008, S. 14.

errichtet wurde.²⁵ Die Untersuchung konnten damals auch nicht die Priester meinden, die von radikalen politischen Stellungnahmen nur auch verdächtig waren.²⁶

In der Atmosphäre nach dem Abschluss der Prager Revolutionstürme, am 8. Juli 1848, gab Erzbischof Schrenk einen weiteren Hirtenbrief heraus, diesmal den Gläubigen adressiert, der uns – gemeinsam mit dem vorherigen – in sein Denken als Patrioten und Seelsorger einsehen lässt, der sich für öffentliche Sachen interessiert. Wieder ist er erschienen – nicht überraschend – in der Zeitschrift für katholische Geistlichkeit / *Časopis pro katolické duchovenstvo*. Er lobte darin den Kaiser Ferdinand dafür, dass er sich auf unbegrenzte Macht für das Wohl der „österreichischen Völker“ verzichtete. Er betonte, dass die gewonnene Freiheit auch eine Versuchung für das tschechische Volk mit sich bringt. Er rief auf, dass die Menschen in der gewonnen Freiheit ihren Glauben nicht vergessen sollen. Er erwähnte die Tatsache, dass die Menschen ihre Vertreter wählen werden, die für sie sprechen werden und die einen Bestandteil der gesetzgebenden Macht werden. Sie sollen also ihre Vertreter verantwortlich wählen, damit sie gute Menschen werden. Weiter sollen sie auch jedes von den festgelegten Gesetzen schätzen. Ein anderes Thema des Briefes ist die Erklärung der Gleichheit der tschechischen und der deutschen Nation. Der Erzbischof betonte, dass sich die Angehörigen der beiden Nationalitäten gegenseitig mit Liebe und Verständnis annehmen sollen. Zu der neu erklärten Freiheit gehört auch die Freiheit des Wortes, die zum Nutzen sein kann, die aber auch dem Übel dienen kann. Er warnt vor ihrem Missbrauch,

²⁵ Ihre Tätigkeit kann man in zwei Zeiträume verteilen: die militär-zivile Kommission vom 19. Juni bis 31. Juli 1848 und die zivile Kommission am Kriminalgericht vom 1. August bis 12. Dezember 1848. Die militär-zivile Kommission wurde am Anfang von vier Soldaten und zwei Ratsherren des Prager Kriminalgerichtes gebildet, aber in einigen Tagen wuchs ihre Agenda so sehr, dass auch andere Mitglieder aufgenommen werden mussten, und zwar sowohl die Militärauditoren, als auch Beamten des Kriminalgerichtes. Die Tagungen der Kommission wurden nach den für das Militärgericht gültigen Regelungen geführt. Die Rechtskraft der Kommission bezog sich auf Prag und Umgebung (auf die Orte, wo der Zustand der Belagerung erklärt wurde). Anfang Juli wurde die Kommission in sechs Sektionen verteilt. Die Kommission wurde nach Drängen der tschechischen Abgeordneten am Reichsrat durch die Erklärung von Bach im Ministerrat vom 25. Juli 1848 aufgehoben. Seit 1. August wurden die Untersuchungsakten dem Strafgericht übergeben. An diesem Gericht wurde eine besondere Kommission konstituiert, die von Ratsherren des Prager Kriminalgerichtes gebildet wurde, die ein gemeinsames Einreichungsprotokoll mit dem Prager Kriminalgericht hatte, aber ihre Registratur war selbstständig. Sie amtierte in denselben Räumen wie die Militärkommission und ihr wurde auch dieselbe Verteilung der Agenda behalten. Die Untersuchungskommission unterlag dem Justizministerium. Die Verhandlungen der Kommission wurden bei der letzten Tagung vom 12. Dezember 1848 beendet.

Vgl. ODLOŽILÍK, O. *Vyšetřovací komise z roku 1848 a jejich registratura*. In *Sborník Archivu ministerstva vnitra II.*, 1929, S. 1 – 90; BARTOŠOVÁ, H. – HOLÝ, R. – KOLÁČNÝ, J. – VOJÁČEK, M. *Vyšetřovací komise roku 1848, KV 1848, 1848 – 1849*, Inventar, Praha 2005, S. 4 (Vznik a vývoj původce fondu); BAJEROVÁ, A. *Z české revoluce 1848*, Praha : F. Topiš, 1919; Anna BAJEROVÁ, *Svatodušní bouře v Praze r. 1848 ve světle soudního vyšetřování*, Plzeň : Beniško, 1920, S. 389 – 396.

Vgl. Národní archiv/Nationalarchiv (NA) Praha, *Vyšetřovací komise roku 1848 Praha, KV 1848, 1848 – 1849*, Fond 209, Inv. Nr. 120, Sign. 121/1 – 10, 27. 6. – 1. 9. 1848, Kart. 27, Pag. 447 – 502.

²⁶ Sieh die Causa von Antonín Krejčí und Šimon Schneider, beschrieben in: SVOBODA, R. *Nebroušený diamant. Třetí českobudějovický biskup Josef Ondřej Lindauer*. Praha : Vyšehrad, 2015, S. 81 – 88.

wenn auch in den schriftlichen oder mündlichen Äußerungen. Im Weiteren behandelt Schrenk auch die Beziehung zu den Menschen mit einem anderen Glauben und Religion. Er verurteilte jedes an den Juden oder Christen der nichtkatholischen Bekenntnisse verbrochenes Unbill, und zwar voll im Sinne „wenn die katholische Kirche Freiheit erwarb, muss sie sie auch bei anderen respektieren“, und überdies ist die Liebe zum Nächsten – wie er betont – das Hauptgesetz.²⁷

Die Lösung der kirchlich-politischen Fragen sollte auch der konstituierende Reichstag in Wien bringen, der am 10. Juli 1848 begann. Außer anderem sollte er auch die neue gesetzliche Regelung des Verhaltens der Kirche und des Staates abstimmen. Die Bischöfe von verschiedenen kirchlichen Provinzen der sog. österreichischen Erbländer legten dem Reichstag ihre Anmerkungen vor, genauso wie die mährischen und böhmischen Bischöfe. Als für die weiteren Verhandlungen grundsätzlicher wird in der Literatur der Text der mährischen Bischöfe gefunden. Der Olmützer Erzbischof und der Brünner Bischof Schaafgotsche schickten das „Memorandum episkopátu moravské církevní provincie o žádoucím upravení poměrů církve katolické v konstituční monarchii“, /Memorandum des Episkopats der mährischen kirchlichen Provinz über die Regelung der Verhältnisse in der katholischen Kirche in der Konstitutionsmonarchie/, wo sie ziemlich entschieden die Freiheit der Kirche verteidigten. Sie behandelten eine Menge von Themen, die eine tiefe Einsicht in die praktische Problematik des Kirchenlebens zeigen, d.h. sie forderten nicht nur die Freiheit für die Tätigkeit der Kirche, sondern auch ihre rechtliche und materielle Sicherung, bzw. eine Verbesserung der Situation der Kirche als solcher. Darum schrieben sie über diese Themen, bzw. über diese Problematik: Über die Ausbildung und Erziehung der Priesterkandidaten, über den Religionsfonds, die Bestellung der Hilfspriester, über die Pfarrausschreibungen, Aufheben des Unterschiedes unter den Pfarrern und Lokalisten, Bestellung der selbstständigen Seelsorger und ihrer Subventionierung, Abschaffung des Zehnten und anderer Naturalgaben, materielle Sicherung von alten Priestern, über die Korrespondenz der Bischöfe mit dem Papst, Einführung von Synoden, der Pastorkonferenzen und Exerzitien, über freien Vollzug der kirchlichen Kompetenzen, die Gesetzgebung im Bereich der Ehe, über das kirchliche Vermögen, über die kirchliche Disziplin, über die Orden, über das Verhältnis der Kirche und des Schulwesens, über die katholischen Vereine, über den Schutz des Glaubens und guter Sitten gegen die Attacke der Presse. Nur von der Liste der Themen kann man sich ein Bild davon machen, was alles Mährische Bischöfe für Schlüsselfragen für die Verhandlungen des Reichstags hielten und dass die ganze Problematik der Regelung der Beziehung zwischen der Kirche und dem Staat die auch für den Staat äußerst heikle Gebiete der ausländischen und Ausbildungspolitik, selbstverständlich nebst der Wirtschaft beinhielt.

Die böhmischen Bischöfe, d.h. der Prager Erzbischof Schrenk, der Bischof von Königgrätz Hanl und der Bischof von Budweis Lindauer reichten dem Reichstag

²⁷ Sieh Alois Josef, z Božího milosrdenství a z milosti apoštolské stolice kníže arcibiskup pražský a t. d. pozdravuje všech věřících v své diecési a žehná jim v Pánu. In *ČKD*, 1848, Jg. 21, Nr. 1, S. 10 – 21.

eine kürzere Denkschrift mit dem Titel „Jaký je poměr mezi církví a státem, pokud se týká vlastní církevní správy? Odpověď českého episkopátu 1848“ /Wie ist das Verhältnis zwischen der Kirche und dem Staat bezüglich der eigenen kirchlichen Verwaltung? Antwort des tschechischen Episkopats 1848/. Inhaltlich handelt es sich um eine kirchlich-juristische Analyse, in der das Grundverhältnis der Kirche zum Staat behandelt wurde. Nach der Ansicht der Bischöfe sind sowohl der Staat als auch die Kirche auf ihren Gebieten die höchste und entscheidende „Macht“, darum ist eine gegenseitige Koordinierung der Tätigkeiten sehr wichtig. Die Kirche und der Staat widersprechen gegenseitig nicht, sondern sie unterstützen sich. Während die Kirche für die Religion und Sittlichkeit sorgt, d.h. dafür, was man glauben soll und was man machen soll, um erlöst zu werden, bemüht sich der Staat um gesellschaftliche Gerechtigkeit und um das Wohlstand in dem bürgerlichen Leben. In Bezug auf die Religion und Sittlichkeit ist der Staat von der Kirche abhängig, die Kirche – als eine juristische Person – ist ein Staatsbürger, der Bürgerrechte genießt und der Bürgerpflichten erfüllt. Die Kirche hat, genauso wie der Staat, ihren Ursprung von Gott. Von seinen Bestimmungen schöpft sie ihre Autorität, aber was ihre Entwicklung und Form anbelangt, ist sie ein „zeitliches“, menschliches Werk. Die Wirkung der Kirche bezieht sich auf die ganze Menschheit, die Erlösung braucht. Die Wirkung des Staates beschränkt sich nur auf einige Nationen und Länder. Während den Staat zu seinen Zielen sein innere Bedarf und Notwendigkeit führt, sind die kirchlichen Mittel geistlich und auch die Strafen haben keinen anderen Zweck, als die freie Rückkehr zu Gott und die Besserung des Sünders. Davon leiten die Bischöfe wieder ab, dass sich die Kirche und der Staat nicht widersprechen, sondern dass sie sich freundlich unterstützen, weil sie den gemeinsamen Zweck haben, das die Erziehung des Menschen zum Erreichen des Heils ist. Im Abschluss fordern die Bischöfe, dass der Kirche die Freiheit der Gottesdienste und der Verwaltung ohne Hindernisse von der Seite des Staates erteilt werden kann. Dem Reichstag wurden außer den erwähnten Denkschriften auch die Petitionen der mährischen und böhmischen Priester vorgelegt, die sich voll zu der Erklärung ihrer Bischöfe stellten.²⁸

Wegen Unruhen in Wien wurde auf 22. November 1848 der Reichstag nach Kremsier berufen, wo die Bischöfe wieder ihre Erklärungen mit den Vorschlägen der Einstellung von neuen Beziehungen der Kirche und des Staates vortrugen. Die Priester legten wieder ihre Stellungnahmen in den Petitionen vor, wobei unter ihnen außer der schon erwähnten reformations-demokratischen Stimmen auch diejenige, die gebieterische und germanisierende Stellungnahmen einiger Bischöfe, die in dem josephinischen Geist die hierarchische Führung der Untergeordneten von oben zu betonten, stark kritisierten. Alle Bischöfe lehnten die Ansichten auf den demokratischen Anteil der Priester an der Leitung der Kirche

²⁸ Vgl. LEEB, R. – LIEBMANN, M. – SCHEIBELREITER, G. – TROPPER, P. G. *Geschichte des Christentums in Österreich. Von der Spätantike bis zur Gegenwart*. Wien : Ueberreuter, 2003, S. 365 – 368; ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin*, S. 37 – 40; KRYŠTŮFEK, F. X. *Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských s obzvláštním zřetelem k Zemím Koruny české. Od doby slavného panování císařovny Marie Terezie až do časů J. V. císaře a krále Františka Josefa I. (1740–1898)*, Teil I., Praha : Cyrillo-Methodějská knihtiskárna, 1898, S. 524 – 526.

oder die Teilnahme der Laien daran ab. Auf anderer Seite führten sie jedoch die Verhandlungen darüber, dass die Kirche den Religionsfonds unter eigene Verwaltung gewinnen würde, dass die Bischöfe das Schulwesen und besonders das Studium der Geistlichen frei kontrollieren könnten, und dass sie die Möglichkeit des direkten Vollzugs der Kompetenz über der eigenen Geistlichkeit und des freien Kontaktes mit Rom hätten.²⁹ Der Reichstag konnte jedoch die vorgelegte Problematik zur Zufriedenheit der Bischöfe nicht lösen.

Jirsík selbst publizierte in den veränderten Verhältnissen 1848 von der Position des Redaktors der Zeitschrift für katholische Geistlichkeit einige Artikel, die sich mit einigen Reformthemen befassten, mit der Bemühung um die Reflexion der damaligen gesellschaftlichen und kirchlichen Verhältnisse. Die Ausgabe der ersten bis dritten Nummer der Zeitschrift musste evident angesichts der Ereignisse ein wenig verspätet werden. Nur so kann man erklären, dass der oben erwähnte Hirtenbrief von Bischof Schrenk vom Juli 1848, der auf die vergangenen Revolutionswirbel in Prag reagierte, in der ersten Nummer herausgegeben wurde, während der März-Hirtenbrief zu Klerus erst in der dritten Nummer gedruckt wurde. Gerade in der dritten Nummer reagierte Jirsík in zwei Artikeln teilweise auf das Geschehen der vergangenen Monate. Das Geschehen auf dem kirchlich-politischen Gebiet (im Zusammenhang mit den aktuellen Verhandlungen der Bischöfe in Wien) reflektierte er im Artikel *Něco o zrušení desátku / Etwas zum Abschaffen des Zahnten/*. Er befasste sich mit der Frage der Finanzierung der Kirche – bzw. mit den aktuellen Reformvorschlägen auf die Regelung der Kirchenzehnten.³⁰

Ein anderer Artikel *O svobodě tisku a o něčem jiném ještě /Über die Pressefreiheit und noch über etwas anderes/* knüpft sehr eng an das publizierte Hirtenbrief des Erzbischofs Schrenk vom März 1848. Man sieht hier, dass er sich voll an der Ideenlinie seines Vorgesetzten festklammert. Er begrüßt die Pressefreiheit, er hält für natürlich, dass sie die Menschen genießen – aber auf anderer Seite befürchtet er den Missbrauch der erworbenen Freiheit. Besonders in der Beziehung zur Kirche nimmt er wahr, dass es infolge dieser Freiheit die Verbreitung von lügnerischen und verleumderischen Nachrichten droht – was er als ein aktuelles Problem bei der Nichtexistenz des juristischen Regresses einer solchen Angelegenheit sieht. Mögliche Befürchtungen oder negative Erfahrungen dürfen jedoch die Tatsache nicht verhüllen, dass die Pressefreiheit eine große Gelegenheit darstellt, es ist also sie für die Verbreitung des Reiches Gottes aktiv nützen. Er beruft sich ausdrücklich darauf, dass gerade dank der Aktivität in der Presse das gestärkt werden soll, was am 15. März jenes Jahres begann. Neben der Pressefreiheit behandelte Jirsík in demselben Artikel noch die Frage der Reformen in der Kirche im Zusammenhang mit den Änderungen in der Gesellschaft. Er nimmt wahr, dass in der Kirche ein göttlicher, unveränderlicher Teil ist, der keine Änderungen braucht und nie brauchen wird, aber es gibt hier auch die menschliche Seite der Kirche (eine evidente Anknüpfung an die Gedenkschrift der böhmischen

²⁹ Sieh ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin* VI, S. 41 – 43.

³⁰ ČKD, 1848, Jg. 21, Nr. 3, S. 148 – 153.

Bischöfe), die nicht nur reformiert wird, sondern auch reformiert werden muss, beziehungsweise sie sich immer von der menschlichen Sünde bereinigen muss. In Bezug auf diese Änderungen „der menschlichen Seite“ fordert er Geduld und Abwarten auf, er warnt vor der Voreiligkeit und macht darauf aufmerksam, dass die Reformen in der Kirche in die Kompetenz der Bischöfe fallen. Damit zeigt er eindeutig – etwa nach Mitte 1848 – seine Position im Rahmen des damaligen innenkirchlichen Geschehens.³¹

Der folgende ausdrucksvolle und relativ umfangreiche Artikel, der über die Reformen in der Kirche behandelte, erschien in der vierten Nummer unter dem Titel *Křesťanství a reformy* /Christentum und Reformen/.³² Jirsík stellt hier seine Sicht auf die gesellschaftlichen Änderungen, die geschahen. Am Anfang äußert er die Befürchtung, dass die Revolution der gegenwärtigen Zeit ähnlich ausfallen könnte, wie die blutige Revolution am Ende des letzten Jahrhunderts. Aber von der allgemeinen Sicht bewertet er die Ereignisse von 1848 positiv. Zum Schluss hat er keine Angst, dass die gegenwärtigen Änderungen schlecht ausfallen könnten, weil – im Unterschied zu den erwähnten Ereignissen des Endes des achtzehnten Jahrhunderts – sie auf christlichen Gründen basieren. Diese Behauptung entwickelte er dann weiter, mit einer klaren Absicht den Gegnern seiner Ideen zu zeigen (und vielleicht davon auch die Leser zu überzeugen), dass sich die Kirche gegen die Reformen nicht stellt, aber gerade umgekehrt, dass das Christentum hilft, die Reformen zu bereichern. Eine so bereicherte Reform nimmt er als die echte Reform wahr, deren Ziel und Ergebnis die kulturelle Entwicklung der Menschheit und die Vergleichen der sozialen Beziehungen sind. Er blieb jedoch nicht nur bei dieser Behauptung. In acht Punkten zeigte er allmählich den christlichen Beitrag den Reformen: 1. Die Macht hat ihren Ursprung bei Gott, sie stammt nicht aus der Souveränität der Menschen; 2. Christentum macht den Herrscher und das Volk sittlicher, nur in der Kirche gibt es die echte Gleichheit, denn das Christentum macht unter den Menschen keine Unterschiede; 3. Christentum ist nicht gegen Demokratie und Freiheit – damit es zur Verwandlung der Demokratie in etwas Schlimmes nicht kommt, muss sie auf Christentum basieren; 4. Christentum zeigt den Menschen den echten Sinn des natürlichen Gesetzes; 5. Christentum stellt auch den Grund den gerechten internationalen Beziehungen und Gesetzen; 6. Die Gesetzgebung wird durch Christentum qualitativer; 7. Die Menschheit gewann dank dem Christentum einen Bewusstsein über ihre höhere Würde; 8. Christentum machte die Beziehungen in der Familie menschlicher und gleichberechtigt. Ein anderes großes Thema des Artikels ist das Schicksal der Arbeiter, deren Situation er für eine Form der neuzeitlichen Sklaverei hielt – er sprach über ihre Versklavung am Körper und an der Seele. Er protestierte dagegen, dass Menschen nur als nicht denkende Instrumente missbraucht werden. Mit dieser seiner Denkweise reiht er sich unter die christlichen Denker, die auf dem Weg der Kirche zu der ersten sozialen Enzyklika *Rerum novarum* (1891) standen. Es ist auch evident, dass er auch eine andere Bedrohung der Menschen

³¹ ČKD, 1848, Jg. 21, Nr. 3, S. 154 – 158.

³² ČKD, 1848, Jg. 21, Nr. 3, S. 58 – 80.

wahrnahm, und zwar von der Seite des neu erschienen Sozialismus, bzw. Kommunismus – dieses Thema wird er noch ein Jahr später behandeln. Bei Jirsík ist es nicht überraschend, dass er sich seiner philosophischen Vorgänger bewusst war, mit denen er gerade deswegen nicht einig war, weil sie nicht auf den christlichen Gründen basierten: J. J. Rousseau (Emile), Montesquieu (Geist der Gesetze), Morrelly (Der Geist der Natur). Das Thema ist auch die Erweiterung der Auslegungen über die Freiheit.

Das Jahr 1849

Die Ereignisse des folgenden Jahres 1849 signalisierte schon das Ereignis vom Dezember 1848, als es zur Änderung auf dem kaiserlichen Thron kam. Der neue Kaiser Franz Joseph erkannte die meisten Forderungen der Bischöfe an. In der sogenannten Oktroyierten Verfassung vom 4. März 1849 bürgte er der katholischen Kirche und den anderen vom Staat anerkannten religiösen Gesellschaften das Recht, ihre Angelegenheiten selber zu verwalten. Für die Kirche bedeutete es zwar die Freiheit, aber sie kam um ihre privilegierte Stellung der einzigen Staatsreligion.³³ Auf der anderen Seite war die Stellung der katholischen Kirche in der Monarchie im Vergleich zu den anderen, weniger zahlreichen und einflussreichen christlichen Konfessionen oder religiösen Gruppen auf einem ganz anderen Niveau – es war im Interesse des Staates, mit der katholischen Kirche gute und vor allem funktionierende Beziehungen auch in Zukunft zu erstellen.

Wegen des besseren Verständnisses dessen, was die Verfassung für die Beziehung der Kirche und des Staates bedeuten wird, berief der Kaiser die Bischöfe zu einer Konferenz ein, die von 29. April bis 16. Juni in Wien stattfand, unter Anwesenheit von 31 Bischöfen und 4 anderen hohen Geistlichen, die als Bevollmächtigten die Bischöfe vertraten, die wegen des Alters oder einer Krankheit nicht kommen konnten. Von den sechs Beratungen, die sich unter der Leitung des Salzburger – und später des Prager – Erzbischofs Schwarzenberg abspielten, entstanden Grundsätze für die neue Orientierung der Kirche in dem österreichischen Kaisertum: Die Bischöfe forderten freie Korrespondenz mit Rom, einen freien Vollzug ihrer Jurisdiktion in den geistlichen Angelegenheiten gegenüber den Geistlichen und Laien, die Unantastbarkeit der kirchlichen Stiftungen und das Recht neue zu errichten, eine ausschließliche Verwaltung der theologischen Anstalten, die Freiheit der Predigten und der Regelung der Liturgie, die Abgabe der kirchlichen Güter – vor allem des Religionsfonds – in die kirchliche Verwaltung, die Erweiterung der Aufsicht der Kirche über die Erziehung der Jugend und

³³ Vgl. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin* II. 2. Ausgabe. Praha : Zvon, 1991, S. 200 – 201; ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin* VI, S. 43–45; WEIS, M. *Tři obrazy císaře Františka Josefa I.* In *Auspicia. Recenzovaný časopis pro otázky společenských věd*. ISSN1214-4987, 2006, Jg. 3, Nr. 1, S. 75 – 77; WEIS, M. *Proměny vztahů mezi církví a habsbursko-lotrinskou dynastií v druhé polovině 19. století.* In *Duchovní a myšlenkové proměny druhé poloviny 19. století. Recenzovaný sborník příspěvků z vědecké konference pořádané na TF JU 23. února 2006.* Rudolf Svoboda – Martin Weis – Peter Zubko (eds.). České Budějovice : Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2006, S. 8 – 24.

die Möglichkeit, Synoden und Versammlungen zu organisieren. In der Frage der Besetzung der Bistümer forderten sie, dass sich der Kaiser immer mit dem bischöflichen Kollegium rät. Die Ergebnisse der Beratungen dienten als Unterlage für die Verhandlungen mit der Regierung.³⁴

Ein Tag nach dem Abschluss der Beratungen, d.h. am 17. Juni 1849, gaben die Bischöfe zwei gemeinsame Hirtenbriefe heraus, die dem Klerus und den Gläubigen adressiert wurden.³⁵ In dem Brief an Klerus machten die Bischöfe bekannt, dass sie dem Kaiser angesichts der Regelung der kirchlichen Angelegenheiten in den österreichischen Erbländern einen Vorschlag vorlegten, und sie äußerten die Hoffnung, dass ihre Arbeit ein positives Ergebnis bringt. Sie betonten, dass sie daran arbeiten werden, dass in dem ganzen Reich die kirchlichen Gesetze in Kraft treten, die der katholischen Kirche zugunsten wären. Sie äußerten auch die Hoffnung, dass von den bisher gültigen Gesetzen, die die Kirche betrafen, diejenigen als gültig bleiben, die der Kirche zum Wohl dienen. Weiter machten sie bekannt, dass es provinzielle und Diözesansynoden stattfinden werden³⁶.

Der Hirtenbrief an die Gläubigen fand ein großes Echo. Nur in Wien selbst wurden in einer sehr kurzen Zeit über 50 tausend Exemplare vergriffen.³⁷ Der Hirtenbrief geriet selbstverständlich auch in das tschechische Milieu, wo er aus dem Latein ins Tschechische von der Redaktion der Zeitschrift für katholische Geistlichkeit übersetzt und in voller Fassung gedruckt wurde (d.h. Jirsíks Arbeit)³⁸. In der Einleitung werden der Ort und die Zeit des Treffens von Bischöfen der österreichischen Erbländer angeführt und auch der Grund, der die gemeinsame Beratung darüber war, was aus den neuen staatlichen durch die Verfassung bedingten Verhältnissen für die Kirche folgt. Sicher ist es auch interessant, dass das Treffen mit dem Konzil verglichen wurde. Es wurde sogar ausdrücklich erwähnt, dass genauso wie auf dem letzten Konzil in Trient auch hier vor dem Beginn der Verhandlung das Glaubensbekenntnis gelesen wurde. Es wurde auch die Verbindung mit den Gläubigen aller Diözesen und die Anbetung des heiligen Geistes mit Bitte um Hilfe für sie – Bischöfe – und für ihre Arbeit betont. Vor dem Beginn der Verhandlungen wendeten sich die Bischöfe auch an den Papst, um um die Segnung von dem „geistlichen Vertreter Christi“ zu bitten. Genauso huldigten sie auch dem Kaiser, dem sie für die Einberufung der bischöflichen Beratung dankten.

Der Brief betont weiter, dass das Hauptziel der Beratungen es nicht eine Erstellung von einer neuen Kirche war, sondern die Beseitigung der Hindernisse,

³⁴ Vgl. B. ZLÁMAL, *Příručka českých církevních dějin* VI, S. 45 – 47; LEEB, R. – LIEBMANN, M. – SCHEIBELREITER, G. – TROPPER, P. G. *Geschichte des Christentums in Österreich*, S. 368 – 373.

³⁵ Vgl. LEEB, R. – LIEBMANN, M. – SCHEIBELREITER, G. – TROPPER, P. G. *Geschichte des Christentums in Österreich*, S. 373.

³⁶ Vgl. KRYŠTŮFEK, F. X. *Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských s obzvláštním zřetelem k Zemím Koruny české*, S. 83 – 84.

³⁷ Vgl. LEEB, R. – LIEBMANN, M. – SCHEIBELREITER, G. – TROPPER, P. G. *Geschichte des Christentums in Österreich*, S. 373.

³⁸ Vgl. *List biskupský k lidu*. In ČKD, 1849, Jg. 22, Nr. 3, S. 153 – 167. Die Redaktion erwähnt, dass in der tschechischen Sprache die Schrift auch das Prager Konsistorium drucken ließ.

die ihrer freien Entwicklung im Weg stehen. Der Zweck dieses Briefes ist es, dass die Gläubigen mit der Autorität von allen 35 Bischöfen belehrt, ermahnt und getröstet in den Angelegenheiten werden, die sie zur Zeit quälen.

Der Hauptteil der Botschaft wird mit der Schilderung der „Grauer“ der Gegenwart – die Menschen werden von Kriegen, Hass, Zorn, Widerständen und Ärgernissen bedroht, so dass ihre Zukunft sehr düster zu sein scheint. Die göttliche Wahrheit muss mit der teuflischen Finsternis kämpfen, die auf einige Menschen so wirkt, dass sie nicht nur Gott vergessen, wie es früher war, sondern dass sie sogar gegen Gott aktiv kämpfen. Die Hauptfrucht und Äußerung des Nichtglaubens ist die Revolution, die Religion vernichten will, womit hier auf der Erde die wahre Freiheit der Menschen vernichtet wäre, die die Hoffnung auf das Reich Gottes ist.³⁹ Es ist also offensichtlich, dass die Bischöfe den Aufstand gegen den Staat mit dem Aufstand gegen Gott verbinden, und darum rufen sie weiter die Gläubigen auf, dass sie an ihre Seele denken sollen und dass sie nichts zuhören sollen, was in ihrem irdischen Leben zu ihrer Verdammung führen könnte, besonders nicht den „falschen Propheten“. Die Bischöfe setzten sich aus diesem Grunde die Aufgabe den Gläubigen genau zu sagen, was jene „Köder“ sind, die die „falschen Propheten“ den Menschen zum Glauben vorlegen, weil sie sie verwirren möchten. Einer davon ist „die Nationalität“. Sie betonen, dass die Verschiedenheit der Nationen mit der menschlichen Sünde gegeben ist, aber trotzdem stammen alle Leute von einem einzigen Menschen und sie sind ein Werk Gottes, und deswegen sind sie Brüder, deren gemeinsames Ziel das Reich Gottes ist. Alle wurden mit dem Blut Christi erlöst. Unsinnig sind deswegen alle „nationalen“ Kämpfe untereinander. Die Liebe zur Nation oder auch zur Familie kann man nur damals gutheißen, wenn sie nicht zum Hindernis der Liebe zu allen Menschen ist. Sie betonen, dass die wahre Menschlichkeit mit dem Christentum auf die Welt kam und dass es nicht möglich ist, diese wahre Menschlichkeit nur durch die Liebe zur Nation zu realisieren. Die Liebe zur Nation ohne die Liebe zu allen Menschen wird zu einem verdammenswerten Egoismus, der nur zu Feindschaft in den Gemeinden und unter den Völkern innerhalb des Staates führt. Feindselige Verehrung der Nationalität wird zu einem Götzendienst, zu dem berüchtigten goldenen Kalb. Die Bischöfe rufen alle Menschen von verschiedenen Völkern zum Frieden und gegenseitiger Vergebung auf.

Für eine große Schwierigkeit der Gegenwart halten die Bischöfe das Rufen nach der Trennung der Schule von der Kirche. Sie beweisen, dass die Kirche für die Schule sorgen soll, weil das Ziel nicht nur die Ausbildung des Gemütes ist, sondern auch der Seele. Ein großer Fehler wäre es, den Bemühungen der „falschen Propheten“ entgegen zu kommen und das zu trennen, was immer zueinander gehörte: das Leib und die Seele, die Erde und den Himmel, die Kirche und die Schule, die Kinder und Christus.⁴⁰

Als das dritte kritische Gebiet bezeichnen die Bischöfe den Begriff Freiheit, bzw. ihren gegenwärtigen Missbrauch. Sie betonen, dass zu der grundlegenden

³⁹ Ebd., S. 155.

⁴⁰ Ebd., S. 159.

Lehre der katholischen Kirche, die von Gott gegeben ist, auch der Gehorsam gegenüber der Obrigkeit gehört. Die wahre Freiheit besteht im Gehorsam gegenüber dem Gottes Gesetz. Der Missbrauch der Freiheit erscheint dort, wo sich die Menschen gegen ihre Obrigkeit stellen; dort stellen sie sich auch gegen Gott, weil sie seine Bestimmungen verletzen. Die wahre Freiheit beginnt im Inneren des Menschen, wenn er sich von seinen Sünden befreit, und das ist nur dank Nachfolgen von Christus möglich. Die innere Freiheit äußert sich durch immerwährendes Leisten vom Guten, durch tapfere und fröhliche Erfüllung jeder christlichen und bürgerlichen Pflicht. Ein echter Christ sucht das Reich Gottes, das er schon in dieser Welt in der katholischen Kirche, ihrer Lehre und in den Sakramenten findet. Gute Menschen sollen sich in der Verteidigung der Wahrheit, des Rechtes und der Ordnung gegen böse Menschen verbinden, die das alles vernichten.⁴¹

Auf die oben genannten Ereignisse des Jahres 1849 reagierte Jirsík in einigen Artikeln. Zuerst befasste er sich mit dem Thema, das für manche von Priestern sehr aktuell war – und das war seine Teilnahme an dem Geschehen in der Kirche oder sogar an den Reformen. In den Texten *O synodách /Über die Synoden /* und *O zevnitřním synod řízení /Über die innere Leitung der Synoden/* befasst er sich mit den Diözesen-Versammlungen.⁴² In dem ersten Artikel erwähnt er, dass es in der Geschichte zur Entfremdung der Bischöfe mit adeligem Ursprung von den Priestern kam, und dass auch katholische Herrscher in der Vergangenheit die Synoden verboten. Er sieht die aktuelle Notwendigkeit der Synode, die einer Besserung des Zustandes der örtlichen Kirchen helfen sollen. Ihre positiven Folgen setzt er sowohl für den Glauben voraus, als auch für die Sitten und die Disziplin der Geistlichen. Er lehnt ab, in den Synoden eine konstituierende oder gesetzgebende Versammlung zu sehen. Die legislative Macht, im Unterschied von den zivilen oder sogar revolutionären Versammlungen, muss in den Händen der Bischöfe bleiben. Die Versammlungen dienen ihnen als Rat und Hilfe – und nicht nur ihnen, sondern auch anderen Priestern. Anders gesagt: Jirsík begrüßt eine größere Zusammenarbeit und Annäherung des niedrigeren und höheren Klerus sehr, aber in keinem Fall wollte er die hierarchische Anordnung der Kirche in Frage stellen, weil in seinem Rahmen sowohl synodale Verhandlungen, als auch eventuelle Veränderungen verlaufen sollen. Im zweiten Artikel behandelt er konkrete Fragen, die mit der Realisierung der Synode verbunden sind. Er löst, wer das Recht hat, sie einzuberufen, und wer daran teilnehmen darf; auch wann, wo und wie oft und in welcher Weise sie stattfinden sollen. Nach dem patristischen Vorbild lässt er auch die Mitteilnahme der Laien an der Synode, sie sollen aber kein Abstimmungsrecht haben. Am interessantesten ist es, dass er schließlich als Bischof die Synoden in seiner Diözese selbst realisierte.

Mit den verlaufenden Diskussionen über die Reformvorschläge im Kontext der Ereignisse des vergangenen Jahres befasste er sich im Artikel *Hlasy reform se dovolávají /Die nach den Reformen rufenden Stimmen/*. Da es in der Kirche viel Menschliches und den Verwandlungen der Zeit Verpflichtetes gibt, ist

⁴¹ Ebd., S. 162.

⁴² Sieh *ČKD*, 1849, Jg. 22, Nr. 2, S. 85 – 103; *ČKD*, 1849, Jg. 22, Nr. 3, S. 43 – 61.

es notwendig, die Verschlechterung der Situation gerade dadurch vorzubeugen, dass man die notwendigen Reformen eingeht. Es ist jedoch notwendig, dass sie in einer gesetzlichen Weise von denen durchgeführt werden, denen es gehört – d.h. er zeigt hier wieder die Loyalität sowohl zu den kirchlichen, als auch zu den weltlichen Vorgesetzten. Für die Inspiration der Leser stellt er außer anderem die Reformvorschläge der Priester aus der Steiermark oder die Ansichten des Professor Johann Baprist Hierscher aus Tübingen vor.⁴³

Ähnlich interessant war sein Beitrag *Pauperismus – Proletariat – Socialismus / Pauperismus – Proletariat – Sozialismus/*, in dem er die Fragen aus dem sozialen Gebiet entwickelt. Er ist davon überzeugt, dass das höchste Prinzip und zugleich Medikament gegen das soziale Unrecht die christliche Liebe ist. Den Kommunismus bewertet hier Jirsík voll kritisch. Er behauptet, dass Kommunismus in der Praxis nichts anderes ist, als der immerwährende Kampf gegen die persönliche Freiheit bis zu ihrer vollen Versklavung. Im Kommunismus sieht er keinen Fortschritt der Menschheit: „...Kommunismus ist Härese der Liebe, Sozialismus ist Härese der Freiheit.“⁴⁴

Das Jahr 1850

Weitere Verhandlungen über die Regelung der Verhältnisse zwischen der Kirche und dem Staat verliefen nicht besonders dynamisch. Die Ansichten der Bischöfe repräsentierte ein fünfköpfiger Bischofsausschuss an der Spitze mit Erzbischof Schwarzenberg, der jedoch bei den Verhandlungen mit der Regierung auf Widerstand von einigen Ministern stieß, vor allem des neuen Justizministers Anton Schmerling. An ihrer Seite hatten die Bischöfe den Minister für Kultus und Unterricht Leo Thun. Die Wende zu Gunsten der Forderungen von Bischöfen begann erst danach, als sich an ihre Seite der Ministerpräsident Felix Schwarzenberg wandte. Der Kaiser gab danach zwei Patente heraus, mit den Daten von 18. und 23. April 1850.

Mit dem ersten Patent wurde *placetum regium* aufgehoben und freier Kontakt mit Rom (§ 1) ermöglicht; die Bischöfe durften ihre Bestimmungen ohne Bewilligung der staatlichen Organe erklären, aber dort, wo die Bestimmungen nicht nur die innenkirchlichen Angelegenheiten betrafen, sollten ihre Kopien den staatlichen Behörden zugeschickt werden (§ 2); die Bischöfe durften kirchliche Strafen erklären, die die Bürgerrechte nicht betrafen (§ 3); die Bischöfe gewannen das Recht des Ausübens von Kompetenzen über den Geistlichen, die ihr Amt nicht ordentlich erfüllten, d.h. sie konnten sie nach eigener Erwägung suspendieren oder absetzen und ihnen auch die materielle Absicherung entziehen, die aus dem Amt folgte (§ 4); die Bischöfe konnten für das Durchsetzen ihrer Entscheidungen über die Geistlichen die Staatsbehörden um Hilfe bitten, wenn sie mittels des Untersuchungsprotokolls bewiesen, dass sie nach dem Kirchenrecht handeln (§ 5). Mit der Einführung dieses Patenten wurde der Minister für Kultus

⁴³ Sieh *ČKD*, 1849, Jg. 22, Nr. 4, S. 73 – 95.

⁴⁴ *ČKD*, 1849, Jg. 22, Nr. 4, S. 38 – 51, Zit. auf S. 48.

und Unterricht beauftragt (§ 6). Der zweite Teil des Patentbeschlusses (nicht mehr mit Paragraphen versehen) erklärte, dass wenn eine weltliche Behörde einen Geistlichen absetzen möchte, muss sie sich immer an seinen kirchlichen Vorgesetzten wenden. Den Gerichten wurde befohlen, dass wenn gegen einen Geistlichen für ein geistliches Verbrechen oder für ein Delikt ein Prozess geführt werden sollte, muss man dem Bischof bewilligen, in seine Strafsache einzusehen. Weiter wurde bekannt gemacht, dass der Kaiser das nach seinen Vorfahren geerbte Recht ist, Bischöfe zu ernennen, aber in der Zukunft möchte er immer den Rat der Bischöfe der Kirchenprovinz hören, in der der bischöfliche Stuhl leer wurde. Minister Thun soll vorschlagen, in welcher Weise die geistlichen Ämter und Pfründen in Zukunft besetzt werden sollen, wo seinen Willen auch die weltliche Macht ausübte. Weiter erklärte der Kaiser bischöfliche Kontrolle über die Pfarraussschreibungen, die formell gleich wie bisher stattfinden sollten, und die Bischöfe sollten auch die Ordnung der Gottesdienste nach ihrer Entscheidung festlegen. Die Behörden wurden aufgefordert, dass sie dort, wo die Bevölkerung überwiegend katholisch ist, diese sonntags und an Festtagen mit lauten Arbeiten und dem öffentlichen Geschäft nicht gestört werden soll. Der Kaiser erwähnt auch, dass er den Minister bevollmächtigte, dass er auch die bis jetzt nicht endgültig gelösten Vorschläge, die die Bischöfe vorlegten, löst, er sollte vor allem die Vorstellung dessen vorlegen, wie weit man mit dem Heiligen Stuhl verhandeln sollte. Die Verhandlung sollte auch das betreffen, dass in hohe kirchliche Behörden nicht die Menschen gelangen, die für den Staat gefährlich sein könnten.⁴⁵

Das zweite Patent erschien in Anknüpfung an das erste. Es betraf die Schulen und den Unterricht, wobei der Kaiser die Vorschläge von Minister Thun bewilligte. Der Text hat außer einer kurzen Einleitung und eines Abschlusses, in dem Thun mit der Leitung der Realisierung des Patentbeschlusses beauftragt wurde, nur sechs Paragraphen, in denen es steht: Niemand, dem es Bischof nicht bewilligte, darf Religion in den Schulen unterrichten oder Theologieprofessor werden (§ 1); der Bischof kann seine Bewilligung zu jeder Zeit entziehen, aber durch diesen Entzug verliert der Betreffende nicht das Recht auf die Pension (§ 2); die Ernennung der Theologieprofessoren oder Privatdozenten bleibt auch im Weiteren der Regierung und diese Männer werden sich nach dem akademischen Recht richten (§ 3); die Verwaltung der Seminare nebst den Plan des Unterrichtes und die innere Ordnung des Seminars gehörte dem Bischof (§ 4); in die Kommission bei den Prüfungen zum Theologiedoktorat muss der Bischof minimal eine Hälfte der Personen mit Theologiedoktorat ernennen (§ 5); niemand darf Theologiedoktor werden, bis er vorher die Trienter Glaubensbekenntnis ablegt. (§ 6).⁴⁶

⁴⁵ Vgl. *Uspořádání církevních záležitostí v církvi Rakouské*. In ČKD, 1850, Jg. 23, Nr. 3, S. 163 – 166. Originalfassung siehe MAASS, F. *Der Josephinismus, Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760 – 1790, Teil 5., Lockerung und Aufhebung des Josephinismus 1820–1850* (= *Fontes rerum Austriacarum. Österreichische Geschichtsquellen. Zweite Abteilung. Diplomatica et acta. Teil 75.*). Wien – München: Verlag Herold, 1953, S. 741 – 742.

⁴⁶ Vgl. *Uspořádání církevních záležitostí v církvi Rakouské*, S. 166 – 177; MAASS, F. *Der Josephinismus*, S. 742 – 743.

Nach diesen Patenten kam noch ein weiterer Beschluss der Regierung, dank dem die Bischöfe Knabenseminare gründen durften. Über einige wichtige Fragen, z.B. über Ehe, durfte man direkt mit Rom verhandeln.⁴⁷

In der Zeitschrift für katholische Geistlichkeit äußert sich Jirsík in jenem Jahr nicht mehr zu den Reformen oder zu den innenkirchlichen Fragen, diese wurden im gewissen Maße mit der Herausgabe der beiden Patente „geschlossen“, aber er sieht in der neuen Situation auch neue Drohungen für die Kirche, die dem starken liberalen Druck und auch der neuen gesetzlichen Situation in dem Verhältnis zwischen dem Staat und den Kirchen standhalten musste. Diese Befürchtungen sind im Artikel *Čas do zbraně volá* /Die Zeit ruft zu den Waffen/ evident, in dem er sogar über die Tendenzen seiner Zeit als über den Versuch um Entchristianisierung spricht, deren Wurzeln er am Anfang des neunzehnten Jahrhunderts im liberalen Protestantismus sieht. Sogar auch einige Katholiken seien von Hegelianismus und Panteismus betroffen gewesen. Jirsík ruft zu einem kompromisslosen Kampf auf, dessen Waffen jedoch Liebe, Geduld und Entwicklung der Tugenden sein sollten.⁴⁸

Abschluss

Jan Valerián Jirsík hielt in den verfolgten Jahren 1848-1850 eindeutig eine Mittelposition. Wir hören von ihm als von einem Teilnehmer des Slawischen Kongresses, aber er unterlag der revolutionären Lockerung nicht. Im Geschehen des Jahres 1848 stand er als Mitglied des Kapitels eindeutig zu seinem Erzbischof und als Redaktor der Zeitschrift für katholische Geistlichkeit hielt er in seinen Kommentaren, Leitartikeln und man kann sagen, dass auch in der Wahl der herauszugebenden Beiträgen die Linie im Rahmen der Interessen der Kirche, beziehungsweise der kirchlichen Vorgesetzten. Als sein patriotischer Erzbischof Schrenk am 5. März 1849 starb, beweinte Jirsík seinen Abgang aufrichtig⁴⁹ und er wechselte seine Haltungen sicher nicht: auch ohne „feste Führung“ blieb er sowohl in der Beziehung zum Staat, als auch im Rahmen des innenkirchlichen Geschehens maßvoll. Als nach der fast einjährigen Sedisvakanz auf den Stuhl des hl. Adalbert als neuer Erzbischof der schon erwähnte Kardinal Fridrich Schwarzenberg trat (am 20. Mai 1850 ernannt, am 15. August 1850 ins Amt eingeführt), der Bruder des damaligen Ministerpräsidenten Felix Schwarzenberg, soll er über

⁴⁷ Vgl. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*, S. 201 – 202; ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin VI*, S. 47 – 48; ZÖLLNER, E. *Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. 8. Ausgabe. Wien – München: Verlag für Geschichte und Politik, 1990, S. 399 – 401; VOCELKA, K. *Geschichte Österreichs. Kultur – Gesellschaft – Politik*. Graz – Wien – Köln : Verlag Styria, 2000, S. 206 – 207; HOENSCH, J. K. *Geschichte Böhmens. Von der slawischen Landnahme bis zur Gegenwart*. 3. Ausgabe. München : Beck Verlag, 1997, S. 347 – 350; LEEB, R. – LIEBMANN, M. – SCHEIBELREITER, G. – TROPPER, P. G. *Geschichte des Christentums in Österreich*, S. 375 – 376.

⁴⁸ *ČKD*, Jg. 23, Nr. 3/1850, S. 50 – 58.

⁴⁹ Erzbischof Schrenk wurde 1849 auf den Seiten der Zeitschrift ein fünfzehnseitiger Nekrolog gewidmet. Vgl. Necrolog Jeho knížecí Milosti nedůstojnějšího pána arcibiskupa Pražského Aloysia Josefa, svobodného pána ze Šrenků na Nocingu. In *ČKD*, 1849, Jg. 22, Nr. 2, S. 164 – 178.

Jirsík folgende Worte geäußert haben: „Ich habe eine kostbare Perle in meinem Kapitel, aber ich befürchte, dass ich bald um sie komme.“⁵⁰ Es zeigt sicher, dass er Jirsík sehr hoch schätzte und dass er seine bisherige Wirkung nicht anders als positiv bewertete.

Die Machtniederlage der Revolution öffnete den Weg zur Lösung außer anderem auch der Fragen des geistlichen Lebens der Bürger des österreichischen Kaisertums. Es wurde die Stellung der einzelnen Kirchen gelöst (und der Religion als solcher), und auch ihre Beziehung zu der staatlichen Macht in der neuen Zeit formuliert. Die Bischöfe bekamen die wichtige Aufgabe, dem Kaiser die Nomination auf den geleerten bischöflichen Stuhl im Rahmen derselben kirchlichen Provinz vorzuschlagen. In Böhmen durften sie die neu erworbene Kompetenz schon sehr bald nach ihrem Erhalten probieren – mit ernststen Folgen für Jirsík selbst.

Jan Valerián Jirsík v čase zmien vzťahov medzi cirkvou a štátom (1848 – 1850)

Predložená štúdia sa zameriava na jednu z najdôležitejších postáv českého náboženského života 19. storočia Jana Valeriána Jirsíka (1798-1883). Jirsík vstúpil do histórie pôvodne ako teológ, biskup z Českých Budejovic (1851-1883), podporovateľ vzdelania a zástanca českých národných záujmov v etnicky zmiešanej habsburskej monarchii v spomínanom období. Jan Valerián Jirsík patrí nepochybne k osobnostiam, ktoré sú uznávané verejnosťou za jeho pozitívnu sociálnu angažovanosť. Už ako obyčajný kňaz Pražskej arcidiecézy v štyridsiatych rokoch 19. storočia sa angažoval v cirkevných a spoločenských podujatiach. Slávu získal svojimi literárnymi a kazateľskými schopnosťami. V tomto období vytvoril množstvo teologických prác, ktoré sa primárne zameriavali na pastorálne a dogmatické témy. Vynikal aj vo svojich pokusoch dosiahnuť porozumenie s ostatnými kresťanskými denomináciami. Čo sa týka sociálnej oblasti, známym sa stal ako podporovateľ českého spoločenského života. Jeho schopnosti a angažovanosť mu pomáhali uspieť v cirkevnej kariére. Po niekoľkých dôležitých postoch bol povýšený na uznávaný a rešpektovaný post vikára Pražskej metropolitnej kapituly (1846). V tom istom čase pôsobil ako kazateľ v katedrále sv. Víta a získal renomé ako vydavateľ Časopisu pro katolícké duchovenstvo (Journal for Catholic clergy). Avšak počas rokov 1848 – 1850 došlo k udalostiam, ktoré mali značný vplyv na vzťahy cirkvi a štátu v rakúskej monarchii: ako dôsledok revolúcie v 1848 bola v ďalších rokoch schválená takzvaná oktrojovaná ústava a na základe následných vyjednávaní medzi cirkvou a štátom cisár František Jozef vydal v roku 1850 dva patenty, ktoré upravovali ich vzájomný vzťah takým spôsobom, že cirkvi bola poskytnutá oveľa väčšia autonómia pri spravovaní jej vlastných záležitostí. Tento príspevok poukazuje na Jirsíkov život a jeho prínos počas tohto obdobia.

⁵⁰ KADLEC, J. *Jan Valerián Jirsík*, S. 30.

HUDOBNOKRITICKÁ A UMELECKÁ ČINNOSŤ DEZIDERA LAUKA V ČASE JEHO ŠTÚDIÍ NA EVANJELICKOM KOLÉGIU V PREŠOVE V ROKOCH 1891 – 1894

Slávka KOPČÁKOVÁ

Music criticism and artistic activities of Dezider Lauko at the time of his studies at Prešov Evangelical College from 1891 to 1894

The Slovak composer, lawyer, political and cultural figure, Dezider Lauko (1872 – 1942) belongs to a generation of composers that preceded the generation of Slovak music modernism. During his short-term stay in the city of Prešov, as a student of the Evangelical College there, he left lasting traces in the musical life of Prešov. He began his musical activities in 1891 as a nineteen year old young man with an outstanding musical grounding and instrumental skill. The centre of his activities is represented by participation in the musical life of the city (the Széchényi kör guild, the musical guild of the Academy of Law) as a soloist and répétiteur. Simultaneously, he sporadically worked as an astute music critic promoting musical values. In this process, Lauko was guided exclusively by an artistic criteria, he shifted the enlightened public nature of music critique to the promotion of new musical values and enhancement of the interpretative qualities of the city's concert life.

Key words: *Music criticism, musical life, concert, Dezider Lauko, Prešov Evangelical College.*

Hudobno-kultúrne dejiny centier a periférií majú jednu rozlišovaciu črtu, nápadnú na prvý pohľad: dejiny centier sú zvyčajne dejinami veľkých osobností, lídrov, umelcov, telies; naopak, dejiny periférií sa často môžu zdať platformou pre uplatnenie umeleckých tvorivých osobností menšieho významu či dosahu. Nezriedka sa stáva, že ak sa na periférii vyskytne osobnosť, ktorá jej rámec začne presahovať, centrum silou svojej príťažlivosti vnukne alebo ponúkne tejto osobnosti priestor pre lepšie uplatnenie jej predstáv a ambícií. O čosi zriedkavejšie sa stáva opačné, talentovaná umelecká osobnosť v menšom meste ostáva natoľko zakorenená, že jej prítomnosť sa stáva dynamizujúcim činiteľom hudobného života, života cirkevného spoločenstva, kultúry a školstva na mieste jej pôsobenia, aj keď vo výsledku priniesla hodnoty cenené celým národom.¹

Hudobná regionalistika pri skúmaní dejín hudobných štýlov, osobností či inštitúcií sa často primárne zameriava na výskum osobností, ktoré udávajú svojou činnosťou a aktivitami podnety pre fungovanie hudobného života, jeho inštitucionálnej platformy (najmä z hľadiska hudobného života mesta a hudobného školstva ako jeho súčasť). Pre hudobný život regiónov a menších miest tieto osobnosti často vykonávajú nenahraditeľnú mravčiu organizátorskú, umeleckú

¹ Typickým prípadom môžu byť M. Sch.-Trnavský po celý život pôsobiaci v Trnave, J. L. Bella pôsobiaci pred sibiňským pobytom v Kremnici či M. Moyzes, pôsobiaci po návrate na Slovensko do konca svojho tvorivého života v Prešove.

a hodnotovotvornú prácu, ktorej stopy (keďže po nich nie vždy ostávajú „veľké opusy“ v archívoch) nachádzame najmä v reflexii hudobného života v dobovej tlači ako najcennejšom zdroji informácií.

Hudobný život Prešova ako východoslovenskej metropoly (druhej, popri väčších Košiciach) v 19. storočí zďaleka nebol zastrešený kompletnou inštitucionálnou bázou, ktorá by pokrývala všetky potrebné atribúty funkčného hudobného života. Po sľubnom rozbehu hudobných škôl v gescii kultúrnych spolkov (hudobná škola Prešovského hudobného spolku Eperjesi Musikverein² v r. 1859 a hudobná škola spolku Széchényi kör³), avšak iba ich niekoľkoročnom fungovaní, nastal ku koncu storočia útlm a výučba mladej generácie hudobným zručnostiam sa navrátila naspäť na súkromnú platformu.⁴

Podobne je to s koncertným životom, v súdobej praxi v mestách väčšinou neexistovali stabilné domáce hudobné telesá či rezidenční koncertní umelci a hudobní tvorcovia z domácich zdrojov. Výnimku tvorili vojenské orchestre, supľujúce viacero z funkcií hudobného života (vojenské produkcie, chrámové produkcie, produkcie pre mesto, večierky, bály, koncerty, monsterkoncerty)⁵. Hudobný život tak stál na pleciach niekoľkých hudobne vzdelaných nadšencov z kruhov vzdelaných úradníkov, učiteľov a pod., pričom nezastupiteľnú úlohu tu zohrávali aj hudobné spolky a spevokoly. Ich koncertná činnosť sa vo výraznej miere prelínala s hudobnými aktivitami vojenských orchestrov a ich kapelníkov.

O hudobnom živote Prešova v posledných dekádach 19. storočia nemáme utvorený žiadny komplexný obraz, až na parciálne zistenia uverejnené v niekoľkých vedeckých prácach autorky tejto štúdie medzi rokmi 2009 – 2016 a v niekoľkých prácach väčšieho rozsahu⁶. Z hľadiska zaužívaného kánonu koncertného života (ktorému však chýbala potrebná materiálna a osobnostná báza) a jeho dra-

² Pozri bližšie KOPČÁKOVÁ, S. 150 rokov organizovaného hudobného školstva v Prešove. In *Slovenská hudba*. 2009, roč. 35, č. 4, s. 401 – 418.

³ Széchényiho spolok vznikol 26. apríla 1878, z vlastných členov spolku sa vytvorili oddelenia: maďarskej literatúry, hudobného a výtvarného umenia, divadelné, cudzojazyčné a literárne. Hudobné oddelenie však v porovnaní s Prešovským hudobným spolkom (Eperjesi Musikverein) nedisponovalo hneď hudobnou školou. Jadrom činnosti hudobného oddelenia bola organizácia hudobných večierok a koncertov pre členov spolku, produkcie boli zabezpečované podľa možnosti hudobne vzdelanými členmi spolku, podporované boli kolektívne spevácke činnosti.

⁴ DOBAYOVÁ, L. *Vývin hudobného života v Prešove a jeho odraz v regionálnych periodikách (pred rokom 1918)*: diplomová práca. Prešov: PF UPJŠ, 1973, s. 4. Autorka uvádza, že až v roku 1910 bola v rámci kultúrneho spolu Széchényi kör založená hudobná škola, vedením bol poverený Samuel Káldy.

⁵ KOPČÁKOVÁ, S. Vojenský kapelník Leopold Kohout a jeho podiel na hudobnom živote Prešova v rokoch 1881 – 1908. In *Malé osobnosti veľkých dejín – veľké osobnosti malých dejín*. Bratislava: SMA a SNM-HM, s. 127 – 135.

⁶ Zatiaľ jediným knižným zdrojom s fragmentárne opísanými kapitolami z hudobných dejín mesta, udalosťami a osobnosťami je práca SEDLÁK, I. et al. *Dejiny Prešova. I, II*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo pre Múzeum SRR v Prešove, 1965. 351 s. Diplomové práce zo 70. rokov 20. storočia pod gesciou doc. F. Matúša, medzi nimi aj práca: DOBAYOVÁ, L. *Vývin hudobného života v Prešove a jeho odraz v regionálnych periodikách (pred rokom 1918)*: diplomová práca. Prešov: PF UPJŠ, 1973. Určité parciálne informácie o hudobnom živote mesta sú roztrúsené aj v práci: POTEĽOVÁ, M. *Hudobný život v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. I, II. Tematická bibliografia*. Košice: ŠVK, 1981.

maturgie, vychádzajúcej z konkrétnych možností, udávali tón jednako chrámové produkcie, ale ešte viac vojenské orchestre, no a potom v nezastupiteľnej miere salónna a koncertná produkcia, v drvivej väčšine prípadov v rámci spolkových aktivít. Konkrétne v Prešove to bol spolok Széchényi kör, ktorý systematicky v rokoch 1878 – 1925⁷ rozvíjal svoje hudobné, literárne či na výtvarné umenie zamerané aktivity. Osobnosti, ktoré sa v maďarizovanom prostredí Prešova a Košíc v určitých fázach svojej životnej cesty či štúdií ocitli v Prešove, spravidla rozvíjali svoje umelecké aktivity pod platformou tohto spolku, prípadne ešte pod gesciou Eperjesi Dalegylet (Prešovský spevokol) alebo Jogás zenedalegylet (Právnický hudobný krúžok). Takto sa medzi rokmi 1891 – 1894 ocitol v Prešove aj skladateľ, generačne spadajúci do obdobia kladenia základov slovenskej národnej hudby, mladý študent práv na prešovskom evanjelickom kolégiu⁸ Dezider Lauko.

Slovenský skladateľ-samouk, organizátor hudobného života, interpret, publicista, právnik Dezider Lauko sa narodil 8. 11. 1872 v Sarvaši (dnešné územie Maďarska), zomrel 2. 12. 1942 v Bratislave. Narodil sa v hudobne podnetnom prostredí, no po absolvovaní gymnázia (1883 – 1891) sa rozhodol pre štúdium práva. Na jeseň v roku 1891 sa zapísal do prvého ročníka na právnickej akadémii, ktorá bola súčasťou prešovského evanjelického kolégia, v tom čase už s viac ako 200-ročnou tradíciou.¹⁰ V tom období v Prešove panoval pomerne čulý hudobný život vďaka spolkovým aktivitám, do ktorých sa Lauko hneď aj zapojil, jednak ako umelec-klavirista, korepetítor, ako aj svojou publicistickou činnosťou.¹¹ Po od-

⁷ Po roku 1918 zrejme s tendenciou k útlmu. Archívny materiál je bohatý na materiál do r. 1913, potom tento fond obsahuje už len torzá. ŠA v Prešove, MV SR, Nižná Šebastová, *Prešovský Széchényiho spolok 1820 – 1925*, inv. č. 111, kr. 1 – 10.

⁸ Prešovské evanjelické kolégium ako vyššia škola bolo založené hornouhorskými stavmi v roku 1667. Ako popredná vzdelávacia inštitúcia v Uhorsku poskytovalo možnosť štúdia teológie, filozofie a práva domácim aj zahraničným študentom. Po vydaní Tolerančného patentu v roku 1781 získalo status vysokej školy a v roku 1804 bolo povýšené na dištriktuálne kolégium. Nikdy sa síce nestalo univerzitou, môžeme ho však smelo označiť za jednu z najvýznamnejších vysokoškolských inštitúcií v krajine, ktorá vychovala niekoľko generácií evanjelických farárov, ba aj svetských osobností nielen evanjelického vierovyznania.

⁹ LIPTÁKOVÁ, A. Dezider Lauko – profil, úvahy. In *Hudobný život*. 1981, roč. 13, č. 11, s. 8. Autorka uvádza, že jeho otec bol ev. a. v. učiteľom, ktorý hral na flaute a na harmóniu, neskôr sa stal členom hudobného spolku v Szarvasi. V mestečku panoval čulý hudobný život. Hudobná výchova sa uskutočňovala najprv v rodine, neskôr u miestneho učiteľa. Po príchode Arpáda Szendyho (žiaka F. Liszta) do mesta sa Lauko začal zdokonaľovať v umení klavírnej hry i hudobnej teórii.

¹⁰ V období jeho rozkvetu (1784 – 1848) sa na evanjelickom kolégiu rozvíjala aj záujmová spolková činnosť, hudobné aktivity rozvíjali študenti v Hudobnej spoločnosti (školský orchester s vlastným dirigentom). V 70. rokoch 19. storočia sa kolégium konštituovalo ako ustanovizeň so štyrmi ústavmi – gymnázium, teologická a právnická akadémia, učiteľský ústav, v dnešnom ponímaní absolventi získavali vzdelanie na úrovni bakalára. Právnická akadémia bola obnovená v školskom roku 1861/62 ako dvojročné štúdium, od roku 1874 študenti práva ukončovali svoje štúdium povinne doktorátom (to spôsobilo odchod študentov), štúdium bolo obnovené v roku 1878/79 ako 4-ročné štúdium. Absolventi sa uplatňovali v štátnej správe ako sudcovia, advokáti, notári a pod. Pozri bližšie: KOMINAREC, I. – REPEL, M. *Prešovské evanjelické kolégium a jeho osobnosti*, Prešov : FHPV PU, 2003.

¹¹ Napriek indiciám o jeho hudobnokritickej činnosti v Prešove, máme len málo bezprostredných presvedčivých dôkazov, keďže v tom čase sa kritik pod svoje kritiky v tlači spravidla nepodpisoval, ak tak, iba výnimočne.

chode z Prešova, v rokoch 1894 – 1895, študoval právo na univerzite v Budapešti, úspešne ho ukončil doktorátom (až v r. 1896)¹².

V rokoch 1895 – 1897 pracoval Lauko ako advokát v Arade, v rokoch 1897 – 1901 ako koncipista finančnej správy a v 1909 – 1915 ako finančný úradník v Levoči, medzitým v Dolnom Kubíne¹³, v rokoch 1915 – 1917 pôsobil v Košiciach¹⁴ ako námestník riaditeľa finančnej správy, v 1919 – 1932 ako vedúci oddelenia daní a poplatkov a ako radca ministerstva financií v Bratislave. Na všetkých svojich pôsobiskách sa intenzívne zaslazoval za hudobné umenie, koncertný život a napomáhal rozvoju hudobného školstva.

Dezider Lauko je autorom dovedna 69 hudobných kompozícií.¹⁵ Charakteristika Lauka ako skladateľa podlieha vývojovým metamorfózam v súlade s tým, ako sa v priebehu desaťročí prehodnocovala hudobná tvorba jednotlivých generácií a osobností. Alexander Moyzes, ako veľmi tvrdý kritik domácich pomerov, v r. 1932 hodnotí jeho diela už ako dobovo neaktuálne a nezodpovedajúce novým trendom: „[...] je jeden z tých autorov Slovenska, ktorým v tej počiatkovej kultúrnej trme-vrme poprevratovej sa dostalo pre slovenskosť veľkých uznaní. Dnes sa už ináč pozeráme na neho.“¹⁶ Tu je už citelný rozpor medzi predstavami prvej profesionálne vzdelanej skladateľskej generácie a jej predchodcami, ktorí boli autodidaktmi. Ladislav Burlas Lauka charakterizuje ako skladateľa brilantných skladieb pre klavír, čerpajúcich inšpiráciu zo slovenského hudobného folklóru a stavajúcich na efektivosti klavírnej techniky.¹⁷ Lubomír Chalupka drobné náladové skladby so sentimentálnym ladením hodnotí ako miniatúry postrádajúce schopnosť

¹² Slovenské národné múzeum Hudobné múzeum, depozitár Dolná Krupá, *Pozostalosť dr. Dezidera Lauku*, MUS CXXVII, č. 132 – 137. Tieto položky obsahujú potvrdenie o absolvovaní 4 semestrov právnických štúdií v Prešove v r. 1894 (č. 133), vysvedčenie z Maďarskej kráľovskej univerzity v Budapešti z roku 1895 (č. 134) a potvrdenie o vykonaní rigorózných skúšok z viacerých odborov práva a finančníctva a obhájení rig. práce z r. 1896 (č. 135 – 137) na tejto univerzite.

¹³ Podľa Kol. *Biografický lexikón Slovenska. Zv. V (Km-L)*, Martin : Národný biografický ústav SNK v Martine, 2013, s. 653. Pobyt v Dolnom Kubíne bol rozhodujúcim pre formovanie jeho umeleckej orientácie, na základe oboznámenia sa so slovenskou ľudovou piesňou. LIPTÁKOVÁ, A. Dezider Lauko – profil, úvahy. In *Hudobný život*, 1981, roč. 13, č. 11, s. 8. Autorka konštatuje: „Na podklade hlbokého estetického zážitku vyvolaného krásou ľudových piesní prehlboval sa jeho vzťah k ľudovej tvorbe.“

¹⁴ O jeho pôsobení v Košiciach pozri bližšie POTEMROVÁ, M. *Hudobný život v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. I. Tematická bibliografia*. Košice: ŠVK, s. 256. Autorka uvádza, že do hudobného života Košíc sa zapojil prostredníctvom maďarského literárno-umeleckého spolku, Kazinczyho spoločnosti. Už na záver koncertnej sezóny 1916 – 1917 uviedli jeho dielo *Rapsódia (Slovenská rapsódia)*, v Košickom kníhkupectve sa predávali jeho diela *Valse a Scherzo*, ktoré vyšli tlačou. V Košiciach pôsobil aj ako člen mestskej komisie pre riadenie hudobnej školy.

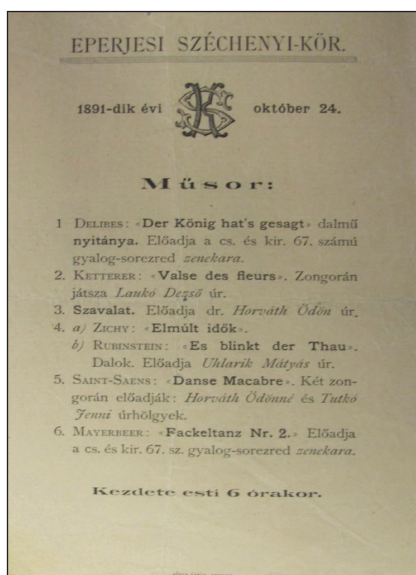
¹⁵ CHALUPKA, L. Lauko, Dezider. In *100 slovenských skladateľov*. Bratislava : NHC, 1998, s. 172 – 174. Podľa výskumov Chalupku sa v nekompletnom súpise 62 diel (pričom niektoré sú nečíslované) objavuje aj opus č. 69 pri diele *Intermezzo* z jeho neskorého tvorivého obdobia.

¹⁶ MOYZES, A. Večer zo skladieb Dezidera Lauka. In *Národný denník*, 1932, č. 262. Ďalej ešte k jeho nenáročným skladbičkám dodáva: „Veľmi dobre zodpovedajú domácejmu muzicírovaniu, avšak pred vyšším fórom, menovite teraz, by neobstáli. [...] O slovenských tancoch a vencoch slovenských piesní, by som len toľko povedal, že hneď v základe nie sú správne zachytené. Lauko tu vychádza z cigánskeho podávania slovenskej ľudovej piesne. A to s našimi piesňami nemá nič spoločného.“

¹⁷ BURLAS, L. *Slovenská hudobná moderna*. Bratislava : Obzor, 1983, s. 18.

„ušľachtilejšej umeleckej štylizácie a zmysel pre tektoniku a poetickosť“¹⁸, typické pre diela skladateľa-autodidakta.¹⁹ Prvé opusy skladateľa sa objavujú v roku 1912 (zbor Sláva Bohu, op.1, a Scherzo pre klavír, op. 2), posledné opusy (Intermezzo, op. 69) sú z roku 1937, kde sa uzatvára jeho kompozičná činnosť.

Na začiatku Laukovej hudobníckej kariéry stálo jeho pôsobenie v Prešove, kde nastúpil ako študent právnickej akadémie po svojich gymnaziálnych štúdiách v Sarvaši. Už v októbri roku 1991 sa zaradil medzi umelcov participujúcich na koncertnom živote Széchényiho spolku (obr. 1a, 1b). Tu sa kryštalizovali jeho prvé predstavy o aktuálnom súdobom kánone tvorby aj koncertného života. 90. roky 19. storočia sa v hudobnej kultúre niesli v znamení nasledovania rano-romantických (F. Schubert, R. Schumann) a novoromantických vzorov (F. Liszt, R. Wagner).



Obr. č. 1a, 1b – Dezider Lauko, prvé verejné účinkovanie v Prešove

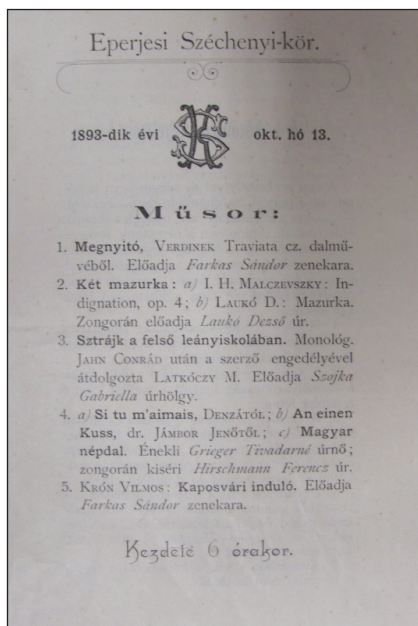
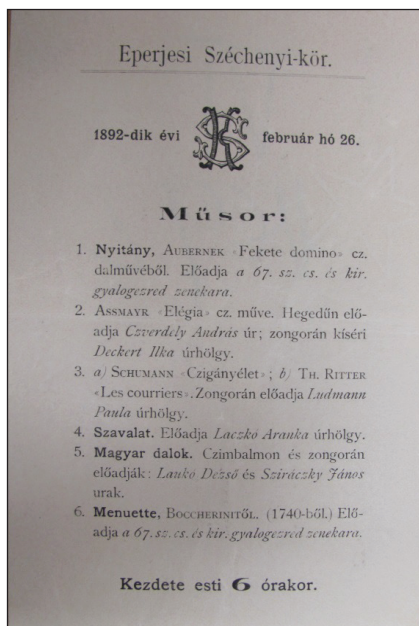
V menších mestách poznanie aktuálnej hudobnej tvorby sprostredkovávali často transkripcie a rozmanité úpravy operného repertoáru.²⁰ Ľudová a pololudová pieseň ako nová oblasť záujmu sa pestovala v speváckych spolkoch a združeniach, obľuba ich úprav vytvárala široký repertoár pre pestovanie zborového

¹⁸ CHALUPKA, L. Lauko, Dezider. In *100 slovenských skladateľov*. Bratislava : NHC, 1998, s. 172.

¹⁹ V 20. rokoch 20. storočia sa Laukovo meno bežne uvádzalo vedľa mien ako M. Moyzes, V. Fíguš-Bystrý, M. Schneider-Trnavský, ale po nástupe slovenskej hudobnej moderny na konci 20. rokov sa už jeho štýl javil ako anachronický, s citelným napätím medzi jeho zanietením pre tvorbu a hodnotou jeho diel.

²⁰ LENGOVÁ, J. Hudba v období romantizmu a národno-emancipačných snáh (1830 – 1918). In (Ed.). *Dejiny slovenskej hudby od najstarších čias po súčasnosť*. Oskár Elsček. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV, ASCO, 1996, s. 200.

spevu. Aj Laukova tvorba podľa slov Chalupku ľpela na „obrodeneckom ideáli národnej hudby“, jeho úpravy slovenských ľudových piesní po r. 1912 (keď podľa údajov v Chalupkovej práci začína tvoriť)²¹ nadväzujú na venčekársku tradíciu 19. storočia.²² Aj keď oficiálna literatúra o ňom uvádza ako začiatok jeho kompozičnej činnosti rok 1912, podľa mojich najnovších výskumov začala o 2 dekády skôr – jej začiatok možno datovať už do čias prešovských štúdií. Dokazuje to plagátik koncertu z 13. októbra roku 1893, kde zrejme po prvý raz ako 21-ročný mladý muž prezentoval vlastnú skladbu Mazurka (obr. 2b); no a potom na viacerých ďalších koncertoch sa osvedčil ako vynikajúci improvizátor na motívy maďarských ľudových piesní (obr. 2a).



Obr. č. 2a, 2b – vlastné diela a koncertné improvizácie D. Lauka, vytvorené už v Prešove

Platformou pre uplatnenie hudobnej miniatúry, transkripcie, úpravy ľudových piesní a štylizácie a pod., boli koncertné a salónne podujatia. Koncerty ako reprezentatívne hudobné verejné podujatia v 19. storočí organizovali predovšetkým mestské hudobné a spevácke spolky, meštianske a cirkevné spolky, divadelní riaditelia a milovníci hudby. Ako uvádza Lengová²³, mali typický mnohočíslový

²¹ CHALUPKA, L. Lauko, Dezider. In *100 slovenských skladateľov*. Bratislava : NHC, 1998, s. 173.

²² Reprezentatívne je dielo *Vence zo slovenských národných piesní op. 30 – 31* (2 zväzky), podľa JT. 1957. Dezider Lauko (1872 – 1942). In *Slovenská hudba*, 1957, roč. 1, č. 8 – 9, s. 291.

²³ LENGOVÁ, J. Hudba v období romantizmu a národno-emancipačných snáh (1830 – 1918). In *Dejiny slovenskej hudby od najstarších čias po súčasnosť*. Oskár Elschek. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV, ASCO, 1996, s. 200.

program, dôraz sa kládol na pestrosť, až o čosi neskôr sa objavuje aj typ moderného koncertu, ktorý mal na programe len 3 – 4 skladby. Na koncertoch sa uvádzali inštrumentálne skladby menšieho obsadenia, árie z oper, dobové tance (polky, valčíky, verbunký, štvorylky, čardáše). Aj do menších miest prichádzali často interpretačné osobnosti európskeho významu²⁴, hosťujúci umelci uprednostňovali formu sólového recitálu. Aj Laukova produkcia a repertoárové preferencie „vyrastali zo žánrového okruhu salónneho muzicírovania, vychádzala v ústrety nižšiemu vkusu“.²⁵ Jeho vzorom bola klavírna škola romantizmu (F. Liszt, R. Schuman a F. Chopin), zo svojej pozície vyznávača romantického estetického ideálu nikdy neustúpil.

Hudobný život Prešova na konci 19. storočia bol podľa dobovej tlače pomerne bohatý, zakladal sa v prevažnej miere na spolkových aktivitách a hudobných produkciách vojenských posádkových orchestrov. V prešovskej sále Čierneho orla, neskôr sála spolku Széchényi kör, sa v rámci života spolku usporadúvali divadelné predstavenia, ako aj hudobné večierky. Ako koncertné podujatia sa pravidelne každoročne konali 4 v zimnom období (od januára do marca) a potom 3 v jesennom období (od októbra do decembra). Dezider Lauko sa do hudobného života Prešova zapojil hneď v roku 1891 ako 19-ročný mladík, s vynikajúcimi hudobnými základmi a inštrumentálnymi schopnosťami a veľkou mladíckou vervou. Podstatou jeho pôsobenia je, že účinkoval na koncertoch Széchényiho kruhu (Széchényi kör)²⁶ a v hudobnom spolku právnickej akadémie (Jogás zenedalegylet) ako sólista, korepetítor, ale súčasne pôsobil aj ako hudobný kritik. Vďaka precíznej evidencii spolkových aktivít Széchényiho kruhu, v archívnych materiáloch možno pomerne spoľahlivo určiť, na ktorých koncertoch a s akým repertoárom účinkoval on aj ostatní umelci. Okrem tejto evidencie nám ako najspoľahlivejší prameň slúži dobová tlač, ktorá jediná zároveň môže potvrdiť či vyvrátiť hypotézu, vyslovenú na začiatku 70. rokov autorkou Líviou Dobayovou,²⁷ o aktívnom pôsobení D. Lauka v oblasti hudobnej kritiky.

Hudobná kritika ako platforma na vypovedanie a odôvodnenie estetického hodnotenia mala v 19. storočí svoje novum – okrem teoretikov sa v nej v omnoho väčšej miere začali angažovať aj hudobní skladatelia, nezriedka aj samotní interpreti. V prostredí menších miest a ich koncertných a spolkových aktivít kritika väčšinou mala v dennej tlači informatívny charakter, teda kritik informoval kedy, pri akej príležitosti sa koncert konal, zhrnul dramaturgiu a program, napokon vyjadril zopár slov k celkovému dojmu z koncertu, k výkonom. Tento typ kritiky

²⁴ Napr. v decembri roku 1889 v Prešove hosťoval známy husľový virtuóz európskeho formátu Jenő Hubay, spolu s ním aj jeden z posledných a najobľúbenejších žiakov Ferencza Liszta István Thomán a ě.

²⁵ CHALUPKA, Ľubomír. Lauko, Dezider. In *100 slovenských skladateľov*. Bratislava : NHC, 1998, s. 173.

²⁶ „Prešovský Széchényiho spolok“ (Széchényi kör) vznikol v Prešove v r. 1878. Cieľom spolku bola podpora, spoznávanie a šírenie domácej literatúry, umenia a podpora osvety. Mal čestných, zakladajúcich a riadnych členov, prijatie členov odsúhlasoval výbor. Organizoval kultúrne podujatia, ako koncerty, literárne večierky, na ktorých čítali často vlastné práce, divadelné predstavenia.

²⁷ DOBAYOVÁ, L. *Vývin hudobného života v Prešove a jeho odraz v regionálnych periodikách (pred rokom 1918) : diplomová práca*. Prešov : PF UPJS, 1973.

teda nemal normotvorný charakter, často však bol bojom o presadzovanie nových hodnôt z hľadiska dramaturgie a kvality umeleckej interpretácie. V posledných dekádach 19. storočia, v období silnejúcej maďarizácie sa slovenská kultúra ocitla v situácii, keď nebolo prioritou dňa hlásať heslá o jej slovenskosti, národnosti, slovenský národ totiž mal byť pohltý maďarským.²⁸ Na území Prešova existovala v tom čase len maďarská tlač, v rokoch 1882 – 1898 vychádzal čisto maďarský týždenník *Eperjesi Ujság* (resp. *Sárosmegyei Közlöny*).²⁹ Tieto noviny (slov. preklad Šarišské zvesti) v rokoch Laukových prešovských štúdií ponúkali priestor na propagáciu a hodnotenie kultúrnych aktivít v meste. Boli prvou platformou, kde sa začala Laukova publicistická a odborná literárna činnosť³⁰ pri presadzovaní hodnôt v intenciách jeho umeleckých predstáv do hodnotovej sústavy slovenského umenia.

Jeho mladícku hudobnokritickú činnosť v čase jeho právnických štúdií zmieňuje bez bližšej opory v pramennej báze ako jediná v 70. rokoch 20. storočia Lívia Dobayová³¹ slovami: „V Prešove Lauko vystupuje aj ako hudobný kritik. Napísal úvodník do denníka *Sárosmegyei közlöny*, kde okrem iných žiada objektívnu kritiku hudobných podujatí v tlači, čo dovtedy nejestvovalo. Vtedajšie pomery nedovoľovali otvorenejšiu výmenu názorov o úrovni vtedajšieho hudobného života.“ Treba však povedať, že v tom čase sa autori pod kritiky podpisovali zriedka (resp. taká bola súdobá prax aj v *Sárosmegyei közlöny*), preto nie je jednoduché Laukovu publicistickú činnosť zmapovať a exaktne vyhlásiť, ktoré kritiky sú z jeho pera.³² Aj keď sú tu určité indície, toto tvrdenie nie je podložené dostatočným množstvom hudobnokritických útvarov, kde by bol Lauko ako recenzent podpísaný.³³ K istej opatrnosti nás vedú aj dôvody vyplývajúce z etiky umeleckej kritiky: čím viac Lauko na podujatiach dvoch menovaných prešovských spolkov účinkoval, tým menej bol, pochopiteľne, povolaný tieto akcie recenzovať, ale to je len predpoklad, vychádzajúci zo súčasného vnímania etiky umeleckej kritiky.

²⁸ Mnohí Slováci sa bez problémov prispôbovali tejto situácii, nechali sa maďarizovať (pomadžarčovať), čo im výrazne zlepšovalo ich životné a pracovné vyhliadky.

²⁹ Od r. 1888 zmenou majiteľa noviny *Eperjesi Lapok* boli vydávané pod menom *Felvidéki Szemle*, v roku 1899 opäť zmenou majiteľa *Eperjesi Lapok* dostal naspäť svoje pomenovanie. V rokoch 1899 – 1918 sa stali vedúcimi novinami Šarišskej župy.

³⁰ Dezider Lauko je autorom viacerých teoretických spisov, z ktorých niektoré ostali len v rukopise, napr. *Die Melodie* (Bratislava, 1924) a *Cigáni a ich hudobný význam* (Praha, 1922). Tlačou vyšli jeho teoretické práce: *Slovenské hudobné názvoslovie* (Bratislava, 1923) a *Die Jüdische Musik* (Bratislava, 1926). Pozri bližšie Kol. *Československý hudební slovník osob a institucí. Sv. I., A-L*. Praha : Státní hudební vydavatelství, 1963, s. 817. Liptáková uvádza presnejšie údaje: štúdia *Cigáni a ich hudobný význam* bola uverejnená v časopise *Dalibor* 1922/23; práca *Die Melodie* uverejnená v *Grenzbote* v r. 1924, Laukovu najrozsiahlejšiu prácu *Die Jüdische Musik* vydala bratislavská židovská obec. LIPTÁKOVÁ, A. Dezider Lauko – profil, úvahy. In *Hudobný život*, 1981, roč. 13, č. 11, s. 8.

³¹ DOBAYOVÁ, L. *Vývin hudobného života v Prešove a jeho odraz v regionálnych periodikách (pred rokom 1918) : diplomová práca*. Prešov : PF UPJS, 1973, s. 4.

³² Bezprostredne je podpísaný len pod jednou „prestrellkou“, kde polemizuje s kritickým ostňom iného kritika, reagujúceho na neprimerané reakcie publika na interpretov na jednom z koncertov.

³³ Na druhej strane je tu predpoklad, že aj keď sa pod kritiky nepodpisoval, mohlo existovať niečo ako pracovná zmluva, dohoda medzi ním a novinami.

Podľa našich výskumov je Dezider Lauko ako publicista priamo podpísaný len pod jednou „prestrelkou“³⁴, kde polemizuje s kritickým ostňom iného kritika, reagujúceho na neprimerané reakcie publika ohľadom interpretov na jednom z koncertov.³⁵ Lauko až dvojnásobne odpovedá kritikovi pomerov a prináša argumenty proti jeho nepodloženým tvrdeniam³⁶, pričom jeho druhá reakcia na v poradí už druhý článok dotyčného³⁷ ešte zostruje jeho podráždený tón.³⁸ Druhou indíciou (možným predpokladom), že Lauko na platforme novín pravdepodobne hodnotil komplexne zrejme celú sezónu koncertného života. V *Sárossmegyei közlőny* je dňa 27. 5. 1894 opublikovaný článok-reakcia predsedu spolku Széchényi Kör, Mihály Latkóczyho³⁹, ktorý buď reaguje na vyjadrenia D. L. v zmienenej prestrelke, alebo na rozsiahlejšiu kritiku na hudobné podujatie, k tej sa mi však nepodarilo dopátrať.

Trochu mätúca je skutočnosť, že sekretár (resp. predseda spolku) pán Latkóczy Mihály reaguje omnoho konkrétnejšie na doslova nekonkrétne (čo sa týka kvality predstavení, programu atď.) rovinu diskusie medzi Laukom a pani H. K. L. Predbežne to môžeme pripísať snahe analyzovať to, čo bolo povedané medzi riadkami, resp. vrátiť debatu na vecnú rovinu diskusie. Latkóczy píše: „Po váhaní som uznal, že nerefektovaním na vyššie uvedený článok, by som verejnosť postavil pred veľký zmätko pojmov, ktorému autor článku padol za obeť. Pán Lauko nie je spokojný s úrovňou hudobných predstavení, ktoré sa usporadúvajú v Prešove,

³⁴ Zrejme ide o „úvodník“, ktorý zmieňuje Dobayová. Tento článok však nie je úvodníkom, aj keď sa jeho obidva diely (článok a jeho voľné pokračovanie) nachádzajú na prvej strane týždenníka. Pozri D. L., joghallgató [študent práv]. Magyar bors. (H.K.L. úr* figyelmébe.) [Maďarské korenie (do pozornosti pána* H. K. L.)]. In *Sárossmegyei közlőny*. 4. marec 1894, s. 1; D. L. joghallgató [študent práv]. Vég-akkordog. – H.K.L. Ö nagyságának. – [Posledné akordy. Jej veličenstvu H.K.L.], In *Sárossmegyei közlőny*. 18. marec 1894, s. 1.

³⁵ H.K.L. Tapasztalatok a Széchényi-körben [Skúsenosti v Széchényiho krúžku], In *Sárossmegyei közlőny*. 25. február 1894, s. 1. Podpísaný H.K.L. (zrejme žena) napáda právnický stav kvôli reakciám študentov práva na mladé dámy počas koncertu. Napáda temperamentnú časť prešovskej inteligencie, najmä študentov práva, za ich neprimerané poznámky voči sociálnemu statusu účinkujúcich.

³⁶ D. L., joghallgató [študent práv]. Magyar bors. (H.K.L. úr* figyelmébe.) [Maďarské korenie (do pozornosti pána* H. K. L.)], In *Sárossmegyei közlőny*. 4. marec 1894, s. 1. Lauko veľmi (až neprimerane) ohnivo reaguje na obvinenia panej voči právnickému stavu, polemizuje s jej tvrdeniami, neprináša však vecné argumenty, skôr za textom cítiť akúsi zbytočnú urazenosť: „Teda pán H.K.L! Keď máte námietky proti „jednotlivým“ právnikom, neútočte tak divo na „pánov právnikov“, a tak ani na právnickú oblasť, keď máte náladu byť mravosudcom, majte aj takú silnú morálnu odvahu „interpelovať“ na patričných právnikov, keď sa ich správanie s Vaším „vysokým štýlom“ nedá porovnať!“ (preklad v spolupráci Karin Žoldošovou).

³⁷ Kritik pomerov reagoval na Laukovu odpoveď, článok sme však nedohľadali.

³⁸ D. L., joghallgató [študent práv]. Vég-akkordog. – H.K.L. Ö nagyságának. – [Posledné akordy. Jej veličenstvu H.K.L.], In *Sárossmegyei közlőny*. 18. marec 1894, s. 1. Lauko tu reaguje po druhý raz, jeho vyjadrenia sa, žiaľ, nenesú vo vecnej rovine, jeho tón sa zostruje, ba je až urážlivý, keď hovorí: „totiž jej veličenstvo – ako dobrá gazdina – vzhľadom k vášmu pohľaviu by ste našli vhodnejšie povolanie pri rodinnom krbe“ (preklad v spolupráci Karin Žoldošovou). A ďalej invektuje dotýčnú poukazovaním na jej pohlavie, háji právnický stav, znova opakuje (zrejme to má overené), že nemiestna poznámka na koncerte určite nepochádzala od právnikov.

³⁹ Latkóczy Mihály. Megjegyzések Laukó Dezső úr czikkére. [Poznámky na článok pána Dezső Laukó]. In *Sárossmegyei közlőny*. 27. máj 1894, s. 1 – 2.

avšak nie je spokojný ani s postojom predstaviteľov, javí sa mu nedostatočným aj hudobné vzdelanie účinkujúcich, za nešťastný považuje výber predstavení, servilnú kritiku a nakoniec nemravné a bezohľadné postoje publika.⁴⁰ Latkóczy ďalej používa metaforu o knihách a o knižnici, hovorí tým, že pravý kritik by mal kritizovať detailnejšie (všimáť si konkrétnosti, úryvky udalosti), nie globálne: „Pán Lauko ale dáva nepriaznivý rozsudok pre celú jednu sezónu bez toho, aby poukázal na jedinú konkrétnu udalosť. Veď tu nie je reč, a ani nemôže byť reč o kritike, ale o oboznámení.“ V ďalšom smerovaní toku myšlienok berie do úvahy aj určité spoločenské a individuálne záujmy, ktoré by mohli byť motiváciou hodnotiteľa, s ktorým vedie dialóg na stránke týždenníka.⁴¹ Na záver hodnotí takýto spôsob diskusie za neúčinný, ktorý zrejme niekomu neprospieva.

Po predstavení fragmentov z pisateľskej aktivity pre týždenník, musíme však skonštatovať, že nám neboli dostupné všetky ročníky novín.⁴² Po iniciálnom úsilí monitorovať prípadne košické noviny *Kaschauer Zeitung*⁴³ vo vymedzenom období (1891 – 1894), v ktorých sa fragmentárne zmienky o hudobnom živote pre Košice susediaceho mesta Prešova sporadicky nachádzajú, sme si uvedomili, že ako mladý študent Lauko zrejme ešte nemal príležitosť publikovať na tejto omnoho významnejšej platforme. Potvrdilo nám to nahliadnutie do rešerší Márie Potemrovej v jej práci *Hudobný život v Košiciach v rokoch 1848-1918. I., II.*, kde tieto roky v pomerne precíznom zmapovaní zmieňovanej tlače nie sú v prípade zmienok o D. Laukovi vôbec pokryté.⁴⁴ Toho času teda nedisponujeme ďalšími dôkazmi, ktoré by rozšírili či vo väčšej miere potvrdili hudobnokritické aktivity D. Lauka, skôr sa prikláňame k ich možnej ojedinelosti či sporadickosti.

Úloha hudobnej kritiky na konci 19. storočia bola propagačná a osvetová, zriedkavejšie sa objavovali články, kde by kritik kritizoval konkrétne predstavenia či pomery. Umelecky založený štátny úradník a kultúrny činiteľ Dezider Lauko ako hudobný kritik sa vo svojich ojedinelých signovaných novinových článkoch väčšieho rozsahu pokúsil zísť za tento pomyselný horizont, keď vo svojich hodnoteniach presadzoval umelecké hodnoty, riadil sa výlučne umeleckými kritériami, posúval povahu osvetového charakteru hudobnej kritiky smerom k presadzovaniu nových hudobných hodnôt a dynamizácii interpretačnej kvality koncertného

⁴⁰ Latkóczy Mihály. Megjegyzések Laukó Dezső úr czikkére. [Poznámky na článok pána Dezső Laukó]. In *Sárossmegyei közlony*. 27. máj 1894, s. 1 – 2. (preklad v spolupráci Karin Žoldošovou).

⁴¹ Ibidem, s. 2. „Som presvedčený, že predošlý článok je nezrelou úvahou a výsledok podráždenosti, ktorú by som aj prehliadol, keby som v ňom nevidel znak prúdu, ktorý bojuje proti Széchenyiho krúžku pod rôznymi menami a názvami preto, lebo sa Széchenyiho krúžok nepodarilo a ani nepodarí využiť pre individuálne záujmy. [...] My hľadáme to, čo spája spoločnosť, pán Lauko a jeho spol. to, čo ľudí oddeľuje“ (preklad v spolupráci Karin Žoldošovou).

⁴² Kolegiálna knižnica v Prešove a Archív Východného dištriktu (Hlavná 137, Prešov), *sign. RF 14 1890 – 1895*. Pramene dostupné cez výpožičku do ŠVK v Prešove, Slovanská študovňa a študovňa starých tlačí (Hlavná 99, Prešov). Napríklad ročník 1891 týždenníka *Sárossmegyei közlony* sa, žiaľ, v depozitoch historického fondu Štátnej vedeckej knižnice v Prešove nenachádza.

⁴³ Súdobé noviny noviny *Kaschauer Zeitung*, resp. viaceré ročníky z 19. storočia už momentálne možno nájsť na internete v zdigitalizovanej podobe.

⁴⁴ Pozri bližšie: POTESROVÁ, M. *Hudobný život v Košiciach v rokoch 1848-1918. I. Tematická bibliografia*. Košice: ŠVK, s. 256, 347, 368; POTESROVÁ, M. *Hudobný život v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. II. Tematická bibliografia*. Košice: ŠVK, s. 645.

života mesta Prešov. Emfázu kládol na otázky recepcie a výchovy publika k adekvátnym vonkajším kánonom a úzu pri kontakte s hudobným umením. Či už niekoho podráždil, popudil, alebo motivoval k úvahám nad možnosťami zlepšenia, robil to iste v dobrej viere. Súčasne pritom šíril dobré meno svojmu stavu ako aj dobré meno svojej alma mater, ktorou bolo prešovského evanjelického kolégium. Pod svoje časopisecké články sa s hrdosťou podpisoval ako jeho študent.⁴⁵

Literatúra:

- BURLAS, L. Slovenská hudobná moderna. Bratislava : Obzor, 1983. 201 s.
- DOBAYOVÁ, L. Vývin hudobného života v Prešove a jeho odraz v regionálnych periodikách (pred rokom 1918) : diplomová práca. Prešov : PF UPJŠ, 1973. 67 s.
- CHALUPKA, L. Lauko, Dezider. In: 100 slovenských skladateľov. Bratislava : NHC, 1998, s. 172 – 174.
- JT. 1957. Dezider Lauko (1872 – 1942). In Slovenská hudba. 1957, roč. 1, č. 8 – 9, s. 291.
- Kol. Biografický lexikón Slovenska. Zv. V (Km-L). Martin : Národný biografický ústav SNK v Martine, 2013, s. 653.
- Kol. Československý hudební slovník osob a institucí. Sv. I., A-L. Praha : Státní hudební vydavatelství, 1963. 853 s.
- KOMINAREC, I. – REPEL, M. Prešovské evanjelické kolégium a jeho osobnosti. Prešov : FHPV PU, 2003. 102 s.
- KOPČÁKOVÁ, S. Vojenský kapelník Leopold Kohout a jeho podiel na hudobnom živote Prešova v rokoch 1881 – 1908. In Malé osobnosti veľkých dejín – veľké osobnosti malých dejín. Bratislava : SMA a SNM-HM, s. 127 – 135.
- KOPČÁKOVÁ, S. 150 rokov organizovaného hudobného školstva v Prešove. In Slovenská hudba. 2009, roč. 35, č. 4, s. 401 – 418.
- LENGOVÁ, J. Hudba v období romantizmu a národno-emancipačných snáh (1830-1918). In Dejiny slovenskej hudby od najstarších čias po súčasnosť. Oskár Elschek. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV, ASCO, 1996. s. 195 – 258.
- LIPTÁKOVÁ, A. Dezider Lauko – osobnosť a dielo – rigorózna práca. Bratislava : FF UK Bratislava, 1978. 63 s.
- LIPTÁKOVÁ, A. Dezider Lauko – profil, úvahy. In Hudobný život. 1981, roč. 13, č. 11, s. 8.
- MOYZES, A. Večer zo skladieb Dezidera Lauka. In Národný denník. 1932, č. 262.
- POTEMROVÁ, M. Hudobný život v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. I. Tematická bibliografia. Košice: ŠVK. 567 s.
- POTEMROVÁ, M. Hudobný život v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. II. Tematická bibliografia. Košice: ŠVK. 668 s.
- SEDLÁK, I. et al. Dejiny Prešova. I, II. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre Múzeum SRR v Prešove, 1965. 351 s.

Pramene:

Odkaz na archívny prameň:

Slovenské národné múzeum – Hudobné múzeum, depozitár Dolná Krupá, Pozostalosť dr. Dezidera Lauka, MUS CXXVII, č. 132 – 137.

⁴⁵ Táto štúdia je výstupom z projektu VEGA č. 2/0050/17 *Hudobná topografia Slovenska v premenách storočí*.

Kolegiálna knižnica v Prešove a Archív Východného dištriktu (Hlavná 137, Prešov), sign. RF 14 1890-1895. Pramene dostupné cez výpožičku do ŠVK v Prešove, Slovanská študovňa a študovňa starých tlačí (Hlavná 99, Prešov).

ŠA v Prešove, MV SR, Nižná Šebastová, Prešovský Széchényiho spolok 1820 – 1925, inv. č. 111, kr. 1 – 10.

Dobové periodiká:

H.K.L. Tapasztalatok a Széchényi-körben [Skúsenosti v Széchényiho krúžku], In Sárossmegyei közlony. 25. febr. 1894, s. 1.

D. L., joghallgató [študent práv]. Magyar bors. (H.K.L. úr* figyelmébe.) [Maďarské korenie (do pozornosti pána* H. K. L.)], In Sárossmegyei közlony. 4. marec 1894, s. 1.

D. L., joghallgató [študent práv]. Vég-akkordog. – H.K.L. Ö nagyságának. – [Posledné akordy. Jej veličenstvu H.K.L.], In Sárossmegyei közlony. 18. marec 1894, s. 1.

Latkóczy Mihály. Megjegyzések Laukó Dezső úr czikkére. [Poznámky na článok pána Dezső Laukó]. In Sárossmegyei közlony. 27. máj 1894, s. 1 – 2.

CÍRKEVNÍ SLAVNOSTI V LETECH 1989 A 1990 NA PRACHATICKU¹

František KOTĚŠOVEC

Church festivals of 1989 and 1990 in Prachatice District

The year 1989 has a key importance in Slovak and Czech history as it is the year of the fall of the Communist regime and the renaissance of the independent and democratic society. On the road to independence, religious independence alike, there were many more "pebbles" similar to the events on Národní třída of 17th November 1989, which ultimately meant the fall of the Communist regime. One of the most important sources of anti-regime thinking were religious pilgrimages. Those enabled believers not only to legally gather, but also to support each other in their faith and hope during the period of no religious freedom. The beginnings of building of democratic society are characterized by the renewal of early traditions, unveiling of the commemorative plaque of Saint Jan Neumann in Prachatice, the consecration of the chapel in Stožec. The Protestant Church began to express their religiousness freely, of which the common ecumenical service rendered by the Czechoslovak Hussite Church and the Evangelical Church of Czech Brethren held in Husinec in July 1990 was the evidence.

Key words: Church festivals, Prachticko, pilgrimage, communist regime, religiousness.

Rok 1989 má ve slovenských a českých dějinách klíčový význam jako datum pádu komunistického režimu a obnovy svobodné a demokratické společnosti. Na cestě ke svobodě, včetně svobody náboženského vyznání, však existovalo podstatně více „kamínků“, které v konečném důsledku znamenaly pád komunistického režimu, než jen události na Národní třídě 17. listopadu 1989. Jedním z nejvýznamnějších zdrojů protirežimního smýšlení byly náboženské poutě, jež mimo jiné umožňovaly věřícím legálně se setkávat a i v době náboženské nesvobody se navzájem posilovat ve své víře a naději.

Klíčovou roli zde sehrávaly zejména poutě v období 1985-1989, jejichž vyznění již bylo jednoznačně protirežimní a které byly opravdovou předzvěstí radikálních společenských poměrů. Připomeňme zejména stotisícovou pouť na moravském Velehradě 7. července 1985, kdy „Projevy oficiálních představitelů státu, označující pouť jako „mírovou slavnost“, byly přerušovány pískáním a hesly vyjadřujícími přání skutečné náboženské svobody.“² A to navzdory přítomnosti stovek příslušníků SNB a StB, kteří měli k dispozici i vodní děla.

Postupně rostl počet věřících, kteří se po celém tehdejší Československu poutí zúčastňovali. V roce 1986 dosáhl počet poutníků v Levoči 70 tisíc, a to na-

¹ Tato studie vychází jako dílčí výstup z grantového projektu Průběh Sametové revoluce ve vybraných městech Jihočeského kraje v komparativní perspektivě, podpořeného Grantovou agenturou České republiky, reg. č. 13-15049S.

² SUK, J. a kol. *Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985 – 1990*. Praha : USD AV ČR, 1999, s. 14.

vzdory represivním opatřením Veřejné bezpečnosti. Následující rok se toto číslo ještě zdvojnásobilo,³ jakoby právě křesťanská víra dávala zapomenout na útrapy i případné postihy, jež by mohly přítomné ohrozit. Nešlo přitom o ojedinělé jevy – z řady dalších poutních míst zmíníme například Gaboltovo a Lutinu.⁴ Z českých zemí připomeňme poutě v Žarošicích, Hostýně, Velehradě, na Svaté Hoře u Příbrami apod.

Zásadní význam pro region jižních Čech měla pouť k prachatickému rodákovi, svatému Janu Nepomuku Neumannovi v červnu 1989, jejíž průběh mimo jiné jasně ukázal, že i v kraji, kde díky silné přítomnosti armády a vojsk Pohraniční stráže, který prošel po druhé světové válce tvrdou komunistickou ateistickou represí, roste a sílí víra a přesvědčení, že i v Československu odpočítávají poslední týdny komunistického režimu.

Kdo byl Jan Nepomuk Neumann? Narodil se v malebném jihočeském městě Prachatice 28. března 1811. Gymnázium studoval v Českých Budějovicích, poté vstoupil do kněžského semináře. V roce 1836 odešel do Ameriky, kde přijal 2. 6. téhož roku kněžské svěcení a působil jako misionář. Dne 18. 10. 1840 vstoupil do kongregace Redemptoristů, o dvanáct let později, 1. 2. 1852, byl jmenován čtvrtým biskupem v Philadelphii, kde také umírá 5. 1. 1860⁵. Během svého života založil více než sto škol, 80 kostelů, intenzivně se věnoval mimo jiné i výchově kněžského dorostu a práci pro statisíce imigrantů, kteří přišli hledat štěstí do Nového světa. A to bez rozdílu národnosti či rasy. Díky své pevné víře i neutuchající činnosti se stal v roce 1977 teprve druhým svatým, pocházejícím z USA. Ještě před svým skolem navštívil v roce 1854 znovu své rodné Prachatice, a i když se snažil svou návštěvu utajit, dostalo se mu nadšeného a vřelého přijetí. Jeho odkaz i památka tak dále žila i v jeho kraji. Mimo jiné i zásluhou jeho sestry Jany, která se významně zasloužila o rozvoj řádu boromejek v Čechách. Na úctě k Janu Nepomuku Neumannovi nic nezměnil ani nástup komunistického režimu v únoru 1948, naopak.

V druhé polovině 80. let 20. století došlo k určitému uvolnění společenského života včetně duchovní oblasti. Zásluhou neutuchající činnosti podzemní církve došlo k obnově pastorační činnosti římskokatolické církve. Z podnětu Petra Piňhy a Tomáše Halíka vznikl projekt desetiletí duchovní obnovy, kterou vyhlásil kardinál František Tomášek 29. listopadu 1987. Celé desetiletí bylo zakončeno rokem milénia smrti sv. Vojtěcha roku 1997.

³ KMEŤ, N. Nezávislé aktivity na Slovensku v letech 1987 – 1989. In BLAŽEK, Petr – PAŽOUT, Jaroslav (ed.). *Dominový efekt. Opoziční hnutí v zemích střední Evropy a pád komunistických režimů v roce 1989*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny, 2013, s. 137.

⁴ Viz BALÍK, S. – HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945 – 1989*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007; ŠEBEK, J. Od Velehradu k Anežce. Fenomén protirežimního charakteru náboženských poutí v Československu. In *Salve. Revue pro teologii a duchovní život*, 2011, č. 1, s. 135 – 148.

⁵ Převzato z letáku vytištěného u příležitosti poutě v rámci roku víry pod ochranou svatého Jana Neumanna 17. června 1989. Vytiskla Stráž, n. p. Plzeň, závod Vimperk, povoleno odborem kultury JéKNV v Českých Budějovicích, č. rozhodnutí 0 33 00109 89. Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, podsírká historie.

Každý rok desetiletí byl věnován určitému tématu dle příkázání biblického Desatera zaštitěného osobou světce či blahoslavené osoby. Tématem roku 1989 se stala víra v moderním světě, zaštitěná světce sv. Janem Neumannem. V polovině června se konala v Českých Budějovicích a Prachaticích celonárodní poutě k počtě sv. Jana Neumanna.⁶

Okresní sbor národní bezpečnosti v Prachaticích dostal na začátku roku 1989 za úkol zajistit klid a pořádek při jednotlivých režimních výročí. K důležitým akcím patřilo také dozorování klidného průběhu pouti k počtě sv. Jana Neumanna v Prachaticích.

O konzervativním pohledu okresního vedení KSČ v Prachaticích svědčí i negativní stanovisko k povolené celonárodní pouti sv. Jana Neumanna v Prachaticích ve dnech 17. – 18. června 1989. Hovoří se o tom, že komunisté si tuto akci nepřejí, neboť se obávají zneužití této akce „protisocialistickými živly“.⁷

Nicméně se nerozhodovalo v Prachaticích, ale minimálně v Českých Budějovicích (ne-li dokonce v Praze, což je z důvodu krajského a národního přesahu akce více než pravděpodobné), takže pouť proběhla v plánovaném termínu. Shodou okolností zasedalo 16. 6. 1989 předsednictvo JKV KSČ. Samozřejmě se akce dostala na program jednání a zachovala se příloha s popisem akce⁸. Soudruhům byl předložen podrobný program akce, stručně zasazený do dobového kontextu. Dále bylo konstatováno, že poutě se zúčastní biskup Liška z Prahy⁹, pozváni byli všichni vikáři z Čech a účast přislíbili i biskupové z Lince (Maxmilian Aichern), Philadelphie (Anthony J. Bevilacqua) a Pasova (Lorenz Hüttner). O pilných přípravách na akci byly krajské elity dále informovány: „K včasnému sjednocení postupu stranických a státních orgánů reagujících na konkrétní potřeby a názorovou situaci v místě nižších stupňů řízení byla 15. února svolána koordinační schůzka, které se mimo jiné zúčastnili zástupci ÚV KSČ, JKV KSČ a církevní tajemník. Další schůzka se konala 11. 3. 1989 i za účasti s. jelínka, ředitele sekretariátu vlády ČSR pro věci církevní.“

K zhodnocení stavu a konkretizaci opatření se konalo jednání 31. 5. za účasti zástupce JKV KSČ s. Černého, církevního tajemníka s. Nápravníka, církevního tajemníka ONV s. Mráze, předsedy ONV Maška, MěNV s. Rypáčka, OS SNB ss. Houšky a Topka, vedoucího tajemníka OV KSČ s. Šůny, tajemníka OV KSČ s. Holáka, předsedy MěV KSČ s. Kňazovického.

⁶ Viz http://cs.wikipedia.org/wiki/Desetiletí_duchovní_obnovy.

⁷ SOkA Prachatice, fond *Komunistická strana Československa – okresní výbor, spisový materiál, sign I/3 – Předsednictvo (byro) OV KSČ v Prachaticích, karton 194*.

⁸ Zasedání předsednictva JKV KSČ dne 16. června 1989, SOA Tb, JKV KSČ, fasc. 287, inv. č. 18, sign. I – ¼, sv. 208. Viz také PETRÁŠ, J. Jižní Čechy v první polovině roku 1989. In MALÝ, I a kol. *Česká společnost a kultura osmdesátých let dvacátého století*. Praha: Národní muzeum, 2015.

⁹ V materiálu však nebyla uvedena další jména zúčastněných: biskup Karel Otčenášek, Ústní nad Labem – Trmice, Karel Jonáš, administrátor královéhradecké diecéze a Josef Kavale, administrátor českobudějovické diecéze. Blíže viz poznámky J. Petráše, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, podsbírka historie.

Vzhledem k předpokládané vyšší účasti než je kapacita kostela, požádala církev o konání bohoslužeb také v prostoru městského parkánu. Okresní stranické a státní orgány rozhodly, že bohoslužebná shromáždění se mohou konat pouze v kostele.

Vikář Štribl se postupně proti tomuto rozhodnutí odvolával až k sekretariátu pro věci církevní, který se obrátil na JČKNV o vyjádření. Odbor vnitřních věcí JČKNV zaslal vikáři Štriblovi odpověď na odvolání s tím, že potvrzuje rozhodnutí ONV v Prachaticích.¹⁰

Jak vidno, stranické a státní orgány měly velice dobré povědomí a informace o tom, co se děje v oficiální církvi. Svědčí o tom i další materiál předsednictva JKV KSČ, který se projednával na schůzi 13. 7. 1989. Na této červencové schůzi¹¹ krajské předsednictvo mimo jiné projednávalo i „Průběžnou informaci o působení opozičních skupin a jejich aktivistů v Jihočeském kraji.“¹² Úvodem se konstatovalo, že v kraji neexistují organizované opoziční skupiny, činnost prováděli pouze jednotlivci, členové či signatáři Charty, VONS, NMS, Klub obrody. Za okres České Budějovice byl jmenován signatář Charty 77 Tvaroch, který měl sice trvalé bydliště v Českých Budějovicích, pobýval ale v Praze. Vedle něj byly v okrese i „bezejmenní“ jednotlivci, ti však nevytvářeli organizované skupiny. Aktivní v tomto směru byli i mladí lidé.¹³

Z okresu Český Krumlov nebyla hlášena žádná organizovaná skupina, dokonce údajně ani žádní aktivisté.¹⁴ Oproti tomu na jindřichohradeckém okrese byli čtyři signatáři Charty 77 – dva místní občané a dva dojíždějící chalupáři s kontakty na Prahu – mezi sebou se však nestýkali. Na Pelhřimovsku byli „podchyceni“ dva chartisté – Litomiský a Roubal. Ostatní „obyvatelé nepřející socialismu zachovávají zdrženlivost, zaměřují se na sledování vývoje u nás i v ostatních socialistických zemích. S uspokojením je přijímán vývoj v PLR a MLR, je hodnocen jako poslední fáze socialismu. M. S. Gorbačov je označován za člověka, který dokázal rozbít ruskou říši“.¹⁵

Pro okres Písek byly zaznamenány dva případy hodné pozorů: jednak to byla částečně na několika místech poškozená prvomájová výzdoba (především třepe-talky) a zjištěné hanlivé nápisy. Pachatel byl zjištěn počátkem července – byl jím patnáctiletý absolvent zvláštní školy, který byl přichycen při malování hákového kříže na jednom z píseckých mostů.¹⁶ Přece jenom ale více starostí píseckým komunistům připravili čtyři signatáři aktivity „Diskusní fórum Písek“, kteří zaslali

¹⁰ Zasedání předsednictva JKV KSČ dne 16. června 1989, SOA Tb, JKV KSČ, fasc. 287, inv. č. 18, sign. I – ¼, sv. 208.

¹¹ Zasedání předsednictva JKV KSČ dne 13. července 1989, SOA Tb, JKV KSČ, fasc. 287, inv. č. 18, sign. I – ¼, sv. 208.

¹² Tamtéž.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Což bylo trochu podivné – viz výše, pozn. č. 21 a 22.

¹⁵ Zasedání předsednictva JKV KSČ dne 13. července 1989, SOA Tb, JKV KSČ, fasc. 287, inv. č. 18, sign. I – ¼, sv. 208.

¹⁶ Tamtéž.

na MěstNV kompletní dokumentaci s žádostí o registraci. „Na základě vyvolaných jednání (i za účasti zástupců výboru pro lidská práva a humanitární otázky) signatáři pochopili malou opodstatněnost své žádosti a ustoupili od ní s tím, že své požadavky uplatní prostřednictvím práce v organizacích NF.“¹⁷ Jiné, socialismu nepřátelské projevy, nebyly na Písecku zaznamenány. Totéž, absence organizovaných skupin opozičního politického zaměření, bylo konstatováno i pro Prachaticko.¹⁸ Na strakonickém okrese byli v polovině roku 1989 evidováni dva chartisté – Holman a Hůlka¹⁹. Prvně jmenovaný byl toho času ve vyšetřovací vazbě²⁰, druhý pak byl vyšetřován údajně za hrubé urážky a útok na veřejného činitele a za bezdůvodné vynechávání pracovních směn. Vedle toho byly hlášeny čtyři individuální případy pokusů o diskreditaci některých „angažovaných občanů“.²¹

Na Táborsku vystupovali aktivně chartisté Zima, Zemanová a Šustrová (ta dojížděla z Prahy na rekreační chalupu do Bechyně). Vedle nich byli v hledáčku státní a národní bezpečnosti představitelka Nezávislého mírového sdružení Šormová a členka Demokratické iniciativy Pánová²². Nicméně bylo konstatováno, že „práce aktivistů MNS a DI je vedena umírněnou cestou bez vyložení nátlakových akcí.“²³

Co se týká krajského rozměru, komunisté si pochvalovali chování církve (římsko-katolické), u níž „není v Jihočeském kraji zřejmá snaha k narušení současných vztahů. Většina duchovních vyjadřuje loajalitu, přijímá současné dění. Při jednotlivých bohoslužbách (kázáních) se nevyjadřují negativně ke zřízení a změnám, které ve společnosti probíhají, ani k „nezávislým iniciativám“.²⁴

Nechybělo holedbání, že poslední protisystémová aktivita „Několik vět“ „narážila v kraji na široký odpor pracujících a je jimi ostře odsuzována. Svědčí o tom

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ V době zasedání předsednictva JKV KSČ se prověřovala informace Svobodné Evropy o tom, že 35 občanů Prachatic, Volar a Vimperka údajně zaslalo 5. 6. 1989 dopis předsedovi vlády ČSSR, který se částečně shodoval s výzvou „Několik vět.“ Tamtéž..

¹⁹ Křestní jména nebyla uvedena.

²⁰ Vylepování samolepek s protisocialistickou tematikou a krádež.

²¹ Ve dvou případech se jednalo o protisocialisticky orientované anonymní dopisy, v jednom o sbírání materiálů dokladujících roky 1968 a 1969 v podniku ČZ a v posledku se jednalo o písemnou výhrůžku organizováním požárů jako odvetu za diskriminaci Charty 77. Zasedání předsednictva JKV KSČ dne 13. července 1989, SOA Tb, JKV KSČ, fasc. 288, inv. č. 18, sign. I – ¼, sv. 209.

²² V době konání tohoto červencového předsednictva byla ve vazbě Renata Pánová (transparent požadující propuštění Václava Havla a politických vězňů, který rozvinula na prvomájovém průvodu v roce 1989). Chartista Jan Zima se angažoval za zastavení trestního stíhání a zaslal již v měsíci květnu dva dopisy s podpisy více jak 100 osob. Jak konstatoval materiál předsednictva JKV KSČ, podpisy „byly získány především v restauracích.“ Zasedání předsednictva JKV KSČ dne 13. července 1989, SOA Tb, JKV KSČ, fasc. 288, inv. č. 18, sign. I – ¼, sv. 209.

²³ Tamtéž.

²⁴ Dále bylo konstatováno, že ačkoliv v kraji probíhala podpisová akce za uvolnění náboženského života v ČSSR, občané ji nevěnovali prakticky žádnou pozornost – například na Strakonicku ji podepsali jen tři lidé. Tamtéž.

řada rezolucí a prohlášení přijímaná nejen stranickými organizacemi, ale i pracovními kolektivy, orgány NV, organizacemi sdruženými v NF.²⁵

Nicméně, vraťme se po této důležité odbočce zpět k námi popisované pouti. Ve dnech 17. – 18. června 1989 se konala v Prachaticích a posléze v Českých Budějovicích celonárodní pouť na počest sv. Jana Neumanna. Součástí této poutě byla též modlitba u hrobu rodičů (Filipa a Anežky Neumannové, rozené Lebischové) sv. Jana Neumanna na prachatickém hřbitově sv. Petra a Pavla. U příležitosti celé této církevní slavnosti se shromáždilo v Prachaticích 3 – 4 000 věřících, hlavní biskupské mše se zúčastnilo asi tisíc osob.²⁶ Pouť měla důstojný charakter a vyzněla jako mohutná manifestace jednoty českého katolického lidu i jeho odhodlání uskutečnit myšlenku desetiletí duchovní obnovy národa. Tato akce ukázala věrnost českých diecézí kardinálu Tomáškoví. Jeden z hostů, filadelfský arcibiskup Anthony Joseph kardinál Bevilacqua, ve svých proslovech, které byly záměrně ze strany komunistické moci nevhodně a zkresleně překládány, podtrhl jednotu katolického světa a solidaritu amerických katolíků s úsilím i utrpením československých věřících. Této pouti se zúčastnilo velké množství uniformovaných i neuniformovaných příslušníků bezpečnostních orgánů, kteří proti věřícím v Prachaticích nezasahovali. Státní orgány připravovaly tuto slavnost několik měsíců. Zakázaly sehrát pod širým nebem divadelní hru o životě sv. Jana Neumanna. Komunistické orgány k odpoutání pozornosti občanů od této slavnosti uspořádaly v okolí jiné akce kulturně-společenského charakteru – lidové veselice, závody automobilových veteránů, myslivecký bál, apod. Školám bylo nařízeno organizovat ve dnech poutě povinné školní výlety.

Při pouti vystoupila skupina mladých lidí s nenáboženskými písněmi, kterou pořadatelé církevní slavnosti přesunuli z důvodu konání církevních obřadů na blízký Parkán. Na náměstí byly amplióny i vlastní televizní okruh, čtyři televizory zobrazovaly vlastní průběh obřadů. Návštěvníci si mohli zakoupit potraviny, zeleninu a ovoce i cukrárenské výrobky. Na chodníku se prodávaly uzeniny. Okolní restaurační zařízení měla prodloužený provoz.

Pořadatelskou a zdravotní službu v počtu 40 osob zajistila římskokatolická církev. Této pouti se zúčastnili i lidé z SRN a Rakouska. Církevní hodnostáři a zahraniční hosté navštívili rodný dům sv. Jana Neumanna, kde byl v té době umístěn domov důchodců.

Během vystoupení církevních elit zazněla i kritika soudobých poměrů. Na tato vyjádření živě reagovali především mladí lidé, kteří hodnocení soudobých nešvarů přijímali s velkými sympatiemi. Silný vliv měly i pasáže věnované výchově v rodině, dětem, působení mládeže v církvi. V proslovech římskokatolických du-

²⁵ Tamtéž. O spontánnosti a upřímnosti těchto aktivit lze samozřejmě s úspěchem pochybovat.

²⁶ V sobotu se v 16 hodin se shromáždilo před kostelem sv. Jakuba v Prachaticích cca 1 000 – 1 100 osob, ze 60% mladých. V 19 hodin zde najdeme cca 2 000 lidí, z 80% šlo o mladé, kteří se vzájemně znali. Nedělních obřadů, které probíhaly uvnitř kostela, se zúčastnilo 3 000 – 3 500 návštěvníků. SOKA Prachatice, *fond Komunistická strana Československa – okresní výbor, spisový materiál, sign I/3 – Předsednictvo (byro) OV KSČ v Prachaticích, karton 195.*

chovných byly vždy samostatné části věnované mladé generaci. Omladina nebyla kritizována, kněží oceňovali její úlohu ve společnosti, aktivní účast na bohoslužbách i v církevním životě.

Součástí poutě se stala podpisová akce na podporu udělení Nobelovy ceny míru pro kardinála Františka Tomáška, který byl odhodlaným bojovníkem za věc církve. Strach režimu vedl k zesílení dohledu nad celou akcí za účasti příslušníků Lidových milicí.²⁷ O této pouti barvitě sděluje své poznatky členka tehdejšího ČSČK a spoluorganizátorka pořadatelů paní Marie Turková: „Pro mne představuje největší zážitek pouť sv. Jana Neumanna ve dnech 17. – 18. června 1989. Do Prachatic přijela spousta mladých lidí, mnozí z nich přišli pěšky. Dostali se tak snáze na pouť, neboť policie zastavovala automobily, nechtěla dopustit, aby mnoho lidí dorazilo na tuto církevní slavnost. Byla zde nádherná atmosféra, lidé se zde chovali vůči sobě slušně a ohleduplně, vzájemně si pomáhali. Vzpomínám si, jak jeden člověk, zřejmě důstojník, snědl párek s houskou a tácek odhodil nikoliv do koše. Já jsem mu řekla: „Pane, prosím Vás, byl byste tak laskav a odhodil ten tácek do koše?“ On mi na to odsekl: „Starejte se o své věci“. Já jsem mu odpověděla: „Jestli jste nemocný a nemůžete se ohnout, ráda Vám pomohu. Ale tady je spousta lidí, někdo by mohl uklouznout a nastal by úraz. Musíme dávat také příklad dětem, že my dospělí umíme udržet pořádek. Já Vám ukážu, kde je koš.“ On se mi omluvil, sehnul se a tácek odhodil do koše. Řekla jsem si, že snad toto prozření tohoto člověka umožnil sv. Jan Neumann. Boží působení zachovalo důstojnost tohoto církevního svátku. Pomáhala jsem se svými kamarádkami roznášet nápoje, pečovala o lidi postižené náhlou zdravotní indispozicí.

Během pouti se konaly bohoslužby pod širým nebem, vše bylo ozvučené, instalovaly se televizní obrazovky, aby účastníci měli dobrý přehled o dění. Atmosféra byla uvolněná, byl zřejmý blízký konec režimu, i když zde stálo mnoho příslušníků tajné policie.

Já jsem jednomu člověku, který pořád stál s kamerou, nabízela, že ho pustím blíže. On mi neodpověděl, mlčel. Posléze jsem pochopila, že šlo o jednoho z příslušníků Státní bezpečnosti. Vše proběhlo v klidu a míru, během pouti nedošlo k žádným výtržnostem. Jsem hrdá na to, že jsme coby římští katolíci soudruhům ukázali, že jsme slušní lidé, kteří pečují o blaho svých spoluobčanů, vytrvávají ve své víře, nenechají se zastrašit a vyprovokovat.“²⁸

V demokratické společnosti po roce 1989 mohl být uhrazen i dluh prachatickému rodákovi, americkému misionáři sv. Janu Neumannovi.

Původcem myšlenky vytvořit pamětní desku sv. Janu Neumannovi se stal František Soumar z Prachatic. Ten na vlastní náklady pořídil pamětní desku s česko-německým nápisem. Za účasti českobudějovického biskupa Msgra Miloslava Vlka, delegace Národního svazu českých katolíků v USA s předsedou V. Hyvnarem a čestným předsedou, biskupem D. Kučerou (rodákem z jihočeských My-

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Archiv autora. Rozhovor Františka s Marií Turkovou dne 5. října 2016.

dlovar) byla odhalena tato pamětní deska sv. Jana Neumanna na jeho rodném domě dne 24. dubna 1990. Hyvnar měl v rodném Neumannově domě přednášku o životě tohoto svěťce. Poté zazněl chorál sboru Česká píseň. V průčelí domu vlály československá a americká vlajka, stavení bylo vyzdobeno obrazem sv. Jana Neumanna s kyticemi žlutých narcisů. Delegace předtím byla přivítána prachatickými věřícími v chrámu sv. Jakuba a poté byla přijata v obřadní síni předsedou Městského národního výboru Prachatic Zdeňkem Černým. Slavnosti se zúčastnily řeholní sestry sv. Karla Boromejského v čele s generální představenou Inviolatou Krupkovou.²⁹

V ryze demokratickém duchu se nesly i tradiční Husovy oslavy v Husinci. Tuto slavnost pořádala komise pro Husovy oslavy společně s Občanským fórem. Tyto oslavy začaly v 19 hodin 5. července 1990 v kulturním domě v Husinci komponovaným pásmem o Mistru Janu Husovi, které připravil a moderoval Dr. Košťál, za hudebního doprovodu mužského pěveckého sboru Československé církve bratrské z Prahy se sbormistrem Ing. Touškem. V devět hodin večer prošel Husincem k Husovu rodnému domku lampionový průvod, účastníci položili květiny k pomníku Mistra Jana Husa. Pietní vzpomínku proslovil Dr. Košťál, poté zazpíval pěvecký sbor Přátelství z Prachatic se sbormistrem Svobodou. V okolí Husince ve 22 hodin byla zapálena hranice a poté pořadatelé připravili ohňostroj. Jednu hodinu před půlnocí se v Husově domku konal koncert mužského pěveckého sboru církve bratrské.

V pátek 6. července 1990 v 9 hodin zazpíval u Husova památníku mužský pěvecký sbor Československé církve husitské z Prahy za vedení sbormistra Touška. O pět minut později začala v Husinci na náměstí ekumenická bohoslužba, kterou celebroidali bratři Josef Hromádka, Semilský a Kubový. V 10 hodin zazněl husitský chorál „Ktož jsú boží bojovníci“ v podání mužského pěveckého sboru bratrské církve. Pět minut po desáté hodině přečetl známý herec Josef Kemr jednu kapitolu Písma svatého. Slavnost poté hudebně doprovodil pěvecký sbor Přátelství se sbormistrem Svobodou. Následovalo zhodnocení života a díla Mistra Jana Husa a jeho významu v dějinách docentkou Nechutovou z Katedry dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

S krátkým proslovem vystoupil předseda české vlády Petr Pithart, který taktéž zhodnotil význam studia o Husově životě a díle při upevňování demokratické společnosti v naší republice.

Ve 12.30 h se uskutečnil na husineckém náměstí koncert dechových souborů Babouků a Lesanky. Od jedné hodiny odpolední probíhal bohatý program na husineckém Ostrovci, mimo jiné zde účinkovali Karel Černoch, Vladimír Mišík a Čundrground, Pavel Bobek, Svatopluk Karásek, Bohdan Mikolášek, Michal

²⁹ STARÝ, V. *Prachatice a Jan Neumann*. Prachatic : Městský úřad Prachatic, 1997, s. 193 – 194.

Prokop a Framus Five. Dále zde vystoupil Jaroslav Hutka, na úplný závěr Jam session. V průběhu programu, který moderoval Tomáš Sláma z Československého rozhlasu, vystoupila též v dobových kostýmech s ukázkou soubojů husitskými zbraněmi skupina historického šermu.

Po celou dobu slavností byl trvale přístupný Památník Mistra Jana Husa, v prostorách husineckého místního národního výboru si návštěvníci mohli prohlédnout výstavu obrazů husineckého rodáka, malíře Josefa Krejse.³⁰

Pamětní kniha Husince o slavnostech referovala takto: „Letošní Husovy oslavy [roku 1990 – pozn. F. K.] měly zcela jiný ráz než v minulosti. Již při přípravě bylo jasné stanoveno, že se upouští od tzv. mírových oslav, a že se Husinec vrací k původním tradičním Husovým oslavám... Husovy oslavy zahájila malá výstavka z díla husineckého rodáka, malíře a grafika Josefa Krejse... Pietní vzpomínková slavnost k uctění památky M. J. Husa byla uspořádána ve čtvrtek 5. 7. 1990 od 19 hodin v sále kulturního domu. V komponovaném pásmu o Husovi vystoupil mužský pěvecký sbor Církve bratrské z Prahy pod vedením sbormistra Ing. Bohumíra Touška. Osobnost Husa zhodnotil PhDr. Miloslav Košťál. V 21 hodin večer za hustého deště vyšel ze Zářek lampionový průvod. Při zastávce u pomníku M. J. Husa na náměstí položil p. Tesárek a Klesner věnec ozdobený trikolorou. Potom se průvod odebral k Památníku, kde po dozpívání písně Znáš onu zem (sbor Přátelství) a dvou písní mužského pěveckého sboru církve bratrské vystoupil zasloužilý umělec Josef Vinklář. Četl z dopisu Mistra Jana před smrtí. Slavnostní projev přednesl PhDr. Mil. Košťál. Na závěr byla oběma sbory společně zazpívána píseň Hranice vzplála. Na návrší vzplál oheň a vojáci prachatické posádky odpálili ohňostroj. Celý večerní pořad sledovalo na tisíc shromážděných lidí bez ohledu na hustý déšť. Noční koncert – mužský pěvecký sbor a strunné duo- musel být pro nepříznivé počasí přeložen do modlitebny církve bratrské. Koncert vyslechlo asi 180 návštěvníků.

Hlavní oslava se uskutečnila v pátek 6. července 1990 na náměstí. Oslavu zahájil moderátor Jiří Hagara. Po zazpívání úvodní písně proběhla na tribuně ekumenická bohoslužba za účasti zástupců Církve bratrské a Československé husitské. Bohoslužbu řídil PhDr. Josef Hromádka. Po chorálu Ktož sú boží bojovníci zahájila hlavní oslavu svým projevem doc. dr. J. Nechutová z Brna (přehodnotila osobnost M. J. Husa). Poté vystoupil se zajímavým projevem předseda vlády ČR JUDr. Petr Pithart. V delegaci byli kromě něho ještě ministryně obchodu Vlasta Štěpová, ministr životního prostředí Bedřich Moldán, poslanec ČNR K. Pecháček, zástupci okresu, kraje a další hosté. Závěrem slavnosti zazněla hymna ČSFR, zazpívána oběma sbory a ostatními účastníky slavnosti.

Během poledne se na náměstí střídaly dechové hudby Lesanka a Babouci. Odpolední pořad se přenesl na Ostrovec, kde v pestrém sledu účinkovali přední zpěváci, skupiny hudební i historického šermu. Večer se konala taneční zábava v sále kulturního domu. Po celý den byly v provozu stánky pouze s občerstvením,

³⁰ Hraniciář, r. 35, č. 27, *Husovy oslavy* 5. – 6. 7. 1990, s. 1; č. 28 – 29, *Příklad osobní zodpovědnosti za pravdu*, s. 1.

navíc na Ostrovci pro děti 8 atrakcí. Je škoda, že letošní oslavy byly provázeny takovou nepřízní počasí, i když účast na nich byla poměrně pěkná – kolem 3 – 4 tisíc lidí.“³¹

Dne 25. srpna 1990 byla vysvěcena kaple Panny Marie u Stožecké skály česko-budějovickým biskupem Miloslavem Vlkem za hojné účasti českých i bavorských poutníků.³²

³¹ Viz *Pamětní kniha města Husince z let 1982 – 1994*, s. 247 – 249; citováno dle VANČURA, M. *Husinec*. Vimperk 2010, s 334 – 335.

³² Tamtéž, č. 33, *Svěcení kaple Panny Marie u Stožecké skály 25. srpna 1990*, s. 1; č. 36, *Obnovení mariánských poutí*, s. 1. Zachování a obnova stožecké kaple byla dána osobní iniciativou pracovníka odboru kultury ONV Prachatice Jana Kocourka, který zachránil v letech 1986 – 1988 tento svatostánek před úplným zničením.

SCHICKSAL DER NESTORIANERN

MOLNÁR János

The Fate of the Nestorians

The presented study points to the fate of the Assyrian Church of the East, also known as the Nestorians, which originated outside Europe and up to the present, it has its faithful in various states all over the world. It already originated in Ancient Mesopotamia, where the Gospel expanded very quickly. In this study, the author describes various events associated with the spreading of this church to specific parts of the world from its origins to the present day. Nestorianism spread eastward to the east coast of China from the direction of the Patriarchate of Antioch. This teaching was also extended to Syria and Persia and reached the territory of today's Mongolia and Korea. Up to the present day, the teaching has had an impact on the Assyrian Church in Iraq, Iran and India, and a large community living in the United States.

Key words: Nestorianism, Assyrian Church of the East, persecution, Iraq, Iran, Persia, Christianity.

Die Kirche Jesu hat von Anfang an in der Fremde, in fremder Umgebung gelebt und gewirkt. So ist es auch heute in einer sich globalisierenden Welt, welche jegliche Ökonomie und Kultur vereinheitlichen will. In der grössten Gefahr stehen hierbei die Minderheiten. In dieser Welt von 6 Milliarden Menschen ist die Christenheit auch eine Minderheit.

Wir leben sogar in der Gefahr, dass die Kirche auch dort in die Fremde gerät, wo sie bisher zu Hause war. Die *Frage* stellt sich, *wie kann die Kirche in der Fremde leben?*

Zum Beispiel möchte ich *das Schicksal* einer christlichen Kirche vor Augen führen, welche eine nicht europäische ist, die aber *von Anfang an in der Fremde gelebt* hat, *nie war sie staatliche* oder herrschende Kirche. Deshalb mag ihre Geschichte für uns lehrreich sein.

Diese Kirche ist die *Apostolische Kirche des Ostens*, die wir in Europa auch Nestorianer nennen.

Ihre Wiege stand im alten Mesopotamien, wohin das Evangelium direkt nach dem ersten Pfingstfest gelangte und nach Apostelgeschichte 2,9 *der Petruspredigt*, die auch Parther, Meder, Elamiter und jene die in Mesopotamien lebten hörten und das Evangelium dann in ihre Heimat brachten.

Mesopotamien war auch für die Dimension des römischen Weltreiches ein *weitgelegener* Aussenposten, wohin noch nicht einmal die Kohorten gelangten. Bis 226 gehörte Mesopotamien zum Partherreich, wo die jüdisch-christliche Kultur *in einer vollkommen fremden Umgebung* lebte. Die Christenheit hat *dennoch hier eine Heimat gefunden* und aus den Quellen wissen wir, dass in diesem Gebiet, schon im 2. und 3. Jahrhundert christliche Gemeinden existierten, die *verwal-*

tungsmässig wie alle Gemeinden östlich Jerusalems unter den *kirchlichen Herrschaftsbereich Antiochiens* gehörten. In der Wende vom 3. zum 4. Jahrhundert begann in diesem Bereich *Mar Papa* die Kirche, noch immer unter Antiochien, zu organisieren. In der Organisation spielte der Bischof von Seleukia-Ktesiphon, *Aggai* auch eine besondere Rolle, der sich „um die Seelsorge Mesopotamiens, Persiens und anderer östlicher Kirchen sorgte“¹

Hierher gelangte *nicht nur das Christentum* in der christlichen Frühzeit, sondern *auch die Christenverfolgung*. Im Reich der Parther, das bis 226 dauerte, waren noch keine Verfolgungen, doch im folgenden Reich der Sassaniden sehr wohl, hauptsächlich zwischen 340 und 379 unter Shahpukr II. (309-379). Unter seiner Herrschaft kam es zu *ausgesprochenen* Christenverfolgungen. In dieser Zeit *flüchteten* von dort sehr viele Christen, meistens *in östliche Richtung*, wo sie sich ein ruhigeres Leben erhofften. Diese siedelten sich weit im Osten an und verbreiteten dort das Evangelium. Aus dem Gesichtspunkt der Verfolgungen *verbesserte sich die Lage* erst mit dem Anfang des 5. Jahrhunderts. Zu dieser Zeit kam es auch zur *wahren Organisation* der Kirche. In 410 hielt man in Seleukia-Ktesiphon die sogenannte „*Synode der 40 Bischöfe*“ ab, auf welcher der Stadtbischof in den Rang eines Erzbischofs erhoben wurde. Auf der Synode von Markbata (424), wurde die *Trennung von Antiochien* ausgerufen und die selbstständige persische Kirche gegründet. Auf der 486 *abgehaltenen Synode* übernahm das Haupt dieser Kirche den Titel eines „*katolikos und patriarchos des Ostens*“, die Kirche aber wurde seitdem die „*orientalische apostolische Kirche*“ genannt.

In den östlichen Bereich gelangte *nicht nur die Christenheit* sondern auch *die Wissenschaft* und die Kultur. In Edessa, und in Nisibis (arabisch Rāḥā oder Nisibīn) war schon im 5. und 6. Jahrhundert eine Theologie auf hohem Niveau, welche eigentlich ein *Zweig Antiochiens* war, denn alle denkenden Theologen, deren Sicht nicht mit Byzanz übereinstimmte, flüchteten hierher. Die offizielle Religion des Staates war der Zoroastrianismus, aber die persischen Herrscher nahmen die geflüchteten Christen gerne auf, weil sie in ihnen *gleichgesonnene* Feinde von Byzanz sahen. Für sie richteten sie sogar Schulen ein und unterstützten sie, so wie im schon erwähnten *Edessa, Nisibis* und *Gundishapur*. Die Perser wussten sehr gut, „*dass der Feind meines Feindes, mein Freund ist*“.

Ihre Hauptaufgabe sah die apostolische Kirche darin, die Christenheit nach Osten *auszubreiten*. Darin war sie sehr fleissig und erreichte missionarisch *China* und *Indien*, bis an die *Malabarküste*, welche an der Südwestküste der indischen Halbinsel liegt.²

Für die Mission waren die unter Shahpukr II, wie schon oben erwähnt, vertriebenen und verfolgten Christen eine große Hilfe. Diese Kirche hat eine *gewaltige Missionstätigkeit* gezeitigt (zwischen dem 5. und 7. Jahrhundert), im Gegensatz dazu, dass sie niemals herrschende, sondern immer *nur tolerierte Minderheiten-*

¹ Qanawāti, D.

² Darüber ausführlich STROTHMANN, R. Heutiges Christentum und Schicksal der Assyryer. In ZKG 55, 1936, S. 31 – 32.

kirche war. Es ist wahr, dass in dieser Zeit eine ruhige und verfolgungsfreie Zeit war.

Aber die Situation wurde bald wieder schlechter und sollte so bleiben. Unter dem Katolikos *Ishoja* (Geschenk Jesu) von 628-644, im Jahre 637 zerschlugen die mohammedanischen Araber das persische Reich, in Folge, die dort lebenden Christen, unter das Kalifat kamen. In der ersten Welle *litten* die Christen sehr unter dem gnadenlosen Einbruch der Araber, die *in jedem Bewohner des Sasanidenreiches einen Feind sahen*; nicht nur unter den Zoroastrianern, sondern auch unter den Christen. Es ist wahr, dass auch die Christen die Regierung schützten, so zum Beispiel das *Fürstentum der arabischen Lahmiden*, welcher ein Pufferstaat war und verteidigt das Sasanidenreich gegen die Araber der arabischen Halbinsel.

Die Mohammedaner haben *immer* in einer aggressiven Art und Weise den *Dschihad* geführt, welchen wir in Europa „Heiligen Krieg“ nennen, aber die Urbedeutung des Dschihad ist „Bemühung“ oder „das Streben“. So wurde es von Mohamed als Gottes Weg erkannt, mit welcher er auf der damaligen arabischen Halbinsel, *seine Religion verbreitete*. Aus dieser „Bemühung“ resultierte die *gewaltige Expansion der Araber* im 7. und 8. Jahrhundert, welche die arabische Herrschaft von China bis zu den Pyrenäen ausweiteten.

Die Nachkommen Mohammeds führten dies weiter unter drei Begriffen: *islam-dschizja-szaif*.

Entweder *die betroffene Bevölkerung* nimmt den Islam an, oder erkenne die Herrschaft der Mohammedaner an, was an der dsizja, dem Steuerzahlen der Nichtmohammedaner deutlich wurde. Wenn die aufgerufene *Region, sei es ein Staat oder eine Gemeinschaft nicht bereit war* den Islam zu übernehmen oder zu zahlen, kam das *szaif*, das Schwert, welches Krieg bedeutete. Der Krieg war *immer ungemütlich*, weil danach lange Zeit auf die Konsolidierung gewartet werden musste.

Im Leben der unter die Herrschaft der Mohammedaner gefallenen Christen, musste immer *eine lange Zeit* vergehen, bis die Situation *sich besserte* und die siegenden Mohammedaner sich *so verhielten*, dass sie die Religionen des Buches tolerieren zu können glaubten. Dazu gehörten auch die Christen.

Jahrzehnte gingen ins Land bis auch für die Christen diese Toleranz begann. Das geschah vollends unter dem *Kalifat der Abasiden*, die im Jahre 750 an die Macht gelangten. Damals wollten die Sieger nicht nur herrschen, sondern begannen sich auch *für die Kultur zu interessieren*. Das *offenbarte sich* an den Übersetzungen der hellenistischen Kulturzeugnissen, die ins arabische übersetzt wurden und so für die Nachwelt gerettet wurden. Diese wurden noch weiter vollendet und dann an die mittelalterliche lateinische Kultur weitergegeben. Die Übersetzungen wurden meistens von Christen versehen, die weitaus gebildeter waren als die Sieger der arabischen Halbinsel. Sie beherrschten das Griechische, bei aramäischer Muttersprache, die in der Nähe zum Arabischen steht und womit sie leichter die Sprache der Herrschenden *lernten*.

Für die mittelalterliche Kulturentwicklung der Araber, spielten die unterdrückten Christen eine herausragende Rolle. In dieser Zeit verbesserte sich auch die Situation der Christen und sie konnten ihre Religion freier ausüben. Den

Freitag der Mohammedaner mussten sie einhalten, aber sie feierten auch ihren Sonntag.

Jede Änderung die sich ergab, führte dazu, die Christen zu pressen und zu verfolgen. So zum Beispiel *die Kreuzzüge*, die den östlichen Christen sehr geschadet haben. Als die Kreuzritter 1098 Antiochia einnahmen, wurde der Patriarch Johannes der 4. vertrieben und durch Bernhard ersetzt. Danach hat sich das Patriarchat von Antiochia niemals mehr erneuert, denn nach dem *Wegzug der Kreuzritter 1268*, wurde Damaskus zum Sitz des Patriarchats.³

Die Mohammedaner schrieben sogar den *Mongolensturm* auf die Schuldliste der Christen. Es ist wahr, als 1258 die Scharen Timur Lenks Bagdad einnahmen und vernichteten, kam es ihnen noch nicht in den Sinn; erst nach 30 Jahren, als *Dsabhala der 3.* (1282-1317) Patriarch der nestorianischen Kirche wurde, welcher aus Kuoscheng stammte und mongolischen Ursprungs war und Mönch eines Klosters in der Nähe von Peking war. Damals begann man festzustellen, dass *die Christen die Mongolen ins Land gerufen hätten*, denn sie hätten doch mit ihnen Verbindung. (es gibt nichts Neues unter der Sonne sagt der Prediger, wie wir an den Beispielen des Hereinrufens der Russen in die Tchechoslowakei 1968 und 1990 Sadams in Kuwait sehen können)

Diese Feststellung hatte *verheerende* Folgen: Die herrschenden Mohammedaner erfanden, um die Minderheiten besser beherrschen zu können, die Einrichtung des *Millet*. *Millet* bedeutet Nation. Jede Nation hatte ein führendes Haupt, das alleine für sie sprechen durfte, dessen Wahl von der Herrschaft aber beeinflusst oder bestimmt wurde. Die Herrschaft entschied so, dass auch die nestorianische Kirche ein *Millet* wurde, dessen Haupt, also der Patriarch, immer aus der Simeonfamilie stammen soll. Die Kirche die immer übernational war, *degradierte zur ethnischen Untergruppe*. Daraus folgte *große Not*, wozu auch viele Streitigkeiten innerhalb der Kirche gehörten, welche *1553 dazu führten, dass die Chaldäer ein eigenes chaldäisches Patriarchat abgespalteten und gründeten*, welches sich mit Rom vereinigte. Von der Nestorianischen Kirche blieben *so nur die assyrischen Gemeinden*.

Unter den Mohammedanern erlebten die Christen *ein schreckliches Schicksal*. Ihre Leiter wurden *oft gedemütigt*, wie zum Beispiel *Job*, der Patriarch von Antiochien (813), der vom Kalifen Mutasim dazu *gezwungen wurde*, am Kriegszug gegen Byzanz teilzunehmen um in griechischer Sprache die Heere von Byzanz davon zu überzeugen, nicht gegen die Mohammedaner zu kämpfen. Es war *vergeblich*, dass der Islam verkündigte, dass *die Christenheit zur „Buchreligion“ gehört* und sie zu tolerieren sei, denn der Islam blieb immer eine aggressive Religion; *für ihn ist der einzig wahre Glaube der Islam* und deshalb ist jede andere Religion sein Feind.

Die apostolische Kirche des Ostens hatte am *Anfang des 13. Jahrhunderts* noch *25 Provinzen*, mit einem Metropolit an der Spitze, sowie *mehrere hundert Bischöfe*. Im großen mohammedanischen Meer *gingen hier schneller, dort langsamer*, die Christen zurück und ihre Zahl sinkt bis heute. Der christliche Mensch ist

³ GIBB, H.A.R. *The Damascus Chronicle of Crusades*. London 1932, S. 111.

Augenzeuge einer langandauernden Beerdigung. Die Äcker, der Lebensraum, die Wirtschafts- und Kulturzentren Mesopotamiens gingen Stück um Stück in die Hände der Mohammedaner über.

Die Christen wurden in die *steinig-gebirgigen Randgebiete* in die Einsamkeit, der schwer erreichbaren Wüste gedrängt. Das sind die nordöstlichen nackten Felsgebiete Mesopotamiens. Dorthin wohin das lebensspendende Wasser von Euphrat und Tigris nie gelangt.

Aber das war noch nicht genug, denn im Lauf der Geschichte war das Leben der Christen ein Spiel auf Leben und Tod. Während des 1. Weltkrieges brachten die Engländer die assyrischen Nestorianer dazu, die damals noch eine bedeutende politische Rolle spielten, gegen das osmanische Reich sich zu erheben. Die Folge davon war, dass die Türken die mohammedanischen Kurden anstachelten, Gebiete für sich zu erobern. Die mohammedanischen Kurden brachten viele nestorianische Christen um, um dieses Ziel zu erreichen. Im Norden blieb kaum ein assyrisches Dorf. Wenn es ihnen möglich war flüchteten die nestorianischen Christen in mohammedanische Städte oder gar über das Meer. Auch der Sitz des nestorianischen Patriarchats wurde nach Chicago verlegt. Die Nestorianer blieben nur in einigen Dörfern auf der schwer erreichbaren Grenze des Irak zum Iran zurück. Aber selbst das war für die mohammedanische Macht nicht genug: Saddam Hussein hat 1983 auch diese letzten nestorianischen Dörfer liquidiert, weil diese während des achtjährigen Krieges zwischen Irak und Iran zum Kriegsgebiet wurden. Die Bevölkerung wurde verpflanzt, man gab ihr Entschädigung doch die 1500 oder 1600 Jahre alten Kirchen wurden dem Erdboden gleichgemacht. Nun sind sie nirgendwo mehr zu Hause, überall leben sie unter Mohammedanern. Nach Beendigung des achtjährigen Krieges zwischen Iran und Irak erlaubte die Herrschaft den assyrischen Nestorianern bei Zahlung von 300 USD, dass sie einen Tag ihre zerstörten Dörfer sehen konnten um ihren Tränen freien Lauf zu lassen.

Die Zahl der Nestorianer im Irak beträgt zwischen 70 000 und 100 000; im Iran 7000 – 8000, in Amerika etwa 20 000 – 30 000. Sie sind nun sehr wenige geworden, aber sie sind immer noch da! Sie pflegen ihre althergebrachte Kultur und ihren Glauben, zum Feiern und zum Entspannen nutzen sie alte Klöster, die nun leer stehen. Noch von der anderen Seite des Meeres kommen sie zurück. In einer Mönchszelle drängt sich eine große Familie um ein paar Tage ohne Mohammedaner leben zu können.

Das dargestellte Beispiel ist ein christliches Schicksal in einer fremden Welt. Diese Fremde soll nicht ausgezeichnet mohamedanischer Welt sein.

Literatur

Abú Músá al-Haríri: *Qiss wa nabí (A pap és a próféta)*. Bejrút 1985.

ASSEMBANI, J. De Syris nestorianis. Roma 1728. „Bibliotheca Orientalis“, III.- 2.

ASSEMBANI, J. De Catholicis seu Patriarchis Chaldeorum et Nestonianorum. Commentarius historico-chronologicus. Roma 1775.

- BORRMANN, M. *Jésus et les musulmans d'aujourd'hui*. Paris 1996.
- BRETSCHNEIDER, H. *Christentum und Islam: Aporien und Perspektive. Bulletin der Europäischen Gesellschaft für katholische Theologie*. Tübingen, Heft 2. 1993, p. 181 – 199.
- CASPAR, R. *Pour un regard chrétien sur l'Islam*. Paris 1990.
- DUSSAND, R. *Les Arabes en Syrie avant l'Islam*. Paris 1935.
- GODDHARD, H. *Muslim Perceptions of Christianity*. London 1996.
- GORDILLIO, M. *Compendium Theologiae Orientalis*. Roma 1950. De Ecclesia Nestoriana.
- HANAFI, H. *Religious Dialogue and Revolution: Essays on Judaism, Christianity and Islam*. Cairo 1977.
- KROPÁČEK, L. „Islám očima křesťanské teologie“. In *Souvislosti*, 3-4/33-34/1997, p. 115 – 126.
- KROPÁČEK, L. „Rané křesťanství a vznik islámu“. In *Teologické texty*, 1999/4, p. 110 – 112.
- KROPÁČEK, L. *Islám a Západ. Historická paměť a současná krize*. Praha 2002.
- KÜNG, H. – ESS, J. van. *Křesťanství a islám*. Praha 1998.
- LANGLOTZ, S. *Wurde Jesus am Kreuz gestorben? Manuskript eines Vortrages*. www.naqschbandi.de
- LABOURT, J. *Le Christianisme dans l'empire perse sous la dynastie sassanide*. Paris 1994.
- LADOMERSZKY, N. *Theologia Orientalis*. Roma 1950. De Ecclesia Nestoriana.
- LASSUS, J. *Sanctuaires chrétiens de Syrie*. Paris 1949.
- LÜLING, G. Ein neues Paradigma für die Entstehung des Islam und seine Konsequenzen für ein neues Paradigma der Geschichte Israels. In *Sprache und Archaisches Denken; Neun Aufsätze zur Geistes- und Religionsgeschichte*. Erlangen : Verlagsbuchhandlung Hannelore Lüling, 1985.
- LÜLING, G. *Die einzigartige Perle des Suwaïd b. Abi Khalil al-Yaskuri. 2.Teil. Ueber die eindeutige Christlichkeit dieses in vorislamischen Heidenzeit hochgerühmten Gedichtes*. Erlangen, Lüling 1973.
- LÜLING, G. *A challenge to Islam for reformation: the rediscovery and reliable reconstruction of a comprehensive pre-Islamic Christian hymnal hidden in the Koran under earliest Islamic reinterpretations*. New Delhi : Motilal Banarsidass Publishers 2003. (580 Seiten, lieferbar per Seepost). (*Über den Ur-Koran*, englische Ausgabe)
- LÜLING, G. *Der christliche Kult an der vorislamischen Kaaba als Problem der Islamwissenschaft und christlichen Theologie*. 2.Aufl. 1992. Erlangen, Lüling 1977.
- LÜLING, G. *Über den Urkoran. Ansätze zur Rekonstruktion vorislamischer christlicher Strophenlieder im Koran*. 3. Korr. Aufl. Erlangen, Lüling 1992.
- MÖHLER J.A. Über das Verhältniss des Islam zum Evangelium. In *Dr. J.A. Möhlers gesammelte Schriften und Aufsätze*. Hrsg. Von J.J.I. Dollinger. 1. Bd. Regensburg 1839.
- NAUF, F. *Les Arabes chrétiens de Mésopotamie et de Syrie*. „Cahiers de la Société Asiatique“. Paris 1933.
- PARET, R. *Der Koran. Mokkentar und Konkordanz*. 2. Aufl. Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz, Kohlhammer 1977.
- SCHIRRMACHER, Ch. *Das Barnabasevangelium. – Wahres Evangelium oder Mittelealterliche Fälschung?*
- SCHOEPS, H.J. *Theologie und Geschichte des Judentums*. Tübingen 1949.
- Striving Together in Dialogue. A Muslim-Christian Call to Reflection and Action*. World Council of Churches, 2001.
- TIMKÓ, I. *Keleti kereszténység, keleti egyházak*. Budapest : Szt.István Társulat, 1971.
- TISSERANT, E. Nestorienne (Église). In *Dictionnaire de la Théologie, Catholique*. XI., (1931), 157 – 323.
- ZINKER, H. *Christentum und Islam*. Düsseldorf : Pathmos Verlag, 1992.

Osud nestoriánov

Predložená štúdia poukazuje na osud Asýrskej východnej cirkvi, známej aj ako nestoriáni, ktorá vznikla mimo Európy a dodnes má svojich veriacich v rôznych štátoch sveta. Jej počiatky sú známe už v starovekej Mezopotámii, kde sa evanjelium rozšírilo veľmi rýchlo. V tejto štúdii autor opisuje jednotlivé udalosti späté so šírením tejto cirkvi v jednotlivých kútoch sveta od jej počiatku až do dnešnej doby. Smerom od patriarchátu v Antiochii sa nestoriánstvo šírilo východným smerom až na východné pobrežie Číny. Toto učenie bolo rozšírené aj v Sýrii a Perzii a dostalo sa až na územie dnešného Mongolska a Kórey. Dodnes má toto učenie vplyv v asýrskej cirkvi v Iraku, Iráne a Indii a nemalá komunita žije aj v Spojených štátoch amerických.

PARADOXY RUSKÉHO POREVOLUČNÉHO VÝVOJA. ŽIDIA A EURÁZIJSKÉ HNUTIE

Ján ŠAFIN

Paradoxes of Russian after-revolutionary development. The Jews and Euroasian movement

The Euroasian movement generated in 1920-1921 by the Russian emigration belonged to the most interesting and autonomous streams of thinking in the period of after revolutionary years. In 1921 it was strongly highlighted by its programme almanac „Ischod k Vostoku. Predčuvstvija i sveršenija. Utverždenije jevrazijcev“. The almanac contained ten articles written by the economist P.N. Savickij(1895-1965), scholar of the fine art P.P. Suvčinskij(1892-1985), philosopher and future theologist G.V. Florovskij (1893-1979) and well-known linguist N.S. Trubeckoj (1890-1938), who headed the new movement in the Russian emigration, Eurasianism. The movement was declared by the almanac. The movement called on the educated social Russian segment to reassess its traditional philosophy of life, its ideology and the focus on worldview. The submitted paper deals with the above mentioned movement and its development.

Key words: Eurasianism, Jews, Russian emigration, Russia, Ideology.

Medzi najzaujímavejšie a samobytné prúdy ruského myslenia porevolučných rokov patrí eurázijstvo či eurázijské hnutie, ktoré sa sformovalo v r. 1920 – 1921 medzi ruskou emigráciou a ktoré práve v r. 1921 dalo o sebe silno vedieť svojim programovým zborníkom „Ischod k Vostoku. Predčuvstvija i sveršenija. Utverždenije jevrazijcev“. Zborník obsahoval desať statí štyroch autorov: ekonóma P. N. Savického (1895 – 1965), kunsthistorika P. P. Suvčinského (1892 – 1985), filozofa a budúceho teológa G. V. Florovského (1893 – 1979) a známeho lingvistu N. S. Trubeckého (1890 – 1938), ktorí sa tak postavili do čela zborníkom vyhláseného nového hnutia v ruskej emigrácii, nazvaného eurázijstvo.

Toto hnutie vyzvalo vzdelanú ruskú vrstvu, aby prehodnotila svoje tradičné pohľady svet, svoju ideológiu, zameranie svojho svetového názoru. Týmto môže byť do istej miery porovnané s dvanásť rokov skôr objavujúcim sa zborníkom „Viechy“ (Mílniky).¹ Autori „Mílnikov“ sa taktiež pokúšali svojou naliehavou výzvou presvedčiť ruskú inteligenciu o tom, že cesta, ktorou prešlo niekoľko jeho generácií, vedie do slepej uličky. No týmto sa v podstate zhoda oboch zborníkov, ktoré patria k nesporne najzaujímavejším a najdôležitejším pamätníkom ruskej histórie, idey v 20. storočí, vyčerpáva. „Mílniky“ sa objavili akoby v poslednej minúte, krátko pred ruskou katastrofou, ktorú – ako možnosť či alternatívu – autori „Mílnikov“ predvídali a ktorú sa pokúšali odvrátiť svojou neľútostnou kritikou tradičného svetonáhľadu inteligencie. Zatiaľ čo zakladatelia eurázijského hnutia boli, naopak, svedkami katastrofy – pripomeňme, že medzi živými sú v tej dobe

¹ VECHI. *Sbornik statej o russkoj inteligencii* (2. vydanie). Moskva 1909.

ešte aj autori „**Mifníkov**“ – z ktorej sa pokúšali vyderivovať určité presné a predovšetkým poučné závery. Závery, vyvolávajúce v ruskej spoločnosti búrku znepokojení, ktorú plne môžeme porovnať s vášnivou polemikou okolo základných téz zborníka „**Vechi**“. Na rozdiel od drvivej väčšiny porazených a k úteku donútených protivníkov bolševikov, eurázijci sa v ruskej Apokalypse, ako vravel Vasilij Rozanov, pokúšali nájsť aj pozitívne stránky. Táto Apokalypsa, podľa ich názoru, ukázala krehkosť a vyumelkovanosť peterburgského štátneho a kultúrneho modelu a ukázala, že ruská cesta rozvinutia bola od samotného začiatku Petrovho experimentu vlastne slepou uličkou...

Revolúcia v r. 1917 a ňou vyvolaná krvavá a dlhá občianska vojna zo začiatku nevedli k znovuzrodeniu starej polemiky medzi kritikmi a apologétmi Západu. Vtedy sa fronty sformovali úplne inak. Ani „červených“, ani „bielych“ vo všeobecnosti nebolo možné nazvať protivníkmi západnej kultúry ako takej. Obe strany sa nechávali inšpirovať západnými ideami – v jednom prípade marxizmom, v druhom – nacionalizmom. V podstate to bol vnútrozápadný spor na ruskej pôde. Až eurázijci s ich ostrými útokmi proti celej západnej kultúre postavili nové akcenty vo vnútoruskom spore. Avšak naozaj tieto idey eurázijcov vychádzali od slavjanofilov alebo panslavistov, ako predpokladali niektorí z ich kritikov, napríklad Berďajev, vidiaci v eurázijstve iba čosi epigónske a málo originálne?² Treba poznamenať, že títo kritici prehliadli v podstate neprekonateľnú priepasť medzi eurázijcami a ich údajnými a skôr zdanlivými predchodcami. Pretože v protiváhe slavjanofílskym a panslavistickým prúdom 19. storočia v prípade eurázijcov sa nehovorí o konzervatívnom alebo konzervatívno-liberálnom, ale o revolučnom pohybe. Ono víťalo najdôležitejšie výsledky ruskej revolúcie, ktoré, podľa názoru eurázijcov, spočívali v tom, že bola odstránená priepasť medzi europeizovanou vzdelanou triedou a národnými vrstvami, ktoré ešte stále žili ideami predpetrovského Ruska. To, že odstránenie tejto priepasti nasledovalo ako výsledok takmer úplného zničenia alebo vyhnania vyššej triedy, že v Rusku, podľa slov Vladimíra Weidleho, sa svojím spôsobom odohralo „vyhnanie Varjagov“,³ eurázijcov neznepokojovalo. Hoci samotní eurázijci, ako predstavitelia vzdelanej vrstvy, boli vážne dotknutí týmto historiozoficky znejúcim „vyhnaním Varjagov“, považovali tento proces za nevyhnutný. Podľa ich názoru týmto bol učinенý koniec svojho druhu dvojitému odcudzeniu, v ktorom Rusko žilo od dôb petrovských transformácií: odcudzeniu národných vrstiev od ich vlastného štátu a odcudzeniu vzdelanej triedy od vlastnej tradície. Eurázijci sa domnievali, že ako výsledok osvojenia západného kultúrneho modelu vyššia ruská trieda sa vzdala centrálnej idey, odmietla túto ideu, na ktorej bola vybudovaná politická kultúra Ruska, navyše jej identitu ako takú – od religiózne inšpirovanej idey vyvolenosti svätej Rusi a moskovského cárstva. Po Petrovi bola táto idea považovaná za „barbarskú“, „aziatskú“. Odteraz iba západná kultúra bola obdarovávaná tými atribútmi, ktoré predtým používali v prípade „Moskvy – tretieho Ríma“.⁴

² BERĎAJEV, N. Eurázijci (rusky). In *PUŤ*. 1925/1, s. 134 – 139.

³ WEIDLE, V. *Úloha Ruska* (rusky). New York 1956, s. 81.

⁴ Por. taktiež: SAVICKIJ P. Obrat na východ. In *Exodus na Východ*, s. 1 – 3. TRUBECKIJ N. O prav-

Hnutiu predpovedali veľkú budúcnosť: témy, ktoré eurázijci vyzdvihli, boli podrobne posudzované v ruskej zahraničnej tlači. Ich publicistická aktivita bola v 20. rokoch 20. storočia vzhľadom na podmienky, v akých sa ruskí emigranti ocitli, doslova búrlivá. Napriek tomu sa v polovici 30. rokov toto hnutie, znepokojujúce a vzrušiacie mnohé rozumy, rozpadlo.

Tým sa to však nekončilo. Eurázijstvo zanechalo príliš hlbokú brázdú minimálne v ruských dejinách na to, aby sme ho mohli beztriestne prehliadnuť. Navyše stále ponúka nové témy na zamyslenie. Jednou z nich je na prvý pohľad paradoxné spojenie eurázijstva so židovskou otázkou. Paradoxným sa však toto spojenie môže javiť iba pri povrchnom a predpojatom pohľade. Ako totiž píše Viktor Šnireľman vo svojej stati „Jevrazijci i jevrei“, ⁵ eurázijci chápali, že bujarý rast nacionálnych hnutí na teritóriu bývalého Ruského impéria a hneď za tým nasledujúce jednotlivými národmi obdržané široké politické práva a slobody ďalej už neumožňujú niekdajšiu dominanciu Rusov na celom teritóriu štátu, predkladajúc im so všetkými ostatnými národmi rovnaký politický štatút. Zdravo hodnotiac pred ich očami prebiehajúce kardinálne zmeny v národno-politickej situácii, eurázijci videli budúcnosť Ruského štátu jedine v slobodnom zväzku (federácii) rovnoprávných národov. Zároveň ich lákalo rozšírenie politických a kultúrnych práv jednotlivých národov, ktoré za určitých podmienok mohlo zrodiť silné separatistické smerovania a priviesť krajinu k rozpadu. Aby sa takémuto scenáru dalo predísť, eurázijci navrhovali cielene vytvárať všeobecne eurázijskú kultúru a kultivovať všeobecne eurázijské sebauvedomenie, ktoré by sa organicky spájali s rozvinutím jednotlivých etnických kultúr a neprotirečili by lokálnym identifikáciám. Súčasne, podľa eurázijskej koncepcie, spájajúcim základom takéhoto vzájomného spoločenstva národov sa musí stať ruský národ, rovnako ako základu všeobecnej eurázijskej kultúry bolo súdené vytváranie ruskou kultúrou. Všetky tieto idey v najkoncentrovanejšej podobe boli vysvetlené v r. 1927 N. S. Trubeckým. ⁶

Eurázijská teória kultúry a problém interkultúrnych kontaktov

Súc nie priemernými mysliteľmi ale vysokokvalifikovanými špecialistami, ideológovia eurázijstva videli jednu zo svojich hlavných úloh vo vedeckom zdôvodnení vyššie vyložených ideí. Do základu svojich konštrukcií položili teóriu kultúry, obsahujúcu množstvo téz, ktoré neskôr našli svoje využitie v koncepciách etnických kultúr a lokálnych civilizácií. ⁷ Zvláštny interes pre túto prácu majú

divom a lživom nacionalizme. In *Exodus na Východ*, s. 71 – 85; TRUBECKIJ N. Vrcholy a spodné časti ruskej kultúry. In *Exodus na Východ*, s. 86 – 103; FLOROVSKIJ G. O patriotizme spravodlivom a hriešnom. In *Na putjach. Ztverždenie eurazijcev. Kniga vtoraja* (Na cestách Tvrdenie eurázijcov. Kniha druhá). Moskva – Berlín 1922, s. 231 – 292; *Eurázijstvo. Pokus o systematický výklad*. Paríž 1926, s. 29.

⁵ ŠNIRELMAN, V. *Jevrazijci i jevrei* [online]. Dostupné na http://www.scepsis.ru/library/print/id_952.html.

⁶ TRUBECKOJ, N. S. Obščeevrazijskij nacionalizm. In *Jevrazijskaja khronika*. 1927, No. 9, s. 24 – 31.

⁷ SHNIRELMAN, V. A. The Eurasian concept of culture: N.S. Trubetskoj and L.P. Karsavin. A paper presented at the International Conference „The Russian, Ukrainian and Belorussian emigration in Czechoslovakia between the two world wars“. The Slavic Library. Prague, 14 – 15 August 1995.

ich predstavy o charaktere kontaktov medzi jednotlivými etnickými kultúrami či „kultúrnymi svetmi“, o možných výsledkoch týchto kontaktov a o osobitostiach integrácie jednotlivých lokálnych kultúr do silnejších mnohokomponentných spoločenstiev. Eurázijci chápali kultúru ako zložitý hierarchický systém, pozostávajúci, podobne ako matrioška, z jednotiek rozličného objemu, pričom jednotky vyššej úrovne integrácie zahŕňali po niekoľko drobnejších lokálnych spoločenstiev. Napríklad podľa L. P. Karsavina bolo potrebné robiť rozdiel medzi kultúrnymi svetmi („kresťanský“, „moslimský“ atď.), regionálnymi spoločnosťami (európsko-katolícka, eurázijsko-ruská a i.) a patriacimi do nich jednotlivými národmi.⁸ Podľa tejto koncepcie, medzi jednotkami, vytvárajúcimi jedinu spoločnosť, bolo viac kultúrnych zhôd, a teda viac vzájomného ponímania, než medzi tými, ktoré vchádzali do rozličných spoločností. Tieto zhody boli zrodené nie natoľko spoločným genetickým základom, nakoľko vznikali v procese úzkych kultúrnych kontaktov. Zvlášť eurázijská koncepcia tvrdila, že východoslovanské národy boli svojou kultúrou oveľa bližšie k fínsko-uhorským a turkotatárskym národom, než k južným a západným Slovanom, ktorí vchádzali do inej kultúrnej spoločnosti.

N. S. Trubeckoj venoval niekoľko špeciálnych prác zdôvodneniu tejto tézy.⁹ Zdôrazňoval pritom neprekonateľnú hodnotu jednotlivých etnických kultúr, ktoré jediné dovoľovali jednotlivým ľuďom alebo celým národom v plnosti odhaliť a realizovať svoju individuálnosť. Pretože podľa eurázijskej koncepcie základ akejkoľvek kultúry vytvárala samobytná nacionálna psychológia (národný charakter), čerpajúce pramene v religii, teda, zdôrazňoval Trubeckij, jednotlivé kultúry sa budú o to silnejšie navzájom odlišovať, čím silnejšie sa odlišujú svojou národnou psychológiou ich nositelia.¹⁰ Z tohto dôvodu po prvé ani jeden národ nie je schopný v plnosti prejsť do kultúry druhého, po druhé nie sú možné dokonca ani akékoľvek autentické kultúrne prebratia, pretože v novom kultúrnom prostredí zvonku postupujúca informácia sa v záväznom poriadku prepracováva, nakoniec po tretie kultúrne prebratia môžu byť užitočné alebo vo všeobecnosti mať miesto jedine pri kontaktoch medzi duchom blízкими kultúrami. Ocitnúc sa v priaznivom po duchu etnosociálnom prostredí, národ sa s ním môže zliať do harmonickej mnohokomponentnej spoločnosti. V opačnom prípade vzájomné kultúrne pôsobenie vedie buď k deformácii danej kultúry, alebo k jej plnému rozkladu.¹¹ Trubeckij písal: „Systematické napodobňovanie jedného národa druhým alebo niekoľkých národov navzájom môže byť užitočné jedine v takom prípade, pokiaľ národy, o ktorých sa hovorí, sú navzájom spojené dostatočným počtom črt

⁸ KARSAVIN, L. P. Feonomenologia revoljucii. In *Jevrazijskij vremennik*. 1927, Kn. 5, s. 30, 65.

⁹ TRUBECKOJ, N. S. Verchi i nify russkoj kultury (etničeskaja osnova russkoj kultury). In *Ischod k Vostoku. Predčuvstva i sveršenja*. Sofia 1921, s. 86 – 103; O gurijskom elemente v russkoj kul'ture. In *Jevrazijskij vremennik*. 1925, Kn. 4, s. 351 – 377; Obščejevrazijskij nacionalizm. In *Jevrazijskaja kchronika*. 1927, No. 9, s. 24 – 31.

¹⁰ TRUBECKOJ, N. S. Od istinnom i ložnom nacionalizme. In *Ischod k Vostoku. Predčuvstva i sveršenja*. Sofia 1921, s. 78.

¹¹ TRUBECKOJ, N. S. *Jevropa i čelovečestvo*. Sofia 1920, s. 50 – 53; *Verchi i nify...*, s. 87; Vavilon-skaja bašnja i smnešenie jazykov. In *Jevrazijskij vremennik*. 1923, Kn. 3, s. 112; SAVICKIJ, P. Jevropa i Jevrazija. In *Russkaja mysl'*. 1921, janvar-fevral', s. 126.

vnútorného duchovného príbuzenstva, podstatnou zhodou a líniami priťažlivosti. Ako jednotlivý človek, súc odsúdený na dlhodobé obcovanie s vyložene jemu duchom cudzími ľuďmi, zakúša mučivú clivotu, ktorá môže prejsť do neurastenie, duchovný rozklad, presne tak aj národ, ktorý sa ocitne v nehodiacom sa pre neho prostredí cudzích národov, sa môže duchovne rozložiť.“¹² Karsavin dodával, že cudzie kultúrne komponenty môžu poslúžiť ako fermenty rozpadu iba pre „chorú“ kultúru, pre zdravú ale nepredstavujú nijaké nebezpečenstvo“.¹³

Židovská demokracia a ruská duša

Celý pátos odvrhnutia duchom cudzích vplyvov nie je náhodný. Od samotného počiatku bol namierený proti expanzii západnej („romano-germánskej“) kultúry, ktorá pretendovala na „obecne ľudský“ význam. Eurázijci v tomto správne videli hrozbu pre jednotlivé etnické kultúry vrátane ruskej a prvá kniha Trubeckého, ktorá položila základ eurázijskému hnutiu, bola vysoko emocionálnym dokumentom, demaskujúcim romano-germánsky „kozmo politný šovinizmus“.¹⁴ V tomto bode boli eurázijci vernými pokračovateľmi konzervatívneho nasmerovania ruského myslenia, ktoré vychádzalo od slavjanofilov, Fiodora Dostojevského, Konštantína Leontjeva a i.¹⁵ Napriek tomu ale kritika západného racionalizmu, pragmatizmu, materializmu a v konečnom účte „bezduchovnosti“ nadobudla v ich dielach osobitný odtieň, pretože oni tieto „príznamy rozkladu“ bezprostredne derivovali zo Starého Zákona („morálka judaizmu“)¹⁶ alebo ich pripisovali vplyvu v Európe pracujúcich židovských filozofov.¹⁷ Eurázijci tvrdili, že Západ zdedil z judaizmu také pojmy ako „zákon“, „právny štát“, „právne garancie“ a „práva človeka“ a tieto akoby „uvrhli do poroby osobnosť“. Nedostatok judaizmu videli v tom, že stroho kodifikoval správanie človeka a Boha Židov nazývali „Bohom-administrátorom“, kladúc to proti pravoslávii, kde ako základ všetkých vzájomných vzťahov slúžila láska. Z tých istých „judaistických“ koreňov odvodzovali aj „mesianistickú“ podstatu marxistického učenia o komunizme.¹⁸ Tieto idey porovnávali s vlastnou akoby len ruskej duši predstavou o spravod-

¹² TRUBECKOJ, N. S. *K probleme ruskogo samopoznania*. Paríž 1927, s. 8.

¹³ KARSAVIN, L. P. *Rossija i jevreji*. In *Versty*. 1928, No. 3, s. 7.

¹⁴ TRUBECKOJ, N. S. *Jevropa i čelovečestvo*. Sofia 1920.

¹⁵ ILJIN, I. *Jevrazijstvo i slavjanofilstvo*. In *Jevrazijskaja chronika*. 1926, No. 4, s. 1 – 21.

¹⁶ KARTAŠEV, A. *Reforma, reformacia i ispolnenie Cerkvi*. In *Na putjach. Utverždenie jevrazijcev*, M. Berlín 1922, s. 63, s. 75 – 76.

¹⁷ FLOROVSKIJ, G. V. *Chitrość razuma*. In *Ischod k Vostoku. Predčuvstija i sveršenija*, s. 30 – 36. Stotožnenie „Západu“ so Židmi je dodnes populárne medzi ruskými nacionalistami, čo nezriedka vedie k antisemitizmu. Por. DUNLOP, J. B. *The rise of Russia and the fall of the Soviet Empire*. Princeton N. J. 1993, s. 129. Mimochodom, tento jav zďaleka nie je unikátny, ako o tom svedčí príklad Japonska. Por. GOLOVIN, V. *Japoncy i jevreji*. In *Segodnja*. 1995, 4. mája, s. 10.

¹⁸ FLOROVSKIJ, G. V. *Chitrość razuma*. In *Ischod k Vostoku. Predčuvstija i sveršenija*, s. 36; KARTAŠEV, A. *Reforma, reformacia i ispolnenie Cerkvi*. In *Na putjach. Utverždenie jevrazijcev...*, s. 62 – 63; ILJIN, I. *Predislovie*. In *Zapad, Rossija i jevrejstvo. Opyt peresmotra jevrejskogo voprosa*. J. A. Bromberg. Praha 1931, s. III. Por. KARSAVIN, L. P. *Vostok, Zapad i Russkaja idea*. Petrohrad 1922, s. 55.

livosti, o „Štáte Spravodlivosti“, ktorému stroho napísané zákonodarstvo mohlo jedine poškodiť, ako cudzia idea založená na bezduchej mechanizácii.¹⁹ Zvlášť pre toto nasmerovanie eurázijského myslenia je v najvyššej miere charakteristické nasledujúce tvrdenie V. N. Iljina: „Najvyšším princípom morálky je – láska – súc obľebená do právnickej povinnosti, mení sa na nemravnosť.“²⁰ A eurázijci vystupovali ako dôslední bojovníci proti „uctievaniu práva“, domnievajúc sa, že „kresťanská láska“, zakoreniaca sa v ruskom právnom vedomí, môže v plnosti nahradiť právo.²¹

To, že otvorene antidemokratické eurázijske manifesty boli priamo či nepriamo namierené aj proti Židom, sa stalo zrejším od samotného počiatku. Židovskí publicisti poznamenávali, že „kult rozumu a tvorivého pozitivizmu“ bezpodmienečne určoval západnú úchylku (sklon) židovského myslenia a pridával jej dôležité miesto v radoch ochrancov európskej demokracie. Samotný pojem „europeizmu“ bol do nemalej miery zaviazaný židovskej kultúrnej vrstve a hlavne posledný podmienoval hodnotu Židov pre rodiacu sa ruskú demokraciu, pre „ruské obrodenie“. Vystupujúc proti „židovskému pozitivizmu“, eurázijci v podstate odvrhovali ideu demokracie. Zatiaľ čo cesta Ruska k demokracii ležala cez Európu, a nie cez Euráziu, čo v nijakej miere neoznačovalo plnú nivelizáciu kultúrnych odlišností – tvrdili židovskí publicisti.²²

Otvorený antisemitizmus sa netešil popularite v intelektuálnych a robotníckych kruhoch postversailskej Európy a mohol poškodiť autorite mladého eurázijstva v jeho zápase o rozumy ruskej emigrácie.²³ Jasná pozícia hnutia ohľadom židovskej otázky sa stávala o to viac aktuálnou, že v 20. rokoch 20. storočia v podmienkach NEPA²⁴ antisemitizmus v ZSSR narastal.²⁵ Je zrejme, že preto počínajúc rokom 1923 z úvah eurázijcov nad zánikom a rozkladom západnej civilizácie zmizli všetky odvolania na akýkoľvek „židovský racionalizmus a pozitivizmus“. Napriek tomu aj v druhej polovici 20. rokov 20. storočia kritici nemenne zazna-

¹⁹ FLOROVSKIJ, G. V. O narodach neistoričeskich (strana otcov i strana detej). In *Ischod k Vostoku. Predčuvstija i sveršenija*, s. 66; TRUBECKOJ, N. S. U dverej. reakcia? Revolucia? In *Jevrazijskij vremennik*. 1923, Kn. 3, s. 28; ŠACHMATOV, M. Podvig vlasti (opyt po istorii gosudarstvennych idealov Rossii). In *Jevrazijskij vremennik*. 1923, Kn. 3, s. 77 – 79. ŠACHMATOV, M. Gosudarstvo Pravdy (opyt po istorii gosudarstvennych idealov Rossii). In *Jevrazijskij vremennik*. 1925, Kn. 4, s. 63; FRANK, S. L. Sobstvennosť i socializm. In *Jevrazijskij vremennik*. 1927, Kn. 5, s. 262 – 284; MIRSKIJ, D. S. The Eurasian movement. In *The Slavonic Review*. 1927, vol. 6, s. 315 – 316.

²⁰ ILJIN, V. N. K vzaimnootnošeniu prava i nraštvennosti. In *Jevrazijskij vremennik*, Berlín 1925, Kn. 4, s. 308.

²¹ JEVRAZIJSTVO. (Opyt systematičeskogo izloženia). Paríž 1926, s. 65 – 72.

²² MIRSKIJ, B. Jevropa i Jevrazia. In *Jevrejskaja tribuna*. 1921. 10 november (No. 98); POLJAKOVA-LITOVCEVA, S. Jevrejsťvo i jevrazijcy. In *Jevrejskaja tribuna*. 1921, 15. december (No. 103).

²³ Pozri napríklad LITOVCEV, S. Disput ob antisemitizme. In *Poslednie novosti*. 1928, 29. máj.

²⁴ NEP – Novja ekonomičeskaja politika (Nová ekonomická politika) v ZSSR v rokoch 1921 až 1926.

²⁵ LVOV, S. O sovremennoj Rossii. In *Jevrazijskaja chronika*. 1926, No. 5, s. 47; ROST ANTISEMITIZMA. In *Poslednie novosti*. 1927, 2. marca. Na konci 20. rokov XX. st. rast antisemitizmu v krajine začal znepokojovať aj najvyššie vedenie ZSSR. Samotný A.V. Lunačarskij bol vtedy donútený publikovať brožúru, namierenú proti antisemitizmu; por. LUNAČARSKIJ, A. *Ob antisemitizme*. Moskva; Leningrad, Gosizdat 1927.

menávali prítomnosť v eurázijstve antisemitských tendencií.²⁶ Nie je na škodu poznamenať, že antisemitská úchylka ranoeurázijských predstáv o práve, materializme, marxizme a bezduchovnosti bola zdedená množstvom neskorších postrevolučných prúdov, napríklad nacional-marxizmu²⁷ a ruským fašizmom.²⁸

Nech by to bolo akokoľvek, „ruská idea“, ktorá tvorila základ eurázijstva, sa nemohla v plnosti abstrahovať od imanentne v nej prítomnej formulácie židovskej otázky. Spor eurázijcov so Židmi pokračoval v takých principiálne dôležitých oblastiach ako ruské mesiášstvo a hodnotenie ruskej revolúcie a komunizmu. A toto v konečnom účte sa opieralo o problém medzikultúrneho vzájomného pôsobenia a premiešania a hodnotenie ich výsledkov, čo tak či onak bolo neviditeľne prítomné takmer vo všetkých konštrukciách vedúcich eurázijských mysliteľov.

Mesiášska idea eurázijcov

Už Trubeckij, protestujúc proti „romano-germánskemu“ kozmopolitizmu, ktorý fakticky viedol k stieraniu kultúrnych rozdielov počas intenzívnej europeizácii, vyzýval neeurópske národy, aby sa spojili do jediného hnutia, nasmerovaného proti deštruktívnemu vplyvu európskej civilizácie. Je charakteristické, že si predstavoval miesto Ruska nie inak ako na čele povstania kolonizovaných národov proti európskej nadvláde. V tomto aj spočíval zmysel preorientovania smerom na Východ, ku ktorému tak nástojčivo vyzývali eurázijci. „Aziatska orientácia“ sa stáva jedinou možnou pre skutočného ruského nacionalistu“ – písal Trubeckij.²⁹ Zostávajúc verným svojej idey parciálnosti (roztrieštenosti) a samobytnosti etnických kultúr, Trubeckoj s hnevom zavrhoval samotnú myšlienku o akejkoľvek budúcnosti všeobecne ľudskej kultúre, ktorá sa mu zdala byť úplne zbavenou osobitosti a bezduchovnou.

Iného názoru sa pridrižovali ostatní eurázijci, ktorých platformou slúžili vyjadrenia Vladimíra Solovjeva o „národe-mesiášovi“, ktorý bol „nástrojom Božím“, „nositeľom univerzálnej či obecné ľudskej kultúry“. G. Florovskij bol jedným z prvých eurázijcov, ktorý túto misiu pripísal práve ruskému národu.³⁰ Súčasne o „vselenskosti (ekumenickosti, kresťanskej univerzálnosti)“ pravoslávno-ruskej Cirkvi a o všesvetovo-historickej úlohe spojenia cirkvi a kultúr písal L. P. Karsavin,³¹ ktorý sa v r. 1925 – 1929 stal jedným z hlavných teoretikov eurázijstva, tvor-

²⁶ CHODASEVIČ, V. Kultura i žžň. O „Verstach“. In *Sovremennyye zapiski*. 1926, T. 29, s. 435; VIŠNIAK, M.V. Jevrazijsťvo i antisemitizm. In *Poslednie novosti*. 1927, 19. február; tiež jeho „Pismo v redakciu“. In *Poslednie novosti*. 1927. 9. marca; GIPPIUS, Z. N. Vtoroj Košmar. In *Poslednie novosti*. 1927. 2. marca; KULIŠER, A. Šujca i desnica jevrazijscev. In *Poslednie novosti*. 1927. 4. marca; BENEDIKTOV, M. Jevrazijsci i jevrejskij vopros. In *Poslednie novosti*. 1928. 30. apríla.

²⁷ ŠIRINSKIJ-ŠICHMATOV, J. Rossijskij nacional-maksimalizm i jevrazijsťvo. In *Jevrazijskij sbornik*. 1929, Kn. 6, s. 30 – 31.

²⁸ TARADANOV, T. V. Azbuka fašizma. In *Zvezda i svastika. Bolševizm i russkij fašizm*. Moskva 1994, s. 204 – 208.

²⁹ TRUBECKOJ, I. S. „Russkaja problema“. In *Na putjach. Utverždenie jevrazijscev*, s. 306. Pozri tiež TRUBECKOJ, N. S. *Jevropa i čelovečestvo*. Sofia 1920.

³⁰ FLOROVSKIJ, G. *O narodach neistoričekich...*, s. 66 – 67.

³¹ KARSAVIN, L. P. *Vostok...*, s. 71 – 77.

com jeho kulturologickej koncepcie, vystupujúcej k názorom Vladimíra S. Solovjeva a Mikuláša Kuzanského. Práve Karsavinovi patria riadky prvého politického programu eurázijcov, kde bolo pravoslávie ukazované ako najvyššie, jediné svojou plnosťou a nepoškvrnenosťou vyznaním kresťanstva, ktoré, existujúc prevažne ako takmer výlučne ruské, „chce, aby sa celý svet sám zo seba stal pravoslávny“. Na tom istom mieste bola pred ruský národ kladená úloha vytvorenia pre celý ostatný svet podmienok pre „seba odhalenie v pravosláví“.³² Navyše sa Karsavin usiloval vydávať za dôstojnosť pravoslávia aj to, že ono na rozdiel od judaizmu, prejavovalo starostlivosť o iné vierovyznania. Táto úloha bola obsiahnutá v tom, že „aktívne, hoci cestou lásky a nie cestou donucovania, usilovať sa o to, aby aj oni, zostávajúc sebou, zo seba samých sa stali slobodným rozhodnutím pravoslávny“.³³ Idea svetového povolania Ruska postupne opanovala rozumy eurázijcov, ktorí zaznamenávali univerzálnu podstatu ruského nacionalizmu, videli jeho, hoci aj skazené, vyjadrenie v komunistickej ideológii,³⁴ v ruskej revolúcii,³⁵ a predovšetkým v úsilí o vtelenie Absolútneho Ideálu. Takto už v predvečer zániku eurázijského hnutia, zovšeobecňujúc jeho základné postuláty, G. N. Polkovnikov písal: „Úlohou našej národnej ruskej kultúry je hraničné priblíženie k empiricky nikde nedanej, no iba nami intuitívne videnej univerzálnej (ekumenickej), poslednej všeludskej kultúre, alebo, čo je to isté – k všeludskému Absolútne Ideálu.“³⁶

Empirickým základom pre všetky tieto pretenzie eurázijcom slúžila história vytvorenia Ruského impéria, ktoré počas stáročí stále do seba naberalo stále nové kultúry a teritória, podmieňovacieho neopakovateľné mnohonárodné zloženie k začiatku 20. storočia. Hľa, prečo koncepcia formovania ruskej štátnosti bola jedným z najdôležitejších ohniviek eurázijského učenia, pričom eurázijci neúnavne trvali na prevažne dobrovoľnom a takmer nekrvavom pripojení nových oblastí k Rusku.³⁷ Toto bolo akoby praktickým potvrdením spravodlivosti eurázijskej kultúry, trvajúcej na prirodzenosti procesu zjednotenia jednotlivých kultúr v rámci širších spoločnosti až po vytvorenie akejsi obecné ľudskej kultúry. No práve tu bola obsiahnutá hlavná slabosť eurázijského učenia.

Skutočne, na akom základe sa patrí vytvárať kultúrne „všejednoty“? Teória eurázijcov trvala na ich syntetickom charaktere, predpokladajúc om rozličnú účasť všetkých kultúrnych komponentov v ich vytvorení. Avšak či takéto niečo bolo reálne? Veď celá história ľudstva svedčí o tom, že v mnohonárodných spoločnostiach spravidla vyhráva alebo v krajnom prípade dominuje ktorýkoľvek najsilnejší kultúrny komponent. Eurázijci to priznávali³⁸ a čas od času v súvislosti s tým

³² JEVRAZIJSTVO..., s. 18 – 22.

³³ KARSAVIN, L. P. Rossija i jevreji, s. 78.

³⁴ SAVICKIJ, P. I. Poddanstvo idei. In *Jevrazijskij vremennik*. 1923, Kn. 3, s. 12 – 13.

³⁵ KARSAVIN, L. P. Osnovy politiki. In *Jevrazijskij vremennik*. 1927, Kn. 5, s. 188.

³⁶ POLKOVNIKOV, G. N. *Dialektika istorii*. Paríž 1931, s. 170.

³⁷ PUŠKAREV, S. Rossija i Jevropa v istoričeskom prošlom. In *Jevrazijskij vremennik*. 1927, Kn. 5, s. 147 – 148; ILJIN, V. I. O jevrazijskom patriotizme. In *Jevrazijskaja chronika*. 1927, No. 8, s. 15; VERNADSKIJ, G. V. *Načertanie ruskoj istorii*. Praha 1927.

³⁸ SAVICKIJ, P. *Jevropa i Jevrazia*, s. 126; KARSAVIN, L. P. *Filosofia istorii*. Berlín 1923, s. 129, 166 – 167, 181-182; POLKOVNIKOV, G. I. *Dialektika istorii*, s. 51.

dokonca písali o „zdravom imperializme“³⁹. Preto keď sa záležitosť dostávala do praktických rekomendácií, nemenne sa ukazovalo, že jadrom kultúry Eurázie sa musí stať práve ruská kultúra a ruské pravoslávie. Zvlášť Trubeckij zdôrazňoval štátnu a kultúrnu misiu ruského jazyka na teritóriu Eurázie a zdalo sa mu byť prirodzeným, že by sa dokonca mohla stať jazykom medzinárodného obcovania medzi všetkými Slovanmi. Považoval za zákonité, že vplyv ruského jazyka bude v Eurázii narastať, pričom vítal preklad miestnych abecied do cyriliky.⁴⁰ Eurázijcov neznepokojovalo nebezpečenstvo rusifikácie neruských národov Eurázie. Vyššie sme už spomínali, že najdôležitejším ohniskom eurázijskej teórie kultúry bolo odvodenie kultúrneho svojrázu jednotlivých národov z miestnych relígií, určujúcich osobitosti národného charakteru. Avšak zostáva nám iba sa domnievať, ako sa eurázijci chystali zachovať kultúrnu mozaiku v podmienkach bezpodmienečnej dominancie pravoslávnej viery. Veď oni samotní tvrdo stotožňovali pravoslávie práve s Rusmi, trvajúc na jeho tesnom spojení s ich spôsobom života a hodnotovými orientáciami.⁴¹ Toto vnútorne vlastne eurázijcom nezmieriteľné protirečenie bolo Šteinbergom zaznamenané na príklade Židov.⁴² Jediný, kto sa túto dilemu pokúšal riešiť, zavádzajúc rázne rozhraničenie medzi kresťanstvom ako Božským princípom a kultúrou ako dielom ľudských rúk, bol N. Trubeckij.⁴³ No jeho prístup sa nedá nazvať úspešným, pretože obišiel otázku svojrázneho systému hodnôt, ktorý spočíva v základe akéhokoľvek náboženstva, a zvlášť odlišujúci ako kresťanstvo od iných systémov vierovyznania, tak aj jednotlivé denominácie či konfesie vo vnútri kresťanstva. Ostatní eurázijci sa tomuto problému vôbec nevenovali.

Nech by bolo akokoľvek, podobne ako mnohé iné systémy ruského nacionalizmu, eurázijstvo obsahovalo jasné symptómy mesianizmu. A v tomto bola zahrnutá jedna z hlbinných príčin raz skrytej, inokedy otvorenej nevraživosti väčšiny ruských nacionalistov voči Židom. Karsavin takto sformuloval podstatu tohto vzťahu: „Židovstvo a kresťanstvo si navzájom protirečia ako nárokuje na jedinú pravdivosť svojho učenia, hoci kresťanstvo sa nádeja na to, že všetky národy (medzi nimi aj Židia) sa obrátia ku Kristovi, zatiaľ čo židovský národ, odmietajúc fakt, že Mesiáš už prišiel, veria iba vo víťazstvo židovstva ako v jeho prvoradé postavenie medzi ostatnými rovnako ľudí zachraňujúcimi relígiami a vyhyba sa prozelytizmu.“ Zdôrazňoval, že u kresťanov existoval osobitný dôvod k nevraživosti voči Židom. Veď na jednej strane Ježiš Kristus prišiel hlavne k Židom, ale na druhej práve oni ho odvrhli. Judaizmus neuznáva Krista a práve preto je najstrašnejším nepriateľom kresťanstva. No súčasne dvaja Izraeliti nemôžu byť. „Bud' my, kresťania – sme vyvoleným národom Božím, Izraelom, alebo – Žida,“ uva-

³⁹ SADOVSKIJ, J.D. Iz dnevnik „jevrazijca“. In *Jevrazijskij vremennik*. 1925, Kn. 4, s. 384 – 385.

⁴⁰ TRUBECKOJ, N.S. Obščeslavjanskij element v russkoj kulture. In *K programe russkogo samopoznania*. I. S. Trubeckoj. Paríž 1927, s. 85 – 93.

⁴¹ FLOROVSKIJ, G. V. O patriotizme pravednom i grechovnom. In *Na putjach. Utverždenie jevrazijcev*, s. 277; TRUBECKOJ, N. S. My i drugie. In *Jevrazijskij vremennik*. 1925, Kn. 4, s. 70; KARSAVIN L. P. Uroki otrečennoj verry. In *Jevrazijskij vremennik*. 1925, Kn. 4, s. 87 – 88.

⁴² ŠTEINBERG, A.Z. Otvet L.P. Karsavinu. In *Versty*. 1928, No. 3, s. 90.

⁴³ TRUBECKOJ, N.S. *Vavilonskaja bašnja i smešenie jazykov*, s. 119 – 122.

žoval Karsavin.⁴⁴ Líder nacional-maximalistov J. Širinskij-Šichmatov sa pokúšal klásť judaistický mesianizmus proti kresťanskému, rozumie sa, že nie v prospech prvého, ktorý, podľa jeho názoru, stratil svoju duchovnosť a zapadol do prízemného materializmu, nakaziac týmto navyše celé národy. Preto je nevyhnutná zrážka týchto dvoch typov mesianizmu ako materialistického židovského princípu s duchovným ruským.⁴⁵ Je zaujímavé, že oni obaja, Karsavin⁴⁶ i Širinskij-Šachmatov, sa ponáhľali s dištancovaním od antisemitizmu, poznamenávajúc, že ide o výlučne duchovný, a nie rasový charakter ukázaného konfliktu. Mimochodom, ako poznamenali niektorí z účastníkov v r. 1928 v Paríži prebiehajúcej dišputy o antisemitizme, idea, ktorá sa týka odvekého nepriateľstva medzi kresťanmi a Židmi za sebou nevyhnutne vlečie pogromy.⁴⁷

Všetky tieto načrtnuté predstavy a názory nemohli nevyvolať reakciu zo strany židovských intelektuálov. Dokonca aj taký dobroprajný autor ako bol A. Z. Šteiner poznamenával, že pre kresťanov je ťažšie byť tolerantnými k Židom než naopak. Veď kvôli samotnej svojej religióznej dogmatike sú kresťania nútení obviňovať Židov zo zabitia Boha a odpadlícťva od Boha.⁴⁸ Analyzujúc názory Dostojevského, Šteiner ukázal, že „ruská idea“ nadeľovala ruský národ vlastnosťou „Bohonoscu“, nevyhnutne ho kládla proti všetkým ostatným národom, povyšovala ho nad nich, iba s ním spájala spásu sveta. Kladúc otázku v tejto rovine, Šteiner sa vracal k tej istej téme, ktorá neodbytné prenasledovala Dostojevského i takých jeho nasledovníkov či stúpcov ako bol Karsavin. Skutočne pokiaľ je pravda jedna a pokiaľ u každého národa je svoj vlastný Boh, potom iba jeden z týchto bohov je pravdivý či pravý. Inak povedané, „buď my, Rusi, alebo vy, Židia“. Pre ruského nacionalistu z tejto úvahy jednoznačne vyplývalo, že jedine ruský národ môže pretendovať na povolanie „pravého Izraela“ a práve on má právo nárokovať si na hebrejskú mesianistickú ideu. Dostojevskij veril v spasiteľnosť tejto idey, bez ktorej ruský národ, podľa jeho názoru, sa mohol rozsypať, premeniť na „etnografický materiál“. Šteiner správne ukazoval na praktické politické závery, ktoré vyplývali z tejto logiky, usilovanie o opanovanie Konštantinopolu a neskôr aj „Svätou zemou“, Palestínou.⁴⁹ Je celkom zrejmé, že rozvinutie „ruskej idey“ v tomto nasmerovaní viedlo k málo perspektívnej medzinárodnej konfrontácii, a kratšie – do slepej uličky.

Jediný židovský autor medzi eurázijcami J. A. Bromberg sa pokúšal odvieť od Židov obvinenie z rozpracovania socialistického učenia, poukazujúc na to, že „bojovný utopický socializmus“ vyrástol z rímskeho katolicizmu a lživého pojatého judaizmu. Uznával prítomnosť vyššie preberaných nezmieriteľných protirečení medzi judaizmom a kresťanstvom a navrhol Židom zjednotiť svoju mesiášsku

⁴⁴ KARSAVIN, L. P. *Rossija i jevreji*, s. 76 – 77, 81; Pozri taktiež: BROMBERG, J.A. *Zapad...* s. 15, 94; POLKOVNIKOV, G. I. *Dialektika istorii*, s. 99 – 148.

⁴⁵ ŠIRINSKIJ – ŠICHMATOV, J. *Rossijskij nacional-maksimalizm...*, s. 30-31.

⁴⁶ Poz. taktiež: KARSAVIN, L. II., SUVČINSKIJ II. In *Jevrazijstvo i antisemitizm*. In *Poslednie novosti*. 1927, 9. marec.

⁴⁷ LITOVCEV, S. *Disput...*

⁴⁸ ŠTEINBERG, A. Z. *Otvety L. P. Karsavinu*. In *Versty*. 1928, No. 3, s. 89.

⁴⁹ ŠTEINBERG, A. Z. *Dostojevskij i jevrejstvo*. In *Versty*. 1928, No. 3, s. 94 – 108.

energiu s energiou Ruska-Eurázie, ktorému je súdené stať sa „novým Izraelom“.⁵⁰ V čom spočívala podstata tohto nemenej utopického prístupu, uvidíme nižšie.

Komunizmus, rasizmus a nacionálna doktrína eurázijstva

Sotva prebraný religiózno-dogmatický konflikt podivným spôsobom sa preplietal s konfliktom politickým, ktorý sa dotýkal hodnotenia ruskej revolúcie. Aktívna účasť Židov v tejto revolúcii a zvlášť ich prítomnosť medzi vedúcimi bolševitskými lídrami spravidla nadobúdala diametrálne protikladné hodnotenia. Na jednej strane mnohí Židia, dokonca aj takí, ktorým chýbala akákoľvek empatia voči bolševikom, vnímali revolúciu v Rusku úplne inak ako povedzme na strane druhej ruský nacional-emigranti. Pokiaľ mnohí Židia prijali povojnové zmeny v Európe a ruskú revolúciu ako krok k slobode a rovnoprávnosti, čo v ruských podmienkach označovalo tiež dostup k politickej moci, tak ruskí emigranti v revolúcii jednoznačne videli „Temný nepokoj“, prehľbenú „cudzincami“ či „nerusmi“, a to priamo Židmi.⁵¹ Zároveň sa eurázijci usilovali kultivovať optimistickú predstavu o budúcnosti a hľadať pramene a nositeľov ruskej štátnej idey vo vnútri nového Ruska.

Preto oni trvali na diferencovanom vzťahu k bolševikom a vnútorný zápas v kompartii v 20. rokoch 20. storočia interpretovali ako zrážku internacionalistov (zlého princípu) s nacionalistami (dobrým princípom). Práve s poslednými spájali veľkú budúcnosť Ruska a idealizovali ich ako nositeľov „nezištného rusko-mesiášskeho slúženia“⁵². V takomto prístupe bolo skryto prítomné stotožnenie internacionalistov so Židmi⁵³ a nacionalistov – so skutočne ruským princípom. Toto všetko zasievalo zrná podozrievavosti vo vzťahu k Židom. Apropo, Karsavin vystupoval kategoricky proti idej, podľa ktorej práve Židia uskutočnili ruskú revolúciu: „Treba byť historicky veľmi nevzdelaným človekom a príliš prezierať ruský národ, aby sa dalo myslieť, že Židia mohli zničiť Ruský štát.“⁵⁴

Netreba pritom zabúdať, že eurázijci sa snažili dištancovať a chrániť pred zoologickým rasizmom a jeho odrodou – rasovým antisemitizmom.⁵⁵ Napriek tomu zmienky o čistých rasách, o škodlivosti rasového zmiešania, o národe ako „biologickej osobnosti“ stretávame aj v eurázijскеj literatúre⁵⁶, hoci tento problém nebol

⁵⁰ BROMBERG, J. A. *Zapad...*, s. 114 – 117, 139 – 140.

⁵¹ SADOVSKIJ, J. D. *opponentma jevrazijstva*. In *Jevrazijskij vremennik*. 1923, Kn. 3, s. 161 – 162; SUVČINSKIJ, P. P. *Dva Renessansa*. In *Versty*. 1926, T. 1, s. 140; KARSAVIN, L. P. *Rossija i jevreji*, s. 67, 72; BROMBERG, J. A. *Zapad...*, s. 24 – 26, 43, 57, 81 – 82. Poz. taktiež Ivanov Vs. *Pismo V. P. Nikitinu*. In *Jevrazijskaja chronika*. 1926, No. 6 S. P.

⁵² ILJIN, V. I. *Desnica i šujca kommunizma*. In *Jevrazijskaja chronika*. 1027, No. 8, s. 43 – 44; ČCHEIDZE, K. A. *Jevrazijstvo ja VKP (b)*. In *Jevrazijskij sbornik*. 1929, Kn. 6. Poz. taktiež ALEKSEJEV, N. I. *Puti i sudby marksizma. Od Marksa i Engelsa k Leninu i Stalinu*. Berlín 1926, s. 96, 103 – 104.

⁵³ Poz. napr. KARSAVIN, L. P. *Rossija i jevreji*; BROMBERG, J. A. *Zapad...*, s. 42, 50 – 57.

⁵⁴ KARSAVIN, L. P. *Rossija i jevreji*, s. 72.

⁵⁵ BROMBERG, J. A. *Zapad...*, s. 147 – 148.

⁵⁶ Poz. napr. TRUBECKOJ, N. S. *Ob istinnom i ložnom nacionalizme*, s. 82; tiež jeho: *Ob idee-pravitel'ne ideokratičeskogo gosudarstva*. In *Jevrazijskaja chronika*. 1935, vyp. P. S. 31; BELECKIJ,

ňou nikdy detailne skúmaný. Naopak, hovoria o mnohonárodnej jednote Eurázie, eurázijci mali sklon zdôrazňovať neprítomnosť rasizmu v ruskom dedičstve a vysvetľovali, že zložitosti ich vzťahu k Židom, presnejšie k judaistom, mali duchovné a nie rasové korene. Zvlášť na tom trvali počínajúc rokom 1934, neprajúc si mať nič spoločné s nemeckým nacional-socializmom.⁵⁷ Navyše, v spojitosti s tým, že eurázijská skupina A. V. Meller-Zakomel'ského, ktorá pôsobila v Nemecku, na začiatku 30. rokov prešla na otvorene rasistické pozície, vidiac v Hitlerovi spasiteľa ľudstva⁵⁸, pražskí eurázijci prijali špeciálne rozhodnutie poprosiť N. S. Trubeckého, aby napísal stáť o rasách, kde by bol odsudzovaný ruský rasizmus⁵⁹. Táto stáť bola napísaná a stala sa pravdepodobne posledným z najoriginálnejších dokumentov eurázijského hnutia.⁶⁰ Nie je na škodu poznamenať, že táto stáť urobila jej autora terčom perzekúcií zo strany nacistov v r. 1934.⁶¹ Koncepcia, proti ktorej vystúpil Trubeckij, bola zhrnutá do toho, že Židia boli v Rusku „cudším telom“ a psychické črty, vlastne ich rasy, boli Rusku cudzie, a preto prejavovali rozkladný vplyv na miestne obyvateľstvo. Inými slovami, ideálne zapadala do teórie kultúry, ktorú rozpracoval samotný Trubeckij spolu s Karsavinom v 20. rokoch 20. storočia. Situácia sa ale zmenila a Trubeckij nebol už tak priamočiary ako v predchádzajúcich rokoch. Pripúšťal vplyv dedičnosti na psychológiu, no predpokladal, že prvoradý význam pri formovaní osobnosti má prostredie. Sťažujúc si na chýbajúce seriózne vedecké údaje, predsa len trval na tom, že „žiaden paralelizmus medzi zachovaním fyzického typu a zachovaním typických vlastností židovského charakteru neexistuje“. Tie isté črty židovského charakteru, ktoré „škodlivo a rozkladajúco“ pôsobili na pôvodne obyvateľstvo, bolo treba vysvetľovať „osobitným postavením, ktoré zaberajú Židia v prostredí toho-ktorého národa“. On sám mal sklon vysvetľovať skúmaný jav podmienkami diaspóry, ktorá pre emigrantov vytvárala špecifickú atmosféru, napomáhajúcu formovaniu osobitného vzťahu k svetu a k tým, ktorí ju obklopovali.

Tieto vysvetlenia sú o to zaujímavejšie, že on sám súc emigrantom dobre poznal život ruských emigrantov a mal všetky dôvody k urobeniu analógie medzi ruskou a židovskou diaspórou. Zvlášť zdôrazňoval Trubeckij, mladí emigranti, ktorí vyrástli uprostred daného národa a osvojili si jeho jazyk i kultúru, predsa len nemusia zdieľať jeho hodnoty, zvlášť môžu byť vzdialení lokálnemu patriotizmu a pridržiavať sa „objektívneho hľadiska“. V tomto videl svojráznu sebaobranu,

I. S. Jevrazijskijstvo. In *Jevrazijskaja chronika*. 1925, No. 1, s. 3; SAVICKIJ, P. I. *Rossija osobyj geotrafickij mir*. Praha 1927, s. 65.

⁵⁷ Poz. Napr. BROMBERG, J. A. *Zapad...*, s. 94 – 96; Idet li mir k ideokratii i planovomu chozjastvu? In *Jevrazijskie tetradi*. 1964, No. 2 – 3, s. 1, 15; *JEVRAZIJSKIJ TETRADI*. Četvertioje ijul'skoje soveščanie 1934. Praha 1934, s. 8, 11 – 12; ANTIPOV, A. P. O russkich podražateljach nacional-socializmu i fašizmu. In *Sveršenja*. 1934, 8. apríl (No. 1); ALEKSEJEV, N. N. Duchovnyje predposylki jevrazijskoj kultury. In *Jevrazijskaja chronika*. 1935, vyl. 11, s. 13.

⁵⁸ NAZAROV, M. Russkaja emigracija i fašizm: nadeždy i razočarovania. In *Naš sovremennik*. 1993, No. 3, s. 126. Kniha Meller-Zakomel'ského bola pomerne nedávno znovu vydaná v Rusku. Poz. MELLER-ZAKOMEL'SKIJ. *Strašnyj vopros (o Rossii i jevrejstve)*. Moskva 1994.

⁵⁹ *JEVRAZIJSKIJ TETRADI*. Četvertioje ijul'skoje soveščanie 1934. Praha 1934, s. 8, 11 – 12.

⁶⁰ TRUBECKOJ, N. S. O rasizme. In *Jevrazijskie tetradi*. 1935, No. 5, s. 43 – 54.

⁶¹ *N. S. TRUBETZKOJ'S LETTERS AND NOTES, BERLÍN 1938*. Mouton 1985, P. VIII.

ktorá emigrantovi pomáha vyhnúť sa rozpusteniu v jemu cudzom národe. Práve toto sa stávalo základom onej „cynicko-ironickej, rozkladnej psychológie“, v ktorej videli Židov ich neprajníci. „S rasou táto psychológia nie je žiadnym spôsobom spojená a dedične nie je odovzdávaná“, písal Trubeckij. Kategoricky odmietal dohady o akomsi svetovom židovskom sprisahaní. Pokiaľ ide o cesty harmonizácie medzietnických vzťahov, tak Trubeckij vyzýval brať do úvahy smutnú skúsenosť tzv. „čerty osedlosti“, t. j. pásma, kde bolo dovolené Židom bývať v predrevolučnom Rusku, čiže vymedzené územie pre tento národ, ktorý nepriniesol nijaké pozitívne výsledky. Považoval za chybné trvať na zákaze zmiešaných manželstiev, pretože už samotná túžba vstúpiť do takéhoto manželstva dokazovala oslabenie pôsobenia „rozkladnej psychológie“. Aprupo, ruským rasistom pripomínal, že v žilách A. S. Puškina prúdila černošská krv a že zmiešané manželstva odpradávna predstavovali jednu zo svojráznych zvláštností Ruska. Nakoniec, vracajúc sa k základom eurázijskej koncepcie, Trubeckij vysvetľoval, že: „eurázijstvo, odvrhujúce ekonomický materializmus, nevidí nijaké dôvody na prijatie materializmu antropologického...“

Rovnako kategoricky odvrhoval rasistický prístup aj L. P. Karsavin, ktorý sa taktiež pokúšal riešiť židovskú otázku z kulturologických pozícií, hoci aj inak než to robil Trubeckij.⁶² Podľa Karsavina je potrebné medzi Židmi rozlišovať tri rôzne kategórie: židovský národ, ktorý si zachoval svoju religiózne-kultúrnu celostnosť, bez ohľadu na podmienky diaspóry; v plnosti asimilovaných Židov, ktorí sa zliali s ktorýmkoľvek miestnym národom, podľa krajiny, v ktorej žili; „židovskú perifériu“, ktorá sa odtrhla od svojho národa, no v plnosti sa nikdy neintegrovala do národa druhého, tak povediac miestneho („Židia na rozcestí“). Práve táto posledná skupina bola nositeľkou idey abstraktného kozmopolitizmu, internacionalizmu, „obecne ľudskej kultúry“. Takýto Židia boli podľa názoru Karsavina cudzí akémukoľvek miestnemu a nacionálno-ohraničujúcemu, odmietali organicky-nacionálna, boli jeho najnebezpečnejším nepriateľom, vyznávajúc iba „abstraktné, života zbavené a škodlivé idey“. Zvlášť v politike zdieľali idey „abstraktnej rovnosti a abstraktnej slobody“ a stávali sa demokratmi, socialistami a komunistami. Odrhnuť sa od svojej národnej pôdy či základu, odmietali náboženstvo a reprezentovali rozkladnú kultúrnu perifériu, ktorá mohla spôsobiť škodu iným, prichádzajúcim s ňou do styku kultúram. „Tento typ nie je nebezpečný pre zdravú kultúru. Keď ale kultúra ochorie a začína sa rozkladať, rýchlo presiakava do vytvárajúcich sa trhlín, zlieva sa s produktmi jej rozpadu a fermentmi jej rozkladu, urýchljuje tempo procesu, špecificky ho skrášľuje a stáva sa už reálnym nebezpečenstvom“, písal Karsavin.⁶³ Práve toto sa akoby odohralo s ťažko chorým Ruskom, kde účasť denacionalizovaných Židov iba urýchlila jeho pád. Preto, tvrdil Karsavin, „denacionalizujúce sa a asimilujúce sa židovstvo je náš večný nepriateľ“, s ktorým je potrebné zápasiť.

⁶² KARSAVIN, L. P. Rossija i jevreji.

⁶³ KARSAVIN, L. P. Rossija i jevreji, s. 71.

Tento zápas ale musí byť vzdialený neslávne známemu antisemitizmu⁶⁴, pričom produktívne môže byť vedený iba na základe celostnej, organickej pravoslávnej kultúry, pretože pre túto nie sú strašlivými ani materializmus, ani internacionalizmus, ani socializmus. Podobne ako Trubeckij aj Karsavin sa domnieval, že ani vymedzenie územia pre Židov, ani akékoľvek iné osobitné zákonodarstvo neprivedú k pozitívnemu záveru tohto zápasu. „Podivným spôsobom religiózna neznášanlivosť kresťanských krajín motivovala zápas s religióznym židovstvom, napomáhajúc v ňom procesom rozkladu a činiac ho zo spojenca nepriateľom, no pritom živila skutočného nepriateľa – židovstvo, odtrhujúce sa od svojej relígie a kultúry.“⁶⁵ Inými slovami, všetky miery, namierené na konfrontáciu so židovskou kultúrou, by so sebou tiahli len novú svojvôľu a v konečnom zúčtovaní zhynutie štátu. Dlhو môže žiť iba Štát Pravdy, teda potrebné sú iné metódy, za aké Karsavin považoval obnovenie jadra židovskej kultúry, ktoré by do seba pohltilo teraz sa rozkladajúcu perifériu. Zároveň, vychádzajúc z eurázijského stotožnenia kultúry s religiou, Karsavin, ako už bolo vyššie poznamenané, pridával veľmi veľký význam charakteru vzájomných vzťahov medzi kresťanstvom a judaizmom, ktoré boli zatažené dávnym konfliktom, majúcim hlboké religiózne korene. Jedinú cestu židovského národa k spásе videl v „jeho obrátení sa ku Kristovi“, vo vytvorení „pravoslávnej židovskej Cirkvi“, čo, podľa jeho názoru, by priviedlo k organickému zliatiu židovského jadra s perifériou. V súlade s eurázijskou koncepciou, tvrdiacou, že duchom si blízke kultúry k sebe tiahnu, Karsavin sa pokúšal hľadať črty duchovnej blízkosti medzi ruským a židovským národom – sklon k mesianizmu, k religióznej exaltácii, osobitná úloha „starcov“ a iné. Toto všetko, podľa jeho názoru, činilo možným prirátanie židovského národa k eurázijskému svetu a jeho slobodný vstup do Eurázijskej federácie.

J.A. Bromberg sa hneď za Karsavinom osočoval s obviňujúcimi rečami proti „periférnej židovskej inteligencii“, ktorá v masovom fanatickom okúzlení utopickým socializmom a politickým demokratizmom akoby zabudla na kultúrno-religiózne potreby drvivej väčšiny židovského národa.⁶⁶ Súc pravoverným eurázijscom, Bromberg obviňoval židovskú inteligenciu, a zvlášť sionistické hnutie, že zabudla na religiózno-historické povolanie a religiózno-mystické nasmerovanie Židov. Stratiac religiózny základ dali sa zviest pozemskými blahami, lžeideálmi materializmu, socializmu a sebaurčenia národov. Pritom ale blaho Židov spočívalo, domnieval sa Bromberg, naopak, vo vstupe do jediného Ruského (Eurázijského) štátu, kde by mohli zaujať hoci aj skromné, no dôstojné miesto medzi národmi Eurázie. Bromberg trval na tom, že židovský národ vo svojej mase podporoval monarchiu. Zároveň zdôrazňoval rázny pád religiozity u Židov, ktorý im hrozil smrťou. Bromberg vyzýval k obrodeniu relígie, vzdaniu sa „zostarnúcich foriem kultúrneho, historického a politického myslenia“, pričom nevidel nič hlúpe v prechode Židov do kresťanstva. „Pred nami, ruskými Židmi, stojí veľká

⁶⁴ KARSAVIN, L. P. *Rossija i jevreji*, s. 69, 73, 77, 50.

⁶⁵ KARSAVIN, L. P. *Rossija i jevreji*, s. 75.

⁶⁶ BROMBERG, J. A. O neobchodimosti peresmotra jevrejskogo voprosa. In *Jevrazijskij sbornik*. 1929, Kn. 6, s. 43 – 48 ; tiež jeho „Západ...“

hrdinská zápas o vypracovanie samostatného a originálneho systému národnoreligióznych názorov... Je zbytočné obracať sa k starej talmudickej literatúre, vytvorenej počas iných epoch... Hypnóza starých utópií sa skončila... Obráťme sa k národu, ktorý je prirodzeným vodcom a vzorom pre nás, malé národnosti Ruska..." – písal Bromberg.⁶⁷ Presvedčujúc o svojej úcte k judaizmu, súčasne podporoval Karsavina, trvajúc na tom, že všeobecné uznanie kresťanskej pravdy „židovskou pravoslávnu Cirkvou“ nevytvorí žiadnu hrozbu pre židovskú religióznu slobodu. Vstupovanie Židov do „budúceho eurázijského Ruska“ sa mu zdalo byť optimálnym exódom zo slepej uličky, hoci priznával nemožnosť a nechť pre nich stať sa v Rusku Rusmi.⁶⁸ Pre Viktora Shnirelmana aj dnes zostáva záhadou, ako „zachovávajúc čistotu svojej tisícročnej národnej viery“⁶⁹ židovstvo, podľa Karsavina a Bromberga, mohlo súčasne obnoviť svoje kultúrne jadro a zároveň sa vliat do lona pravoslávnej Cirkvi; ako konvertujúc na kresťanstvo Židia by dokázali zachovať svoju národnú tvár; za akých podmienok Rusi, považujúc pravoslávie za svoje národné náboženstvo, by dopustili do svojho prostredia masu Židov; a ako by sa nakoniec toto dalo spojiť so slobodným rozvinutím národnej židovskej kultúry v rámci eurázijskej „organickkej“ kultúrnej jednoty.⁷⁰ Bromberg taktiež nevysvetľoval, čo rozumel pod znovu ustanovením židovskej religiózno-národnej kultúry, na akom kultúrnom základe – ruskom alebo židovskom – bolo to potrebné realizovať. Inými slovami, „nádherná“ kulturologická schéma eurázijskov strácala celý svoj lesk pri stretnutí s reálnou skutočnosťou. Príklad so Židmi jasne ukazuje, nakoľko utopická bola národná doktrína eurázijsťva. V podstate, napriek svojej rétorike o zachovaní národných kultúr v rámci „symfonického“ eurázijskej kultúrnej jednoty, eurázijsťvo vo svojom praktickom vyplnení by sa len málo odlišovalo od realizovanej v 60. – 80. rokoch 20. storočia politiky zblíženia národov a ich zliatia do jediného sovietskeho národa. Navyše, nehľadiac na úsilie dištancovať sa od rasizmu a antisemitizmu, eurázijsťvu boli imanentne vlastné črty, ktoré pri zodpovedajúcom traktovaní by mohli slúžiť za vhodnú pôdu aj pre jeden, i pre druhý. Ako poznamenal M. Benediktov, „mimo uznania možnosti pokojnej koexistencie židovského, takého, akým on je, a nie obráteného na pravoslávie, i ruského národa nijaké nie „antisemitské“ riešenie židovského problému v Rusku nie je možné“.⁷¹ „Heréza“ skupiny Meller-Zakomel'ského vonkoncom nebola náhodná. Veď dokonca aj samotný Karsavin nebol naklonený robeniu ráznej hranice medzi židovským národom a jeho „rozkladajúcou sa perifériou“, predpokladajúc, že aj periféria si zachováva nevednúce črty židovskej psychológie (religióznosti). Bol presvedčený aj o prítomnosti „pokrvnej jednoty“ židovského národa, ktorá zahŕňala aj „perifériu“.⁷² Toto všetko prirodzeným spô-

⁶⁷ BROMBERG, J. A. *Západ...*, s. 109 – 110.

⁶⁸ BROMBERG, J. A. *Západ...*, s. 133, 139 – 140.

⁶⁹ BROMBERG, J. A. *Západ...*, s. 158.

⁷⁰ Na tieto nezmysly v eurázijskom riešení židovskej otázky poukazoval už, hoci len letmo, M. Benediktinov. BENEDIKTINOV, M. Jevrazijsci i jevrejskij vopros. In *Poslednie novosti*. 1928, 30. apríl.

⁷¹ BENEDIKTINOV, M. Jevrazijsci i jevrejskij vopros, s. 3.

⁷² KARSAVIN, L. P. Rossija i jevreji, s. 75 – 76.

sobom vyplývalo z eurázijskej koncepcie uzavretosti a vysokej stability jednotlivých etnických kultúr. Toto všetko sa neskôr odrazilo v neoeurázijskej literatúre, reprezentovanej hlavne prácami L. N. Gumiľeva⁷³ – druhý smer neoeurázijsťva predstavuje znalec dejín i okultizmu Alexander Dugin.

⁷³ GUMILEV, L. N. *Etnogenez i biosfera zemli; Drevnjaja Rus i Velikaja Step...*

K SV. GREGOROVI PALAMOVÍ

Ján ŠAFIN

To Saint Gregory Palamas

With the person of Michael Palaiologos, who died in 1282, the last dynasty of Byzantine monarchs came to the throne of Roman emperors. His death caused that all efforts to apply the results of Lyon Union fell down. The results did not represent anything new just the acceptance of Latin dogmas and submitting Byzantine people to the Roman Pope. The irony of history wanted that this period of political decline was accompanied by much more vital and creative cultural life than Byzantine history knew ever. The period of the Palaiologos was artistically and intellectually great. The author of this paper deals with philosophers of that period who worked in the Byzantine Empire and analyzes and makes comments on pieces of philosophic works.

Key words: Byzantine Empire, 13th century, St. Gregory Palamas, Philosophy, Eastern theology, Theologist.

I.

S osobou Michala Palaiológa, ktorý zomrel v roku 1282, nastúpila na trón rímskych imperátorov posledná dynastia vladárov Byzancie. S jeho smrťou sa zrútili všetky pokusy o aplikovanie výsledkov lyonskej únie, ktoré neznamenalí nič nové, iba prijatie latinských dogiem a podčinenie sa Byzantíncov rímskemu pápežovi. Michalovho nástupcu, syna Andronika II. (1282 – 1328), hoci bol nepriateľmi označovaný za slabého politika, mnohí jeho súčasníci vnímali ako vladára, o akom sníval Platón – skutočného filozofa na tróne rímskych augustov. Každopádne bol dosť znalý politiky na to, aby videl západné aj východné nebezpečenstvo úplne triezvo. Bol vážený vďaka vzdelanosti a prirodzenej múdrosti, a preto dosť bystrý na to, aby sa od roku 1288 usiloval získať ruku Kataríny z Courtenai, dedičky práv Balduina II., pre svojho staršieho syna Michala. Toto manželstvo malo zabezpečiť „večný mier“ medzi Palaiológovcami a Anjouovcami. No hoci sa rozhovory tiahli osem rokov, nehľadiac na empatiu pápeža Mikuláša IV., neviedli pre Palaiológovcov k zdarnému koncu. Francúzska hrdosť rodov Valois a Anjou sa nedala zlomiť. Pre nich sobáš znamenal iba vzdanie sa možnosti obrodenia „nového Francúzska“ na Východe.

Navyše okrem politických špičiek Európy bol myšlienke obnovenia latinského cisárstva v Konštantínopole naklonený aj nový pápež Bonifác VIII. Ten dokonca vymyslel plán, ktorý mal zabezpečiť sobáš spomínanej Kataríny Courtenai – Ka-

tarína mala titul cisárovná Konštantínopolu – s Ferdinandom Aragónským, vládcom Sicílie. Ferdinand mal za podpory aragónskych a anjouovských síl vystúpiť ako pretendent na konštantínopolský trón. Pomoc Karola Neapolského bola kúpená ustúpením Sicílie. Opäť raz v dejinách na nemalé šťastie Byzantíncov aj tento plán nakoniec stroskotal. Nesúhlasili s ním Sicíľčania ani samotný Ferdinand, ktorý dal prednosť sicílskej korune, a ani francúzsky kráľ, ktorý sa nemienil vzdať vlastných práv na Konštantínopol.

Žiaľ pre Byzantíncov ani tento politicko-religiózný projekt na dobytie Konštantínopolu nebol posledný. Francúzsky dvor, najznamenitejší vo vtedajšej Európe, sa nijako netajil plánmi podrobiť si nielen Taliansko a Sicíliu, ale aj celú Európu. Kapetovská expanzia nachádzala obratných publicistických obhajcov, tvrdiacich, že pokles cisárskej rímskej moci previedol na francúzskeho kráľa úlohu postaviť sa na čelo kresťanstva a stať sa pevnou chrbticou jeho lepšieho poriadku. Zvlášť severofrancúzsky legista, pracujúci na kráľovskom dvore, Pierre Dubois z Coutances, v mnohých traktátoch neúnavne hlásal túto myšlienku, pričom rozpracoval plány na vybudovanie francúzskej ríše v Európe s vazalským, avšak francúzskym cisárstvom v Konštantínopole. Šikovne pritom vedel využiť stále aktuálne heslo križiackeho úsilia spojeného kresťanstva o znovudobytie Svätej zeme ako zámienky pre kapetovskú rozpínanosť.¹ Brat záhadného kráľa Filipa IV. Pekného, Karol Valois, mal vtrhnúť s veľkým vojskom do Itálie, obsadiť Sicíliu a po získaní ruky Kataríny Courtenai dobyť Palaiológovskú dŕžavu. Zhromažďiace sa sily vo Francúzsku čakali na možnosť vyraziť, pričom začala doba rýchlych vpádov Francúzov do susedného Talianska. Pápež Bonifác VIII. sa napriek tradíciám kúrie, nepripúšťajúcim príliš silnú svetskú moc, stal zapáleným prívržencom tohto plánu. A Karol si Katarínu v roku 1301 nakoniec skutočne zobral. Avšak neschopný vážnejšieho počinu utrpel vojenský neúspech. Všetko sa to nakoniec skončilo neľútostným sporom medzi pápežom Bonifácom VIII. a francúzskym dvorom, ktorý dva roky po Bonifácovej smrti v roku 1303 viedol k vzniku dvoj pápežstva a neskôr, od roku 1409, až trojpápežstva (Rím, Avignon, Pisa).

Byzantínci sa vzniknutú situáciu síce pokúšali využiť, avšak ich úsilie sa ukázalo ako málo efektívne. V 14. storočí, napriek spomínaným sporom na Západe, politická skaza Byzancie pokračovala. A situácia sa mala ešte zhoršiť v storočí nasledujúcom. Cisárske územie sa čoskoro zúžilo na Carihrad a niekoľko malých miest, roztrúsených po marmarskom pobreží Trákie a Čierneho mora, až po Mesembriu na severe, Tesaloniky s predmestiami, niekoľko malých ostrovov a Peloponéz, kde morejskí despoti dosiahli zopár nepatrných úspechov a dobyli späť niektoré územia, ktoré im predtým zabrali Frankovia, ako Byzantínci nazývali západných kresťanov. Niekoľko latinských panstiev a kolónií až doposiaľ preživalo v Grécku a na gréckych ostrovoch. Florentskí vojvodcovia vládli v Aténach a veronské kniežatá v Egejskom archipelagu. Všetky ostatné územia obsadili Turci.

Írónia dejín chcela, že toto obdobie politického úpadku doprevádzal oveľa živší a tvorivejší kultúrny život, než aký kedy byzantské dejiny poznali. Umelecky

¹ *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku. Středověk vrcholný a stárnoucí, část první.* Praha 1942, s. 455; USPENSKIJ, F.I. *Istorija Vizantiji.* Tom V. Moskva 2002, s. 296 – 364.

a intelektuálne bola doba Palaiológovcov jednoducho skvelá. Carihradskú univerzitu koncom 13. storočia obnovil veľký minister Teodor Metochit (1260/1 – 1332), muž jemného vkusu a hlbokých znalostí. Práve tento polyhistor, niektorými považovaný za predchodcu renesančného humanizmu, inšpiroval nasledujúcu významnú generáciu učencov. Popredné intelektuálne postavy 14. storočia, muži, ako historik Nikeforos Gregoras, teológ Gregorios Palamas, mystik Nikolaos Kabasilas či filozofi Demetrios Kydones a Akyndinos, títo všetci svojho času študovali na univerzite alebo prišli pod mocný Metochitov vplyv. Navyše mali významného podporovateľa, prvého ministra Jána Kantakuzena, hoci sa niektorí z nich od neho odvrátili, keď sa v r. 1347 pod menom Ján VI. zmocnil cisárskej koruny. Každý učenec bol vo svojom myslení individuálny. Ich spory boli rovnako živé ako aj ich priateľstvo... Diskutovali, ako Gréci stále počas dvetisíc rokov diskutovali, o súperiacich prednostiach Platóna a Aristotela, ale tiež o teologických otázkach, ktoré rozdeľovali Východ a Západ. Diskutovali o sémantike a logike. A ich spory nevyhnutne ústili do teológie. Avšak nie bez vysvetlenia môžeme súhlasiť so slovami sira Runcimana, že v ortodoxnej tradícii prevažovala filozofia.²

Prínos filozofie, ako sa domnievali Byzantínci, bol predovšetkým terminologickej a metodologickej povahy a tiež v tom, že napomáhala hľadaniu pravdy a cnostnému životu. Inak sa pridŕžiavali mienky, že filozofia nie je schopná riešiť božské otázky, pretože Boh je svojou podstatou mimo ľudské poznanie, nielen v tomto, ale aj v budúcom živote. Preto poznať Božskú podstatu za žiadnych okolností nemôžeme. Avšak v roku 1327 prišiel do Carihradu Grék Barlaam, rodák z Kalabrie, ktorý sa čoskoro preslávil ako známy vedec a filozof. O tomto učencovi bolo známe, že dobre poznal diela Euklidove, Platónove, Aristotelove a Ptolemaiove, nebál sa polemík a rád veľa písal. Vďaka poznaniu latinského Západu sa zároveň uplatnil pri nekonečných diplomatických a cirkevných jednaniach o únii východnej a západnej časti kresťanstva. Dôveru byzantských kruhov si navyše získal niektorými „antilatinskými“ traktátmi, ako bol „O pápežovej vláde“ či „O pôvode Svätého Ducha“. Ich hlavnou ideou bolo približne toto: pretože Boh je tajomný a nepoznatelný, pretenzie katolíckych teológov presvedčivo dokázať vychádzanie Svätého Ducha od Syna, podobne ako aj čokoľvek iné, sú nezmyselné; v otázkach viery nemôžeme rozumom nič dokázať. Tieto práce s Barlaamovými názormi boli Palamovi pochopiteľne dobre známe. V Byzancii už predtým kolovali jeho spisy o astronómii a logike a Ján Kantakuzen, vtedy „veľký domestik“ Andronika III. – akýsi druh ministerského predsedu – mu dal katedru na cisárskej univerzite. Navyše bol poctený igumenstvom v konštantínopolskom monastieri Spasiteľa a titulom didaskala teológie. Aj preto bol v rokoch 1334 – 1335 ako oficiálny predstaviteľ byzantskej Cirkvi poverený viesť rozhovory s dvojicou dominikánskych teológov, ktorých pápež poslal na Východ kvôli diskusiám o únii. O päť rokov neskôr mu bola dokonca zverená misia k pápežovi Benediktovi XII. do Avignonu. Avšak pobyt v Byzancii toho „kantovca 14. storočia“, ako sa o ňom vyjadril A.F. Losev, od začiatku sprevádzali narastajúce ťažkosti. Už okolo roku 1331 sa nezmieriteľne pohádala s konštantínopolskými učencami a literátmi. Ich vodcov-

² RUNCIMAN, S. *Pád Carihradu*. Praha 1970, s. 13.

ská postava, polyhistor, rovnako dobre ovládajúci matematiku a astronómiu, ako aj dejiny, Nikefor Gregoras (1290 – 1360), za žiadnych okolností nemienil uvoľniť prvenstvo juhotalianskému príštelcovi. Prebehli verejné dišputy, na ktorých Gregoras zvíťazil. Aspoň sám takto celý spor popisuje vo svojom dialógu nazvanom „Florentios“. Barlaama zobrazuje ako chvastúňa, ktorého jediným záujmom je potupovať iných filozofov. Znepokojený a nahnevaný Barlaam potom okolo roku 1332 ušiel do Tesaloník, ktoré v jeho očiach „boli zbavené akejkoľvek vzdelanosti“. Z toho vyplývalo, že práve takého učenca, ako bol on, potrebovali ani soľ. No keď začal otvorene hlásať svoje teologické názory, konflikt sa ukázal ako nevyhnutný. Dva „Apodiktické traktáty“ sv. Gregora boli pravdepodobne skrytou polemikou proti Barlaamovi. Aj sv. Gregor vyvracal katolícke učenie o vychádzaní Svätého Ducha, no z tých pozícií, že dôkazy v otázkach viery sú nielen možné, ale aj nevyhnutné. Samozrejme, pod dôkazmi v teológii nemal namysli logické sylogizmy, o ktorých hovoril Barlaam, ale hodnovernosť skúsenosti, o ktorej neskôr píše v „Triádach“. Takto sa v osobnostiach dvoch popredných mysliteľov 14. storočia zrazili ortodoxný Východ a latinský Západ so svojimi odlišnými prístupmi k teológii. Barlaam navyše primykal k novému duchu, ktorý stále silnejšie opantával učené kruhy Západu. Vyrástol a prvé vzdelanie získal v Taliansku, kde sa práve začala rozvíjať renesancia. Humanistické kruhy, v ktorých sa pohyboval, trvali na tom, aby sa oslobodil od intelektuálnych disciplín ustanovených v stredoveku, ktorých symbolom a stelesnením je tomistická cesta v teológii. Villiam Ockham vďačil za svoj úspech v 14. storočí práve tejto túžbe, aby sa ľudské myslenie emancipovalo od stredovekej „autority“; toto oslobodenie nakoniec vedie až k protestantskej reformácii. Nevieme, či bol Barlaam priamo oboznámený s nominalistickou filozofiou, alebo či mal nejaké kontakty s Williamom Ockhamom. V každom prípade v mene nominalizmu už vo svojich prvých teologických prácach proti latinikom – ktorých stotožňoval s „tomistami“ – odmietol ich tvrdenie, že poznajú Boha a že môžu dokázať vychádzanie Svätého Ducha i od Syna. Jeho apofatizmus ho akoby tiahol k východnej teológii, hlavne k sv. Dionýzovi Areopagitovi (tzv. Pseudodionýzos), ktorého dielo svojim študentom kedysi vysvetľoval. Avšak Barlaam sa pritom nezastavil a vo svojom učení šiel ešte ďalej. Latinskú náuku odmietal iba preto, že o Bohu ako nepoznatelnom nemôžeme tvrdiť ani to, či Svätý Duch vychádza od Otca alebo od Otca i Syna. Tento nominalistický agnosticizmus, namierený najprv proti latinikom, paradoxne vyvolal protest pustovne sv. Sávu. Sv. Gregor Palama píše z Hory Atos listy do Carihradu a Solúna, raz Akindynovi, jednému zo svojich vynikajúcich žiakov, inokedy osobne Barlaamovi.

Bolo jasné, že sv. Gregor názory učeného Kalabrijca nezdieľa. A to napriek tomu, že podobne ako Barlaam aj on bol vynikajúcim znalcom sv. Dionýza. No väčšiu časť jeho teologických názorov a myšlienok nie je až také ťažké odvodiť od veľkých Kappadočanov a od jedného z najpopulárnejších učiteľov myslenia a zbožnosti v Byzancii – ctih. Maxima Vyznávača. Boha skutočne nemôžeme poznať, ale či sa nám On sám nezjavuje? Či nie Isus Christos vteliac sa daroval ľuďom nadprirodzené poznanie, odlišné od intelektuálnych vedomostí? Vo svojom vyhýbaní sa intelektuálnemu realizmu západnej, tomistickej scholastiky sa

Barlaam zrazil s mystickým realizmom východných teológov. Dva snemy, zvolané v júni a auguste roku 1341 do Chrámu Hagie Sofie v Carihrade, odsúdili kalabrijského filozofa. Jeho nádeje, že na Východe nájde vhodnú pôdu pre starý helenizmus, neboli nakoniec realizované. Humanistická nálada a platónske presvedčenie učeného Kalabrija našli na Západe oveľa väčší počet stúpcov. Preto sa rozhodol vrátiť do Talianska. Tam bol zvolený za biskupa v Gerasi a dni staroby trávil tým, že učil Petrarcu grécky jazyk.

Avšak ani v Byzancii sa jeho činnosť úplne neminula účinkom. Niektorí filozofi, ovplyvnení či už Tomášovou západnou scholastikou, alebo Barlaamovým nominalizmom, napadli tradičnú cirkevnú teóriu mysticizmu, ktorého obhajcovia, vedení sv. Gregorom Palamom, museli potom formulovať aj dnes málo známe cirkevné učenie o nestvorených Božích energiách. Nie tak dávno bolo povedané, že bohoslovie sv. Gregora Palamu je možné opísať v súčasných termínoch ako „existencialistické“. Zaiste sa v mnohom odlišuje od tých koncepcií, ktoré sú v súčasnosti označované týmto menom. Nech by to bolo akokoľvek, sv. Gregor neustále vedie spor so všetkými „esenciálnymi teológiami“, ktorým sa nedarí vysvetliť Božiu slobodu, dynamizmus Božej vôle, reálnosť Jeho pôsobenia. Sv. Gregor vidí korene tohto zhubného nasmerovania mysle v origenizme, ktorý sa zasa zrodil pod vplyvom platónskeho špiritualizmu. Tu sa nachádza kameň úrazu gréckej impersonálnej metafyziky. Pokiaľ by sme vôbec mohli hovoriť o nejakej „kresťanskej metafyzike“, potom by to musela byť iba metafyzika osobnosti.

Toto Gregorovo učenie nebolo ani v Byzancii jednoznačne prijaté. Ukázalo sa, že krátka kariéra kalabrijského filozofa na Východe bola možná iba vďaka tomu, že jeho idey, hoci nie úplne, našli v určitých kruhoch byzantskej inteligencie svojich úprimných prívržencov. Extrémne závery nominalizmu sa zhodovali s intímnyim presvedčením viacerých byzantských humanistov.

Intelektuálna elita Východu už dlhšiu dobu prežívala hlbokú krízu, niekedy zakrytú neprehľadným závojom prísneho spôsobu života v Byzancii a formálnou vernosťou dogmám siedmich všeobecných snemov. Ale pod fasádou vonkajšej zbožnosti či vernosti tradíciám už od 9. a zvlášť 11. storočia tlel neustály konflikt medzi prívržencami svetského helenizmu a ochrancami duchovného a teologického učenia, z ktorého sa zrodil helenizmus byzantský. Prví žiadali, aby neoplatónska filozofická tradícia znovu získala čo najväčšiu autonómiu vo vzťahu ku kresťanskej dogme, zatiaľ čo druhý smer hľadal čistotu kresťanského učenia a jeho nezávislosť, pokiaľ je to nevyhnutné, od klasických filozofov. „Západniari“ by sa mohol na tomto mieste spýtať, v čom je tu vlastne konflikt? Či by nemohli tieto dva smery existovať jeden vedľa druhého, zvlášť vyzdvihujúc filozofiu a zvlášť teológiu? Toto rozdvojenie, ktoré sprevádzalo Západ v stredoveku, by Východ nikdy nemohol prijať. Na jednej strane neoplatonizmus, ktorý vábil byzantských humanistov, bol v podstate religiózny systém, budovaný ako učená reakcia pohanskej inteligencie na silnejúcu kresťanskú teológiu, a z tohto uhla pohľadu imanentne v sebe obsahoval určitý druh kontroly nad oblasťou teológie. Na druhej strane protivníci sekulárneho helenizmu zdedili prevažne od gréckych otcov Cirkvi spôsob myslenia, ktorý nedovoľuje akékoľvek pôsobenie, hlavne nie

intelektuálne, ktoré by bolo mimo podstatného zážitku života v Isusovi Christovi. Inak povedané, platili pre nich slová veľkého západného učiteľa z prelomu 4. – 5. storočia, sv. Vincenta z Lerinu, že je nebezpečné púšťať sa do vysvetľovania božských tajomstiev ľudským rozumom. Hovoriť o Bohu na základe intelektuálnych znalostí a diskurzívnych úvah bez skutočného zážitku života v Christu znamenalo postaviť Boha za predmet vedy, ktorý stojí bokom a ktorý môžeme skúmať ako akýkoľvek iný objekt poznania. Takéto teologizovanie o Bohu bez Boha Byzantínci odmietali ako falošné a nebezpečné. Preto neprisudzovali ani samotnej filozofii nejakú autonómnú doménu, v ktorej by sa ľudská myseľ mohla pohybovať v rámci nekresťanských zásad. Skutočne v samotnom jadre hesychastického učenia dominuje víťazstvo monistickej predstavy o človeku, padlom a smrteľnom, ktorý je ako celý človek, dušou aj telom, pozvaný k večnému životu, ktorého prvé plody vďaka zbožšteniu môže zažívať už tu na zemi. V konzervativizme oficiálnej teológie občas prevážil formalizmus a „teológia opakovania“, ktorá sa spoliehala hlavne na teoretickú základňu učenia siedmich všeobecných snemov. Humanisti boli odsudzovaní Cirkvou iba vtedy, keď sa pokúšali vytvoriť novú syntézu helenizmu a Biblie, a ním zameniť syntézu svätých otcov. Takto bol v 11. storočí odsúdený Ján Italos kvôli svojim platónskym (či skôr neoplatónskym) názorom. V Nedeľu pravoslávia (prvú nedeľu Veľkého pôstu) sú v chrámoch vyslovované slávnostné anatémy proti tým, „ktorí sa domnievali, že Platónove idey majú skutočnú existenciu“, a proti tým, „ktorí sa venujú svetským štúdiám nie iba ako intelektuálnym cvičeniam, ale vlastne prijímajú jalové myšlienky“ filozofov. Na druhej strane mal napríklad sv. Simeon Nový Teológ problémy s cirkevným vedením, opatrným voči mystike, ktorá niektorým hierarchom nebola jasná ani dosť dobre známa. Práve v rámci tejto latentnej krízy vznikol spor medzi Barlaamom a Palamom, v ktorom bol po prvýkrát celý problém nastolený radikálnym spôsobom v celej jeho šírke. Ten dal podnet na ostré nezhody, ktoré rozdelili priateľov aj strany a čiastočne prispeli k vypuknutiu občianskej vojny v druhom najväčšom meste ríše, v Tesalonikách. Avšak teologické víťazstvo palamitov nebolo, ako sa často vyhlasuje, víťazstvom obskurantizmu.

V celom tomto spore môžeme vybadať ešte jednu dominantnú otázku, ktorá sa netýkala len teológov a filozofov, ale tiež politikov. Bola to otázka zjednotenia s rímskou cirkvou. Schizma bola úplná a triumf palamizmu rozkol ešte prehĺbil. No zároveň mnohí byzantskí štátnici a myslitelia nadobudli presvedčenie, že impérium nemôže prežiť bez pomoci Západu. Pokiaľ sa má táto pomoc dosiahnuť za cenu poddania sa rímskej cirkvi, potom sa Gréci musia podrobiť. Ako ale naučiť národ latinskej doktríny? Ako presvedčiť Grékov, že práve západní kresťania by mali byť tými vytúženými záchrancami? Či to azda neboli západní križiaci, kto dobyl Carihrad? Či nie pod ich vládou mnohí z Byzantíncov strádali? Cisár sa v snahe vyriešiť túto neľahkú situáciu rozhodol siahnuť k najmocnejšiemu prostriedku – zvolaniu snemu tak ekumenickému, ako len to bude možné, ktorý by raz a navždy skoncoval so schizmou. Boli tu však dominantné otázky, ktoré sa nedali vyriešiť politickým tlakom či mocenským rozhodnutím. Ich subtilnosť mali skúmať vybraní učenci oboch strán, východnej aj západnej, a na ich konsenze

mali vybudovať budúcu jednotu. No byzantskí učitelia zďaleka neboli jednotní. Mnohí z nich veľmi jasne videli, že naplniť predstavu jednoty, ako ju navrhovali západní, sa bez zásadných ústupkov, ktoré by znamenali neprípustné dogmatické pochybenie, jednoducho nedá. Avšak boli tu ešte filozofujúci myslitelia, ochotní prijať rímsku zvrchovanosť aj za cenu kompromisov. Pre nich bolo zo všetkého najdôležitejšie zjednotenie kresťanstva a záchrana ohrozenej východnej kresťanskej civilizácie pred výbojným islamom. Mnohí z nich strávili nejaký čas v Taliansku a videli rozkvet tamjšieho intelektuálneho a hospodárskeho života. Svoju úlohu zohrala aj latinská kultúrna tradícia, ktorá ešte v dobách antiky vyrastala na gréckych autoroch. Videli tiež, ako vysoko sú cenení byzantskí učitelia, pokiaľ prichádzajú ako priatelia. Byzantský polyhistor, údajne jeden z predchodcov západoeurópskeho humanizmu, Maxim Planudes (asi 1255 – 1305), už na prelome 13. a 14. storočia preložil z latinčiny do gréčtiny viacero známych spisov, ako bol Catonov *Distichon*, Cicerov *Somnium Scipionis*, Caesarovo dielo *De bello Gallico*, Ovídiove *Metamorfózy*, Donatovu *Ars minor*, Boethiove *De consolatio- ne philosophiae*, ale hlavne Augustínovu prácu *De trinitate*. Rozšírenie znalosti latinčiny si vyžiadalo aj rokovanie o únii. Zdá sa, že už pred Planudom významný rétor a odporca únie s Rímom Manuel Holobolos (asi 1245 – 1284) prekladal a komentoval Boethiove diela, hoci niektorí bádatelia prisudzujú aj tieto preklady Planudovi, ktorý mal o kultúrne kontakty so Západom najväčšiu zásluhu. Avšak podobný rozmach prekladateľskej aktivity po Planudovi nenachádzame. Byzantský odpor proti únii a jej prívržencom (tzv. latinofrones, t. j. ľudia zmýšľajúci ako latiníci) uvádzal štúdium latinčiny do podozrenia. Nikefor Gregoras preto od neho radšej upustil a žiak Nila Kabasilu a Izidora Buchira Demetrios Kydones (asi 1323 – 1397/8), významný prekladateľ latinskej teologickej literatúry, sa musel obhajovať proti podozreniu z vlastizrady.³ V Byzancii napriek tomu stále silnejšie zneli hlasy o nevyhnutnosti prekonať tradičnú byzantskú antipatiu vo vzťahu k latinikom, pretože ako hovoril Demetrios Kydones, „Nový Rím musí uznávať a ctiť dedičstvo Rimanov“. Vo svojej reči „Roméis symvuleutós“ dokonca tvrdil, že pomoc latinského Západu v boji proti Turkom je pre Byzantíncov dôležitejšia, než vytvorenie koalície pravoslávnych balkánskych štátov, pričom rozvíjal teóriu obecnstva kultúrnych a historických tradícií medzi starým a novým Rímom.⁴

Vzhľadom na učenosť, ktorou bol Demetrios povestný, nedali sa tieto jeho slová brať na ľahkú váhu. On sám sa vynikajúcim spôsobom naučil latinsky, pričom jeho učiteľ – iste nie bez úmyslu – mu dal knihu, „dielo muža, ktorý v teológii všetkých predstihol“. Tou knihou bola *Summa contra gentiles* (Suma proti pohanom) Tomáša Aquinského. Demetrios, z ktorého si priatelia pravdepodobne robili žarty kvôli jeho horlivosti pri štúdiu latinčiny, im chcel dokázať, ako dobre tento jazyk zvládol. O niekoľko rokov neskôr po Planudovi, okolo r. 1340, sa pustil do prekladania latinských kníh. Známy latinofil, mimochodom učiteľ budúceho

³ DOSTÁLOVÁ, R. *Byzantská vzdelanost*. Praha 1990, s. 264; MEYENDORFF, O. J. *Sveti Grigoriје Palama i pravoslavna mistika*. Beograd 1983 (slovenský preklad v rukopise).

⁴ *Patrologia Graeca*, col. 969 Bsq, 977 D, 980; LOENERTZ, R.-J. *Lettre de Demetrios Cydones a Andronic Oeneote, grand juge des Romains (1369 – 1371)*. REB 1971, 29, p. 303 – 309; POLJAKOVSKAJA, M. A. *Portrety vizantijskich intelektualov: tri očerka*. Jekaterinburg 1992, s. 79 – 89.

cisára Manuela II., Manuela Chrisoloru a pokračovateľ v diele Jána Bekkosa, týmito prekladmi nadviazal na Maxima. Povzbudzovaný nástupcom Jána Kantakuzena cisárom Jánom V. preložil Tomášove Sumy (proti pohanom a teologickú) do gréčtiny. Práve tieto jeho preklady sa stali nesmierne dôležité. Tomášov scholasticizmus totiž vábil mnohých gréckych mysliteľov a zároveň ich poučal, že západnou skúsenosťou sa nemá opovrhovať. Priali si posilniť duchovné a následne aj politické zväzky s Talianskom a ich pranie malo byť vypočuté. Stále častejšie sa im ponúkali výnosné profesorské katedry na Západe. Myšlienka splynutia východorskej a talianskej kultúry sa im zdala byť čoraz príťažlivejšou. Pokiaľ by boli zachované grécke tradície, čo na tom, že by sa tak stalo za cenu podrobenia Ríma. Vzhľadom na to, aká úcta bola preukazovaná „večnému mestu“ aj v minulosti, nešlo by o nič nové a netradičné.

II.

Tieto dva nasledujúce výroky pomerne dobre reprezentujú či charakterizujú odlišnosť pohľadu filozofie a hesychie. Prvý vyslovil Sokrates a znie približne takto: „... najväčším blahom človeka je každodenne rozprávať o cnosti a o všetkom ostatnom... skúmať seba aj druhých.“ Teraz obrátime pozornosť na to, čo ten istý veľký Aténčan povedal potom, keď nad ním vyniesli rozsudok smrti: „No, už je čas, aby som odtiaľto odišiel, ja aby som zomrel, vy aby ste žili, a čo je z toho lepšie, to nikto nevie okrem Boha.“ Pozerajúc sa na smrť, pred jej mŕtvolne bledou tvárou filozof vyznával najvyššiu hodnotu filozofie v jej tunajskosti, pozemskosti čisto ľudského diela v tomto svete.

Druhý výrok patrí jednému z najväčších pravoslávnych „bezmolvnikov“, teda hesychastov, ctih. Efremovi Sýrskemu: „Mlčanie je tajomstvom budúceho veku; a slová nástrojom tohto sveta.“ Samo o sebe je jasné, že pre ctih. Efrema je budúci vek neporovnateľne hodnotnejší, cennejší než tento svet a že preto aj mlčanie je neporovnateľne cennejšie ako slová.

Svätý Gregor Palama, hesychasta, teológ, učiteľ, učiteľ „mlčanlivosti“ a modlitby srdca i mysle hovorí o neporovnateľnosti hesychie a filozofie: „... poznanie, dobývané vonkajšou učenosťou, nielen, že nie je nepodobné, ale aj protikladné skutočnému a duchovnému... dokonca aj keď niektorý z otcov hovorí to isté, čo vonkajší filozofi, zhoda je iba v slovách, avšak v zmysle je rozdiel veľký: u jedných je podľa ap. Pavla um Christov (1 Kor 2, 16) a druhí zvestujú z ľudského rozumového uvažovania, pokiaľ ešte nie horšie...“ Tieto slová sv. Gregora neponechávajú nikoho na pochybnostiach o absolútnej nesúmerateľnosti hesychie a filozofie. Skutočne hesychazmus v jeho vnútornom samovyznávaní je dielom Božej milosti. Človek iba spolupracuje s Bohom. Avšak filozofia je dielom ľudským. Filozofia je určovaná časom – logicky a historicky. Mení sa v dejinách (hoci aj je spôsobilá a schopná seba samu vždy spoznať) a končí sa prerušením terajšieho eónu, tohto veku. Tradícia Cirkvi, prebývajúc v hesychii, zahŕňajúca hesychiu, žije Duchom

a má v sebe nepomíňajúcu záruku budúceho eónu Kráľovstva. Ešte raz si spomeňme na slová ctih. Efréma Sýrskeho, že „mlčanie je tajomstvom budúceho veku“.

Hesychastická skúsenosť korení vo večnosti. Filozofia sa prejavuje v myslení, v duševnej aktivite. Filozofia definuje, pomenováva... snaží sa, neoplatonsky povedané, poznať Jediné. To je podľa Plotína možné už tým, že v človeku ako v kozmickom centre je najvyšším prvkom rozum (nús, nous), jeden zo stupňov jednoty. Úroveň rozumu (nús) je tiež úrovňou bytia alebo presnejšie: „nús“ a „bytie“, myslenie a jeho objekt sú totožné. Objekt existuje, pretože je myslený, myslenie existuje, pretože objekt sa nasledovne redukuje na intelektuálne súcno. Avšak táto identita nie je absolútna, pretože sa prejavuje istá obojakosť, v ktorej naďalej trvá sféra toho „druhého“. Teda aby sme poznali „Jediné“ v celej plnosti, musíme sa pozdvihnúť nad úroveň nús. Vtedy, keď prekonáš hranice myslenia a mysliteľnej reality, onú poslednú diádu bytia a intelektu, vstupuješ do oblasti „ne-bytia“ (zápor tu ukazuje na plus, transcendenciu, nie na nirvánu). Potom ale nutne začne mlčanie. Nevysloviteľné nie je možné pomenovať, pretože nevysloviteľné nemôže byť k ničomu postavené ako náprotivok a nemôže byť ničím vymedzené. Jediným spôsobom, ako ho postihnúť, bude nepoznať ho. „Ne-poznanie“ ako prelom do bezmedzná je extáza. Filozofia dosiahla najkrajnejšie hranice a na prahu nepoznatelného ničí samu seba. „Jediné“ je možné poznať iba pred extázou alebo po extáze, ale to znamená nepoznať, pretože to nie je extáza. V okamihu extázy „druhý“ neexistuje, čiže neexistuje ani poznanie,⁵ a filozofia na hranici už nie je filozofiou, hoci v istom zmysle má tam svoje žriedlo. Filozofia sa mení na mystiku, filozof sa mení na žreca, mystika, teurga...

III.

Aby sme pochopili podstatu hesychastického sporu, hovorí biskup Kallistos Ware, musíme sa na chvíľu vrátiť späť, do ranej histórie východnej mystickej teológie. V základných črtách táto bola rozpracovaná dvoma Alexandrijčanmi, Klementom (z. r. 215) a Origenom (z. r. 253/254), a rozvinutá v 4. st. Kappadočanmi, osobitne sv. Gregorom Nisským, a taktiež ich učeníkom Evagriom z Pontu (z. r. 394), mníchom egyptskej púšte. Pre túto mystickú tradíciu je charakteristický stroho apofatický prístup, pri ktorom je Boh opisovaný nie natoľko v pozitívnych či katafatických, nakoľko v negatívnych – nie v zmysle zla, ale toho, čo Boh nie je, teda v apofatických termínoch. Pretože ľudský rozum nemá adekvátne sily na to, aby postihol Boha, akékoľvek vyjadrenia o ňom sú iba približne. Preto bude menšou chybou používanie apofatického než katafatického spôsobu vyjadrenia. Sv. Gregor Nysský tvrdí: „Skutočné poznanie a nazeranie Boha spočíva v tomto: vidieť, že On je neviditeľný. Pretože to, čo hľadáme, leží za hranicami akéhokoľvek poznania, súc v plnosti ukryté mrakom nepostihnuteľnosti.“⁶ Apofatická teológia dostala svoje klasické vyjadrenie v tzv. „areopagitských“ spisoch.

⁵ Poz. LOSSKY, V. *Dogmatická teológia*. Praha 1994, s. 13.

⁶ Pozri jeho dielo „Život Mojžiša“ 11, 163 (377 A).

Ctih. Maxim Vyznávač zostavil scholie k areopagitskému korpusu, čím im navyky zabezpečil miesto v pravoslávnej teológii. Veľkej úcte sa diela pod menom sv. Dionýza Areopagitu tešili aj na latinskom Západe. Johann Scotus Eriugen ich prekladal do latinčiny už okolo polovice IX. st. Hugo od sv. Viktora ich mal veľmi rád. Tomáš Aquinský ich v teologickej „Summe“ cituje 1 760 krát, a jeden anglický kronikár XIV. st. poznamenáva, že „Mystickú teológiu“ Dionýza „takou rýchlosťou prebehla po Anglicku ako doslova divoký jelen“. Apofatický jazyk sv. Dionýza bol osvojený mnohými. „Boh je nekonečný a nepostihnuteľný“, píše ctih. Ján Damaský, „a všetko, čo sa dá o Ňom postihnúť – to je Jeho nekonečnosť a nepostihnuteľnosť... Boh nepatrí k tomu, čo existuje: nie, že by neexistoval, ale On je nad všetkým existujúcim a dokonca nad samotnou existenciou.“⁷ Na prvý pohľad sa môže zdať, že takýto dôraz na nepoznávatelnosť Boha automaticky vylučuje akúkoľvek bezprostrednú skúsenosť obcovania s Ním. No v skutočnosti mnohí z tých, ktorí sa uchylujú k apofatickému prístupu, vidia v ňom nie natoľko filozofickú konštrukciu a zriadenie pre označenie vyššej transcendentnosti Boha, nakoľko (a oveľa častejšie) prostriedok splynutia s Bohom v modlitbe.

Apofytické vyjadrenia neslúžia iba na ohraničenie pozitívnych vyjadrení o Bohu, ale aj ako odrazový mostík pre mystického teológa – zakaždým keď sa ten chce ponoriť do živého tajomstva Boha. Práve tak sa majú veci vo vzťahu k sv. Gregorovi Nysskému, Pseudo-Dionýzovi Areopagitskému či Maximovi Vyznávačovi, ktorí zoširoka praktizovali apofatický prístup. Pre nich bola „cesta negovania“ zároveň „cestou zjednotenia“. No nás sa môžu spýtať: ako sa dá stretnúť tvárou v tvár s Tým, Kto je v najvyššej miere transcendentný? Ako môže byť Boh súčasne postihnuteľný i nepostihnuteľný?

Toto bola jedna z kľúčových otázok, ktorá stála pre hesychastami XIV. st. (pomenovanie pochádza z gréckeho slova hesychia /isichia/, označujúceho vnútornú spokojnosť, pokoj, klud). Hesychastom je nazývaný ten, kto sa necháva zasväcovať do mlčanlivej modlitby, oslobodenej, nakoľko je to možné, od akýchkoľvek obrazov, slov a diskurzívnych úvah.

S touto otázkou bola spojená aj iná otázka: aká je úloha tela v modlitbe? Evagrius, ako aj Origenes čas od času ukazujú veľkú blízkosť k platonizmu: hovoria o modlitbe v intelektuálnych termínoch ako o činnosti rozumu, ale nie osoby v celku. Vzniká dojem, že nevidia nijakú pozitívnu úlohu ľudského tela v procese vykúpenia a zbožštenia. Rovnováha medzi telom a dušou bola obnovená v homíliách druhého asketického autora – Makária. Tradične je stotožňovaný s Makariom Egyptským (asi 300 – 390), no dnes sa niektorí autori domnievajú, že tieto homílie boli v skutočnosti napísané v Sýrii alebo v Malej Ázii v osemdesiatych rokoch IV. st. Makáriove homílie zastávajú biblickejšiu predstavu o ľudskej osobe, podľa ktorej človek nie je iba duša, uväznená do temnice tela (ako si mysleli mnohí poprední grécki filozofi vrátane Platóna, zvlášť v období jeho tzv. exkluzívneho idealizmu), ale jediný celok, duša aj telo spolu. Kde Evagrius hovorí o rozume alebo intelektu (grécky *nús*), tam Makários používa hebrejský pojem srdca. Takáto

⁷ O pravoslávnej viere (De orthodoxa fidei) I, 4 (P.G. XCIV, 800 B.).

zmena je dôležitá, pretože pod srdcom je chápaný celý človek – nielen rozum, ale taktiež vôľa, emócie a dokonca aj samotné telo.

Používajúc pojem „srdce“ v tomto makariovskom zmysle, pravoslávni často hovoria o „modlitbe srdca“. Čo to znamená? Keď sa človek začína modliť, najprv musí pohybovať perami a vynakladá intelektuálne úsilie na to, aby pochopil zmysel slov. No keď sa modlí neustále a sústredene, vtedy sa rozum a srdce stávajú jedným: um „zostupuje do srdca“ a poznáva silu „prebývania v srdci“. Takto sa modlitba stáva „modlitbou srdca“: modlitba nie je vyslovovaná iba perami a nielen rozumom, ale spontánne je prednášaná celou ľudskou bytosťou – jeho perami, umom, zmyslami, vôľou a telom. Modlitba úplne zaplňa vedomie človeka a už nevyžaduje nijaké úsilie, ale sa vylieva sama od seba. Takáto modlitba srdca nie je plodom iba samotných vlastných úsilí človeka, ale darom Božím. Keď pravoslávni hovoria o „modlitbe srdca“, zvyčajne majú na mysli jednu konkrétnu, a to tzv. „Isusovu modlitbu“. Z gréckych autorov najprv Diadoch z Fotiki (pol. V. st.), a potom ctih. Ján Klimak (Lestvičnik) z hory Sinaj (579? – 649?) odporúčajú ako osobitne účinnú formu modlitby neustále opakovanie alebo pamätanie na meno Isus. S plynutím času vzývanie Isusovho mena vykryštalizovalo do krátkej frázy, nazývanej Isusovou modlitbou: „Hospodi Isuse Christe, Syne Božij, pomiluj mja“.⁸ K XIII. st., ak už nie skôr, sa vyslovovanie Isusovej modlitby začalo spájať s istými fyzickými akoby cvičeniami, ktoré samé o sebe nemali zvláštny význam, avšak boli považované za také, ktoré napomáhajú koncentrácii. Dýchanie bolo detailne regulované v zhode s tempom vyslovovania modlitby, dokonca bolo odporúčané zachovávať istú polohu tela: hlava spustená, brada sa opiera o hrud', oči sú nasmerované do oblasti srdca.⁹ Netreba si však myslieť, že pre samotných hesychastov tieto „cvičenia“ predstavovali podstatu modlitby. Nepozerali na nich ako na samotný cieľ, ale ako na pomocný prostriedok sústredenia, užitočný pre niektorých, v istom zmysle pomocnú metódu, no nezáväznú pre všetkých. Hesychasti veľmi dobre vedeli, že neexistujú mechanické spôsoby získavania Božej milosti, ako niet techniky, ktorá by automaticky privádzala do skutočného a čistého mystického stavu. Apropo, inou je otázka tzv. prelesti či duchovného oklamania, kedy sú rôzne „mystické“ zážitky s ich v podstate duševnou povahou, úzko spojenou s emocionalitou, neohraničenou fantáziou až chorobnou blúznivosťou, ktorá môže vrcholiť v rôznych exaltáciách až extatických stavoch, následne považovaných za Božie osvietenie.

Pre byzantských hesychastov mystická skúsenosť dosahovala svoju kulmináciu v nazeraní nestvoreného Božieho svetla. Napríklad diela sv. Simeona Nového Teológa sú plné tejto „mystiky svetla“. Opisujúc vlastnú skúsenosť stále znova a znova hovorí o Božom svetle, nazývajú ho „skutočne Božím ohňom“, „nestvoreným a neviditeľným ohňom, bezpočiatočným a nemateriálnym“. Hesychasti verili, že nimi videné svetlo je to isté, aké sa zjavilo trom Christovým učením

⁸ „... pomiluj mja hrešného“ (por. modlitbu mýtnika Lk 18, 13).

⁹ Niektorí autori robia zaujímavé paralely medzi hesychastickou „metódou“ zo strany jednej a hinduistickou jógou a moslimským dhikr z druhej. Avšak črty zhody sú v týchto prípadoch neraz zveličované a preháňané, pričom samotná podstata vecí chýba alebo sa stráca.

v čase premenenia Isusa na Hore Tábor. Ako ale zladit' toto videnie Božieho svetla s apofatickým učením o transcendentnosti a nedostupnosti Boha?

IV.

Skrytý Boh. Výklad myslenia sv. Gregora Palamu sa obvykle začína s určením mu miesta v histórii tzv. „apofatického bohoslovía“ Východu. V nej sú rozlišované dva prúdy: prvý, ktorý vyviera z neoplatonizmu, považuje transcendentnosť a nepoznatelnosť Boha za dôsledok ohraničenosti stvoreného rozumu – aby sa dalo dosiahnuť poznanie Božstva, stačí „prekonať seba“, „vzdať sa súcého“, „zjednotiť sa“.

Druhý prúd, hoci využíva obecnú prijatú terminológiu neoplatonizmu, potvrdzuje Božskú transcendentnosť ako vlastnosť Boha, ovládnuť ktorého nemôže nijaké vzdanie sa, žiadne prekonanie seba samého – Boh Biblie je „Deus absconditus – skrytý Boh“, ktorý odhaľuje sám seba, kedy chce, v podmienkach, ktoré On sám určuje. V učení sv. Gregora Palamu s plným odôvodnením bolo vybadané vyjadrenie druhého prúdu.¹⁰ Takýmto spôsobom problém „apofatického“ bohoslovía sa ukazuje byť prameňom byzantských teologických sporov XIV. storočia, lebo protivníci sv. Gregora nesporne bránili prvú koncepciu Božej nepoznateľnosti, pričom každý z nich do nej vnášal osobitné odtiene. Pokiaľ ide o Barlaáma z Kalábie, tak ten vystúpil ako obranca krajného apofatizmu, úplne vychádzajúceho z gréckej filozofickej tradície: Pretože Boha je možné poznať iba ľudským rozumom, no ľudský rozum je ohraničený vo svojich možnostiach, tak Boh zostáva pre nás nepoznatelný. So zarátaním filozofických predpokladov Barlaáma apofatická teológia privádzala k v tej dobe stále silnejšiemu nominalizmu. Pokiaľ ide o Akindina a Nikefora Gregora, títo na rozdiel od kalábrijského mnícha zaujali pred tvárou učenia sv. Gregora Palamu vyložene obrannú pozíciu. Ohraničovali sa tým, že odmietali formulácie, vyzdvihnuté učiteľom „hesychie“ proti Barlaámovi, no nepredkladali žiadnu konkrétnu teóriu poznania Boha; fakticky váhali medzi nominalizmom a potvrdzovaním možnosti poznať Božiu podstatu. Takto mohol Akindin súčasne tvrdiť, že akékoľvek zjavenie Boha je iba „znak symbolicky mnohotvárneho“ Boha,¹¹ poznávaného iba v Jeho stvoreníach,¹² ako prostá podstata, ktorej vlastnosti sú medzi sebou rozlišované čisto nominálne,¹³ a že Božstvo je „svojou podstatou úplne dostupné participovaniu (prijímaniu) bytnosti“ /II/.

¹⁰ POPOV, I. V. *Ličnosť i učenie blaženého Avgustína*. Sergijev. Posad 1917, T. I. 361 – 370; LOSSKIJ, V. Otricateľnoje bogoslovie v učení Dionisia Areopagita. In *Seminarium Kondakovianum*. Praha 1931, T. III, 133 – 134 /nepresná reedícia „Bogoslovskie trudy“. Moskva 1985, zb. 26/; LOSSKY, V. *Essai sur la theologie mystique...*, s. 28 – 29; archiman. KEM, K. *Antropologia...*, s. 276 – 280.

¹¹ Protiv Palamy, II., Monac. gr. 223. F 102 v.: doslovný preklad citátu „symbolicky mnohopodobné (mnohoforemné) a všepodobné (všeforemné) božské“/; por. Nikefor Gregoras: *Historia XXXII*. In PG CXLIX. Col. 357 AB).

¹² Ibid. F. 122 v.: aby nie z nestvorených energií Ho bolo možné poznávať, ale s Ním stvoreného. Ibid. V. F. 304.

¹³ Ibid. III. F. 188 /doslova: „mnohoimenno, a ne dejstvitelno“/; por. Gregoras: *Historia, XXX/PG*

Nehľadiac na zdanlivé rozchádzanie sa v názoroch, protivníci sv. Gregora Palamu zdieľali obecnú koncepciu intelektuálneho poznania Boha a esenciálnu filozofiu ako základ svojej teológie. Tu sa dá ľahko urobiť paralela medzi ich ponímaním Boha a ponímaním Boha Tomáša Aquinského, preto ani nie je удивujúce, že mnohí antipalamisti končili svoje dni na Západe, „v rímskej viere“ – teda, že konvertovali k rímskokatolíckej cirkvi, no dôležité je zdôrazniť, že ani Barlaám, ani – a to hlavne – Akyndin a Nikefor Gregoras, nezakúsili na sebe bezprostredný vplyv latinského myslenia či spôsobu uvažovania: s latinským myslením ich skôr v podstate spríbuzňovali filozofické pojmy, prebrané z obecného žriedla – učenia Aristotela alebo neoplatonikov, posvätené autoritou Pseudo-Dionýza a tiež filozofické postupy či metódy.

Dve exegézy Dionýza. Tu máme možnosť odhaliť podstatu problému Dionýza, alebo hoci by len určiť, ktorý z dvoch výkladov Dionýza – či sv. Gregora Palamu, alebo Tomáša Aquinského – je správny. Poznamenajme, že ako na Východe, tak aj na Západe obe tendencie pri výklade Dionýza istú dobu koexistovali: v podstate na jednej strane Ír – možno Škót – Johann Scottus Eriugena, mohol čítať sv. Pseudo-Dionýza očami Východu, nevládnuc pritom teologickým vzdelaním – aspoň nie bezprostredným – a christocentrickou duchovnou koncepciou, ktorá dovoľila sv. Gregorovi Palamovi zahrnúť Dionýza do skutočne kresťanského syntetického učenia¹⁴; na druhej strane rodáci z kresťanského Orientu Akyndinos a Gregoras mohli vykladať Dionýza západným spôsobom, nevládnuc pritom, pochopiteľne, filozofickým géniom Tomáša Aquinského... Takýmto spôsobom sa počas byzantských sporov v XIV. storočí problém exegézy sv. Dionýza nachádzal v centre pozornosti. Už Barlaám vo svojom nominalistickom výklade Areopagitu mal v úmysle dokázať, že videnie Boha, o ktorom hovorí sv. Dionýz, sa javí odrodou či druhom stvoreného stavu, a nie vzájomným dotykom, stretnutím s Božstvom. Kalábrijčan napríklad uvádzal to miesto z „Cirkevnej hierarchie“, kde Dionýz hovorí o „cieli hierarchie“ ako „neustálej láske k Bohu“ a súčasne o „poznání bytostí takými, akými sú“, „videní“ a „poznání svätej pravdy“, „Božskom prijímaní (participácii?) v zjednocujúcej dokonalosti“ a robil nasledujúci záver: „Najlepší dar, ktorý sme od Boha dostali – to je hierarchia; jej cieľom je poznanie bytostí (podstát); ako nás učia tieto slová Dionýza, poznania bytostí (podstát), to jest filozofia je najlepšie z toho, čo máme.“ Tento intelektualizmus teórie poznania Boha privádzal Barlaáma k záverom metafyzického poriadku, taktiež sa vzťahujúcom na výklad Dionýza. Ten písal: „... podávané od nedotknuteľného Boha prozreteľné sily – samorealizácia, samooživenie, samozbožštenie – na ktorých bytostiach je vlastné participovať, sú nazývané aj súcce, i živé, aj božské...“ Barlaám to komentuje takto: „Samozbožštenie a iné reality, ktoré veľký Dionýz

CXLIX. Col. 256 C, 277 D; XXXIII. Col. 373 A, 381 A.

¹⁴ O spojení mezi Dionýzom a Johannom Skottom existuje síce stará, no stále vynikajúca a užitočná rozsiahla štúdia A. Brilliantova, nazvaná „Vlivanje vostočnogo bogoslovija na zapadnoje v proizvedenijach Ioanna Skota Erigeny“. St. Peterburg 1898 (je aj nová reedícia tejto rozsiahlej štúdie). Z novej literatúry zvlášť poz. práce E. Jeaneaua *Pseudo-Dionysius, Gregory of Nyssa, and Maximus the Confessor in the Works of John Scottus Eriugena* // *Carolingian Essays* / U. R. Blumenthal. Washington 1983. 137 – 149.

jasne nazýva na tomto mieste silami, nie sú večné, no Blahý im daruje existenciu... Je sláva Božia, ktorej je nemožné byť príchastným, večná realita, totožná s podstatou; a je sláva, ktorej sa môžeme participovať, odlišná od Božskej podstaty, teda ona nie je večná, pretože aj Jej Spoločná príčina (teda Boh, naša poz.) dáva bytie.“ Akyndinos vykladá Dionýza rovnakým spôsobom: zbožštenie, darované ľuďom Bohom, ich nečiní účastníkmi (prijímateľmi) jediného Božstva, ale im dáva „to, čo sa nazýva božskosťou ľudí“, ktorá, súc stvorenou, nenarúša jednotu a prostotu Božstva. Nakoniec aj Gregoras taktiež vykladá Dionýzove proodoi... ako stvorené, pretože my im môžeme byť „anatomicky“ príchastní. Vidíme, že z pohľadu protivníkov učenia sv. Gregora Palamu tie miesta, kde Dionýz hovorí o zbožštení, boli nepostačujúce, aby sa dala zbaviť Božia transcendentnosť jej absolútneho charakteru: byť účastníkmi Boha sa ukazovalo nemožné, dokonca aj pre „zbožštených ľudí“; apofatická teológia sv. Dionýza im slúžila na ospravedlnenie ich odmietania reálneho zbožštenia; dovoľovala im dodať nominálny alebo symbolický zmysel tým miestam Písma či dielam svätých otcov (osobitne samotného Pseudo-Dionýza), kde sa hovorilo o participácii ľudí na „božskej prirodzenosti“. Skutočne pod ich perom systém Areopagitu sa sám neutralizoval, a zároveň bolo neutralizované Zjavenie.

Napriek nesporne skeptickému postoju mnohých byzantských i západných intelektuálov a teológov k hesychazmu, idey sv. Gregora Palamu boli odobrené snemom v r. 1341, po čom jeho hlavný odporca Barlaám Kalábrijsky odišiel domov do Itálie. S Palamom potom nejakú dobu viedol spory Gregor Akyndinos a neskôr filozof Nikefor Gregoras. Medzi rokmi 1342 až 1347 Akyndina podporoval, hlavne z politických dôvodov, vtedajší patriarcha Ján Kalekas, no po skončení občianskej vojny, v ktorej zvíťazil Ján VI. Kantakuzen, bol Kalekas detronizovaný. Kantakuzen, inak výborný učenec a teológ, potom predsedal na dvoch konštantínopolských snemoch v r. 1347 a 1352, ktoré opätovne potvrdili pravosť a tradičnosť Palamovho učenia. Palamu v r. 1347 zvolili za tesalonického arcibiskupa a jeho blízki priatelia a žiaci – Izidor Bucharis, Kallistos a pokrstený Žid Filotej Kokkinos – sa postupne stali konštantínopolskými patriarchami.

KATALÓG ČLENOV SPOLOČNOSTI JEŽIŠOVEJ PÔSOBIACICH V TRENČÍNE V ROKOCH 1665 – 1674¹

Libor BERNÁT

Catalogue of Society of Jesus members in Trenčín in the years 1665 – 1674

Jesuit order continually strengthened its influence in Trenčín and in the whole Trenčín county in the decade 1665 – 1674. At that time, Jesuit college (Kolegium) and noviciate in Trenčín referred to as „Trenchiniense collegium“, „Collegium Trinchiniense“, „Trenchiniense collegium et domus probationis“, „Collegium domus probationis Trenchiniensis“ in the sources, underwent turbulent changes influenced especially by Wesselényi conspiracy and struggle with Lutheranism. The submitted paper provides the catalogue of Society of Jesus members who were active in Trenčín in the given years. The author focuses on processing the complete catalogue of the Jesuit college in Trenčín so that the biography method leads to prosopographic method to show the activity of Jesuit college in the more complex light.

Key words: Society of Jesus, Catalogue, Jesuits, Trenčín, Biography data, Recatholicization.

Jezuitský rád postupne upevňoval svoj vplyv v Trenčíne a v celej Trenčianskej stolici aj v desaťročí 1665 – 1674. Jezuitské kolégium a noviciát v Trenčíne, označované v prameňoch ako „Trenchiniense collegium“, „Collegium Trinchiniense“, „Trenchiniense collegium et domus probationis“, „Collegium domus probationis Trenchiniensis“ prechádzalo v tomto období turbulentnými zmenami, poznamenanými najmä Vešeléného sprisaháním a bojom s luteranizmom.

Po víťaznej vojne s Turkami 1663 – 1664 cisár uzatvoril nevýhodný mier, ktorý umožnil, aby významné pevnosti zostali v rukách Turkov. Uzatvorenie nevýhodného mieru viedlo k odporu ako protestantských, tak aj katolíckych magnátov. Magnátske hnutie nezískalo širšiu podporu ani medzi šľachtou, ani u Veľkej Porty, alebo francúzskeho kráľa Ľudovíta XIV. Po prezradení bolo sprisahanie rýchlo potlačené a hlavní vinníci popravení. V Uhorsku sa zaviedla absolutistická diktatúra. Rímskokatolícky tábor využil zapojenie niektorých protestantských šľachticov k obmedzeniu postavenia protestantských cirkví v Uhorsku.

Úrad rektora jezuitského kolégia a opáta na Skalke bol zverený v rokoch 1665 – 1674 štyrom pátrom: J. Hanulovi od 15. decembra 1664, M. Rutkaiovi od 22. apríla 1668, G. Sarkovi od 8. júla 1670 a J. Čerňanskému od 7. augusta 1674. Boli to skúsení členovia rádu, s výnimkou M. Rutkaia, profesii so štyrmi sľubmi. Najmladším bol vo svojej funkcii G. Sarka vo veku 33 rokov a najstarším M. Rutkai vo veku 57 rokov.

Jezuitom sa podarilo získať na svoju stranu tiež synov Gašpara Ilešháziho Gabriela (1623 – 1667) a Juraja (1625 – 1689). Obaja, pôvodne luteráni, konvertovali. Zatiaľ čo Gabriel niekoľkokrát zmenil konfesiu, vždy v nádeji na zisk ďalšieho majetku, Juraj sa stal veľkým podporovateľom katolíckej reštaurácie. Z aspektu

¹ V štúdiu nadväzujeme na predchádzajúci príspevok BERNÁT, L. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Trenčíne v rokoch 1655 – 1664. In *Historia Ecclesiastica*. 2016, roč. VII., č. 2, s. 108 – 137.

dejín školstva je pozoruhodné, že obaja Ilešháziovci študovali na trenčianskej škole. Od Juraja sa zachovali dišputy, v ktorých ho viedol neskorší superintendent banského okolia Dávid Láni (Lanius, Lany, 1618 – 1669), vtedy pedagóg na trenčianskej škole²

Rod Ilešháziovcov zostal potom verný rímskokatolíckej konfesii až do svojho vymretia Štefanom II. (†1836). V rekatolizácii bola aktívna predovšetkým Mária Forgáčová, manželka J. Ilešháziho. Luteránsky duchovný a spisovateľ Štefan Pilárik o nej napísal: „No ani táto ukrutnica, táto verná slúžka jezovitská, nemohla večne vyhadzovať a trápiť nevinných ľudí, a pôsobiť slzy, zármutky a nešťastia, lebo už roku 1666 vyhнала aj ju smrť z jej hrdého zámku a vyhodila z tohto života, kde toľko zlého spôsobila.“³ Hlavným županom Trenčianskej župy bol až do 24. januára 1667 G. Ilešházi a od 2. februára jeho mladší brat J. Ilešházi. Slávnostná inštalácia bola 14. februára 1667.⁴

Situácia v meste sa zmenila príchodom cisárskej posádky do Trenčína v roku 1670, pod vedením plukovníka baróna de la Broda.⁵ Hoci predstavitelia mesta Trenčína zachovali vernosť cisárovi, stratili už na konci roku 1671 farský kostol, školu, cintorín. Tiež kostol na predmestí sa dostal opäť do rúk rímskokatolíckeho tábora. Kostoly boli znovu vysvätené nitrianskym biskupom Tomášom III. Pálffyom a novým rímskokatolíckym farárom sa stal nitriansky kanonik Ján Novosedlík († 1672) a po ňom Ján Bludovič (Bludowicz).⁶ Aj napriek tomu cisár Leopold I. nariadil listom z 26. januára 1674 richtárovi a rade mesta Trenčína, aby rešpektovali jeho predošlý mandát a v súlade s článkom 44 z roku 1609 vymenili nekatolíckeho richtára a notára za rímskokatolíkov.⁷

V rokoch 1667 – 1669 obnovili jezuiti na Veľkej Skalke nový kláštor v blízkosti starého benediktínskeho, ktorý bol dovtedy v ruinách.⁸ Majetkové spory pokračovali, hoci nie až v takej intenzite ako v predchádzajúcom období. Na žiadosť G. Sarku vydali senátori Ján Baroš a Žigmund Maršovský listinu datovanú 21.

² IOANNIS REZIK – GYMNASIOLOGIA EVANGELICO – HUNGARICA, sive HISTORIA SCHOLARUM et earundem RECTORUM CELEBRIORUM. Opera et studio M. SAMUELIS MATTHAEIDES..., ex Authoris annotationibus autografois et aliorum documentis ad Annum MDCCXXIII eruta, Sectio III. de Scholis Oppidanis, XVII. De Schola Priuidiensi, § XXIII. Slovenská národná knižnica – Literárny archív, Martin, sign. J 1967. Niekedy sa v literatúre omylom uvádza, že ho viedol Daniel Láni. Pozri tiež BERNÁT, L. *Životopisný slovník pedagógov jezuitského gymnázia v Trenčíne v rokoch 1649 – 1773*. Bratislava : Eko-konzult, 2013, s. 17.

³ PILÁRIK, Š. *Currus Jehovae mirabilis, to jest Divný povoz Boží : životopis Štefana Pilárika, ním samým napísaný a vydaný roku 1679*. Lipt. Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1900, s. 180.

⁴ HAVRAN, J. Hlavní župani Trenčianskej župy. In *Vlastivedný zborník Trenčianskeho múzea v Trenčíne 1971*. Bratislava : Vydavateľstvo Slavín, 1971, s. 154.

⁵ ŠA TN, f. MG TN, listiny a iné príbuzné záznamy II., novoveké listiny 1527 – 1839, inv. č. 1095, C 3, fax. 11, n. 34, list baróna de la Brode z 1. 8. 1670.

⁶ *Trenčín : vlastivedná monografia 1*. M. Šišmiš (ed.). Bratislava : Alfa, pre Mestský úrad Trenčín, 1993, s. 86.

⁷ ŠA TN, f. MG TN, listiny a iné príbuzné záznamy II., novoveké listiny 1527 – 1839, inv. č. 1141 list cisára Leopolda I. z 26. 1. 1674.

⁸ *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku. 1561 – 1988*. E. Krapka, V. Mikula (ed.). Cambridge (Ontario) : Dobrá kniha, 1990, s. 117.

mája 1674 o vymeraní záhrady na Humnách. Hranice pozemku uviedli do pôvodného stavu.⁹

Ale taktiež sa jezuiti sťažovali na porušovanie ich majetkových práv. Na zásah rektora J. Hanulu podžupan Juraj Giláni, slúžni a prísažní Trenčianskej stolice, vydali zákaz rybárom zo Žabiniac a Skalskej Novej Vsi, aby chytali ryby na majetku jezuitov.¹⁰ Poddaní jezuitov sa dopúšťali majetkových nepravostí. Preto sa sťažoval richtár a rada mesta Trenčína na poddaných zo Zamaroviec, ktorí okolo sviatku narodenia Jána Krstiteľa v roku 1673 svojím dobytkom čiastočne spásli a čiastočne poškodili trávu vo vrbine mesta pri Zamarovciach.¹¹

Aj s ďalšími susedmi sa jezuiti, ako majitelia opátstva Skalky, dostávali do sporov o hranice. V roku 1667 majitelia panstva Borčice posunuli hraničné medzníky a ich poddaní a sluhovia prekročili hranice opátstva a lámali raždie na prezimovanie ošípaných okolo sviatku Troch kráľov. Situácia sa opakovala na sviatok sv. Kataríny, keď rúbal správca panstva Ján Pechiak stromy v chotári dediny Piechov. Borčický richtár Jakub Moško, poddaný borčického pána, zajaľ poddaného opátstva aj s dvoma sekerami. Spor sa dostal až pred cisára Leopolda I. a ten nariadil 11. februára 1668 Štefanovi Báthorovi ukončiť tieto spory a presne vymedziť hranice. Súčasne potvrdil, že dedina Piechov je majetkom opátstva.¹²

Magistrát mesta zostal v rukách luteránov a ponechal si patronátske právo nad farským kostolom a školou, hoci už boli v rukách rímskokatolíkov. Musel sa zaviazat, že nepustí do mesta protestantských kazateľov a pedagógov. Príjmy tak musel vyplácať z mestskej pokladnice rímskokatolíckemu farárovi a rímskokatolíckej škole.¹³

Činnosť jezuitov bola zameraná predovšetkým na misie, gymnázium a noviciát. Počet jezuitov v kolégiu bol od dvanástich v roku 1665 až po 20 v roku 1674. Vzástol aj počet frátrov na šesť, ktorý bol už od roku 1666 až do konca skúmaného obdobia, s prestávkou v roku 1670. Jezuiti k misionárskej činnosti v okolitých dedinách využívali pohyblivých misionárov. Zaujímavou osobou, ktorá sa mohla podeliť s bohatými misionárskymi skúsenosťami v Číne a v Indii, bol J. Gruber, pôsobiaci v Trenčíne v roku 1672. Po príchode vojenskej posádky sa starali o ich duchovnú službu.

Jezuiti vykonávali tiež katechetickú činnosť pre deti aj dospelých v jezuitskom kostole každú nedeľu po slovensky, vo farskom kostole po nemecky, a v okolitých dedinách, v Biskupiciach, v Kubrej, v Opatovej, v Soblahove, v Turnej a v Zábľatí.¹⁴ Hoci v tomto období sa konalo niekoľko protičiarodejných procesov,¹⁵ pre-

⁹ ŠA TN, Religionaria, C 11, no. 49, listina z 21. 5. 1674.

¹⁰ ŠA TN, f. MG TN, listiny a iné príbuzné záznamy II., inv. č. 1052, C, fasc. 1, no. 7, C 6 fasc. 2 no. 4.

¹¹ Tamže, inv. č. 1130, C 6, fasc. 4.

¹² ZREBENY, A. Príspevok k dejinám Skalky. In *Vlastivedný zborník Trenčianskeho múzea v Trenčíne* 1969. Bratislava : Vydavateľstvo Slavin, 1969, s. 97 – 99.

¹³ *Trenčín : vlastivedná monografia* 1., s. 86.

¹⁴ *Dejiny Spoločenosti Ježišovej na Slovensku*, s. 120.

¹⁵ O tom pozri ZEMENE, V. Protičiarodejnícke procesy z okolia Trenčína. In *Vlastivedný zborník...*, s. 33 nasl.

dovšetkým v rokoch 1664 a 1665, nemáme k dispozícii záznamy, ktoré by dokazovali prílišnú iniciatívu rádu.

V skúmaných rokoch je len jeden jezuita, fráter B. Seltenreich, zaznamenaný v rokoch 1665 – 1666 ako chorý (valetudinarius). B. Seltenreich bol zapísaný už v roku 1664 ako chorý. Jezuiti sa starali o svojich chorých bratov, ale pre plynulý chod rehoľného domu si nemohli dovoliť starať sa o viacerých nemocných.¹⁶

Katolícka reštaurácia získala silné postavenie a jezuiti na tom mali veľký podiel. Násilnosti cisárskych vojsk, náboženská perzekúcia vyvolávali odpor, nepokoje, ktoré neskôr vyústili v ďalšie stavovské povstanie Imricha Tököliho.

Gymnázium

Jezuitské gymnázium v skúmaných rokoch už bolo kompletne a vyučovali sa tu v roku 1656 všetky kurzy.¹⁷ Jezuiti dosadzovali do funkcií prefektov školy skúsených členov rádu: J. Hanulu v roku 1665, D. Mitisa v roku 1666, V. Kubiciho v rokoch 1667 – 1668, A. Mathaeida v rokoch 1669 – 1670, M. Čeleša 1670 – 1671, K. Podla a J. Semberiho v roku 1673 a J. Lakyho v roku 1674.¹⁸ Učiteľmi boli dvaja jezuiti a od roku 1673 už traja jezuiti. Boli to väčšinou školastici – magistri filozofie, len v roku 1670 už to bol páter J. Mehes, v roku 1671 páter J. Chrastel a v roku 1673 páter Š. Horvát. Samozrejme, učili vždy najvyššie triedy.

Hoci na pozemku darovanom Fánčim bola budova gymnázia postavená po tretie poschodie, gymnázium sa do nej presťahovalo až v roku 1672.¹⁹ Pretože gymnázium sme sa už podrobnejšie zaoberali, odkazujeme tu na viaceré štúdie.²⁰

Luteránska škola v Trenčíne si aj v tomto období zachovala vysokú úroveň. Jej pedagógovia, ako napr. Pavol Belobradáč, Juraj Holveid ml., Tomáš Koledanus Rajecký, šíрили jej slávu a konkurovali jezuitskému gymnáziu. Tlak katolíckej reštaurácie bol silný, preto sa napr. T. Koledanus Rajecký musel svojho úradu vzdať.²¹

¹⁶ Až dvaja chorí, v r. 1664, P. Hellesfeny a M. Vesseleny, sú výnimkou. O tom pozri BERNÁT, L. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Trenčíne v rokoch 1655 – 1666, s. 133 – 134.

¹⁷ O tom pozri tiež VLAHOVICS, E. *A trencsényi kir. kath. főgymnasium története 1649 – 1895*, s. 13 a nasl.; RUŽIČKA, V., s. 135, pozri tiež BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 16 – 17,

¹⁸ BERNÁT, L. Prefekti školy trenciánskeho jezuitského kolégia v rokoch 1650 – 1773. In *Historicko-pedagogické fórum*. 2012, roč. 1, č. 2, s. 14 – 30.

¹⁹ *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku*, s. 117.

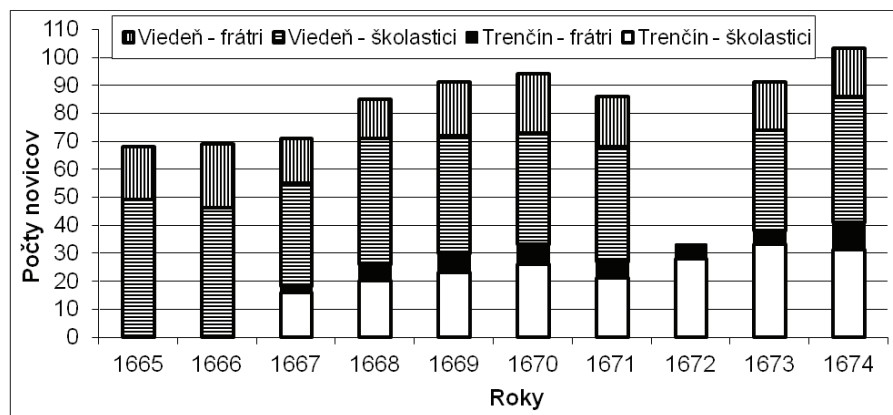
²⁰ BERNÁT, L. Jezuitské školstvo v stolicách trenciánskej, oravskej, liptovskej a turčianskej v 16. a 17. storočí. In *Studia Comeniana et historica*. 2006, roč. 36, č. 75 – 76, s. 84 – 103, BERNÁT, L. Luteránska škola a jezuitské gymnázium – boj o študenta a jeho dušu : rozbor na príklade škôl v Trenčíne. In *Historia Ecclesiastica*. 2012, roč. III., č. 2, s. 45 – 56; BERNÁT, L. Gramotnosť a úspešnosť študentov jezuitských gymnázií (na príklade trenciánskeho gymnázia v rokoch 1649 – 1773). In *Medzinárodné meranie funkčnej gramotnosti – výsledky a výzvy pre študentov*. Trnava : 2012, s. 23 – 33; BERNÁT, L. Študenti jezuitského gymnázia v Trenčíne vo svetle školskej matriky z rokov 1655 – 1775. In *Genealogicko-heraldický hlas*. 2005, roč. 15, č. 2, s. 9 – 15; BERNÁT, L. Štruktúra pedagogického zboru jezuitského trenciánskeho gymnázia v rokoch 1649 – 1773. In *Slovenská štatistika a demografia*, 2011, roč. 21, č. 3, s. 43 – 65 a ďalšie.

²¹ O tom pozri BERNÁT, L. Dejiny školstva v dolnotrenciánskom senioráte v 16. a 17. storočí. In *Pedagogická revue*, 2001, roč. 53, č. 4, s. 345 a nasl.

Noviciát

Po vpáde Turkov bol noviciát preložený do Viedne, kde zostal až do roku 1666. Novici boli v Trenčíne znovu usadení až v nasledujúcom roku, kedy funkciu magistra novicov zastával J. Weber. Ten ju vykonával až do roku 1672, kedy ho vystriedal rektor G. Sarka a toho po dvoch rokoch J. Čerňanský. Pomocníkom magistra novicov bol najskôr J. Semberi, ktorého už o rok vystriedal A. Mathaides. Len dva roky pôsobil vo funkcii pomocníka magistra novicov jeho nástupca M. Čeleš, rok M. Kling a nakoniec v roku 1674 J. Laky.

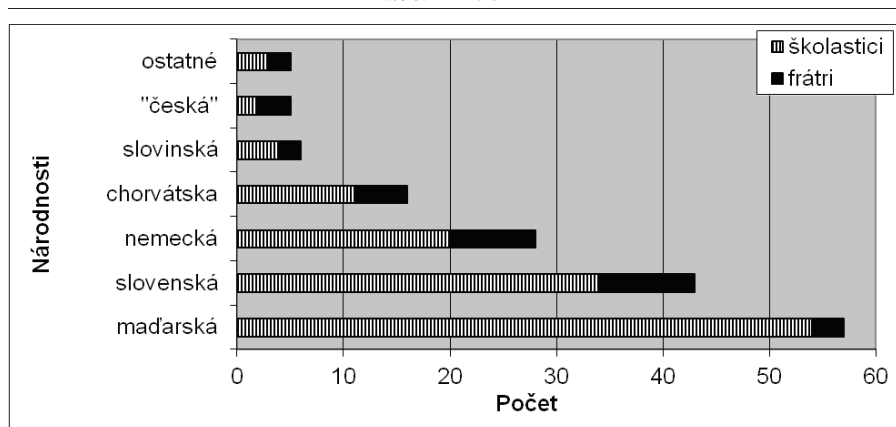
Celkom noviciát v Trenčíne absolvovalo 160 novicov, v tom 128 novicov-školatíkov a 32 novicov-frátrov. Nikdy nebolo v noviciáte viac novicov-frátrov ako novicov školatíkov. Najvýznamnejší noviciát v rakúskej provincii sa nachádzal vo Viedni, resp. v rokoch 1669 – 1674 v Leobene. Nemáme, žiaľ, k dispozícii údaje o počtoch novicov v Leobene v roku 1672.



Graf č. 1: Počty novicov v rakúskej provincii v rokoch 1665 – 1674²²

Najviac novicov v rakúskej provincii absolvovalo noviciát v roku 1674 až 103 novicov a potom v roku 1670 (94 novicov) a v rokoch 1673 a 1669 (po 91 novicov). Ani v jednom roku sa nestalo, že by počet novicov-frátrov bol vyšší ako počet novicov-školatíkov. Celkový počet novicov bol v trenčianskom noviciáte v skúmanom období nižší ako vo viedenskom alebo leobenskom noviciáte.

²² LL CPA III., s. 842 – 844; LL CPA IV., s. 34 – 36, 80 – 82, 127 – 129, 157 – 159, 204 – 206, 254 – 256, 305 – 307, 373 – 375.



Graf č. 2: Novici v trenčianskom noviciáte v rokoch 1665 – 1674 podľa národnosti

V jednom prípade sa nepodarilo zistiť z materiálov podrobnejšie údaje o novicovi Š. Fábrim. Najviac novicov sa hlásilo k maďarskej národnosti „Ungarus“, v tom 57 novicov-školastikov a traja novici-frátri, potom k slovenskej národnosti 43 novicov, v tom 34 novicov-školastikov a deväť novicov-frátrov. Podstatne variabilnejšia je skupina novicov hlásiacich sa k nemeckej národnosti, ktorú zapisovatelia uvádzali okrem „Germanus“, tiež podľa lokality narodenia Bavor (Bavarus), Korutánek (Carinthus), Rakúšan (Austriacus), Štýrčan (Styrus) a Tirolčan (Tirolus). Sem môžeme zaradiť aj novica-frátra Alasana (Alsentia) G. Hayda. V skúmanom období nenachádzame ani jedného novica, ktorý by pochádzal zo Švábska, Franska alebo z inej nemecky hovoriacej oblasti Svätej ríše národa nemeckého.

Viac ako desať novicov pochádzalo z Chorvátska, resp. uvádzali chorvátsku národnosť (Croata), celkom 16 novicov, v tom jedenásť novicov-školastikov a päť novicov-frátrov. Počet ostatných národností neprekročil desať novicov. Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia nevstúpil do rádu ani jeden Poliak.

Zo 160 novicov až 16 novici (t. j. 10 %) konvertovali na rímskokatolícku vieru, v tom desiat novici-školastici a šiesti novici-frátri. Všetci konvertovali v detstve, najneskôr v dvanástom roku J. Hommok. Pravdepodobne ide vo všetkých prípadoch o konverziu z luteranizmu, ktorý je v niektorých prípadoch priamo uvedený „*conversus ex lutherano*“.

Väčšina novicov-školastikov vstupovala do rádu počas štúdia gymnázia, resp. krátko po jeho ukončení až 73 novicov-školastikov (t. j. 57 % zo všetkých školastikov-novicov). Študenti navštevovali triedu rhetores, pričom niektorí, ako napr. Š. Harsági, Š. Hurtoczi, M. Ostarich, P. Pettes, M. Scherhaggl a ďalší, aj druhým rokom. Dokonca P. Jakus navštevoval triedu rhetores tretím rokom, ale dôvodom dlhšieho štúdia mohli byť vojnové udalosti, choroba, rodinné problémy atď. Ďalší novici vstúpili do rádu počas štúdia alebo po ukončení filozofickej fakulty (ďalej FF) až 49 novicov, (t. j. 38,3 %), ďalej štyria (J. Golski, H. Guenin, T. Sigray, M. Szilincsi, t. j. 3,1 %) počas štúdia alebo po ukončení teologickej fakulty (ďalej TF) a W. Cooper počas štúdia právnickej fakulty.

Zaujímavé je, že až piati novici-frátri (t. j. 15,6 % zo všetkých novicov-frátrov) predtým študovali na gymnáziách, v tom traja (L. Blaskovics, O. Mayr, O. Szentimals) dokonca triedu rhetores a dvaja triedu poëtae (J. Hommok, M. Ungvarosi). Až dvadsiati z novicov-frátrov majú zápis, že vedeli čítať a písať „scit legere et scribere“, pri niektorých je uvedená tiež znalosť matematiky. Dôvodom, prečo nepokračovali ako školastici, bola pre nich asi náročnosť ďalšieho štúdia.

Najmladší novici-školastici vstupovali do rádu vo veku 15 rokov – až štyria novici I. Cserniak, L. Hevenyesi, M. Helyasi a O. Vér, naopak, najmladší novic-fráter O. Szentmihals mal 17 rokov. Najstarší novic-školastik bol 36-ročný M. Szuilincsi, ktorý už bol farárom. Ďalší starší novici-školastici mali 26 rokov (Š. Czernatoni), resp. 25 rokov (H. Guenin). Najstarší novic-fráter mal 31 rokov (O. Mayr), ďalší 28 rokov (J. Losar, J. Kostaniensich) a 27 rokov (P. Varini). Pozoruhodné je, že títo traja novici vstúpili do rádu v roku 1668 a každý v inom meste.

Najviac novicov vstúpilo do rádu v Trnave (45 novicov, t. j. 28,1 % zo všetkých novicov), v Košiciach (29 novicov, t. j. 18,1 %) a v Bratislave (12 novicov, presne 7,5 %). Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia vstupovali noví členovia rádu do noviciátu aj v mestách ako Gyöngyös, Leoben, Praha, Rožňava, Spišská Kapitula, Štýr, Užhorod a Viedenské Nové Mesto.

Dvadsaťštyri novicov (15 %) opustilo noviciát, v tom desať novicov-školatikov a až 14 novicov frátrov. Ôsmi novici-školatici zomreli v krátkej dobe, siedmi ešte v noviciáte a jeden v školastikáte.

X X X

Katalóg komentujeme biografickými glosami.²³ Našou ambíciou je spracovať kompletný katalóg jezuitského kolégia v Trenčíne tak, aby biografická metóda vyústila do prosopografickej metódy, čím by sa ukázala činnosť kolégia v komplexnejšom svetle. Aby sa nevytváral príliš bohatý poznámkový aparát, v prípade, že už bolo spracované biografické heslo v *Životopisnom slovníku pedagógov jezuitského gymnázia v Trenčíne v rokoch 1649 – 1773*, odkazujeme naň, príp. len uvádzame doplnky a opravy.

Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej sme spracovali na základe primárnych prameňov: kroniky *Historia et annuae collegii societatis Jesu Trenchiniensis ab anno 1645 - ad a. 1685* nachádzajúcej sa v ELTE Egyetemi Könyvtár v Budapešti (Manuscript, Societas Jesu, Ab. 114) a dopĺňujeme ho *Catalogi personarum et officiorum provinciae austriacae S. I. III. 1641 – 1665* (Romae : Institutum historicum S. I., 1990, ďalej *LL CPA*), spracovanými maďarským jezuitom Ladislavom Lukácsom. Ďalej využívame matriku trenčianskeho jezuitského gymnázia *Matricula Scholasticae Juventutis R. M. Gymnasii Trenchiniensis ab Anno 1655 inchoata, usque 1755 continuata*, manuskript, sign. AR I., n. 1., uložená v Spolku sv. Vojtecha v Trnave (ďalej *Matricula scholasticae*), ktorá obsahuje záznamy o pedagógoch a žiakoch od roku 1655. Informácie o novicoch čerpáme z diela

²³ O tom pozri Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Trenčíne v rokoch 1655 – 1666, s. 114.

maďarského historika Antala Petrucha *A Trencsén jezsuita noviciátus anyakönyve* (Budapest : 1942, ďalej *LNT*) a z rukopisu *LIBER duas continent partes. In prima ponuntur nomina Novitiorum Scholasticorum. In secunda Novitiorum Coadjutorum* (A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya Levéltára, Budapešť, bez evidenčného čísla).

Pretože niektoré pramene, napr. *Litterae Annuae provinciae Austriae Societatis Jesu a. 1635 – 1698, 1700 – 1710, 1712 – 1771* (Österreichische Nationalbibliothek, Sammlung von Handschriften und alten Drucken, inv. č. 12032 – 12220), nemáme k dispozícii, používame ich prepis od Moniky Bizoňovej.²⁴

Ak novici vstupovali do rádu počas štúdia na Trnavskej univerzite, či už filozofickej, alebo teologickej fakulte, alebo na nej študovali, tak využime kvalitné maďarsky písané edície vysokoškolských matrik Krisztiny Bognár, Józsefa Mihály Kissa, Júlie Varga *A Nagyszombati Egyetem fokozatot szerzett halgatói 1635 – 1777* (Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 2002, ďalej *BKV*) a Zsófia Kádár, Beáta Kiss, Ágnes Póka *A Nagyszombati Egyetem Hittudományi Karának hallgatósága 1635 – 1773* (Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kara, 2011, ďalej *KKP*).

X X X

Text zápisov prepisujeme podľa originálu. V prípade chybného prepisu termíny opravujeme, napr. „preafekt, prefect“ – „praefectus“. Jednotne prepisujeme termín „sclanovicus“ na „slavonicus“.

Kvôli objektivite sa vyhýbame násilnému poslovenčovaniu alebo pomaďarčovaniu. Latinské priezviská traskribujeme tak, aby sa zachovala ich autenticita. Vykonávame však hláskovú úpravu textu v týchto prípadoch:

- podľa výslovnosti prepisujeme nasledujúce hlásky u/v, miesto Vngarice/Un-garice, Morauus/Moravus,
- na začiatku nahrádzujeme „Y“ za „i“,
- začiatkové a koncové „j“ prepisujeme ako „i“.

Ak zapisovateľ používal diakritiku, tak ju v zázname zachováваме. Záležalo od znalosti zapisovateľa, ako uviedol formu priezviska. Tak sa stávalo, že to isté priezvisko je písané rôznymi formami. Na rozdielne údaje v prameni poukazuje výkričníkom v hranatej zátvorke [!].

²⁴ BIZOŇOVÁ, M. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Prešove v rokoch 1675 – 1773. In *Historia Ecclesiastica*. 2013, roč. IV., č. 2, s. 242 – 285; BIZOŇOVÁ, M. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Spišskej Kapitule v rokoch 1623 – 1773. In *Historia Ecclesiastica*. 2014, roč. V., č. 1, s. 156 – 183; BIZOŇOVÁ, M. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Užhorode v 17. a 18. storočí. In *Historia Ecclesiastica*. 2016, roč. VII., č. 2, s. 138 – 184.

X X X

Pri vymedzovaní funkcií jezuitov vychádzame zo slovníka použitých pojmov v práci *Životopisný slovník*, s. 351 – 355, a v štúdií Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Trenčíne v rokoch 1655 – 1666, na s. 135 – 137. Problém prekladu funkcií spočíva v nejednoznačnosti pomenovania. Rehoľné právo Spoločnosti Ježišovej nemalo presné vymedzenie a pomenovanie ako tomu je v súčasnosti, keď existuje praktická príručka rehoľného práva Spoločnosti Ježišovej a tým sú regulované pomenovania funkcií alebo služieb. Inými slovami, funkcie, ktoré v súčasnosti sú v Spoločnosti Ježišovej, nemusia byť, a mnohé ani nie sú identické s rádovými funkciami pred zrušením rádu v roku 1773.

1665¹

P. Iacobus Hannula, rector, gubernat a 15. decembris 1664, decisor casuum domi, examinador candidatorum²

P. Michael Luchich, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, procurator, confessarius templi, consultor³

P. Ioannes Lingoy, praefectus spiritus, concionator slavonicus dominicalis, operarius, confessarius collegii et templi, consultor⁴

P. Nicolaus Zolnay, concionator festivus, operarius, confessarius templi⁵

P. Paulus Hellesffeni, confessarius collegii, iuvat concionatores, consultor⁶

Magistri scholarum

M. Georgius Jakovich, syntaxista et grammaticista⁷

M. Ionas Polereczky, principista et parvista⁸

Coadiutores

Bernardus Setenreich, valetudinarius⁹

Ioannes Schedt, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus, socius exeuntium¹⁰

Mathias Teuffl, cocus¹¹

Nicolaus Szekely, emptor, dispensator, socius exeuntium¹²

Nicolaus Zahoriak, ianitor, socius procuratoris et exeuntium¹³

1 – *Historia et annuae collegii societatis Jesu Trenchiniensis ab anno 1645 - ad a. 1685* nachádzajúcej sa v ELTE Egyetemi Könyvtár v Budapešti, Manuscript, Societas Jesu, Ab. 114, f. LL CPA III., s. 833 – 834.

2 – J. Hanula, o ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 13.

3 – M. Luchich, o ňom pozri BERNÁT, L. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Trenčíne v rokoch 1655 – 1664, s. 118 – 119.

4 – O ňom pozri tamže.

5 – M. Zolnai (Solnay, Zolnay), 4. 12. 1633 Žilina – 28. 10. 1668 Trnava, do rádu vstúpil 12. 10. 1652 v Trnave a noviciát absolvoval v r. 1653 – 1654 vo Viedni. V r. 1655 učil v Košiciach. Študoval v r. 1656 – 1658 na FF Trnavskej univerzity (ďalej TU), v r. 1659 – 1660 učil v Košiciach, potom pokračoval v štúdiách na TF v r. 1661 – 1663 v Trnave a v r. 1664 v Štajerskom Hradci. V r. 1666

- si konal v Judenburgu tretiu probáciu. Naposledy pôsobil v Trnave v r. 1667 – 1668 ako kazateľ, operarius, viedol Mariánsku kongregáciu a bol spovedníkom. *LL CPA III.*, s. 776; *LL CPA IV*, s. 14, 71, 119; *LL CG III.*, s. 1910; *KKP*, s. 75.
- 6 – O ňom pozri BERNÁT, L. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Trenčíne v rokoch 1655 – 1654, s. 134.
- 7 – J. Jankovič o ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 145 – 146.
- 8 – J. Polerecký, pozri tamže, s. 257.
- 9 – O ňom pozri BERNÁT, L. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Trenčíne v rokoch 1655 – 1664, s. 134.
- 10 – O ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 15, porovnaj ten istý Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Trenčíne v rokoch 1655 – 1664, s. 115 a nasl.
- 11 – O ňom pozri BERNÁT, L. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Trenčíne v rokoch 1655 – 1664, s. 132 – 133.
- 12 – M. Szekel, o ňom pozri tamže, s. 123 a nasl.
- 13 – M. Zahoriak, o ňom pozri tamže, s. 121 a nasl.

1666¹

P. Iacobus Hannula, rector, gubernat a 15. decembris 1664, decisor casuum domi, examinador candidatorum

P. Michael Luchich, minister, procurator, praefectus ecclesiae et sanitatis, confessarius templi, consultor

P. Daniel Mitis, concionator fetivus, catechista templi, praefectus scholarum et lectorum mensae, curam habet carcerum, confessarius collegii et templi²

P. Ioannes Lingoy, concionator dominicalis, praefectus spiritus, confessarius collegii et templi, operarius, consultor, monitor

P. Ioannes Schmidt, iuvat concionatorem, operarius, confessarius templi³

Magistri scholarum

M. Carolus Schretter, syntaxista et grammata, visitator orationis primae et examinis vespertini⁴

M. Stephanus Kereskeni, pricipista et parvista, visitator orationis secundae et examinis matutini⁵

Nomen	Patria	Acta in	Obi	Tempus	Ubi	Legue	Propho	Ab hec
Cognomen	Natio	regio	recipit	et mense	recipit		in mense	et
Georgius	Croata	Natus	Donc.	27 Aug.	Potany	Oratio	Propho	Sacer
Matthias	Sylvius	1673	Donc.	1666	Sylvius	Oratio	Propho	Sacer
Andreas	Croata	Natus	Donc.	1666	Lauro	Oratio	Propho	Sacer

Obr. č. 1: Zápisy novicov-frátrů v *LIBER duas continent partes. In prima ponuntur nomina Novitiorum Scholasticorum. In secunda Novitiorum Coadjutorum.* A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya Levéltára, Budapest, bez evidenčného čísla, f. 166.

Coadiutores

Bernardus Seltenreich, valetudinarius

Ioannes Schett, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus, socius exeuntium

Mathias Teüffl, cocus, infirmarius, praefectus sutoriae

Michael Pallo, ianitor, credentarius, excitator⁶

Nicolaus Szekeli, emptor, dispensator, cellarius, visitator nocturnus

Nicolaus Zachoriack, socius procuratoris et exeuntium

1 – *LL CPA IV*, s. 24 – 25.

2 – O ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 214.

3 – J. Schmidt, 29. 8. 1629 Trnava – 22. 3. 1677 Košice, do rádu vstúpil 4. 11. 1648 vo Viedni, kde absolvoval v r. 1649 – 1650 noviciát. Po školskate pôsobil v pastorálnej práci najmä v Selmári, kde zložil 28. 8. 1664 slávnostné sľuby. Do Trenčína prišiel zo Selmáru a z Trenčína sa vrátil do Selmáru, kde pôsobil v r. 1667 – 1671 ako kazateľ, poradca, administrátor, minister, prokurátor, katechéta, poradca a spovedník, v r. 1673 – 1677 v Košiciach ako prokurátor, poradca a spovedník. *LL CPA IV*, s. 88, 135, 182, 231, 282, 291; *LL CG III*, s. 1484.

4 – K. a Wolgemuetscheimb Schretter, o ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 285 – 287.

5 – Š. Kereškényi, o ňom pozri tamže, s. 165 – 166.

6 – O ňom pozri BERNÁT, L. *Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Trenčíne v rokoch 1655 – 1664*, s. 116 a nasl.

1667¹

P. Iacobus Hannula, rector, gubernat a 15. decembris 1664

P. Michael Luchicz, minister et procurator, praefectus ecclesiae et sanitatis

P. Georgius Weber, magister novitiorum, consultor, monitor, decisor casuum domesticorum, confessarius domus et templi, examinador candidatorum, praefectus sanitatis novitiorum et lectorum mensae²

P. Ioannes Semberi, socius magistri novitiorum, concionator festivus, catechista templi, praefectus spiritus, confessarius domus, consultor³

P. Wenceslaus Kubicy, concionator dominicalis, confessarius collegii et templi, operarius, habet curam carcerum, praefectus scholarum, dat puncta fratribus, consultor

Magistri scholarum

M. Stephanus Jellenffi, syntaxista et grammatista, curam (habet) congregationis Beatae Virginis studiosorum, visitator orationis primae et examinis vespertini⁴

M. Ioannes Katunski, principista et infinista, visitator meditationis secundae et examinis matutini⁵

Coadiutores

Ambrosius Mayr, cocus⁶

Andreas Holcz, ianitor, visitator nocturnus⁷

Hieronymus Neüdecker, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus⁸

Ioannes Staininger, infirmarius, excitator⁹

Nicolaus Székeli, emptor, dispensator, cellarius

Nicolaus Zahoriak, socius procuratoris

Novitii scholastici anni 1665

Mathias Lango, Iaurino, 14. octobris¹⁰

Paulus Pettes, Gyöngyösino, 25. octobris¹¹

Wolfgangus Arnoldus Kopper, Vienna, 29. octobris¹²

Ioannes Ignatius Kumesch, Clagenfurto, 30. octobris¹³

Georgius Podhoranski, Cassovia, 13. novembris¹⁴

Franciscus Harczy, Iaurino, 13. novembris¹⁵

Novitii scholastici anni 1666

Emericus Velleghi, Posonio, 17. octobris¹⁶

17. octobris¹⁷

Ioannes Pongracz, Cassovia, 17. octobris¹⁸

17. octobris¹⁹

Ioannes Rakolupsky, Tyrnavia, 17. octobris²⁰
octobris²¹

Andreas Syko, Tyrnavia, 17. octobris²²
tobris²³

Georgius Bellosich, Posonio,

Stephanus Reynes, Cassovia,

Richardus Wyrhll, Tyrnavia, 17.

Iacobus Jursa, Tyrnavia, 17. oc-

Ioannes Badlahar, Tyrnavia, 17. octobris²⁴
17. octobris²⁵

Paulus Hradisczay, Tyrnavia,

Coadiutores anni 1666

Georgius Fratrigh, Posonio, 27. augusti²⁵
octobris²⁶

Mathias Hainpainer Styra, 16.

- 1 – LL CPA IV, s. 70 – 71, *Historia et annuae...*, f. 71. Údaje o novicích-školastikoch preberáme tiež z LNT; s. 24 – 26 a novicích-frátroch z *LIBER duas continent partes. In prima ponuntur nomina Novitiorum Scholasticorum. In secunda Novitiorum Coadjutorum*. A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya Levéltára, Budapest, bez evidenčného čísla, f. 166.
- 2 – J. Weber, 23. 3. 1628 Štajerský Hradec – 22. 9. 1679 Viedeň, do rádu vstúpil 31. 12. 1644 vo Viedni, kde absolvoval noviciát. Po ukončení školastikátu pôsobil na rôznych miestach a 1. 5. 1662 zložil v Banskej Bystrici posledné sľuby. V r. 1663 je zaznamenaný v Štajerskom Hradci ako chorý. Potom účinkoval v r. 1664 v Leobene, kde učil triedy rhetores, poëtae, viedol Mariánsku kongregáciu a v r. 1665 – 1666 vo Viedni ako pomocník magistra novicov, poradca, kronikár kolégia. LL CPA III, s. 675, 718, 730, 782, 842; LL CG III, s. 1814.
- 3 – J. Semberi (Schemberi, Zemberi), 10. 2. 1629 „Soliensis“ (Žilina?) – 8. 4. 1675 Trnava, do jezuitského rádu vstúpil 25. 10. 1650 vo Viedni, kde absolvoval noviciát. V r. 1663 bol ordinovaný za kňaza a o rok neskôr si konal tretiu probáciu. Potom pôsobil v pastorálnej práci v r. 1665 v Banskej Bystrici, v r. 1666 v Skalici. Z Trenčína v nasledujúcom roku odišiel do Košíc, kde zložil posledné sľuby (profes so štyrmi sľubmi). V r. 1669 pôsobil v Trnave ako kazateľ, katechéta, viedol Mariánsku kongregáciu a bol spovedníkom. LL CPA III, s. 766; LL CPA IV, 213, 490; LL CG III, s. 1532.
- 4 – Š. Jelenfi, o ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 281 – 282.
- 5 – J. Katunský, o ňom pozri tamže, s. 159 – 160.
- 6 – A. Meyr, 1633 Milstatt am See (Korutánsko) – 31. 10. 1693 Leoben, do rádu vstúpil 3. 1. 1654 v rodisku a noviciát absolvoval v Leobene. Potom pôsobil vo v r. 1656 vo Viedni ako kuchár a v r. 1657 – 1666 v Klagenfurte ako kuchár, zástupca zdravotného brata, hospodársky správca, zásobovač. Tu 15. 8. 1664 absolvoval slávnostné sľuby. LL CG II, s. 965.
- 7 – O. Holcz, o ňom pozri BERNÁT, L. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Trenčíne v rokoch 1655 – 1664, s. 132 – 133.
- 8 – H. Neudecker (Neideker), 1. 10. 1638 Rakúsko – ?, do rádu vstúpil 15. 6. 1664 v Štajerskom Hradci a noviciát absolvoval v r. 1665 – 1666 vo Viedni. Potom pôsobil v Trenčíne do r. 1671 ako správca šatne, sacristanus a v r. 1673 – 1674 vo Viedni ako praefekt vestiarii. Dňa 17. 12. 1673 opustil rád. LL CPA IV, s. 165, 213, 264; LL CG II, s. 1088.
- 9 – J. Staininger (Steininger, Steininger), 4. 5. 1636 – 22. 12. 1673 Trenčín, do rádu vstúpil 21. 10. 1664 vo Viedni, kde absolvoval noviciát v r. 1665 – 1666. Potom účinkoval ako zdravotný brat v r. 1668 – 1673 v Linci a v r. 1673 opäť v Trenčíne. LL CPA IV, s. 111, 160, 207, 257; LL CG III, s. 1588.
- 10 – M. Lango, 27. 1. 1650 Gyöngyös – 23. 3. 1683 Šoproň, do rádu vstúpil 25. 10. 1665 v Gyöngyösi, v triede rhetores. Po školastikáte je zaznamenaný v r. 1677 v Kláštore p. Z. ako chorý. Potom účinkoval v r. 1678 – 1680 v Trnave ako prefekt špirituál, v r. 1681 – 1683 v Šoproni ako prefekt školy, pomocník správcu seminára, operarius a spovedník, kde 2. 2. 1683 zložil posledné sľuby (profes so štyrmi sľubmi). LNT; s. 25; LL CG II, s. 1202.
- 12 – W. A. Copper (Koper, Kopper), 7. 9. 1642 „Disldorffensis“ ? – 17. 9. 1684 Gorica, do rádu vstúpil 29. 10. 1665 vo Viedni, kde študoval na právnickej fakulte. Vo Viedni absolvoval prvý rok noviciátu. Po školastikáte predovšetkým učil v r. 1677 v Štýri. V r. 1676 si konal v Judenburgu tretiu probáciu. Ďalej účinkoval v r. 1677 v Štýri ako učiteľ triedy poëtae a bol spovedníkom, v r. 1678 – 1680 v Judenburgu ako katechéta, spovedník, v r. 1681 v Štýri triedu poëtae, v r. 1682 v Gorici, v r. 1683 vo Varaždíne triedu rhetores a nakoniec bol v Gorici triedu poëtae. LNT; s. 25; LL CPA IV, s. 513, 714, 815; LL CPA V, s. 5; LL CG I, s. 181.
- 13 – Ján Ignác Kumesch (Kummes), 23. 3. 1645 Milstatt am See – 31. 8. 1678 Triest, do rádu vstúpil

30. 10. 1665 v Klagenfurte. Prvý rok noviciátu absolvoval vo Viedni. V r. 1668 – 1670 študoval na FF v Štajerskom Hradci, potom učil v v r. 1671 v Lublani triedy parvistae, bol tiež visitatorom meditationis secundae a exmaninis, v r. 1673 v Klagenfurte triedu grammaticae a bol visitatorom examinis matutini. Po štúdiách na TF Trnavskej univerzite (ďalej TU) v r. 1678 učil v Tierste triedy rhetores a poëtae, dával večer body frátrom, bol tiež prefektom chóru. *LNTř*; s. 25; *LL CPA IV*, s. 253, 365, 467, 518, 569; *LL CG II*, 820; *KKP*, s. 108.
- 14 – J. Podhoranski (Padhoranski), 24. 4. 1642 Vlková – 3. 10. 1685 Bzovík, do rádu vstúpil 13. 11. 1665. V r. 1666 absolvoval noviciát vo Viedni. Po štúdiu na TF TU pôsobil v pastorálnej práci v Ružomberku, v Gyögyösi, v Levoči, kde 15. 8. 1680 zložil slávnostné sľuby (Csp.). Ďalej účinkoval v r. 1682 v Košiciach, v r. 1683 v Rábe prokurátor, poradca a svedník a v r. 1684 v Košiciach. *LL CG III*, s. 1249.
- 15 – F. Harczí, 29. 9. 1649 Ráb – 23. 2. 1684 Komárno, do rádu vstúpil 15. 11. 1665 vo Viedni, kde absolvoval prvý rok noviciátu. Po štúdiách na FF a TF TU, si konal v r. 1680 v Judenburgu tretiu probáciu. V r. 1681 – 1684 pôsobil v Komárne, kde 2. 2. 1682 zložil slávnostné sľuby (Csp.). *LNTř*; s. 25; *LL CG I*, s. 509.
- 16 – I. Veleghi, o ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 323.
- 17 – J. Bellosich, pozri tamže, s. 43.
- 18 – J. Pongrácz (Pongratz), 5. 12. 1647 Liptovský Mikuláš – ?, do rádu vstúpil 17. 10. 1666 v Košiciach ako logikus. V čase vstupu do rádu ovládal maďarský a slovenský jazyk. Po noviciáte študoval v r. 1669 na FF v Štajerskom Hradci a v r. 1670 – 1671 na TF vo Viedni. V r. 1673 učil v Užhorode triedy syntaxistae a grammaticae. V r. 1674 študoval na TF TU a bol prefektom seminára. Dňa 8. 6. 1674 v Trnave opustil rád. *LNTř*; s. 25; *LL CPA IV*, s. 326; *LL CG II*, s. 1259; BIZOŇOVÁ, M. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Užhorode v 17. a 18. storočí, s. 149.
- 19 – Š. Réneš, o ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 270 – 271.
- 20 – F. Rakolupski (Rakolueski), 19. 9. 1649 Skalica – 7. 8. 1679 Spišské Podhradie, do rádu vstúpil 13. 10. 1666 vo Viedni. V r. 1669 – 1672 študoval na FF TU, v r. 1673 v Trnave učil triedu syntaxistae, v r. 1674 – 1677 študoval na TF v Štajerskom Hradci. Potom učil v r. 1678 v Prešove triedy rhetores, poëtae a bol katechetom, v r. 1679 v Levoči triedy rhetores a poëtae, viedol Mariánsku kongregáciu, bol poradcom a svedníkom. *LNTř*; s. 26; *LL CPA IV*, s. 317, 591, 632; *LL CG III*, s. 1333; *BKV*, s. 166; BIZOŇOVÁ, M. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Prešove, s. 246.
- 21 – R. Wierl, 7. 2. 1647 Banská Bystrica – ?, do rádu vstúpil 17. 10. 1666 v Trnave ako logikus. V čase vstupu do rádu ovládal nemecký, slovenský a priemerne maďarský jazyk. Prvý rok noviciát absolvoval vo Viedni. Rád opustil 1. 10. 1668. *LNTř*; s. 26; *LL CPA IV*, s. 70, 117.
- 22 – O. Siko (Ssiko, Syko), 10. 9. 1648 Opatová – 17. 1. 1684 Banská Štiavnica. Na trenčianskom jezuitskom gymnáziu študoval v r. 1658 – 1659 triedu parvistae maiores a v r. 1660 triedu principistae. Do rádu vstúpil 17. 10. 1666 v Trnave ako logikus. Po školastikáte pôsobil v pastorálnej práci, naposledy v Kláštore p. Z. v r. 1684 ako superior. *Matricula Scholasticae*, fol. 11, 14 a 16; *LNTř*; s. 26; *KKP*, s. 88; *LL CG III*, s. 1544.
- 23 – J. Jursa, 22. 7. 1648 Helmesiensis – 24. 8. 1688 „in Morava“, do rádu vstúpil 17. 10. 1666 v Trnave. Po školastikáte pôsobil v r. 1683 v Šoproni, v r. 1684 v Rábe, v r. 1685 v Banskej Štiavnici a v r. 1686 – 1688 v Kláštore p. Z. *LNTř*; s. 26; *LL CG II*, s. 669; STOEGER, J. N. *Scriptores provinciae Austriacae Societatis Jesu*. Vienna : TYPIS CONGR. MECHIT, 1856, s. 165 (ďalej Stoeger); SOMMERVOGEL, C. *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. Tome IV. Haakman – Lorette, Bruxelex – Paris, 1893, s. 889 (ďalej Sommervogel).
- 24 – J. Badlahár, o ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 37 – 38.
- 25 – P. Hradiscá, pozri tamže, s. 129 – 130.
- 26 – J. Fratrích (Fratricz), 26. 3. 1644 „Neidorff“ – 10. 7. 1685 Ľubľana, do rádu vstúpil 27. 8. 1666 v Bratislave. Po noviciáte pôsobil na viacerých miestach a v rôznych funkciách, v r. 1682 – 1683 v Trieste ako zdravotný brat, v r. 1684 v Štyri ako zdravotný brat a vrátnik, v r. 1685 v Ľubľane ako vrátnik. *LIBER duas continent partes...* f. 166; *LL CG I*, s. 366 – 367.
- 27 – M. Hampäter (Hampamer), 12. 2. 1643 „Vildonensis“ (Štajersko) – 14. 9. 1679 Viedeň, do rádu vstúpil 16. 10. 1666 v Štyri. Po noviciáte pôsobil v r. 1669 – 1671 v Trnave ako zástupca kuchára, zdravotný brat, v r. 1673 – 1674 vo Viedni ako credentarius, sacristanus, v r. 1675 – 1676 v Brati-

slave ako sacristanus, nakoniec v r. 1677 – 1679 v Kremži ako zdravotný brat, kde 2. 2. 1677 zložil slávnostné sľuby. *LIBER duas continent partes...* f. 166; *LL CG I*, s. 504.

1668¹

P. Nicolaus Rutkay, rector, gubernat a ... 1668²

P. Michael Luchich, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis seniorum

P. Aloysius Mattheides, socius magistri novitiorum, praefectus spiritus, confessarius collegii et templi, dat puncta fratribus, cosultor³

Georgius Weber, magister novitiorum, confessarius collegii, examiner candidatorum, praefectus sanitatis novitiorum et lectorum mensae, monitor, consultor

P. Ioannes Zernianski (Csernynaszki), catechista et confessarius templi, operarius

P. Mathias Mercatoris, concionator festivus, operarius, confessarius templi⁴

P. Wenceslaus Kubiei, concionator dominicalis, confessarius collegii et templi, habet curam carcerum, praefectus scholarum

Professores

M. Ioannes Kathunski, syntaxista, grammatista, visitator meditationis⁵

M. Iacobus Kubinki, principista, parvista, visitator utriusque examinis⁶

Coadiutores

Ambrosius Mayr, cocus⁷

Andreas Holez, ianitor⁸

Hieronymus Neideker, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis, excitator

Nicolaus Szekely, emptor, dispensator, cellarius

Nicolaus Zahoriak, socius procuratoris, visitator nocturnus

Philippus Raab, infirmarius, apothecarius⁹

Omnes non impediti socii exeuntium.

Novitii scholastici anno 1666

Emericus Vellegi, Posonio, 17. octobris
17. octobris

Georgius Bellosich, Posonio,

Ioannes Pongratz, Cassovia, 17. octobris
octobris

Stephanus Reines, Cassovia, 17.

Ioannes Rakolupski, Tyrnavia, 17. octobris
octobris

Richardus Weyerl, Tyrnavia, 17.

Andreas Siko, Tyrnavia, 17. octobris
tobris

Iacobus Jursa, Tyrnavia, 17. oc-

Ioannes Badlaher, Tyrnavia, 17. octobris
17. octobris

Paulus Hradisczay, Tyrnavia,

Novitii coadiutores 1666

Georgius Fratrigh, Posonio, 27. augusti
octobris
Andreas Bessedich, Iaurino, 15. novembris¹⁰

Novitii scholastici 1667

Franciscus Pelezich, Tyrnavia, 19. ianuarii¹¹
octobris¹²
Mathias Ostrarich, Posonio, 12. octobris¹³
octobris¹⁴
Stephanus Hurtoczi, Posonio, 12. octobris¹⁵
no, 12. octobris¹⁶
Franciscus Sillekovich, Graecio, 12. octobris¹⁷
1. novembris¹⁸
Melchior Berzevicki, Cassovia, 1. novembris¹⁹
novembris²⁰
Franciscus Talien, Posonio, 12.
Stephanus Czeto, Tyrnavia, 12.
Stephanus Czematoni, Pataki-
Adamus Andreanski, Cassovia,
Stephanus Harsagy, Cassovia, 1.

Novitii coadiutores 1667

Nicolaus Forlich, 19. ianuarii, Trenchino²¹
tobris, Posonio²²
Georgius Homok, 1. novembris, Sopronio²³

- 1 – *LL CPA IV*, s. 116 – 118. *Historia et annuae collegii...*, fol. 73a. Údaje o novicích-školastikoch preberáme tiež z *LNT*; s. 26 – 27 a novicích-frátroch z *LIBER duas continent partes...*, f. 166.
- 2 – M. Rutkai, o ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 275.
- 3 – A. Mathaeides, pozri tamže, s. 204 – 205.
- 4 – M. Mercatoris, o ňom pozri BERNÁT, L. *Rezidencia*
- 5 – J. Katunský, o ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 159 – 160.
- 6 – J. Kubinský, pozri tamže, s. 183.
- 7 – A. Mayer potom pôsobil v r. 1669 v Pasove ako kuchár, hospodársky správca, pomocník zásobovača. Účinkoval predovšetkým na území Rakúska, naposledy v r. 1691 – 1693 v Leobene ako zásobovač, hospodársky správca, vrátnik, *credentiarius* a zdravotný brat. *LL CPA IV*, s. 778, 825; *LL CPA V*, s. 46, 92, 191, 252, 360, 413, 468; *LL CG II*, s. 965.
- 8 – O. Holcz z Trenčína odišiel do Trnavy, kde bol v r. 1669 zástupcom kuchára. Ďalej účinkoval v r. 1670 – 1673 v Rábe ako vrátnik, zástupca hospodárskeho správcu, v r. 1674 – 1676 v Košiciach ako vrátnik, kde 2. 2. 1676 zložil slávnostné sľuby. Potom pôsobil ako vrátnik v r. 1677 v Trnave a v r. 1678 v Košiciach. V r. 1679 bol opäť v Trenčíne. *LL CG I*, s. 595.
- 9 – F. Raab, 7. 6. 1632 Neubourg (Alsasko) – 27. 3. 1702 Leoben, do rádu vstúpil 29. 8. 1664 vo Viedni, kde absolvoval v r. 1666 – 1667 noviciát. Po odchode z Trenčína pôsobil predovšetkým v rakúskych oblastiach, v Štajerskom Hradci, v Štýri, v Linci, v r. 1696 vo Viedenskom Novom Meste ako vrátnik, v r. 1697 – 1702 v Leobene ako *credentiarius*. *LL CG II*, s. 1317.
- 10 – O. Bessedich (Bessedicz), 24. 11. 1647 – 10. 5. 1671 Alba Iulia, do rádu vstúpil 15. 11. 1666 v Rábe. V čase vstupu do rádu ovládal chorvátsky, slovinský, maďarský, latinský a nemecký jazyk. Potom pôsobil v r. 1669 v Bratislave ako hospodársky správca, vrátnik a v r. 1671 v Kluži ako oekonom. *LIBER duas continent partes...* f. 166; *LL CG I*, s. 96.
- 11 – F. Palchich (Palcich), 19. 9. 1648 Trnava – 8. 1. 1695 Blatný Potok, do rádu vstúpil 19. 1. 1667 v Trnave ako logikus, po školskosti účinkoval v pastorálnej práci a prednášal v Košiciach, v Trnave a vo Viedni. Posledné sľuby zložil 2. 2. 1683 v Trnave (profes). Posledným jeho pôsobiskom bol v r. 1693 – 1695 Blatný Potok, kde bol superiorom, kazateľom a poradcom. *LNT*; s. 26; *LL CG II*, s. 1135.

- 12 – F. Tallian, 4. 10. 1651 Malacky – 12. 9. 1704 Kláštor p. Z., do rádu vstúpil 12. 10. 1667 v Bratislave. Po školasťike účinkoval v r. 1683 – 1686 v Trnave, kde zložil 2. 2. 1684 slávnostné sľuby (Csp.). Potom pôsobil v Kláštore p. Z., v r. 1688 – 1670 v Trnave ako prokurátor, spovedník a bol zaznamenaný ako chorý, v r. 1701 – 1704 v Kláštore p. Z, kde je uvedený ako chorý. *LNTř*; s. 26; *LL CG III.*, s. 1681.
- 13 – M. Ostaricz (Ostarich, Ostrich), 6. 1. 1649 Malacky – 19. 2. 1684 Ráb, do rádu vstúpil 12. 10. 1667 v Trnave. Po noviciáte učil v r. 1670 v Rábe, v r. 1671 – 1673 študoval na FF v Štajerskom Hradci, učil v r. 1674 v Bratislave, v r. 1675 v Skalici, študoval v r. 1676 – 1679 na TF vo Viedni. V r. 1680 učil v Šoproni triedy syntaxistae a grammatastae. V r. 1681 si konal v Judenburgu tretiu probáciu. Potom pôsobil v r. 1682 – 1683 v Šoproni ako prokurátor, spovedník a v r. 1684 v Rábe ako prokurátor, poradca a spovedník. *LNTř*; s. 27; *LL CPA IV.*, s. 438, 661; *LL CG II.*, s. 1122.
- 14 – Š. Csete (Czete), 25. 12. 1648 Sellye (Maďarsko) – 18. 3. 1718 Šoproň, do rádu vstúpil 12. 10. 1667 v Trenčíne. Po školasťike účinkoval v pastorálnej práci ako misionár a superior. Posledným jeho pôsobiskom bola v r. 1710 – 1718 Šoproň, kde bol správcom konviktu, poradcom, administrátorom, prefektom špiritualom, examinátorom kandidátov a je zaznamenaný ako chorý. *LNTř*; s. 27; *LL CG I.*, s. 200; *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska* (ďalej *LKKOS*). Bratislava : Lúč, 2000, s. 106; HÍSEM, s. 118 – 119.
- 15 – Š. Hurtóczy (Hurtoszi), 2. 7. 1649 Kríž nad Váhom – 18. 8. 1697 Kláštor p. Z., do rádu vstúpil 13. 10. 1667 v Trenčíne. Po školasťike pôsobil v pastorálnej práci na rôznych miestach a postoch. Posledné sľuby zložil 2. 2. 1685 v Bratislave (profes). V r. 1690 sa vrátil do Trenčína a nakoniec účinkoval v r. 1691 – 1697 v Kláštore p. Z. ako kazateľ, poradca, viedol Mariánsku kongregáciu a bol spovedníkom. *LNTř*; s. 27; *LL CG I.*, s. 623; *KKP* s. 112.
- 16 – Š. Csernátóni (Czernatóni), jún 1641 Cernat (Rumunsko) – 26. 10. 1702 Jäger, konvertita, do rádu vstúpil 12. 10. 1667 v Blatnom Potoku. Po školasťike pôsobil v pastorálnej práci, predovšetkým v oblastiach obývaných maďarsky hovoriacim obyvateľstvom. 2. 2. 1682 v Satmári zložil posledné sľuby (profes so štyrmi sľubmi). Nakoniec pôsobil v r. 1693 – 1696 v Gyöngyösi ako kazateľ, prefekt špiritual, administrátor, poradca, spovedník, v r. 1697 – 1702 v Jágri ako kazateľ, katechéta, poradca, prefekt špiritual, administrátor, examinátor kandidátov a spovedník. *LNTř*; s. 27; *LL CG I.*, s. 198; *KKP*, s. 104.
- 17 – F. Sillekovich, 18. 3. 1644 „Insulanus“ – 18. 9. 1691 Varaždín, do rádu vstúpil 31. 10. 1667 v Trenčíne. Po školasťike účinkoval predovšetkým v Chorvátsku v r. 1679 v Záhrebe ako operarius, viedol Mariánsku kongregáciu, bol spovedníkom, v r. 1680 v Rijeke ako katechéta, spovedník, v r. 1681 – 1685 Záhrebe, kde zložil 8. 12. 1682 posledné sľuby (profes o štyrmi sľubmi). Ďalej účinkoval v r. 1686 v Rijeke ako katechéta, operarius, poradca, viedol Mariánsku kongregáciu a bol spovedníkom, vo Varaždíne a nakoniec v r. 1687 v Záhrebe ako kazateľ, prof. kazuistiky, poradca, viedol Mariánsku kongregáciu a bol spovedníkom. *LL CG III.*, s. 1544.
- 18 – A. Andreánsky, o ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 33 – 34.
- 19 – M. Berzevici, august 1650 Brezovica – ?, do rádu vstúpil 1. 11. 1667 v Košiciach ako logikus. V čase vstupu do rádu ovládal latinský, maďarský a slovenský jazyk. Počas noviciátu v 20. 1. 1669 opustil rád. *LNTř*; s. 27; *LL CG I.*, s. 95.
- 20 – Š. Harsági (Harschagi, Harzagi), 25. 12. 1651 Záborské – ?, do rádu vstúpil 1. 11. 1667 v Košiciach, ako rétor, študujúci druhý rok. Vtedy ovládal latinský, maďarský a slovenský jazyk. V r. 1670 – 1673 študoval na FF v Štajerskom Hradci. V r. 1674 učil v Užhorode triedy principistae a parvistae, súčasne bol visitátorom examinis. Asi v r. 1674 opustil rád. *LNTř*; s. 27; *LL CPA IV.*, s. 199, 248, 300 a 376; *LL CG I.*, s. 513, BIZOŇOVÁ, M. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiacich v Užhorode v 17. a 18. storočí, s. 149.
- 21 – M. Frolich, asi 1642 Morava – ?, do rád vstúpil 19. 1. 1667 v Trenčíne a v čase vstupu do rádu ovládal slovenský, čiastočne maďarský a latinský jazyk. Vedel čítať a písať. Po noviciáte účinkoval v r. 1669 v Košiciach ako credentarius. 9. marca 1669 opustil rád. *LIBER duas continent partes...* f. 166; *LL CG I.*, s. 355.
- 22 – A. Matkovich (Marttkovich, Matkovicz, Mattkovich), 9. 5. 1645 – 5. 8. 1679 Košice, do rádu vstúpil 12. 10. 1667 v Bratislave. Po noviciáte účinkoval v r. 1670 – 1679 v Košiciach ako credentarius, pomocník prokurátora a pomocník hospodárskeho správcu. Tu zložil slávnostné sľuby 2. 2. 1678

(Ctf.). *LIBER duas continent partes...* f. 166, *LL CPA IV*, s. 190, 240, 292, 340, 395, 443, 493, 545, 597; *LL CG II*, s. 955.

- 23 – J. Homok (Homock, Homocki), január 1646 – 24. 2. 1678 Trnava, konvertita, do rádu vstúpil 1. 11. 1667 v Šoproni. V čase vstupu do rádu ovládal maďarský, chorvátsky, priemerne nemecký a latinský jazyk. Predtým študoval triedu poëtae. Po noviciáte pôsobil v Trenčíne ako vrátnik, visitator utriusque examinis a pomocník zásobovača. Potom účinkoval v r. 1674 v Bratislave ako vrátnik a v r. 1675 – 1678 v Kluži ako oeconom. *LIBER duas continent partes...* f. 166; *LL CPA IV*, s. 118, 166, 213, 264, 314, 358, 435, 485, 536, 590; *LL CG I*, s. 596.

1669¹

P. Nicolaus Ruttkay, rector, gubernat a 18. [!] aprilis 1668

P. Michael Luchich, minister praefectus ecclesiae et sanitatis seniorum, iuvat procuratorem, confessarius templi, consultor

P. Aloysius Matthiaeides, socius magisri novitiorum, praefectus spiritus seniorum et scholarum, decisor casuum domi, dat puncta fratribus, consultor

P. Georgius Weber, magister novitiorum, confessarius collegii et templi, praefectus lectorum mensae, consultor, monitor

P. Matthaeus Padiela, procurator, catechista, operarius, confessarius templi, consultor

P. Mathias Mercatoris, concionator festivus, operarius, confessarius templi, habet curam carcerum

Professores scholarum

M. Iacobus Kibinszky, syntaxista, grammata, visitator meditationis

M. Paulus Hradiskay, principista, parvista, visitator examinis²

Coadiutores

Andreas Rueprecht, coquus, dispensator³

Hieronymus Neudecker, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis, visitator nocturnus

Ioannes Gebel, cellarius, vitrarius⁴

Nicolaus Szekeli, ianitor, oeconomus

Nicolaus Zavoriak, socius procuratoris

Philippus Raab, infirmarius, apothecarius

Omnes non impediti socii exeuntium.

Novitii scholastici secundi anni 1667

Franciscus Talian, Posonio, 12. octobris
12. octobris

Stephanus Hurtoszi, Posonio,

Mathias Ostarich, Posonio, 12. octobris
octobris

Stephanus Czete, Tyrnavia, 12.

Stephanus Czernatoni, Patakino, 12. octobris
12. octobris

Franciscus Sillekovich, Graecio,

Adamus Andreanski, Cassovia, 1. novembris
1. novembris
Stephanus Harsagi, Cassovia, 1. novembris

Novitii scholastici primi anni 1668
Casparus Fabiankovich, Sopronio, 25. octobris⁵
Emericus Czakany, Sopronio, 25. octobris⁶
Georgius Ernestus Plasman, Labaco, 25. octobris⁷
Maximilianus Scherhagl, Vienna, 25. octobris⁸
Franciscus Pavasz, Tyrnavia, 27. octobris⁹
Ioannes Mallonay, Tyrnavia, 27. octobris¹⁰
Ioannes Vaskovich, Tyrnavia, 27. octobris¹¹
Georgius Haubentholler, Zagrabiae, 28. octobris¹²
Ioannes Belliczay, Tyrnavia, 6. novembris¹³
Ioannes Viteczi, Cassovia, 6. novembris¹⁴
Michael Horvath, Cassovia, 6. novembris¹⁵
Ferdinandus Sumer, Iaurino, 2. decembris¹⁶
Petrus Czeredniczi, Iaurino, 2. decembris¹⁷
Thomas Merczis, Tyrnavia, 27. octobris¹⁸

Novitii coadiutores secundi anni 1667
Ioannes Mattkovich, Posonio, 12. octobris
1. novembris
Georgius Homok, Sopronio,

Novitii coadiutores primi anni 1668
Franciscus Krask, Tyrnavia, 20. ianuarii [!]¹⁹
Georgius Klinger, Posonio, 20. ianuarii [!]²⁰
Ioannes Kostanievich, Varasdino, 28. octobris²¹
Gregorius Loser, Zagrabia, 28. octobris²²
Stephanus [!] Varini, Cassovia, 23. novembris [!]²³

1 – *LL CPA IV*, s. 165 – 167. *Historia et annuae collegii...*, fol. 75a – 76. Údaje o novicích-školastikách preberáme tiež z *LNT*, s. 27 – 29 a novicích-frátroch z *LIBER duas continent partes...*, f. 167.

2 – P. Hradiscai, o ňom BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 129 – 130.

3 – O. Rueprecht (Ruprecht), 30. 11. 1638 – 24. 8. 1678 Pleterje, do rádu vstúpil 23. 11. 1662 vo Viedni, kde absolvoval noviciát a potom tu pôsobil ako kuchár a hospodársky správca. Ďalej účinkoval v r. 1668 vo Varaždíne, v r. 1669 – 1671 v Trenčíne; v r. 1673 – 1675 v Bratislave, kde 2. 2. 1673 zložil slávnostné sľuby (Ctf.). Nakoniec pôsobil v r. 1676 – 1678 v Pleterje ako oekonom. *LL CG III.*, s. 1416 – 1417; KOVÁCS, E. Trenčínská jezuitská kolej jako spojka mezi českými a uherskými jezuiti. In *OKNO nielen do archeológie : kultúrno-historická príloha katalógu 9. ročníka medzinárodného výtvarno-literárneho sympózia ORA ET ARS – SKALKA 2016* [online]. I. Zmeták (ed.), s. 39. [citované 2. februára 2017] Zborník je uložený <<http://www.tnos.sk/buxus/docs/Semin%C3%A1r%20OKNO%20nielen%20do%20archeol%C3%B3gie%202016.pdf>>.

4 – J. Gebel, o ňom pozri BERNÁT, L. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Trenčíne v rokoch 1655 – 1654, s. 126 – 127, 129 a 131. Ďalej účinkoval v r. 1671 v Bratislave ako vrátnik, v r. 1673 v Levoči ako oekonom, v r. 1674 – 1675 v Spišskej Kapitule ako oekonom a v r. 1676 – 1678 vo Viedni ako vrátnik. BIZOŇOVÁ, M. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach

- v Spišskej Kapitule, s. 168.
- 5 – G. Fabiankovich (Fabiakovich, Kaldi), 12. 1. 1651 „Vyczoviensis“ Vítaz? – 26. 12. 1703 Trnava, do rádu vstúpil 14. 10. 1668 v Šoproni. Po školasťikáte pôsobil predovšetkým v oblasti Sedmohradska, v r. 1701 – 1703 v Šoproni ako kazateľ, poradca a spovedník, v r. 1704 v Trnave ako prokurátor, spovedník. *LNTř*; s. 27 – 28; *LL CG I.*, s. 308.
- 6 – I. Čákáni, o ňom BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 69 – 70.
- 7 – J. Ernest Plasman, 22. 4. 1649 – 19. 2. 1686 Varaždín, do rádu vstúpil 25. 10. 1668 v Ľubľane. V r. 1671 – 1673 študoval na FF TU. Potom učil v r. 1674 vo Varaždíne triedy principistae a parvistae, v r. 1675 v Záhrebe triedy syntaxistae a grammatistae. Potom študoval v r. 1676 na TF vo Viedni, v r. 1677 – 1680 v Trnave, tiež bol misionárom v Šali. V r. 1681 – 1686 pôsobil vo Varaždíne ako správca seminára, poradca, spovedník a zaznamenaný je ako chorý. Tu zložil 2. 2. 1686 posledné sľuby (profes so štyrmi sľubmi). *LNTř*; s. 28; *LL CPA IV.*, s. 384, 428; *LL CG II.*, s. 1240.
- 8 – M. Scherkáhl (Scherhackl), 2. 2. 1649 Mosonmagyaróvár – 4. 3. 1701 Trnava, do rádu vstúpil 25. 10. 1668 vo Viedni. Po školasťikáte účinkoval v pastorálnej práci, tiež vo funkciách superiora a rektora. Posledné sľuby zložil 2. 2. 1686 v Trenčíne (profes so štyrmi sľubmi). Posledným jeho pôsobiskom bola Trnava, kde v r. 1700 – 1701 pôsobil ako minister, prefekt chrámu a sanitárneho zariadenia, spovedník. *LNTř*; s. 28; *LL CG III.*, s. 1456; *KKP*, s. 115.
- 9 – R. Ravasz (Ravatsch), 3. 10. 1649 Trnava – 7. 8. 1727 Baia Mare, do rádu vstúpil 27. 10. 1668 vo Viedni. Po školasťikáte pôsobil v pastorálnej práci aj vo funkciách superiora a rektora. Posledné sľuby zložil 2. 2. 1687 v Trnave (profes so štyrmi sľubmi). Posledné pôsobisko bolo v Baia Mare v r. 1714 – 1727 ako superior, operarius, prefekt školy, poradca a je zapísaný ako chorý. *LNTř*; s. 28; *LL CG III.*, s. 1343.
- 10 – J. Malonai, o ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 201.
- 11 – J. Vaškovič, pozri tamže, s. 322.
- 12 – J. Haubenthaller (Haubentaller, Haubentholler), 9. 4. 1644 Novo Mesto (Slovinsko) – 29. 3. 1725 Ľubľana, do rádu vstúpil 28. 10. 1668 v Záhrebe. Po školasťikáte pôsobil v pastorálnej práci predovšetkým ako kazateľ. Slávnostné sľuby (Csp.) zložil 2. 2. 1681 v Trieste. Účinkoval na rôznych miestach, najmä v Slovinsku a Chorvátsku, naposledy v r. 1701 – 1706 v Gorici ako kazateľ a spovedník, v r. 1707 – 1725 v Ľubľane ako kazateľ, katechéta. *LNTř*; s. 28; *LL CPA IV.*, s. 662, 714; *LL CG I.*, 521.
- 13 – J. Belliczai, o ňom BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 42 – 43.
- 14 – J. Vitezi (Witeczy), jún 1646 Spišská Kapitula – ?, do rádu vstúpil 6. 11. 1668 v Košiciach, ako magister filozofie. V čase vstupu do rádu ovládal slovenský a trošku maďarský jazyk. Po noviciáte učil v r. 1671 v Kľuži triedy syntaxistae a grammatistae a v r. 1673 v Užhorode, ale nepodarilo sa zistiť, ktoré triedy. V r. 1675 študoval na TF v Štajerskom Hradci a 29. 5. 1675 opustil rád. *LNTř*; s. 29; *LL CG III.*, s. 1779.
- 15 – M. Horváth (Horvat), 29. 9. 1650 Bardejov – ?, do rádu vstúpil 6. 11. 1668 v Košiciach. Po noviciáte v r. 1671 učil v Banskej Bystrici triedy principistae a parvistae, bol tiež vizitátorom meditationis a examinis. V r. 1673 – 1674 študoval na FF vo Viedni. V r. 1675 – 1676 učil v Trnave triedy principistae a grammatistae v r. 1677 v Bratislave syntaxistae, bol tiež exhortátorom študentov a v r. 1678 v Ľubľane triedu poëtae. V r. 1679 – 1680 študoval na TF v Štajerskom Hradci. Rád opustil 20. 12. 1680 v Kőszegu. *LNTř*; s. 29; *LL CPA IV.*, s. 279, 419, 467, 510, 558; *LL CG I.*, s. 605.
- 16 – F. Summer, 4. 3. 1652 Obersulz (Dolné Rakúsko) – 27. 4. 1716 Levoča, do rádu vstúpil 2. 12. 1668 v Rábe. Po skončení školasťikátu pôsobil v pastorálnej práci predovšetkým ako kazateľ, katechéta a spovedník. Slávnostné sľuby (Csp.) zložil 2. 2. 1684 zložil v Komárne. Posledným jeho pôsobiskom bola v r. 1715 – 1716 Levoča, kde účinkoval ako prefekt špirituál a administrátor. *LNTř*; s. 29; *LL CG III.*, s. 1628.
- 17 – P. Szerednyey (Seregnyei, Seresnyey, Szeredniei), 1. 1. 1647 Užhorod – 28. 12. 1676 Štajerský Hradec, do rádu vstúpil 2. 12. 1668 v Rábe. Po noviciáte v r. 1671 – 1673 študoval na FF v Štajerskom Hradci. V r. učil 1674 v Košiciach triedy parvistae a principistae, v r. 1675 v Šoproni triedu syntaxistae. Potom študoval na TF r. 1676 – 1677 v Štajerskom Hradci a v r. 1678 na TU. *LNTř*; s. 29; *LL CPA IV.*, s. 340 a 414; *LL CG III.*, s. 1663; *KKP*, s. 115.
- 18 – T. Merciz, 22. 7. 1648 Nové Zámky – 15. 9. 1705 Blatný Potok, do rádu vstúpil 27. 10. 1668 v Tr-

nave. Po absolvovaní tretej probácie v r. 1682 v Judenburgu pôsobil v pastorálnej práci, predovšetkým v oblastiach s maďarsky hovoriacim obyvateľstvom. 2. 2. 1685 zložil v Odorehei slávnostné sľuby (Csp.). Nakoniec pôsobil ako potulný misionár. *LNT*, s. 28; *LL CG III*, s. 997 – 998; *KKP*, s. 114.

- 19 – F. Krask (Kessak), 1642 – ?, do jezuitského rádu vstúpil 20. 6. 1668 v Trnave. V čase vstupu do rádu ovládal slovenský, maďarský a nemecký jazyk. Vedel čítať a počítať, bol zručný v krajčírstve. 20. 1. 1669 opustil rád. *LL CG II*, 793.
- 20 – J. Klinger, asi 1645 „Moterensis?“ (Tirolsko) – ?, do rádu vstúpil 19. 6. 1668 v Bratislave. Ovládal nemecký jazyk, vedel čítať a vyznal sa v krajčírstve. 25. 6. 1669 opustil noviciát. *LL CG II*, s. 738.
- 21 – J. Kostanich (Kostanievics), máj 1640 – ?, Sokicsenis“ (Chorvátsko) – ?, do rádu vstúpil 28. 10. 1668 vo Varaždíne. V čase vstupu do rádu ovládal latinský a chorvátsky jazyk. Vedel čítať, počítať a vyznal sa v kuchárstve. V júli 1669 opustil noviciát. *LL CG II*, s. 777.
- 22 – J. Loser (Losar), marec 1640 – ?, pochádzal zo Slovinska, do rádu vstúpil 6. 11. 1668 v Záhrebe. V čase vstupu do rádu ovládal slovinský a nemecký jazyk. Vedel čítať a vyznal sa v kuchárstve. *LL CG II*, s. 777.
- 23 – Peter Varini, apríl 1641 Spiš – ?, do jezuitského rádu vstúpil 2. 12. 1668 v Košiciach. V čase vstupu do rádu ovládal slovenský, maďarský a latinský jazyk. Vedel čítať, písať a vyznal sa v kuchárstve. 1. júla 1669 opustil noviciát. *LIBER duas continent partes...*, f. 167.

1670¹

P. Nicolaus Ruttkay, rector gubernat a 22. aprilis 1668

P. Michael Luchich, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis seniorum, iuvat procuratorem, confessarius templi, consultor

P. Aloysius Matthaeides, socius magistri novitiorum, praefectus spirirtus seniorum, confessarius collegii et templi, decisor casuum domi, praefectus scholarum, dat puncta fratribus, consultor

P. Daniel Mittis, procurator, catechista, operarius, confessarius templi, missionarius, consultor

P. Georgius Weber, magister novitiorum, confessarius collegii et templi, praefectus lectorum mensae, consultor, monitor

P. Ioannes Schemberi, concionator dominicalis et festivus, operarius, confessarius templi²

P. Mathias Mercatoris, iuvat conionatorem, operarius, missionarius, confessarius collegii et templi, habet curam carcerum

Professores scholarum

P. Georgius Mehes, syntaxista, grammatista, praeses congregationis studiosorum³

M. Andreas Chanadi, principista, parvista, praefectus hospitum, visitator orationis matutinae⁴

Coadiutores

Andreas Ruprecht, cocus, dispensator

Georgius Homock, ianitor, visitator utriusque examnis

Hieronymus Neideker, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis, visitator nocturnus

Nicolaus Zahoriak, socius procuratoris, oeconomus, cellarius
Philippus Raab, infirmarius, apothecarius, subcellarius, visitator secundae meditationis

Novitii scholastici secundi anni

Casparus Fabiankovich, Sopronio, 25. octobris 1688
Emericus Czakany, Sopronio, 25. octobris 1688
Georgius Plasman, Labaco, 25. octobris 1688
Maximilianus Scherhagl, Vienna, 25. octobris 1688
Franciscus Ravatsch, Tyrnavia, 27. octobris 1688
Ioannes Mallonay, Tyrnavia, 27. octobris 1688
Ioannes Vaskovich, Tyrnavia, 27. octobris 1688
Thomas Merczis, Tyrnavia, 27. octobris 1688
Georgius Haubentaller, Zagrabiae, 28. octobris 1688
Ioannes Belitschay, Tyrnavia, 6. novembris 1688
Ioannes Witeczy, Cassovia, 6. novembris 1688
Michael Horvath, Cassovia, 6. novembris 1688
Ferdinandus Sumer, Iaurino, 2. decembris 1688
Petrus Szeregnay, Iaurino, 2. decembris 1688
Ioannes Zanger, Iaurino, 21. ianuarii 1669⁵

Novitii coadiutores secundi anni

Gregorius Loser, Zagrabia, 28. octobris 1688

Novitii scholastici primi anni

Andreas Domansi, Posonio, 14. octobris 1669⁶
Ioannes Prenthaller, Posonio, 14. octobris 1669⁷
Henricus Berzeviczy, Tyrnavia, 14. octobris 1669⁸
Ioannes Thomas Falffai, Tyrnavia, 14. octobris 1669⁹
Franciscus Egri, Tyrnavia, 14. octobris 1669¹⁰
Hugo Guenim, Tyrnavia, 14. octobris 1669¹¹
Emericus Szerniak, Tyrnavia, 14. octobris 1669¹²
Gregorius Gyula, Tyrnavia, 18. octobris 1669¹³
Stephanus Pustaboniak, Sopronio, 27. octobris 1669¹⁴
Georgius Staulincz, Zagrabia, 5. novembris 1669¹⁵
Georgius Radoff, Varasdino, 5. novembris 1669¹⁶

Novitii coadiutores primi anni

Ioannes Denk, Iaurino, 6. maii 1669¹⁷
Martinus Hopfer, Iaurino, 6. mai 1669¹⁸
Iacobus Gralovich, Posonio, 14. augusti 1669¹⁹
Andreas Mair, Lincio, 21. octobris²⁰
Lucas Blaskovich, Zagrabia, 5. novembris 1669²¹
Zacharias Zary, Cassovia, 15. novembris 1669²²

- 1 – LL CPA IV, s. 213 – 214, *Historia et annuae collegii...*, fol. 80 – 80a. Údaje o novicoch-školastikoch preberáme tiež z LNTř, s. 29 – 30, a novicoch-frátroch z *LIBER duas continent partes...*, f. 167.
- 2 – J. Semberi, o ňom pozri pozn. 3 v r. 1667.
- 3 – I. Méhes, o ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 205.
- 4 – O. Csanádi, pozri tamže, s. 65 – 66.
- 5 – J. Zanger, 21. 6. 1650 Ráb – 30. 9. 1708 Ráb, do rádu vstúpil 14. 1. 1669 v Rábe. Po školastikáte pôsobil v pastorálnej práci a na akademickej pôde ako profesor v Trnave a v Štajerskom Hradci. Zastával tiež funkcie rektorov v Šoproni, v Trnave a v Rábe. Je tiež autorom diel *Leopoldus I. Piaetate in Deum, Clementia in Subditos, Arte a Marte...* (Tyrnavia 1687) a *Trias virorum...* (1688). LL CG III., s. 1884; HOLOŠOVÁ, A. *Rektori Trnavskej univerzity*. Trnava : TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, 2009, s. 56 – 57.
- 6 – O. Domanski (Domansky), 6. 11. 1650 Spišská Kapitula – 24. 10. 1715 Trenčín. Po školastikáte účinkoval na rôznych miestach, predovšetkým v Žiline a v Banskej Bystrici, ako kazateľ, poradca, spovedník a viedol Mariánsku kongregáciu. Do Trenčína sa vrátil v r. 1715 ako kazateľ, prefekt špirituál, administrátor a poradca. LNTř, s. 29, LL CG I., s. 250.
- 7 – J. Prentzhaler, o ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 263.
- 8 – H. Berzevici, pozri tamže, s. 48 – 50.
- 9 – J. T. Falvai (Thanasfakzsi), 9. 7. 1652 Bratislava – ?, do rádu vstúpil počas štúdia triedy rhetores, ktorú navštevoval druhý rok. V čase vstupu do rádu ovládal maďarský, nemecký jazyk a rozumel aj slovensky. Rád opustil 3. 2. 1671. LNTř, s. 30; LL CG I., s. 314.
- 10 – F. Egri (Egry), 12. 5. 1652 Kopec – 26. 9. 1681 Trnava, po noviciáte v r. 1673 – 1675 študoval na FF TU. Potom učil triedu grammatae v r. 1676 v Šoproni a v r. 1677 v Rábe. Teológiu študoval v r. 1678 vo Viedni a v r. 1679 – 1680 v Trnave. V r. 1681 bol spovedníkom v Šoproni. LNTř, s. 29; LL CPA IV., s. 462, 503, 622, 712; LL CG I., s. 280; KKP, s. 107.
- 11 – H. Guenin, 13. 7. 1644 Bruntrutanus (pri Bazileji) – 6. 3. 1689 Viedeň, po školastikáte pôsobil v pastorálnej práci, predovšetkým ako misionár vo vojenských táboroch. V Gorici zložil 2. 2. 1680 slávnostné sľuby (Csp.). Posledným jeho pôsobiskom bola v r. 1687 – 1689 Viedeň, kde účinkoval ako zástupca ministra, predstavený Mariánskej kongregácie, spovedník. LNTř, s. 30; BKV, s. 160; LL CG I., s. 214.
- 12 – I. Csernyák (Cserniak, Czerniack), 22. 5. 1651 Očkov – 16. 12. 1719 Levoča. Po školastikáte pôsobil v pastorálnej práci na rôznych miestach, predovšetkým vo funkcii kazateľa. V Trenčíne pôsobil ešte v r. 1701, 1710 – 1712. Posledným jeho pôsobiskom bola Levoča, kde účinkoval v r. 1720 ako prefekt špirituál, administrátor, examinátor kandidátov, operarius. LNTř, s. 29; LL CG I., s. 199.
- 13 – J. Gyula, apríl 1647 – ?, do rádu vstúpil 18. 10. 1669 v Trnave ako magister filozofie. V čase vstupu do rádu ovládal maďarský, priemerne slovenský jazyk. Rád opustil počas noviciátu 20. 1. 1670. LNTř, s. 30; LL CG I., s. 486.
- 14 – Š. Pusztanoyák (Pusztabonyak), 30. 3. 1651 Güssing – 31. 5. 1705 Budín. Po školastikáte pôsobil v pastorálnej práci najmä v Budíne a Pátkostolí, predovšetkým ako kazateľ. Dňa 2. 2. 1684 zložil v Rábe posledné sľuby – profes so štyrmi sľubmi. Posledným jeho pôsobiskom bol r. 1701 – 1705 v Budíne, kde účinkoval ako katechéta, operarius, spovedník a je zapísaný ako chorý. LNTř, s. 30; CG II., s. 1311.
- 15 – J. Stalincz (Staulincz), 1651 Karlovec (Chorvátsko) – 1671 Trnava, do rádu vstúpil v triede rhetores. V čase vstupu do rádu ovládal chorvátsky jazyk. LNTř, s. 30.
- 16 – J. Rhodoff, o ňom BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 272.
- 17 – J. Denck, 9. 8. 1649 „Erfordiensis“ (Herford?) – 28. 3. 1682 Trenčín. V čase vstupu do noviciátu ovládal nemecký a maďarský jazyk, vedel čítať a písať. Po noviciáte účinkoval v r. 1673 – 1674 v Rábe ako pomocník prokurátor, v r. 1675 – 1676 v Trenčíne ako vrátnik, zásobovač, hospodársky správca, v r. 1677 – 1680 v Trnave ako pomocník prokurátor, zásobovač, hospodársky správca, v r. 1681 – 1682 v Trenčíne ako vrátnik. LL CG II., s. 227.
- 18 – M. Hopfer, september 1645 Sv. Jur – ?, v čase vstupu do rádu ovládal nemecký, maďarský, slovenský a chorvátsky jazyk. Vedel čítať a bol znalý kuchárstva. Už 6. 7. 1669 opustil rád. *LIBER duas continent partes...*, f. 167. LL CPA IV., s. 214, ho v zozname novicov neuvádza.
- 19 – J. Kralovich (Kralovicz), 23. 7. 1644 Myslenice – 25. 8. 1724 Ráb, po noviciáte pôsobil v Levoči,

- v Trnave, v Šoproni a v r. 1678 sa vrátil do Trenčína, potom účinkoval v Šoproni, kde 2. 2. 1681 zložil slávnostné sľuby (Ctf.). Ďalej pôsobil na rôznych miestach v Hornom Uhorsku, nakoniec v r. 1710 – 1724 v Rábe ako *credentiarius*, zdravotný brat, vrátnik a je zaznamenaný ako chorý. *LL CG II.*, s. 789 – 790.
- 20 – O. Mayr, 30. 11. 1643 Feldkirchen – ?, do rádu vstúpil 21. 10. 1669. V čase vstupu do rádu ovládal nemecký a latinský jazyk. Predtým študoval na gymnáziu v triede *rhetores*. Rád opustil v r. 1671. *LL CG II.*, s. 965.
- 21 – L. Blaskovich (Blaskovicz), 1646 „Postanien“? – 29. 11. 1684 Záhreb, v čase vstupu do rádu ovládal latinský a chorvátsky jazyk. Predtým študoval triedu *rhetores*. Po noviciáte pôsobil v r. 1673 v Kluži ako *oeconom*, v r. 1675 v Šoproni, v r. 1676 – 1678 v Záhrebe, v r. 1679 v Trnave, v r. 1680 – 1683 vo Varaždíne a nakoniec a v r. 1684 v Záhrebe ako zásobovač, hospodársky správca. *LL CG II.*, s. 106.
- 22 – J. Zary (Zari), * 1646 Mošov – ?, konvertoval vo veku šiestich rokov. Do rádu vstúpil 16. 11. 1669 v Košiciach. V čase vstupu do rádu ovládal slovenský, maďarský, nemecký a latinský jazyk. Ovládal čítanie a písanie, bol zručný ako krajčír. Z rádu odišiel 3. 2. 1670. *LIBER duas continent partes...*, s. 168.

1671¹

P. Casparus Zarka, rector, gubernator ab 8. iulii 1671²

P. Michael Luchich, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis seniorum, confessorius templi, consultor

P. Daniel Mitis, catechista, slavonicus, missionarius, habet curam carcerum, operarius, confessarius templi

P. Georgius Weber, magister novitiorum, praefectus spiritus, lecorum mensae et sanitatis novitiorum, confessarius templi et collegii, monitor et consultor³

P. Ioannes Semberi, concionator dominicalis, operarius, confessarius templi, consultor

P. Martinus Zölles, socius magistri novitiorum, praefectus scholarum, decisor casuum domi, confessarius collegii et templi, dat puncta fratribus⁴

P. Mathias Mercatoris, operarius, missionarius, praefectus spiritus seniorum, concionator festivus, confessarius templi et collegii

P. Mathias Soikovich, procurator, operarius, missionarius, confessarius templi, consultor

Professores scholarum

P. Ioannes Grastl, syntaxista, grammata, praeses congregationis studiosorum⁵

M. Ioannes Malonei, principista, parvista, visitator meditationis, praefectus hospitum

Coadiutores

Andreas Rueprecht, cocus, dispensator, emptor

Georgius Homocki, ianitor, visitator examinum, excitator, socius emptori

Hieronimus Neüdecker, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis, visitator nocturnus

Nicolaus Zachoriack, socius procuratoris, oeconomus

Philippus Raab, apothecarius, infirmarius, subcellarius
Theodoricus Löblein, cellarius⁶
Omnes non impediti sunt socii exeuntium.

Novitii scholastici secundi anni
Georgius Mansperger, Neostadii, 10. octobris 1669
Andreas Tomanski, Posonio, 14. octobris 1669⁷
Ioannes Prenthaller, Posonio, 14. octobris 1669
Ioannes Thomas Falvai, Tyrnaviae, 14. octobris 1669
Franciscus Egri, Tyrnaviae, 14. octobris 1669
Hugo Guenim, Tyrnaviae, 14. octobris 1669
Emericus Czerniak, Tyrnaviae, 14. octobris 1669
Stephanus Pustavoniack, Sopronii, 27. octobris 1669
Georgius Stanlenich, Zagrabiae, 5. novembris 1669
Georgius Ratzhoff, Varasдини, 5. novembris 1669

Novitii coadiutores secundi anni
Ioannes Denck, Iaurini, 6. maii 1669
Iacobus Grallovich, Posonii, 14. augusti 1669
Andreas Mayr, Lincii, 21. octobris 1669 dimissus
Lucas Blascovich, Zagrabiae, 5. novembris 1669

Novitii scholastici primi anni 1670

Michael Gallik, Iaurini⁸
Franciscus Antonius Koler, Viennae¹⁰
Posonii
Georgius Roseditsch, Tyrnaviae¹¹
baur, Tyrnaviae¹²
Ladislav Reviczki, Cassoviae¹³
Andreas Richter, Tyrnaviae¹⁵
Iacobus Hernecz, Zagrabiae¹⁶

Ioannes Baranayi, Iaurini⁹
Thomas Alexander Varkovich,

Ioannes Christophorus Neuge-

Ioannes Kyvatter, Cassoviae¹⁴
Georgius Baionyt, Cassoviae¹⁶

Novitii coadiutores primi anni

Martinus Pfeiffer, Tyrnaviae¹⁷
rabiae¹⁸

Ioannes Petrus Moravez, Zag-

Sacerdotes 9, scholastici 1, coadiutores seniores 6, scholastici novitii 22, coadiutores novitii 6, universim: 44.

1 – LL CPA IV, s. 263 – 266, *Historia et annuae collegii...*, fol. 82a – 83. Údaje o novicích-školastikách preberáme tiež z LNT^r, s. 31 – 32, a novicích-frátroch z *LIBER duas continent partes...*, f. 168.

2 – G. Sarka, o ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 279 – 280.

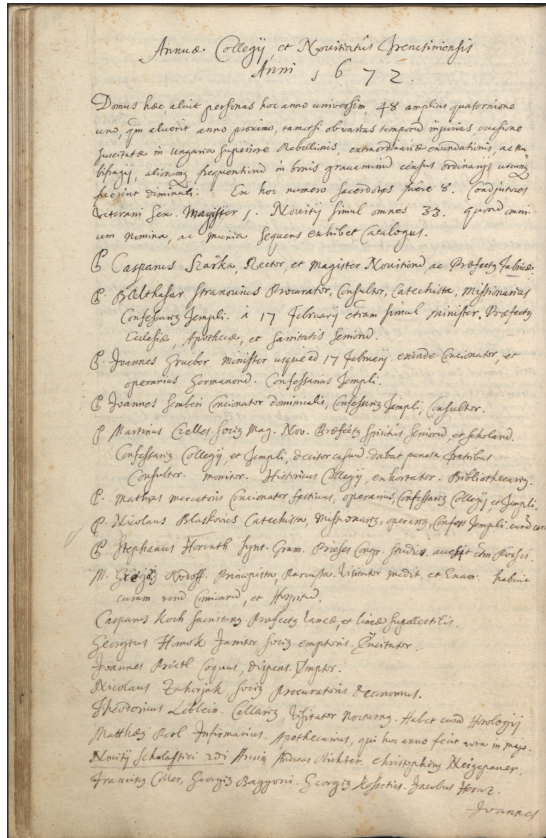
3 – J. Weber odišiel do Viedne, kde účinkoval ako minister, prefekt chrámu a sanitárneho zariadenia, kronikár kolégia. Potom pôsobil v r. 1674 – 1675 v Rábe ako prefekt špirituál, administrátor, operarius, arbiter sporných prípadov a svedník. Posledným jeho pôsobisko bola v r. 1676 – 1679

- Viedeň, kde bol operariom, prefektom špirituálom, katechétom, viedol Mariánsku kongregáciu a bol tiež spovedníkom. *LL CPA IV*, s. 350, 405; *LL CG III*, s. 1814.
- 4 – M. Čeles, pozri tamže, s. 70 – 71.
- 5 – Rozumej J. Chrastel, pozri tamže, s. 136 – 137.
- 6 – T. Löblein, 7. 4. 1627 Bamberg – 24. 2. 1692 Kremža, do rádu vstúpil 14. 8. 1659 vo Viedni, kde absolvoval v r. 1660 – 1661 noviciát. Potom pôsobil v r. 1662 – 1664 v Košiciach ako správca pivnice, v r. 1665 v Rábe ako správca pivnice, credentarius, zdravotný brat, v r. 1666 – 1670 v Štýri ako správca pivnice, credentarius, sprievodca zomierajúcich, excitator. *LL CPA IV*, s. 23, 69, 115, 164, 212; *LL CG II*, s. 897.
- 7 – Rozumej O. Domanski.
- 8 – M. Gallik (Gallich, Galick), 20. 5. 1652 Radošina – 21. 8. 1707 Krakov, do rádu vstúpil 8. 10. 1670 v Rábe ako rétor, študujúci druhý rok. V čase vstupu do rádu ovládal slovenský a maďarský jazyk. Potom študoval v r. 1673 – 1675 na FF v Štajerskom Hradci. V r. 1676 – 1678 učil v Trnave ako triedy principistae, grammatastae a syntaxistae. V r. 1680 – 1682 študoval na TF vo Viedni. V r. 1683 si robil tretiu probáciu v Judenburgu. V r. 1684 pôsobil opäť v Trenčíne. *LNT*; s. 31; *LL CPA IV*, s. 468, 518 a 571; *LL CG I*, s. 391.
- 9 – J. Baranyay, 27. 1. 1653 Ráb – ?, do rádu vstúpil 8. 10. 1670 v triede rhetores. V čase vstupu do rádu ovládal maďarský jazyk a vedel niečo po nemecky. Po noviciáte učil ako pomocný pedagóg v Štajerskom Hradci, potom tam študoval v r. 1674 – 1676 na FF, v r. 1677 – 1679 opäť v Šoproni. Ďalej študoval teológiu v r. 1680 na TU a v r. 1681 – 1682 v Štajerskom Hradci. V r. 1683 učil v Bratislave triedu grammatastae. 1. 2. 1684 opustil v Bratislave rád. *LNT*; s. 31; *LL CPA IV*, s. 300, 349, 403, 450; *LL CG I*, s. 60.
- 10 – F. Coller (Koler), 21. 8. 1653 Bratislava – 10. 11. 1705 Pátkostolie, do rádu vstúpil 8. 10. 1670 vo Viedni ako študent FF, logicus. Po školastikáte pôsobil aj na akademickej pôde ako profesor v v Štajerskom Hradci, v Linci, v Záhrebe. 2. 2. 1688 zložil posledné sľuby 2. 2. 1688 profes so štyrmi sľubmi. Posledným jeho pôsobiskom bolo Pátkostolie v r. 1702 – 1705, kde účinkoval ako superior, prefekt školy a spovedník. *LNT*; s. 31; *LL CG I*, s. 174.
- 11 – J. Kossetich, o ňom BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 174.
- 12 – J. K. Neugepaur (Neigepauer, Neugebaur, Neygepaur), 27. 12. 1654 Judenburg – ?, do rádu vstúpil 8. 10. 1670 v Trnave v triede rhetores. V čase vstupu do rádu ovládal nemecký jazyk, rozumel málo po slovensky. V r. 1673 – 1676 študoval v Štajerskom Hradci na FF. Potom učil v r. 1677 vo Viedni triedu parvatae, bol visitatorom examinis vespertini, v r. 1678 v Linci triedu principistae, v r. 1679 v Pasove triedu poëtae. 15. 3. 1679 opustil v Pasove rád. *LNT*; s. 31; *LL CPA IV*, s. 300, 348, 403, 450, 521, 561, 614; *LL CG II*, s. 1089.
- 13 – L. Reviczki (Revouly), 2. 1. 1649 „Oravská stolica“ – 17. 3. 1685 Kláštor p. Z., konvertita, do rádu vstúpil 14. 10. 1670 v Košiciach, kde študoval na FF ako logikus. V čase vstupu do rádu ovládal maďarský a slovenský jazyk. Filozofiu študoval v r. 1673 v Štajerskom Hradci a v r. 1674 – 1675 v Košiciach, teológiu v r. 1680 – 1681 vo Viedni. V r. 1682 si robil v Judenburgu tretiu probáciu. V r. 1683 – 1684 učil v Komárne triedy syntaxistae a grammatastae. V r. 1685 pôsobil v Kláštore p. Z. ako prefekt špirituál a administrátor. *LNT*; s. 31; *LL CPA IV*, s. 826, V, s. 35; *LL CG III*, s. 1369.
- 14 – J. Tyvader, o ňom BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 319.
- 15 – O. Richter, 1. 11. 1654 Bratislava – ?, do rádu vstúpil 1. 11. 1670 v triede rhetores, ktorú navštevoval druhým rokom. V čase vstupu do rádu ovládal nemecký, slovenský a maďarský jazyk. *LNT*; s. 32.
- 16 – J. Bagyoni (Bagioni, Bagyony), 24. 4. 1650 Gyöngyösi – 11. 5. 1700 Šoproň, do rádu vstúpil 14. 10. 1670 v Košiciach. Po školastikáte pôsobil v pastorálnej práci. V r. 1683 si robil v Judenburgu tretiu probáciu. Potom pôsobil v pastorálnej práci predošetkým ako kazateľ na rôznych miestach v Uhorsku. 2. 2. 1688 v Košiciach zložil posledné sľuby (profes so štyrmi sľubmi). Naposledy účinkoval v r. 1694 – 1696 v Trnave ako kazateľ, viedol Mariánsku kongregáciu, spovedník, v r. 1700 v Kőszegu ako kazateľ, kátocha, spovedník. *LNT*; s. 31; *LL CG I*, s. 48; *KKP*, s. 106.
- 17 – J. Herucz (Herencz, Herucz), 1647 „Chrisiensis“ ? – 4. 10. 1675 Štajerský Hradec, do rádu vstúpil 7. 11. 1670 v Záhrebe ako absolvent filozofie. V čase vstupu do rádu ovládal chorvátsky a nemecký

- jazyk. Po noviciáte učil v Záhrebe v r. 1673 triedu parvístae a v r. 1674 triedu principistae, súčasne bol visitator secundae mediationis a mal na starosti chudobných študentov. V r. 1675 študoval na TF v Štajerskom Hradci. *LNT*; s. 32; *LL CPA IV*, s. 327, 337; *LL CG I.*, s. 551.
- 18 – M. Pfeiffer, 11. 11. 1635 „Rusbacensis“ asi Rußbach am Paß Gschütt (Salzburgsko) – 25. 5. 1702 Klagenfurt, do rádu vstúpil 8. 10. 1670. V čase vstupu do noviciátu ovládal nemecký jazyk, krajčírstvo, vedel čítať a písať. Potom pôsobil v r. 1673 – 1674 v Štajerskom Hradci, v r. 1675 – 1677 v Lubľane, v r. 1678 – 1679 v Štajerskom Hradci, v r. 1680 – 1683 v Lubľane, kde 2. 2. 1681 zložil slávnostné sľuby (Ctf.). Ďalej účinkoval v r. 1684 v Štajerskom Hradci a nakoniec v r. 1685 – 1703 v Klagenfurte. *LIBER duas continent partes...* f. 168; *LL CPA IV*, s. 655, 706, 754, 801; *LL CPA V*, s. 10; *LL CG II.*, s. 1209.
- 19 – J. Moravez (Moraveck, Moravek, Moravec), 1644 Praha – ?, do rádu vstúpil 7. 11. 1670 v Záhrebe. V čase vstupu do rádu ovládal český, nemecký, chorvátsky a poľský jazyk, vedel čítať a písať. Rád opustil 13. júla 1672. *LIBER duas continent partes...* f. 168; *LL CG II.*, s. 1045; KOVÁCS, E. c. d., s. 42.

1672¹

P. Casparus Szarka, rector et magister novitiorum ac praefectus fabricae
P. Balthasar Stranovius, procurator, consultor, catechista, missionarius, confessarius templi, a 17. februarii etiam simul minister, praefectus ecclesiae, apothecae et sanitatis²
P. Ioannes Grueber, minister usque ad 17. februarii eunde concionator, et operarius germanus, confessarius templi³
P. Ioannes Semberi, concionator dominicalis, confessarius templi, constultor
P. Martinus Czelles, socius magistri novitiorum, praefectus spiritus et scholarum, confessarius collegii et templi, decisor casuum, dabat puncta fratribus, consultor, monitor, historicus collegii, exhortator, bibliothecarius
P. Mathias Mercatoris, concionator festivus, operarius, confessarius collegii et templi
P. Nicolaus Blaskovics, catechista, missionarius, operarius, confessarius templi⁴
P. Stephanus Horvath, syntaxista, grammaticista, praeses congregationis studiosorum⁵
M. Georgius Rodoff, principista, parvista, visitator meditationis
Casparus Koch, sacristanus, praefectus laneae et lineae supelletilis⁶
Georgius Homok, ianitor, socius emptoris, excitator
Ioannes Bistel, cocus, dispensator, emptor
Nicolaus Zahoriak, socius procuratoris, oeconomus
Theodoricus Lebelein, cellarius, visitator nocturnus, habet curam horologii
Mattheus Resl, infirmarius, apothecarius, qui hoc anno fuerit circa in maio



Obr. č. 2: Historia et annuae..., f. 91a

Novitii scholastici secundi anni

Andreas Richter

Franciscus Coller

Georgius Kossetics

Ioannes Baranyai

Ladislav Revicsky

Thomas Owcsarovics

Christophorus Niegepauer

Georgius Bagyoni

Iacobus Hernecz

Ioannes Finader⁷

Michael Galik

Novitii coadiutores secundi anni

Martinus Pfeifer

Petrus Moravek

Novitii scholastici primi anni

Georgius Manigai⁸

Ladislav Heuenyesi¹⁰

Ioannes Farkas¹²

Paulus Bosik¹⁴

Ioannes Lecsovecs⁹

Stephanus Bona¹¹

Ioannes Paletses¹³

Thomas Sigrai¹⁵

Christophorus Amon¹⁶
Mathias Heleysi¹⁸
Adreas Vér²⁰
Ignatius Szosich²²
Sigismundus Kotnoký²⁴

Paulus Büky¹⁷
Georg Kovács¹⁹
Franciscus Robota²¹
P. Martinus Szilinesi²³

Coadiutores novitii
Ioannes Fabiani²⁵
Michael Ugvársoi²⁷

Andreas Szentmiklosi²⁶

- 1 – *Historia et annuae collegii...*, fol. 91a – 92, v *LL CPA IV.* sa zoznam nenachádza. Údaje o novicoch-školastikoch preberáme tiež z *LNT*; s. 28 – 33, a novicoch-frátroch z *LIBER duas continent partes...*, f. 168.
- 2 – O ňom pozri BERNÁT, L. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Trenčíne v rokoch 1655 – 1654, s. 116 – 117. Z Trenčína odišiel do Levoče, kde v r. 1673 účinkoval ako prokurátor, kazateľ, poradca a spovedník. Ďalej pôsobil v r. 1674 – 1675 v Košiciach ako kazateľ, poradca, spovedník a nakoniec v r. 1676 – 1678 v Blatnom Potoku ako kazateľ, poradca a spovedník.
- 3 – J. Grüber (Gruber), 28. 10. 1623 Linc – 1. 10. 1680 Blatný Potok, do rádu vstúpil 12. 10. 1641 vo Viedni, kde absolvoval noviciát v r. 1642 – 1643. Po ukončení štúdia teológie v Štajerskom Hradci pôsobil na misiách v zámorí. Po návrate do vlasti účinkoval v r. 1666 – 1669 v Blatnom Potoku ako minister, kazateľ, administrátor, prefekt špirituál, misionár vo vojsku grófa Strasolda a spovedník, v r. 1670 v Trnave ako kazateľ, viedol Mariánsku kongregáciu a bol spovedníkom, v r. 1671 v Rábe ako prefekt špirituál, administrátor, spovedník. Stoeger, s. 110 – 111, *LL CG I.*, s. 471.
- 4 – M. Blaškovič, ňom pozri BERNÁT, L. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Trenčíne v rokoch 1655 – 1654, s. 116 – 117.
- 5 – O ňom BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 128 – 129.
- 6 – G. Koch, 2. 2. 1644 Feldkirchen (Rakúsko?) – 11. 152. 1723 Linc, do rádu vstúpil 5. 11. 1669 vo Viedni. Noviciát absolvoval v r. 1670 – 1671 v Leobene. *LL CG II.*, s. 746.
- 7 – Rozumej J. Tyvader.
- 8 – J. Manigai (Manigay), 16. 5. 1651 Malženice – 26. 2. 1675 Kláštor p. Z., do rádu vstúpil 11. 10. 1671 v Trnave ako magister filozofie. V čase vstupu do rádu ovládal latinský, maďarský jazyk a vedel dobre po slovensky. Po noviciáte učil v r. 1674 v Šoproni triedu principistae a bol visitatorom utriusque examinis a v r. 1675 v Rábe triedu grammatastae, bol exhortatorom studiosorum festivus. *LNT*; s. 32; *LL CPA IV.*, s. 359 a 405; *LL CG II.*, s. 938.
- 9 – J. Lenchovich (Lenczovich, Lenekovich), 2. 12. 1646 Malacky – 24. 12. 1719 Levoča, do rádu vstúpil 10. 10. 1671 v Trnave ako magister filozofie. V čase vstupu do rádu ovládal latinský, slovenský a priemerne maďarský jazyk. Po noviciáte učil v r. 1674 v Levoči triedu principistae a parvistae, v r. 1675 v Užhorode triedu syntaxistae a parvistae. V r. 1676 študoval na TF TU. V r. 1678 – 1680 pôsobil v Užhorode ako učiteľ tried syntaxistae a grammatastae, kazateľ, operarius, spovedník. V r. 1681 si spravil v Judenburgu tretiu probáciu. Potom účinkoval v pastorálnej práci na rôznych miestach. Do Trenčína sa vrátil v r. 1690. *LNT*; s. 32; *LL CPA IV.*, s. 397, 427, 581, 629, 677; *LL CG II.*, s. 869 – 870; *BKV*, s. 166; *KKP*, s. 112.
- 10 – L. Hevenyesi (Heuenyesi, Hevenyesi), 10. 2. 1656 Saravaš – ?, do rádu vstúpil 11. 10. 1674 v Trnave v triede rhetores. V čase vstupu do rádu ovládal latinský, maďarský a priemerne nemecký jazyk. V r. 1673 opustil rád. *LNT*; s. 32, *LL CG I.*, s. 556.
- 11 – Š. Bona, 25. 12. Gyöngyös – 16. 4. 1695 Ráb, do rádu vstúpil 11. 10. 1671 v Trnave ako magister filozofie. V čase vstupu do rádu ovládal latinský a maďarský jazyk. Tretiu probáciu si spravil v r. 1683 v Judenburgu. Po školastikáte pôsobil v pastorálnej práci v r. 1684 – 1687 v Šali ako vicesuperior, v r. 1688 – 1691 v Rábe, v r. 1692 v Štajerskom Hradci, v r. 1693 v Rábe, v r. 1694 v Štajerskom Hradci, v r. 1695 v Rábe. Účinkoval predovšetkým ako prefekt špirituál, administrátor, examinátor kandidátov a spovedník. *LNT*; s. 32; *LL CG I.*, s. 113 – 114.

- 12 – J. Farkas, 7. 12. 1651 „Kaloviensis“ – 15. 7. 1689 Alba Iulia, konvertita, do rádu vstúpil 15. 10. 1671 v Košiciach v triede rhetores. V čase vstupu do rádu ovládal latinský, maďarský a priemerne slovenský jazyk. Po noviciáte v r. 1674 učil v Záhrebe triedu parvistae. V r. 1675 – 1677 študoval na FF v Štajerskom Hradci. V r. 1678 – 1681 učil v Kluži triedy rhetores, poëtae a viedol Mariánsku kongregáciu. V r. 1682 – 1684 študoval na TF v Štajerskom Hradci. V r. 1685 si spravil v Judenburgu tretiu probáciu. Potom účinkoval ako misionár v r. 1686 v Kluži, v r. 1687 v misii Dacia, v r. 1688 v Kluži a v r. 1689 v Albe Iulii. *LNT*; s. 32; *LL CPA IV*, s. 377, 590, 636, 684, 735; *LL CG I*, s. 317.
- 13 – J. Palchich (Palcsics), 20. 8. 1650 Trnava – 12. 11. 1693 Košice. V r. 1685 si spravil tretiu probáciu v Judenburgu. Po školastikáte pôsobil v pastorálnej práci v r. 1686 v Komárne ako učiteľ triedy syntaxistae a grammatastae, kazateľ, spovedník, v r. 1687 v Rožňave ako kazateľ, v r. 1688 – 1694 v Košiciach ako správca seminára, prokurátor, poradca kazateľ, spovedník a viedol Mariánsku kongregáciu, je zaznamenaný ako chorý. 2. 2. 1689 zložil posledné sľuby (profes so štyrmi sľubmi). *LNT*; s. 32; *LL CPA V*, s. 128; *LL CG III*, s. 1135; *KKP*, s. 118; *HIŠEM*, s. 183.
- 14 – P. Bosik, o ňom BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 55 – 56.
- 15 – T. Sigray (Sigray), 20. 12. 1648 Spiš – 19. 12. 1704 Trnava, do rádu vstúpil 15. 10. 1671v Košiciach ako theologus absolutus. Po školastikáte prednášal na vysokých školách v Trnave, v Záhrebe, v Štajerskom Hradci, v Košiciach alebo pôsobil vo funkciách rektora v Užhorode a superiorov v Spišskej Kapitule, v Skalici. 8. 12. 1682 zložil v Štajerskom Hradci posledné sľuby (profes so štyrmi sľubmi). Naposledy účinkoval v r. 1703 – 1704 v Trnave ako správca seminára, profesor biblických vied, spovedník. *LNT*; s. 32– 33; *LL CG III*, s. 1543; *Sommervogel* 7, s. 264 – 1265; *Stoeger*, s. 328; *HIŠEM*, C. *Teologické vzdelávanie a výchova v Košiciach : Košická univerzita 1657*. Košice : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2009, s. 203; *Dejiny Spoločenosti Ježišovej na Slovensku 1561 – 1988*. E. Krapka, V. Mikula (ed.). Cambridge (Ontario) : Dobrá kniha, 1990, s. 126.
- 16 – K. Ammon (Amon), 9. 4. 1649 Lauterbach (Bavorsko) – 3. 9. 1685 Ráb, do rádu vstúpil 22. 10. 1671 v Linci ako logikus. V čase vstupu do rádu ovládal latinský a nemecký jazyk. V r. 1672 – 1673 absolvoval noviciát v Trenčíne. V r. 1674 – 1676 študoval na FF TU. V r. 1677 učil vo Viedni triedu parvistae a mal na starosti divadelné predstavenia. V r. 1679 – 1682 študoval na TF TU. V r. 1683 – 1684 pôsobil v Štajerskom Hradci ako zástupca ministra, katechéta, spovedník. V r. 1685 si spravil tretiu probáciu v Judenburgu. *LNT*; s. 33; *LL CPA IV*, s. 532; *LL CG I*, s. 22; *KKP*, s. 106.
- 17 – P. Büki (Büky), 11. 1. 1656 Ráb – 1. 9. 1729 Trnava, do rádu vstúpil 22. 10. 1671 v Rábe. V r. 1686 si spravil v Leobene tretiu probáciu. Potom pôsobil na rôznych miestach predovšetkým ako kazateľ. 15. 8. 1687 zložil v Šoproni slávnostné sľuby (Csp.). Posledným miestami jeho pôsobiska bol v r. 1714 – 1723 Budín, kde pôsobil ako prefekt špirituál, administrátor, spovedník, v r. 1724 v Jágri ako prefekt špirituál, administrátor, v r. 1725 v Ostrihome ako prefekt špirituál. V r. 1726 – 1729 je zaznamenaný v Trnave ako chorý. *LNT*; s. 33; *LL CG I*, s. 138 – 139.
- 18 – M. Helyusi (Hélyasi, Helynsi), 24. 2. 1655 Gyöngyös – 14. 12. 1687 Trnava, do rádu vstúpil 2. 11. 1671 v Gyöngyösi v triede rhetores. V čase vstupu do rádu ovládal latinský a maďarský jazyk. Po noviciáte učil v r. 1674 v Rábe, v r. 1675 – 1677 študoval na FF vo Viedni, v r. 1679 učil v Šoproni. V r. 1685 si robil v Judenburgu tretiu probáciu, v r. 1686 učil v Kőszegu, bol katechetom a spovedníkom, v r. 1687 – 1688 pôsobil v Trnave ako misionár, kazateľ, operarius, spovedník a viedol Mariánsku kongregáciu. *LNT*; s. 33; *LL CG I*, s. 542.
- 19 – J. Kovács, 1655 Užhorod – ?, do rádu vstúpil 9. 11. 1671 v Užhorode v triede rhetores. V čase vstupu do rádu ovládal latinský, maďarský a priemerne slovenský jazyk. Noviciát konal v Trenčíne v r. 1672, kedy v apríli opustil rád. *LNT*; s. 33; *LL CG II*, s. 782.
- 20 – O. Véer (Ver, Veer), 25. 12. 1656 Varaždín – ?, do rádu vstúpil 9. 11. 1671 v Užhorode v triede rhetores. V čase vstupu do rádu ovládal latinský a maďarský jazyk. Po noviciáte bol v r. 1674 v Leobene pomocným učiteľom, v r. 1675 – 1677 študoval na FF vo Viedni, v r. 1678 – 1680 učil v Rábe triedy parvistae, principistae, grammatistae, bol visitatorom utriusque meditationis, visitatorom examinis, mal na starosti chudobných študentov a v r. 1681 v Šoproni učil triedu syntaxistae a bol exhortatorom studiosorum dominicalis. 5. 11. 1681 opustil rád. *LNT*; s. 33; *LL CPA IV*, s. 354, 555, 607, 652, 713; *LL CG III*, 1769.
- 21 – *LNT*; ani *LL CG* ho neuvádzajú.

- 22 – I. Szochich (Sochich, Szocsics), 29. 7. 1648 Pátkostolie – asi 1715 Budín, do rádu vstúpil 31. 3. 1672 v Trnave ako philosophus absolutus. Po školskátke pôsobil v pastorálnej funkcii na území Uhorska, predovšetkým ako kazateľ. Slávnostné sľuby (Csp.) zložil 15. 8. 1686 vo Varaždíne. Posledné jeho pôsobiská boli r. 1710 Pešť, kde účinkoval ako kazateľ, katechéta, v r. 1711 Budín ako kazateľ, v r. 1712 Užhorod ako operarius. V r. 1713 – 1715 bol zaznamenaný ako chorý. *LNTř*, s. 33; *LL CG III.*, s. 1669.
- 23 – M. Szilinczi (Szilinczi, Szilinesi, Szilincsi, Szilinci), 1635 „ex com. Posonii“ – 2. 2. 1673 Trenčín, do rádu vstúpil 24. 5. 1672 v Rožňave ako absolvent troch ročníkov teológie, bakalár filozofie. V čase vstupu do rádu ovládal latinský, maďarský jazyk a vedel dobre aj po slovensky. *LNTř*, s. 33; *LL CG III.*, s. 1665.
- 24 – Ž. Korotnoky (Korotnoki), 21. 11. 1656 – 21. 6. 1679 Prešov, do rádu vstúpil 31. 3. 1672 v Trnave ako logicus. V čase vstupu ovládal latinský, dobre maďarský a priemerne slovenský jazyk. Po noviciáte učil v r. 1674 v Banskej Bystrici triedy principistae a parvistae. V r. 1675 – 1677 študoval na FF vo Viedni. Potom učil v r. 1678 v Levoči triedy principistae a parvistae, bol visitatorom examinis, mal na starosti chudobných študentov, v r. 1679 v Prešove triedy syntaxistae a grammatastae. *LNTř*, s. 33; *LL CPA IV.*, s. 380, 585, 636; *LL CG II.*, s. 773.
- 25 – J. Falvani, 1649 Hlohovec – ?, konvertoval vo veku šiestich rokov. Do rádu vstúpil 11. 10. 1671 v Trnave. Ovládal latinský a slovenský jazyk. Navštevoval triedu grammatastae. Vystúpil z rádu. *LIBER duas continent partes*, f. 168.
- 26 – O. Szentmiklosi, 1654 „Liptovská stolica“ – ?, konvertoval v piatich rokoch. Do rádu vstúpil 11. 10. 1671 v Košiciach v triede rhetores. V čase vstupu do rádu ovládal maďarský, latinský a slovenský jazyk. Vystúpil z rádu. *LIBER duas continent partes...*, f. 168.
- 27 – M. Ujvárosi (Ujavarosi, Vivarosi), 28. 9. 1651 Jasov – 23. 3. 1693 Levoča, do rádu vstúpil 15. 10. 1671 v Košiciach, v čase vstupu do rádu ovládal maďarský, slovenský a latinský jazyk. Navštevoval triedu poëtae. Po noviciáte pôsobil v r. 1674 – 1675 v Trnave ako zástupca kuchára, v r. 1676 v Košiciach ako kuchár, v r. 1678 vo Viedni ako zástupca kuchára, v r. 1680 v Šoproni ako kuchár, v r. 1681 v Rábe ako vrátnik, v r. 1682 v Šoproni ako kuchár. 2. 2. 1682 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1683 v Trnave ako kuchár, v r. 1684 v Rábe ako hospodársky správca, v r. 1685 – 1688 v Trnave ako kuchár, vrátnik, v r. 1689 v Košiciach ako vrátnik, v r. 1690 – 1693 v Levoči ako kuchár, hospodársky správca a vrátnik. *LL CPA IV.*, s. 814; *LIBER duas continent partes...*, f. 168; *LL CG III.*, s. 1747.

1673¹

- P. Casparus Szarka, rector, gubernator ab 8. iulii 1671, magister novitiorum
P. Mathias Nillo, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, concionator festivus germanicus, confessarius templi²
P. Ioannes Grueber, concionator dominicalis germanicus, confessarius templi, consultor³
P. Ioannes Semberi, concionator slavonicus, praefectus schoalrum, confessarius collegii et templi, consultor⁴
P. Ladislaus Wlisonovski (Welczovsky), procurator, confessarius templi⁵
P. Martinus Kling, socius magistri novitiorum, praefectus spiritus, confessarius collegii et templi, decisor casuum domi, examinador candidatorum, operarius, monitor, consultor⁶
P. Nicolaus Blascovich, catechista slavonicus, iuvat concionatrem, missionarius, operarius, habet curam carcerum, confessarius collegii et templi⁷

Professores scholarum

P. Stephanus Horvath, rhetor et poëta, praeses congregationis studiosorum⁸

M. Ioannes Badlacher, syntaxista et grammatista, praefectus hospitum et rerum comicarum⁹

M. Thomas Oversarovich, principista, parvista, visitator examinis et mediationis

Coadiutores

Casparus Koch, praefectus laneae et lineae supelletilis

Georgius Mommok, ianitor, socius emptor¹⁰

Ioannes Prechtl, cocus, dispensator, emptor¹¹

Matthaeus Per, infirmarius

Nicolaus Zakoriack, socius procuratoris, oekonomus

Theodoricus Lebelein, cellarius

Novitii scholastici secundi anni

Andreas Ver, Unguarino, 9. novembris 1671

Christophorus Amon, Lincio, 22. octobris 1671

Franciscus Seboldt, Tyrnavia, 31. martii 1672¹²

Georgius Manigay, Tyrnavia, 11. octobris 1671

Ignatius Szosich, Tyrnavia, 31. martii 1672

Ioannes Farkas, Cassovia, 15. octobris 1671

Ioannes Lenekovich, Tyrnavia, 11. octobris 1671

Ioannes Palezich, Cassovia, 15. octobris 1671

Ladislau Hevenyesi, Tyrnavia, 11. octobris 1671

Mathias Helynsi, Gyöngyösino, 2. novembris 1671

Paulus Bosich, Cassovia, 15. octobris 1671

Paulus Bücki, Iaurino, 22. oktobris 1671

Sigismundus Korotnocki, Tyrnavia

Stephanus Bona

Thomas Sigrai

Novitii scholastici primi anni

P. Martinus Szilinski, suceptus Rosnaviae, 24. maii 1672

Iacobus Lepusiz, Clagenfurto, in novembre 1672¹³

Ioannes Sebastiani, Clagenfurto, in novembre 1672¹⁴

Michael Maetich, Zagravia, in novembre 1672¹⁵

Paulus Bakai, Zagravia, in novembre 1672¹⁶

Paulus Mokrai, Vienna, in novembre 1672¹⁷

Wolfgangus Larzon, Vienna, in novembre 1672¹⁸

Demetrius Berzeni, Gyöngyösino, in novembre 1672¹⁹

Georgius Berzevitzki, Cassovia, in novembre 1672²⁰

Ioannes Dabowski, Iaurino, in novembre 1672²¹

Nondum ingressi ob tumultus rebellium, proxime tamen ingressuri.

Ioannes Golski, Cassovia²²

Stephanus Dubieskai, Cassovia²³

Ioannes Szelendi, Cassovia ²⁴	Thomas Balog, Gyöngyösino ²⁵
Martinus Simoniz, Cassovia ²⁶	Thomas Kieranski, Cassovia ²⁷
Paulus Bedusi, Cassovia	Stephanus Szörtei, Cassovia

Coadiutores novitii

Michael Vivarsi, Cassovia, 15. octobris 1671

Casparus Haydt, Vienna, in novembre 1672²⁸

Martinus [!] Grudler, Vienna, in novembre 1672²⁹

Mathias [!] Schretl, Vienna, in novembre 1672³⁰

Michael Nemeth, Comaromio, in novembre 1672³¹

Sacerdotes 8, scholastici 2, coadiutores 6, novitii scholastici 33, novitii coadiutores 5, universim: 54.

- 1 – *LL CPA IV*, s. 313 – 315; *Historia et annuae collegii...*, fol. 94. Údaje o novicích-školastikoch preberáme tiež z *LNT*; s. 34 – 35 a novicích-frátroch z *LIBER duas continent partes...*, f. 168.
- 2 – M. Nilo, 23. 2. 1633 Pasov – 1. 3. 1709 Pasov, do rádu vstúpil 6. 10. 1654 vo Viedni a noviciát absolvoval v r. 1655 v Leobene a v r. 1656 vo Viedni. Po štúdiu filozofie vo Viedni a teológie v Leobene a v Štajerskom Hradci si spravil tretiu probáciu v r. 1667 v Judenburgu. Potom pôsobil v pastorálnej práci v r. 1668 v Pasove, kde 15. 8. 1668 slávnostné sľuby (Csp). Ďalej účinkoval v r. 1669 v Rábe ako minister, prefekt chrámu a sanitárneho zariadenia, spovedník, v r. 1670 – 1671 v Šoproni ako minister, prefekt chrámu a sanitárneho zariadenia, kazateľ, spovedník. *LL CG II*, s. 1098.
- 3 – J. Grüber odišiel do Blatného Potoku, kde pôsobil až do r. 1680 ako kazateľ, prefekt špirituál a školy, administrátor, poradca a spovedník. *LL CPA IV*, s. 381 – 382, 432, 481, 533, 586, 633 a 682.
- 4 – J. Semberti z Trenčína odišiel do Skalice, kde účinkoval ako kazateľ, spovedník, prefekt špirituál a administrátor. *LL CPA IV*, s. 388; *LL CG III*, s. 1532.
- 5 – L. Welcznovsky, o ňom pozri pozn. 3 v r. 1655. Pôsobil predovšetkým na východe Horného Uhorska, v r. 1664 – 1666 v Spišskej Kapitule ako kazateľ, poradca, spovedník, viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1667 v Rožňave ako operarius, spovedník, v r. 1668 v Spišskej Kapitule ako kazateľ, poradca, spovedník, viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1669 v Rožňave ako prefekt špirituál, kazateľ, misionár, administrátor, bol poradca, spovedník, v r. 1670 v Spišskej Kapitule ako prokurátor, viedol Mariánsku kongregáciu, bol poradca, misionár, kazateľ, spovedník. BIZOŇOVÁ, M. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiacich v Spišskej Kapitule, s. 165 – 166.
- 6 – M. Kling, 10. 11. 1640 Viedeň – 11. 1. 1673 Trenčín, do rádu vstúpil 11. 10. 1657 vo Viedni, kde absolvoval noviciát v r. 1658 – 1659. V r. 1660 učil v Leobene ako pomocný pedagóg. V r. 1661 – 1664 študoval na FF v Štajerskom Hradci, v r. 1664 učil v Štajerskom Hradci triedu principistae a mal na starosti divadelné predstavenia. V r. 1665 učil v Leobene triedy syntaxistae, grammatisatae, bol pomocníkom správcu seminára. V r. 1666 učil v Kremži triedu poëtae a bol examinátorom examinis vespertini. V r. 1667 – 1670 študoval v Štajerskom Hradci teológiu. V r. 1671 učil vo Viedenskom Novom Meste triedy rhetores, poëtae, viedol Mariánsku kongregáciu a bol spovedníkom. *LL CPA III*, s. 646, 688, 732, 775, 826; *LL CPA IV*, s. 5; *LL CG II*, s. 737.
- 7 – M. Blaškovič od druhej pol. r. 1674 do r. 1675 účinkoval v Sobotišti (resp. na Záhorí) ako vicesuperior, misionár, správca farnosti, operarius, kazateľ, v r. 1676 – 1677 v Ružomberku ako misionár, v r. 1678 v Levoči ako prefekt špirituál, administrátor, kazateľ a katechéta, nakoniec v r. 1678 – 1680 v Skalici ako kazateľ, katechéta, prefekt špirituál, administrátor, poradca a spovedník.
- 8 – Š. Horvát, o ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 127 – 128.
- 9 – O ňom pozri pozn. 23 v r. 1667.
- 10 – Rozumej J. Homok.
- 11 – J. Prechtl (Brecht), apríl 1631 „Hreidensis“ – 16. 9. 1679 Trnava, do rádu vstúpil 4. 11. 1657

- v Rábe a noviciát absolvoval vo Viedni, kde r. 1658 – 1660 bol tiež zástupcom kuchára. Potom účinkoval v r. 1661 v Kremži ako kuchár, v r. 1662 vo Viedni ako kuchár a hospodársky správca, v r. 1693 – 1669 v Pasove ako kuchár, hospodársky správca, zásobovač, kde 15. 8. 1669 zložil slávnostné sľuby (Ctf). Ďalej pôsobil ako kuchár v r. 1670 – 1671 v Košiciach, v r. 1675 – 1678 v Bratislave a v r. 1679 v Trnave. *LL CG II*, s. 1278.
- 12 – F. Sabolt (Seboldt), o ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 127 – 128.
- 13 – J. Lepusich (Lepusics, Lepusichz), august 1648 Šentviška Gora (tal. Monte Sanvito) – 17. 8. 1677 Viedenské Nové Mesto, do rádu vstúpil 30. 11. 1672 v Klagenfurte ako philosophus absolutus. V čase vstupu do rádu ovládal latinský, nemecký a slovinský jazyk. V r. 1675 – 1676 učil vo Viedenskom Novom Meste triedy principistae, parvistae, syntaxistae, grammatastae, bol tiež exhortatorom dominicalis studiosorum. *LNT*; s. 34; *LL CPA IV*, s. 362, 411, 458; *LL CG II*, s. 873.
- 14 – J. Sebastiani (Sebastiani, Sebastianus), 26. 3. 1654 Skalica – 13. 6. 1680 Trnava, konvertoval. Do rádu vstúpil 30. 11. 1672 v Klagenfurte v triede rhetores. V čase vstupu do rádu ovládal latinský, slovenský, priemerne maďarský a nemecký jazyk. Po noviciáte študoval na FF v r. 1675 v Košiciach a v r. 1676 – 1677 v Trnave. Potom učil v r. 1678 v Bratislave triedu parvistae a bol vizitátorom meditationis v r. 1679 pri Kostole Najsvätejšieho Spasiteľa v Bratislave triedu principistae a bol vizitátorom utriusque meditationis. *LNT*; s. 34; *LL CPA IV*, s. 564 a 616; *LL CG III*, s. 1525; *KKP*, s. 113.
- 15 – M. Majetich (Majetics), 27. 9. 1653 „Lythopolitanus“ (Slovinsko) – 26. 3. 1717 Šoproň, do rádu vstúpil 25. 11. 1672 v Štajerskom Hradci. Po školastikáte pôsobil v pastorálnej práci predovšetkým na území Slovinska a Chorvátska. Slávnostné sľuby zložil 2. 2. 1687 v Lublane. Poslednými jeho pôsobiskami boli Lublaň v r. 1715, kde pôsobil ako správca seminára, Záhreb, v r. 1716, kde účinkoval ako prefekt špirituál, administrátor, viedol Mariánsku kongregáciu, Šoproň v r. 1717, kde pôsobil ako prefekt špirituál, administrátor. *LNT*; s. 34 – 35; *LL CG III*, s. 929 – 930.
- 16 – P. Baxai (Bakai, Baxay), 4. 2. 1655 Zagorje (Chorvátsko) – 29. 11. 1692 Varaždín, do rádu vstúpil 15. 11. 1672 v Záhrebe v triede rhetores. Po školastikáte pôsobil v pastorálnej práci v rôznych rehoľných domoch v Rakúsku. 15. 8. 1687 zložil v Rijeke slávnostné sľuby (Csp.). Poslednými jeho pôsobiskami boli v r. 1688 – 1689 Varaždín, r. 1692 Záhreb, kde účinkoval ako minister, prefekt chrámu a sanitárneho zariadenia, kazateľ, spovedník a nakoniec Varaždín, kde pôsobil ako kazateľ, správca seminára, katechéta, kazateľ, spovedník. *LNT*; s. 34; *LL CG I*, s. 71.
- 17 – P. Mokrai (Mokray), 7. 1. 1654 Šarišská župa – ?, do rádu vstúpil 15. 11. 1672 vo Viedni ako logikus. V čase vstupu do rádu ovládal latinský, maďarský a slovenský jazyk. V r. 1674 opustil rád. *LNT*; s. 34; *LL CG II*, s. 1038.
- 18 – W. Larson (Larsin), 30. 11. 1655 Banská Bystrica – 10. 10. 1679 Banská Bystrica, do rádu vstúpil 15. 11. 1672 vo Viedni v triede rhetores, ktorú navštevoval druhý rok. V čase vstupu do rádu ovládal latinský a nemecký, priemerne slovenský jazyk. Druhý rok noviciátu absolvoval vo Viedni. V r. 1675 učil v Leobene ako pomocný pedagóg, v r. 1676 – 1678 študoval na FF v Štajerskom Hradci. V r. 1679 učil v Banskej Bystrici triedy syntaxistae a grammatastae. *LNT*; s. 34; *LL CPA IV*, s. 633; *LL CG II*, s. 848.
- 19 – D. Bersenyi (Bercheni, Bercsény), 25. 10. 1655 Midszent – 6. 5. 1686 Varaždín, do rádu vstúpil 3. 12. 1672 v Gyöngyösi v triede rhetores. V čase vstupu do rádu ovládal latinský a maďarský jazyk. Po noviciáte študoval v r. 1675 – 1677 na FF v Košice. V r. 1678 – 1680 učil v Užhorode triedy principistae, parvistae, syntaxistae, grammatastae. Potom študoval na TF v r. 1681 – 1683 vo Viedni na v r. 1684 v Štajerskom Hradci. V r. 1685 si robil v Judenburgu tretiu probáciu. V r. 1686 pôsobil vo Varaždíne ako učiteľ triedy poëtae, exhortator spovedník. *LNT*; s. 34; *LL CPA IV*, s. 629, 677; *LL CPA V*, s. 118; Stoeger, s. 27; Sommervogel 1, s. 1370; *LL CG I*, s. 91 – 92.
- 20 – J. Berzevici (Berzeviczi, Berzeviczy, Berzevitzki), 24. 7. 1657 Brezovica – 12. 12. 1708 Viedeň, do rádu vstúpil 30. 12. 1672 v Košiciach v triede rhetores. Po školastikáte pôsobil predovšetkým na akademickej pôde ako profesor vo Viedni, v Trnave, v Košiciach, kde v r. 1702 – 1705 bol rektorom, v r. 1706 bol v Trnave kancelárom. 15. 8. 1690 zložil posledné sľuby (profes so štyrmi sľubmi) v Trnave. *LL CG I*, s. 94; VARSIK, B. *Národnostný problém trnavskej univerzity*. Bratislava : práce Učené spoločnosti Šafaříkovy, 1938, s. 203; *LKKOŠ*, s. 106.
- 21 – J. Dubovský (Dubovszky, Dubowski, Dubowszky), 29. 11. 1653 Veľké Hoste – 8. 10. 1710 Košice,

- študoval na trenčianskom jezuitskom gymnázii v r. 1666 – 1669 od triedy parvistae až po triedu syntaxistae. Po školasťikáte prednášal ako profesor v Trnave, v Košiciach a v Záhrebe. Zastával tiež funkciu dekana FF. 2. 2. 1690 zložil posledné sľuby (profes so štyrmi sľubmi) v Košiciach. *Matricula*, f. 37, 40, 45 a 49; Stoeger, s. 66; *LL CG I*, s. 260; VARSÍK, B. c. d., s. 203 – 204; TIBENSKÝ, J. *Dejiny vedy a techniky na Slovensku*. Martin : Osveta, 1979, s. 69; *SBS I*, s. 511.
- 22 – J. Golski, o ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 91 – 92.
- 23 – Š. Dubniczai (Dubieskai, Dubizkai, Dubniczay), 26. 12. 1655 Košice – 25. 5. 1681 Ráb, do rádu vstúpil 30. 12. 1672 v Košiciach, v triede rhetores. V čase vstupu do rádu ovládal latinský, maďarský a slovenský jazyk. V r. 1675 učil v Šoproni triedu parvistae a v r. 1676 v Leobene ako pomocný pedagóg. Potom študoval na FF v r. 1677 v Štajerskom Hradci a v r. 1678 – 1679 v Trnave. V r. 1680 učil v Rábe triedu parvistae a bol vizitátorom oboch meditácií. *LNT*; s. 35; *LL CPA IV*, s. 414, 456, 571, 652; *LL CG I*, s. 259.
- 24 – J. Szelendi (Selendi), 17. 1. 1655 Chotín – 7. 1. 1718 Košice, do rádu vstúpil 30. 12. 1672 v Košiciach v triede rhetores. Po školasťikáte pôsobil na rôznych miestach v pastorálnej práci. 15. 8. 1688 zložil slávnostné sľuby (Csp.) v Nagybanýe. Naposledy pôsobil v r. 1712 – 1713 v Bratislave ako prefekt špirituál školy, administrátor, kazateľ, poradca, knihovník, spovedník, v r. 1714 – 1715 v S. Martine ako kazateľ, spovedník, prefekt špirituál a spovedník, v r. 1716 – 1718 v Košiciach ako prefekt špirituál, administrátor, kazateľ. *LNT*; s. 35; *LL CG III*, s. 1654.
- 25 – T. Balogh, 15. 12. 1653 Gyöngyös – 22. 3. 1707 Gyöngyös, do rádu vstúpil 3. 12. 1672 v Gyöngyösi v triede rhetores. Po školasťikáte pôsobil v pastorálnej práci, predovšetkým v maďarsky hovoriacich oblastiach. 2. 2. 1690 zložil v Šoproni posledné sľuby (profes so štyrmi sľubmi). Poslednými jeho pôsobiskami boli v r. 1693 – 1701 Rožňava, kde účinkoval ako kazateľ, poradca prefekt školy a špirituál, administrátor, spovedník, v r. 1702 – 1707 Gyöngyös, kde pôsobil ako superior, kazateľ, prefekt školy, spovedník. *LNT*; s. 34; *LL CG I*, s. 56.
- 26 – M. Simanics (Simoncich), 1. 1. 1654 Prešporská stolica – 27. 6. 1677 Trnava, do rádu vstúpil 8. 12. 1672 v Košiciach v triede rhetores. V čase vstupu do rádu ovládal latinský, nemecký a maďarský jazyk. V r. 1675 učil v Banskej Bystrici triedy principistae a parvistae, v r. 1676 – 1677 študoval na FF TU. *LL CPA IV*, s. 431; *LL CG III*, s. 1545.
- 27 – T. Riczansky (Ricsanszky, Ritsanszki), september 1650 – 10. 10. 1709 Trenčín, konvertoval z luteranizmu. Študoval v r. 1666 v triede syntaxistae na trenčianskom jezuitskom gymnázii. Do rádu vstúpil 30. 12. 1670 v Košiciach ako magister filozofie. Posledné sľuby (profes so štyrmi sľubmi) zložil 2. 2. 1687 v Banskej Bystrici. Pôsobil v pastorálnej práci na rôznych miestach, naposledy v r. 1709 pri Kostole Najsvätejšieho Spasiteľa v Bratislave ako katechéta, operarius a spovedník. *Matricula Scholasticae...*, f. 35; *LNT*; s. 34; *LL CPA IV*, s. 800; *LL CG III*, s. 1378; Stoeger, s. 302; *Sommervogel* 6, s. 1876; *KKP*, s. 116.
- 28 – G. Haidt (Hayd, Haydt), 15. 8. 1648 Hagenau (Alsasko) – 8. 7. 1685 Trenčín, do rádu vstúpil 10. 10. 1673 vo Viedni. V čase vstupu do rádu ovládal nemecký jazyk, vedel čítať a písať. Po noviciáte pôsobil v r. 1676 – 1678 v Bratislave ako zdravotný brat, credentialius, hospodársky správca, zásobovač, v r. 1679 – 1682 pri Kostole Najsvätejšieho Spasiteľa v Bratislave ako hospodársky správca, zásobovač, kuchár, v r. 1683 – 1684 v Rábe ako kuchár, hospodársky správca. *LIBER duas continent partes...* f. 168; *LL CPA IV*, s. 461, 511, 565, 616, 660, 712, 760, 798; *LL CG I*, s. 496.
- 29 – O. Gründler (Grindler, Gründtler), 30. 11. 1649 Viedeň – 4. 2. 1694 Trenčín, do rádu vstúpil 10. 11. 1672 vo Viedni. Po noviciáte tom pôsobil v r. 1675 – 1676 v Rábe ako vrátnik, v r. 1677 – 1682 v Trnave ako zásobovač, hospodársky správca, pomocník prokurátora, oeconom, v r. 1683 v Passove ako vrátnik, v r. 1684 v Leobene oeconom, ďalej v r. 1685 v Lublane, v r. 1686 v Judenburgu, v r. 1687 v Šoproni, v r. 1688 v Bratislave, v r. 1689 vo Varaždíne, v r. 1690 v Trnave. *LIBER duas continent partes...* f. 168; *LL CPA IV*, s. 405, 452, 519, 572, 623; *LL CG II*, s. 473.
- 30 – M. Schredl (Schrldl), 8. 11. 1648 „Marckstabensis“? (Čechy?) – 6. 4. 1717 Viedeň, do rádu vstúpil 23. 12. 1672 vo Viedni. V čase vstupu do rádu ovládal nemecký a český jazyk, vedel čítať a písať, mal základy obuvníctva. Po noviciáte pôsobil ako správca šatne v r. 1675 v Užhorode tiež ako sacristanus, v r. 1676 – 1682 v Košiciach tiež ako sacristanus, v r. 1683 – 1684 v Kremži, v r. 1685 – 1687 v Trnave tiež ako sacristanus, v r. 1688 vo Viedenskom Novom Meste tiež ako sacristanus, nakoniec v r. 1689 – 1717 vo Viedni. *LIBER duas continent partes...* f. 169; *LL CG III*, s. 1501;

KOVÁCS, E. c. d., s. 43.

31 – M. Nemet (Nemeth), 13. 9. 1651 Komárno – 7. 7. 1696 Ráb, do rádu vstúpil 29. 9. 1672 v Komárne. V čase vstupu do rádu ovládal nemecký a maďarský jazyk, vedel čítať, písať a ovládal matematiku. Po noviciáte účinkoval v r. 1675 – 1676 v Šoproni ako pomocník prokurátora, *credentiarius*, v r. 1677 – 1696 v Rábe ako pomocník prokurátora a *oeconom*. *LIBER duas continent partes...* f. 168; *LL CPA IV*, s. 462, 503, 555, 607, 652, 703, 752, 799; *LL CPA V*, s. 11; *LL CG II*, s. 1084.

1674¹

P. Ioannes Csernianski, rector et magister novitiorum, gubernat a 7. augusti 1674²

P. Mathias Nilo, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, concionator festivus germancius, confessarius templi³

P. Andreas Fugatius, concionator slavonicus festivus, missionarius, confessarius templi⁴

P. Georgius Faber, concionator dominicalis, dat puncta fratribus germanice, confessarius collegii et templi, consultor⁵

P. Georgius Hazler, apud legionem comitis Strasoldo⁶

P. Georgius Lacki, socius magistri novitiorum, praefectus piriritus, decisor casuum domi, dat puncta fratribus latine, praefectus scholarum, iuvat concionatrem slavonicum, confessarius collegii et templi, consultor⁷

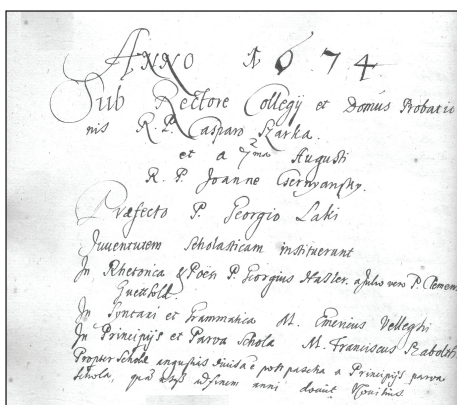
P. Ignatius Skala, catechista slavonicus, iuvat conionatores, operarius, confessarius templi⁸

P. Ladislav Welzowski, procurator, confessarius templi, consultor⁹

P. Mathias Mercatoris, concionator slavonicus dominicalis, confessarius collegii et templi¹⁰

P. Nicolaus Giurczani, missionarius slavonicus¹¹

P. Petrus Stancko¹²



Obr. č. 3: Záznamy o školskom roku 1674 v *Matricula Scholasticae...*, f. 76

Professores scholarum

P. Clemens Gutsold, rhetor, poëta, praeses congregationis studiosorum¹³

M. Emericus Wellegy, syntaxista, grammatista¹⁴

M. Franciscus Szäboldt principista, parvista¹⁵

Coadiutores

Casparus Koch, praefectus laneae et lineae suppelletilis, sacristanus, visitator nocturnus¹⁶

Gregorius Schlosser, ianitor, socius emptoris¹⁷

Ioannes Prechtel, cocus, dispensator

Ioannes Steininger, infirmarius¹⁸

Nicolaus Zachoriack, socius procuratoris

Theodoricus Leblein, cellarius, director horologii¹⁹

Novitii scholastici secundi anni

Andreas Herman, Posonio, 17. novembris 1672¹⁹

Paulus Baxai, Zagrabia, 19. novembris 1672

Paulus Mokrai, Vienna, 19. novembris 1672

Iacobus Lepusichz, Clagenfurti, 30. novembris 1672

Ioannes Sebastiani, Clagenfurti, 30. novembris 1672

Demetrius Berzeni, Gyöngyösino, 3. decembris 1672

Thomas Balogh, Gyöngyösino, 3. decembris 1672

Ioannes Dubowski, Iaurino, 8. decembris 1672

Martinus Simonchich, Cassovia, 8. decembris 1672

Michael Maietich, Zagrabia, 10. decembris 1672

Ioannes Golski, Cassovia, 11. decembris 1672

Georgius Berzeviczi, Cassovia, 30. decembris 1672

Ioannes Szelendi, Cassovia, 30. decembris 1672

Stephanus Dubizkai, Cassovia, 30. decembris 1672

Tobias Riczanski, Cassovia, 30. decembris 1672

Novitii scholastici primi anni

Casparus Nedeczki, Tyrnavia, 8. octobris 1673²⁰

Christianus Pruneder, Lincii, 8. octobris 1673²¹

Franciscus Krupanski, Tyrnavia, 8. octobris 1673²²

Franciscus Beniowski, Tyrnavia, 8. octobris 1673²³

Georgius Halassi, Tyrnavia, 8. octobris 1673²⁴

Petrus Küss, Tyrnavia, 8. octobris 1673²⁵

Petrus Fux, Leobii, 8. octobris 1673²⁶

Stephanus Fabri, Tyrnavia, 8. octobris 1673²⁷

Stephanus Rucieczki, Trenchinio, 8. octobris 1673²⁸

Andreas Lanchovich, Cassovia, 18. octobris 1673²⁹

Andreas Sinder, Cassovia, 18. octobris 1673³⁰

Christophorus Plochinger, Vienna, 18. octobris 1673³¹

Paulus Iackus, Gyöngyösino, 18. octobris 1673³²

Thomas Mirnick, Cassovia, 18. octobris 1673³³

Georgius Berseney, Zagrabia³⁴

Alexander Görgöi, Leutsovia³⁵

Novitii coadiutores secundi anni

Casparus Haydl, Vienna, 10. novembris 1672

Ioannes Sack, Trenchinio, 10. novembris 1672³⁶

Andreas Grüdler, Vienna, 10. novembris 1672

Michael Nemeth, Comaromio, 10. novembris 1672

Mathias Schredl, Vienna, 24. decembris 1672

Novitii coadiutores primi anni

Georgius Schimon, Tyrnavia, 8. octobris 1673³⁷

Iacobus Fierpass, Vienna, 18. octobris 1673³⁸

Iacobus Urbanovich, Trenchinio, 18. octobris 1673³⁹

Franciscus Sorsa, Zagrabia, 25. octobris 1673⁴⁰

Andreas Mayr, Leopoldoli⁴¹

Sacerdotes 8, scholastici 2, coadiutores 6, universim 16. Novitii scholastici 29, novitii coadiutores 9, universim: 38.

1 – *LL CPA IV*, s. 361 – 363, *Historia et annuae collegii...*, fol. 96 – 96a. Údaje o novicích-školastikoch preberáme tiež z *LNT*, s. 35 – 37, a novicích-frátroch z *LIBER duas continent partes...*, f. 168 – 169.

2 – O ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 74 – 75.

3 – M. Nilo po odchode z Trenčína účinkoval v r. 1675 – 1676 vo Viedni ako katechéta, operarius, kazateľ, poradca, spovedník. Ďalej pôsobil v rehoľných domoch v Rakúsku, naposledy v r. 1697 – 1709 v Pasove ako operarius, dával večer bratom body, tiež ako spovedník a je zaznamenaný ako chorý. *LL CPA VI*, s. 103, 187, 244, 299; *LL CG II*, s. 1098.

4 – O. Fugatius (Fugacius), 17. 9. 1634 Gajary – 15. 4. 1704 Skalica. Noviciát absolvoval v r. 1654 – 1655 vo Viedni. Potom učil v Banskej Bystrici, v r. 1657 – 1659 študoval na FF v Trnave, v r. 1660 učil v Banskej Bystrici triedy syntaxistae a grammatastae, v r. 1661 v Rábe triedu poëtae a bol správcom chóru, v r. 1662 – 1665 študoval na TF vo Viedni, v r. 1666 pôsobil v Skalici, v r. 1667 si konal v Judenburgu tretiu probáciu. Potom účinkoval v r. 1668 – 1673 v Košiciach ako učiteľ triedy rhetores, prof. etiky a filozofie, kazateľ, operarius, riaditeľ gymnázia, spovedník. *BKV*, s. 150; *LL CPA III*, s. 473, 631, 647; *LL CPA IV*, s. 95, 141, 291, 339; *LL CG I*, s. 379.

5 – J. Faber, 2. 5. 1638 Eichendorf (Bavorsko) – 29. 7. 1693 Viedeň, do rádu vstúpil 5. 10. 1656 vo Viedni, kde absolvoval noviciát v r. 1657 – 1658. Po školastikáte pôsobil v r. 1673 vo Viedni ako zástupca správcu konviktu a spovedník. Z Trenčína odišiel do Bratislavy, kde účinkoval ako kazateľ, katechéta a spovedník. Ďalšími jeho pôsobiskami boli predovšetkým rehoľné domy v Rakúsku. Naposledy pôsobil ako kazateľ, poradca a spovedník v r. 1687 v Štýri a v r. 1688 – 1693 vo Viedni. Stoeger, s. 76; *Sommervogel 3*, s. 499; *LL CG I*, s. 305.

6 – J. Hazler (Hacler), 7. 5. 1641 Lannach (Štýrsko) – 4. 6. 1686 Traunkirchen, do rádu vstúpil 7. 10. 1659 v Štajerskom Hradci a noviciát absolvoval vo Viedni. Po vysokoškolskom štúdiu vo Viedni, Štajerskom Hradci, Trnave a absolvovaní tretej probácie v Judenburgu prišiel do Trenčína. V r. 1675 – 1678 pôsobil ako misionár pri vojsku Strasolda. Slávnostné sľuby zložil 15. 8. 1675 v Banskej Bystrici. Do Trenčína sa vrátil v r. 1679. Potom účinkoval na území Rakúska ako kazateľ, poradca a spovedník. *LL CG I*, s. 528; *KKP*, s. 94.

7 – J. Laky, o ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 187 – 188.

- 8 – I. Skala (Scala), 23. 6. 1629 Bystřice (Morava) – 15. 2. 1688 Ráb, do rádu vstúpil 4. 11. 1648 vo Viedni, kde absolvoval noviciát v r. 1649 – 1650. Po školasťkáte pôsobil v pastorálnej práci v r. 1663 – 1664 v Šoproni ako minister, prefekt chrámu a sanitárneho zariadenia, katechéta, poradca, spovedník, v r. 1666 – 1668 v Banskej Štiavnici ako kazateľ, spovedník, v r. 1669 v Spišskej Kapitule ako minister, prokurátor, prefekt chrámu a sanitárneho zariadenia, poradca a viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1670 – 1671 v Schurzi ako kazateľ, poradca, spovedník a v r. 1673 vo Viedni ako katechéta a spovedník. *LL CG III.*, s. 1557; BIZOŇOVÁ, M. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Spišskej Kapitule, s. 167.
- 9 – Z Trenčína odišiel do Spišskej Kapituly, kde pôsobil ako vicesuperior a operarius. BIZOŇOVÁ, M. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Spišskej Kapitule, s. 168.
- 10 – O ňom pozri pozn. v r. 1659.
- 11 – M. Ďurčáni, o ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 112 – 113.
- 12 – P. Stanko z Trenčína odišiel do Skalice a v r. 1675 si robil tretiu probáciu v Judenburgu. Potom účinkoval v pastorálnej práci v r. 1676 – 1677 bol v Banskej Bystrici, kde zložil slávnostné sľuby (Csp.)
15. 8. 1677. Ďalej pôsobil v r. 1679 v Levoči, v r. 1680 v Spišskom Podhradí, v r. 1681 v Banskej Štiavnici, v r. 1682 v Levoči, v r. 1683 v Spišskom Podhradí, v r. 1684 – 1686 v Levoči, v r. 1687 – 1688 v Spišskom Podhradí, v r. 1689 v Levoči, v r. 1690 – 1691 v Banskej Štiavnici, v r. 1692 v Spišskom Podhradí, v r. 1693 – 1695 v Žiline, v r. 1696 – 1703 v Trnave. *LL CG III.*, s. 1592; BIZOŇOVÁ, M. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Spišskej Kapitule, s. 169 – 170.
- 13 – K. Guetsold, o ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 112 – 113.
- 14 – I. Veleghi, o ňom pozri pozn. 15 v r. 1667.
- 15 – Rozumej F. Sabolt.
- 16 – Z Trenčína odišiel G. Koch do Rábu a pôsobil najmä vo funkciách praefekta vestiarii a sacristana. Účinkoval v r. 1677 vo Viedenskom Novom Meste, v r. 1678 v Linci, v r. 1679 – 1680 vo Viedenskom Novom Meste, v r. 1681 – 1682 v Záhrebe, v r. 1683 v Rábe, v r. 1684 v Štýri, v r. 1685 v Trieste, v r. 1686 – 1688 v Lubľane, v r. 1689 – 1691 v Klagenfurte, v r. 1692 – 1693 vo Viedni, v r. 1694 – 1699 v Linci, v r. 1700 – 1702 v Pasove, v r. 1703 – 1708 v Kremži, naposledy v r. 1709 – 1723 v Linci. *LL CG II.*, s. 746.
- 17 – *Historia et annuae collegii...*, fol. 96a uvádza J. Brevisa, ktorý tu zomrel 6. 1. 1674. O J. Brevisovi pozri BERNÁT, L. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Trenčíne v r. 1655 – 1664, s. 123 – 125.
- 18 – O J. Steiningerovi pozri pozn. 8 v r. 1667.
- 19 – T. Löblein v Trenčíne pôsobil až do r. 1675. Potom odišiel do Šopronu, kde účinkoval v r. 1676 – 1677 ako správca pivnice a credentarius. Potom pôsobil v r. 1678 v Linci ako vrátnik, správca pivnice, v r. 1679 – 1680 vo Viedenskom Novom Meste ako správca pivnice, v r. 1681 – 1682 v Šoproni ako správca pivnice, v r. 1683 – 1684 vo Viedni ako zástupca správcu pivnice, v r. 1685 v Kremži ako správca pivnice, v r. 1686 – 1687 v Trnave ako správca pivnice, je zaznamenaný ako nemocný, v r. 1688 – 1692 v Kremži ako správca pivnice. *LL CG II.*, s. 897.
- O. Hermanovi sme nenašli zmienky ani v *LNT*; ani v *LL CG*. Nenachádza sa ani v zozname novícov v Leobene v r. 1673, *LL CPA IV.*, s. 305 – 306.
- 20 – G. Nedeczky (Nedeczki), 1. 4. 1654 Nededza – 4. 12. 1711 Užhorod, konvertita. Do rádu vstúpil 9. 10. 1673 v Trnave. Po školasťkáte pôsobil ako misionár a superior. Účinkoval v r. 1690 – 1693 ako misionár, v r. 1694 – 1685 v Leopoldove, v r. 1696 – 1702 v Ostrihome, v r. 1703 v Banskej Bystrici ako prokurátor, poradca, spovedník, v r. 1704 – 1710 v Užhorode ako kazateľ, prefekt školy, kronikár kolégia, poradca, vicerektor, superior, spovedník. 2. 2. 1690 zložil posledné sľuby (profes so štyrmi sľubmi). *LNT*; s. 35; *LL CG II.*, s. 1080; *KKP*, s. 105.
- 21 – K. Pruneder, 16. 3. 1651 Pasov – 25. 5. 1704 Schurz, do rádu vstúpil 8. 10. 1673 v Linci ako philosophus absolutus. Po školasťkáte pôsobil v pastorálnej práci v r. 1684 – 1687 vo Varaždíne ako kazateľ, knihovník, poradca a spovedník, kde 2. 2. 1685 zložil slávnostné sľuby (Csp.). Ďalej účinkoval v r. 1688 v Šoproni, v r. 1689 – 1692 v Kőszegu, v r. 1693 – 1695 v Šoproni, v r. 1696 vo Varaždíne, v r. 1697 – 1701 v Rábe a v r. 1702 – 1703 v Schurzi ako kazateľ, prefekt špirituaľu a spovedník. *LNT*; s. 35, Stoecker, s. 283, Sommervogel 6, s. 1525, *LL CG III.*, s. 1296.
- 22 – F. Krupanski, o ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník*, s. 180 – 181.

23 – F. Benyovszki (Beniowski, Benyowszky), 10. 9. 1655 „Nitra“ – 5. 6. 1677 Milstatt am See, do rádu vstúpil 8. 10. 1655 v Trnave v triede rhetores. V čase vstupu do rádu ovládal latinský, maďarský a slovenský jazyk. V r. 1676 učil v Rábe triedu parvístae a v r. 1677 študoval na FF v Štajerskom Hradci. *LNTř*; s. 35; *LL CPA IV*, s. 452; *LL CG I*, s. 86.

24 – J. Halasi (Halassi, Halassy), 24. 4. 1654 Fiľakovo – 21. 1. 1682 Trenčín, do rádu vstúpil 8. 10. 1673 v Trnave v triede rhetores. V čase vstupu do rádu ovládal latinský, maďarský a priemerne slovenský jazyk. Po noviciáte učil v r. 1676 v Rábe triedu principistae. Študoval na FF v r. 1677 v Trnave a v r. 1678 – 1679 v Štajerskom Hradci. Po štúdiu učil v r. 1680 v Šoproni triedy principistae, parvístae a v r. 1681 v Trnave triedu grammatastae. *LNTř*; s. 36; *LL CPA IV*, s. 452, 661, 718; *LL CG I*, s. 498.

25 – P. Kiss, 8. 10. 1653 Ötvön – 2. 4. 1700 Trnava, konvertita. Do rádu vstúpil 31. 10. 1673 v Trnave ako logikus absolutus. Po školastikáte pôsobil v r. 1689 – 1691 v Košiciach, v r. 1692 – 1693 v Nagybanýae ako superior, operarius, kazateľ, v r. 1694 – 1696 v Košiciach a v r. 1697 – 1700 v Trnave. Na univerzitách prednášal filozofiu, logiku, etiku, kazuistiku, kanonické právo, sporné vieroučné prípady a bol tiež dekanom FF, viedol Mariánsku kongregáciu, prefektom špiritualom, správcom seminára. 2. 2. 1691 zložil v Košiciach posledné sľuby (profes so štyrmi sľubmi). *LNTř*; s. 36; *LL CG II*, s. 729; *HIŠEM*, s. 161.

26 – R. Fux, 26. 2. 1654 „Raadstadiensis“ – 3. 2. 1688 Ráb, do rádu vstúpil v triede rhetores. V čase vstupu do rádu ovládal latinský a nemecký jazyk. Druhý rok noviciátu absolvoval vo Viedni. V r. 1676 učil v Leobene ako pomocný pedagóg, v r. 1677 v Judenburgu triedy principistae a parvístae, v r. 1678 – 1680 študoval na FF v Štajerskom Hradci, v r. 1681 učil v Judenburgu triedy syntaxistae a grammatastae, v r. 1682 – 1683 v Klagenfurte triedu syntaxistae a poëtae. Potom pôsobil v r. 1686 – 1687 v Štajerskom Hradci ako katechéta a študoval na TF, v r. 1688 účinkoval v Ostrihome ako kazateľ. *LNTř*; s. 36; *LL CPA IV*, s. 504, 704, 790; *LL CG I*, s. 383.

27 – Š. Fabri bol prepustný ešte v r. 1673. *LNTř*; s. 36.

28 – Š. Ruseczky (Ruseczki, Ruzeczki, Ruzeczky), 27. 12. 1653 Bytča – 27. 7. 1711 Žilina, do rádu vstúpil 8. 10. 1673 v Trenčíne v triede rhetores. V čase vstupu do rádu ovládal latinský a slovenský jazyk. Po noviciáte v r. 1676 – 1680 učil a študoval v Košiciach na FF, v r. 1681 – 1682 v Rábe učil triedu grammatastae a bol tiež visitorom examinis. Potom študoval teológiu v r. 1683 v Trnave, v r. 1684 – 1685 v Olomouci. V r. 1686 pôsobil v Čechách. Ďalej účinkoval v r. 1687 – 1688 v Skalici ako učiteľ triedy syntaxistae, grammatistae, kazateľ, katechéta, viedol Mariánsku kongregáciu, spovedník. V r. 1689 pôsobil opäť v Trenčíne. *LNTř*; s. 36; *LL CPA V*, s. 181 a 231; *LL CG III*, s. 1419.

29 – O. Lenchovic (Lanchovich, Lincsovis), 18. 11. 1654 Malacky – 15. 2. 1703 Odorhei, do rádu vstúpil 18. 10. 1673 v Košiciach ako philosophus absolutus. Po školastikáte pôsobil predovšetkým v pastorálnej práci na území Chorvátska a maďarsky hovoriacich oblastiach. Posledné sľuby zložil 2. 2. 1688 v Záhrebe (profes so štyrmi sľubmi). Nakoniec účinkoval v r. 1696 – 1699 v Satmári ako superior, operarius, kazateľ, spovedník v r. 1700 – 1701 v Nagybanýae ako superior, kazateľ, spovedník a v r. 1702 – 1703 v Odorhei ako superior, kazateľ, spovedník. *LNTř*; s. 36; *LL CG II*, s. 869; *KKP*, s. 116.

30 – O. Zinder, 20. 2. 1651 „Fenesisensis“ – 10. 3. 1701 Kőszeg. Po školastikáte pôsobil v pastorálnej práci v r. 1686 Albe Iulii, v r. 1687 v misii Dácia, v r. 1688 opäť v Albe Iulii. Zložil posledné sľuby 15. 8. 1688 v Kluži (profes so štyrmi sľubmi). Ďalej účinkoval v r. 1689 – 1691 v Odorhei ako kazateľ, v r. 1692 v Kluži ako kazateľ, v r. 1693 – 1695 opäť v Odorhei ako superior, kazateľ, v r. 1696 – 1698 v Šoproni ako prokurátor, poradca, spovedník, v r. 1699 – 1701 v Kőszegu ako rektor, prokurátor, kazateľ. *LNTř*; s. 36; *LL CG III*, s. 1903.

31 – K. Plochinger, 24. 6. 1654 Viedeň – 31. 8. 1707 Klagenfurt, do rádu vstúpil 18. 10. 1673 vo Viedni ako philosophus absolutus. Po školastikáte pôsobil v pastorálnej práci predovšetkým na území Rakúska. 2. 2. 1688 v Štajerskom Hradci zložil posledné sľuby (profes so štyrmi sľubmi). Nakoniec pôsobil v r. 1702 – 1704 vo Viedenskom Novom Meste ako kazateľ, knihovník, poradca, spovedník, v r. 1706 v Pasove ako kazateľ, naposledy v r. 1707 v Klagenfurte ako minister, prefekt chrámu a sanitárneho zariadenia, viedol Mariánsku kongregáciu. *LNTř*; s. 36; Stoecker, s. 271; Sommervogel 6, 897 – 898; *LL CG II*, s. 1245.

32 – P. Jakus, 1. 10. 1654 Gyöngyösi – 19. 12. 1704 Užhorod, do rádu vstúpil 18. 10. 1673 Gyöngyösi v triede rhetores, ktorú navštevoval tretím rokom. Po školastikáte účinkoval v pastorálnej práci najmä na území maďarsky hovoriacej oblasti. Slávnostné sľuby (Csp.) zložil 15. 8. 1689 v Gyöngyösi. Posled-

nými pôsobiskami boli v r. 1697 – 1698 Gyöngyös, kde účinkoval ako superior, kazateľ, spovedník, v r. 1699 – 1700 Budín, kde pôsobil ako kazateľ, v r. 1701 – 1704 Užhorod, kde bol rektorom, prokurátorom, kazateľom, katechetom a viedol Mariánsku kongregáciu. *LNTř*; s. 36; *LL CG I*, s. 642.

33 – T. Mirnik (Mirnick), 18. 12. 1655 „Sarosiensis“ – 13. 9. 1713 Trnava, do rádu vstúpil 17. 10. 1673 v Košiciach. V r. 1676 učil v Šoproni a v r. 1677 – 1678 študoval na FF vo Viedni. V r. 1680 – 1682 učil v Trnave. Potom študoval TF v r. 1683 v Štajerskom Hradci a v r. 1680 v Mníchove v r. 1686 – 1687 v Štajerskom Hradci, kde tiež učil. V r. 1688 si spravil v Judenburgu tretiu probáciu. Potom prednášal na univerzitách v Záhrebe, Štajerskom Hradci, v Košiciach a v Trnave. Do Trenčína sa vrátil v roku 1712. *LNTř*; s. 36 – 37; Stoeger, s. 231; Sommervogel 5, s. 1128; *LL CG II*, s. 1027 – 1028.

34 – J. Bersenyei (Bersenei, Bessenyei), 23. 4. 1654 – 6. 1. 1681 Záhreb, do rádu vstúpil 20. 12. 1673 v Trenčíne. V r. 1676 učil v Záhrebe triedu parvístae a v r. 1677 – 1679 študoval na FF v Štajerskom Hradci. V r. 1680 – 1681 pôsobil v Záhrebe ako učiteľ triedy grammátistae a bol zaznamenaný ako chorý. *LNTř*; s. 37; *LL CPA IV*, s. 477, 679, 730; *LL CG I*, s. 91.

35 – A. Görgel (Görgel, Görgöl), 6. 8. 1647 „Spiš“ – 11. 8. 1704 Ráb, do rádu vstúpil 25. 7. 1677 v Levoči. V r. 1677 učil v Trnave a v r. 1678 v Bratislave. V r. 1679 – 1680 študoval na TF TU. V r. 1681 – 1682 učil v Skalici a v r. 1683 v Kőszegu, triedy rhetores a početae v r. 1684 v Trnave, v r. 1685 v Bratislave, kde tiež viedol Mariánsku kongregáciu a bol spovedníkom, v r. 1686 – 1687 v Košiciach, kde bol prokurátorom, ministrom, prefektom školy, spovedníkom. V r. 1688 opäť pôsobil v Trenčíne. *LNTř*; s. 37; *LL CPA IV*, s. 826; *LL CPA V*, s. 24, 64, 90, 139; *LL CG I*, s. 437; *KKP*, s. 115.

36 – J. Sack, 11. 7. 1648 „Preitensis“ – 22. 9. 1679 Viedeň, do rádu vstúpil 10. 11. 1672 v Trenčíne. V čase vstupu do rádu ovládal nemecký jazyk, vedel čítať a písať. Po noviciáte pôsobil v r. 1675 – 1676 v Rábe ako credentiarius, arcularius a zdravotný brat, v r. 1677 v Bratislave ako zdravotný brat a v r. 1678 – 1679 vo Viedni ako zástupca kuchára. *LIBER duas continent partes...* f. 168; *LL CPA IV*, s. 405, 452, 511, 578, 625; *LL CG III*, s. 1424.

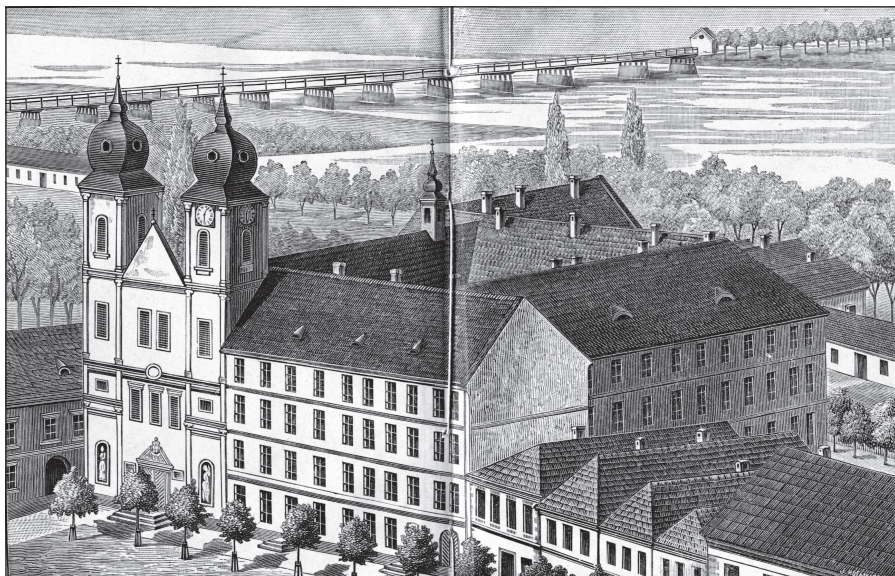
37 – J. Simon (Schimon), 24. 4. 1645 „Turiec“ – 6. 1. 1711 Trnava, do rádu vstúpil 8. 10. 1673 v Trnave. V čase vstupu do rádu ovládal latinský, slovenský a trochu nemecký jazyk. Potom pôsobil ako zásobovač, hospodársky správca v r. 1676 v Levoči, tiež ako správca pivnice, oeconom, v r. 1677 – 1682 v Košiciach ako správca pivnice, v r. 1683 – 1700 v Trnave ako vrátnik, pomocník katechéta, správca krajčírskej dielne, pomocník prokurátor a kazateľa, v r. 1701 opäť v Trenčíne. *LIBER duas continent partes...* f. 169; *LL CPA IV*, s. 480, 493, 545, 597, 643; *LL CG III*, s. 1547.

38 – J. Fierpass (Fierbas, Fürbas, Fierpas), 23. 7. 1649 „as S. Paulum“ (Slovinsko) – 19. 5. 1697 Leoben, do rádu vstúpil 28. 9. 1673 vo Viedni. Po noviciáte účinkoval v r. 1676 – 1677 v Záhrebe ako sacristanus, správca šatne, v r. 1678 vo Varaždíne je zapísaný ako chorý, v r. 1679 – 1688 v Klagenfurte ako sacristanus, správca šatne, visitorator nocturnus, v r. 1689 – 1692 v Judenburgu ako sacristanus, správca šatne a v r. 1693 – 1697 v Linci ako správca šatne. *LIBER duas continent partes...* f. 169; *LL CPA IV*, s. 477, 529, 589, 599, 644, 695, 743, 790; *LL CG I*, s. 336.

39 – J. Urbanovich (Urbanovics), 25. 7. 1650 „Cubinensis“ (Dolný Kubín?) – 5. 2. 1701 Užhorod, konvertita. Pravdepodobne pochádzal z rodu Urbanovičov, z ktorého pochádzalo niekoľko luteránskych pastоров. Do rádu vstúpil 18. 10. 1673 v Trenčíne. V čase vstupu do rádu ovládal dobre slovenský, priemerne maďarský a latinský jazyk. Bol zručný v krajčírstve. Po noviciáte pôsobil v r. 1676 – 1682 v Užhorode ako sacristanus, prefekt vestiarii, správca pivnice, visitorator nocturnus a v r. 1683 opäť v Trenčíne. *LIBER duas continent partes...* f. 169; *LL CPA IV*, s. 476, 528, 581, 629; BIZOŇOVÁ, M. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Užhorode v 17. a 18. storočí, s. 155.

40 – F. Sorsa, 4. 10. 1652 – 26. 2. 1677 Záhreb, do rádu vstúpil 25. 10. 1673 v Trenčíne. V čase vstupu do rádu ovládal chorvátsky a čiastočne latinský jazyk. Bol zručným kuchárom. V r. 1676 – 1677 účinkoval v Záhrebe ako hospodársky správca, nákupca, credentiarius a pomocník prokurátora. *LIBER duas continent partes...* f. 169; *LL CG III*, s. 1571.

41 – O. Mayr, 30. 11. 1643 Getman (Tirolsko) – ?, do rádu vstúpil 8. 2. 1674 v Trnave. V čase vstupu do noviciátu ovládal nemecký a latinský jazyk. 29. 7. 1680 opustil rád vo Viedni. *LIBER duas continent partes...* f. 169; *LL CG II*, s. 965.



Obr. č. 4: Kresba jezuitského kolégia v diele E. Vlahovicsa

ANDREJ BUDIŠ: HLAS K BRATOM!

Martin JAVOR

Andrej Budiš: Voice to the brothers!

Andrej Budiš jr. belongs to the unknown personalities, but he definitely deserves our interest. Performance of Andrej Budiš jr. was, despite his short life, very rich and diverse. He was the only representative of awakening of Slovak national consciousness in the easternmost part of today's Slovakia. Andrej Budiš was the first correspondent to contribute to the Slovak press from this part of the country and probably the only one in the second half of the 19th century. Andrej Budiš's pedagogical-didactic principles are most fully interpreted in his reflexion Voice to the Brothers. He rejected educational methods, which were punishment of children in anger or the widespread habit of teaching children under the pressure of fear. Andrej Budiš jr., however, was concerned not only with inappropriate teaching behaviours and foreign language teaching, but also with unsatisfactory material provision of teachers and their degrading social status.

Key words: *Andrej Budiš, Pavlovce nad Uhom, 19th century, pedagogical-didactic principles, education, society.*

Andrej Budiš ml. patrí medzi neznáme osobnosti, ktoré si určite zaslúžia náš záujem. Účinkovanie Andreja Budiša ml. bolo na jeho krátky život veľmi bohaté a rôznorodé. Bol jediným z prebúdžajúceho sa slovenského národného povedomia v najvýchodnejšom cípe dnešného Slovenska. Andrej Budiš bol vôbec prvým korešpondentom do slovenskej tlače z týchto končín a pravdepodobne aj jediným v celej druhej polovici 19. storočia.

Andrej Budiš sa narodil 5. decembra 1837 v Pavlovciach nad Uhom. Pochádzal z viacpočetnej rodiny. V rokoch 1856 – 1859 bol chovancom seminára v Satmári, ale možno predpokladať, že v tomto meste študoval aj na gymnáziu. Chodil jedine do maďarských škôl Svoj prvý príspevok do Katolíckych novín napísal v bezchybnej maďarčine, lebo nevedel písať po slovensky. Slovenčinu ovládal len v nárečovej forme z rodičovského domu. V roku 1860 sa stal členom profesorského zboru gymnázia, ktorého riaditeľom bol Martin Čulen. Už v roku 1864 zastával na preparandii v Satmári funkciu riaditeľa. Možno predpokladať, že sa stal riaditeľom už hneď v školskom roku 1861. Andrej Budiš zomrel 23. apríla 1864 ako dvadsaťsedemročný, a to stále ešte vo funkcii riaditeľa preparandie.

Andrej Budiš najkompletnejšie vyložil svoje pedagogicko-didaktické zásady v úvahe Hlas k Bratom. Odmietal ako výchovnú metódu trestanie detí v hneve, rozšírený zlovyk vyučovať deti pod nátlakom strachu. Ako príklad vzorného učiteľa predstavil Michala Haasa, ktorého deti pri jeho vstupe do triedy vítali skákaním od radosti. A. Budiš ml. v tejto úvahe podal názorne aj základné vyučovanie matematiky, čestne uviedol, že je to podľa príručky Johanna Hermanna Anweisung zur intuitiven Rechnung, ktorá vyšla v maďarskom preklade Imre Mészá-

rosa. Aby však učiteľ bol schopný deti niečo naučiť, musí im vysvetľovať látku v jazyku, ktorý dôverne poznajú, teda v ich materčine. Na slovenských dedinách sa preto musí vyučovať po slovensky. Ako odstrašujúci príklad nevyhovujúcich školských pomerov predstavil svoju rodnú obec Pavlovce nad Uhom. V jednej triede sa tam tiesnilo 120 detí vo veku od šesť do štrnásť rokov. Prostredie a vzduch v miestnosti boli také nevydržateľné, že učiteľ musel vyučovanie niekoľkokrát prerušiť a vyjsť von nadýchať sa sviežeho vzduchu a oddýchnuť si. Vyučovanie sa konalo po maďarsky, deti nerozumeli tomu, čo sa učili, a preto ani nebolo divu, že sa mnoho nenaučili.

Andrej Budiš ml. však nebrojil len proti nevyhovujúcim školským pomerom a vyučovaniu v cudzej reči, ale aj proti zlému hmotnému zaopatreniu učiteľstva a jeho ponižujúcemu spoločenskému postaveniu. Aby sa nestávalo to, čo v Pavlovciach nad Uhom, že si učiteľ musí vymáhať svoj plat od richtára ešte po skončení školského roku, prosil oň ako nejaký žobrák.

Budišovo literárne dielo ako celok treba považovať za sľubný rozbeh, patril medzi ojedinelé talenty z plejády prispievateľov Radlinského periodik, a preto jeho odmlčanie bolo vlastne zastavením nádejného rozletu.¹

Andrej BUGYIS: Hlas k Bratom!, Cyrill a Method, Katolícké Noviny pre Cirkev a Dom. Číslo 32, ročník X. V Pešti dňa 6. augusta 1859.

Vec, o ktorej teraz písať chcem, je vec svätá, je vec všetkých, všetkého pováženia hodná, je vec, čo sa týče každého človeka, tým viac kresťana, najme ale predstaviteľných jak duchovných tak svetských. Nech nik nemyslí, že tu jakýsi slovenský apoštol povstal, ktorý chce reformy zavádzať a rozbroj tropiť. O nie! Slovensko má svojich apoštolov, ktorí na oblohe cirkve Kristovej čo zorničky bezúhonne a neprestajne sa ligocú a litogať budú; však ale zle už vtedy na svete, keď ani vec svätá nemá apoštolov; vtedy už sa všetko k záhube blíží, lebo všade hmota, materiálnosť, jed to, čo slávnych nekdý usmrtil Rimanov, zúri a pustoší medzi ľudom. Ten, čo teraz slovo prevzal, chce byť ovšem apoštolom veci svätej, chce byť zástupcom pravdy a práva, ktorý sa takým právo nazýva slovákom, jakým maďarom a nemcom, jestli to pravda, že jazyk činí jednotlivca národovcom. Nech nám tu svedkom sl. Redakciu, že v roku 1856-om môj prvý predplatok na „Katolícké Noviny“ v čistej a bezchybnej maďarčine som zaslal, s mojím ale vtedy častejším dopisovaním v jazyku slovenskom som jej veľmi nepríležitostným bol), lebo som ani jedno slovíčko nevedel pravidelne napísať; a čo ma priviedlo k tomu, aby som sa lapil jazyka slovenského, si ho silou mocou privlastnil? Môj ľudský cit, jaký som si hojne nadobudnul, keď som čítal, jak krásne to ide u cudzích národov aj v školách počiatočných; u nás ale nič, abych aspoň to, čo sa mi z božskej vôle nekdý za podiel dostane, hodne zastúpiť mohol. Nemal som, verte Bratia! Takého, čo by mi len to bol povedal: kde Redakcia „Katolíckych Novín“ býva, alebo čo je jejích ročná cena. Já som si za česť pokladal sa so slovenským jazykom zaujímať, keď som pomyslel, že sa volakedy slovenským farárom stať môžem; a či tak každý nepovedá, čo nádej má k slovenskej fare,

¹ HUDÁK, Ján: Život a dielo Andreja Budiša ml. In: *Nové Obzory* 22, Košice 1980, s. 153 – 167.

ale čo zaiste verí, že slovenským farárom zostane? Bohužiaľ není tomu tak. Mnohý chovanec nášeho semeníšťa už odteraz sa strojí na tú alebo onú slovenskú faru ; ale pýtam sa : či zná po slovensky? Oj mnoho žiadam; či zná teda čítať? Keď sliepka zná, teda aj on. Mimo jedného, ktorý noviny pilne čítava, viac sa v našom semeníšti nenájde, kdežto by jich i bez predplatenia čítať mohli, lebo by som jich jim srdečne dal ; teda z nich voľakedy slovenskí farári!

A či to tomu len u nás tak? Dal by Pán Boh; ale jako z istého prameňa viem, jak tomu – ba ešte horšie – aj v K. kde počet slovenských fár nadvláda. V K. samo semeníšte drží „Cyrilla a Methoda“ ktorý ale žiadneho čitateľa nemá, a prečo? Lebo jako jeden chovanec povedal, takého, čo po slovensky číta, vysmejú ; to je mi teda vzdelanosť, dozrelosť a dospelosť !!! Ovšem kedbych len po slovensky znal, by som sa hanbil, však ale priam tak bych sa hanbil aj vtedy, kedbych len po maďarsky, alebo len po nemecky vedel ; v ríši rakúskej bývajuci kňaz mimo latinského tri jazyky klassicky a dokonále má vedieť, lebo tie sú tu hlavne zastúpené. Prečo mňa – pýtam sa – žiaden nevysmeje a neuštipkuje, kdežto já predca medzi Maďarmi a nie v K. medzi Slovákmi bývam? Preto, lebo viem a cítim aj jeho jazyk, a jestli by ma pre slovenský uštipnul, bych ho vlastným nazpäť uderil. Cti a budeš ctený.

Tak tomu aj na... jako zo súkromných, nie síce mne, leš druhému písaných a nim mi sdelených listov viem. Či tak tomu aj inde, nech doloží sl. Redakcia; já aspoň v tom presvedčení som, že tomu neni inak, lebo by sa „Cyrill a Method“, a „Priateľ Školy a literatúry“ väčšiemu účastenstvu radovaly.

Ponevác teda jazyk slovenský v semeníštách celkom zanedbaný, ba zapovrhnutý býva, zdáľíž bude dosiahnutý cieľ ústavom týmže predpísaný? Čo je jejich cieľ, tu nejdem rozberať ; každý v nich sa zdržujúci má znať, z jakého cieľa on ta vkročil: zdáľíž preto, aby nekdý pilne vo vinici Pána pracoval alebo len zahálal ; chce-li on nekdý kňazom byť, rozumiem kňazom podľa srdca božieho nech rpečíta knihu sv. Rehora Velkého pápeža : „de eura pastoralí“, knihu, o než Canon tretí snemu Tur 3-ho praví: „že sa v nej jako v zrkadle má každý pilne nahliadať.“ Nech v nej prečíta, jaké vlastnosti sa žiadajú od každého do stavu kňazského vstpvšieho ; keď knihu tú aspoň trirazy prečítal, nech vezme do ruky knihu sv. Augustína „de eatechisandis rudibus“, a nech sa z nej učí : jako treba zachádzať s maličkými ; mimo toho ale nech beh svoj bohoslovecký skončí tak, jako skončiť, žiada od neho Boh a ľud, jehož predstaveným nekdý bude. Leš, keď si už všetky viery sa týkajúce nauky a známosti nadobudnul, to všetko je ešte neni dost k tomu, aby dobrým kňazom bol. Kňaz, jako včela, nie pre seba, leš pre ľud sbiera ; keby len pre seba bol kňazom, dost by mu bolo, trebárs by aj žiadneho jazyka nevedel ; však ale on neni pre seba, leš pre ľud, a skrze neho stane sa aj ten kňazom: „vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis:“ keď je teda kňaz ľudu, musí i jeho jazyk vedieť.

Podíme ďalej. – Chovanec na slovenskú faru určený vystúpi zo semeníšťa, stane sa maďarským kaplánom ; tri, štyri roky kaplančí, potom ale pôjde na faru, a to čisto slovenskú, čo si má chudá počať, snád jak živ nemal slovenskej knihy v ruke? Príde nedeľa, treba kázať, schopí sa teda, ide k učiteľovi a prosí ho, aby mu kázeň preložil do slovenčiny) učiteľ to pravda ochotne zrobí, však ale s jakým prospe-

chom, vidno z nasledujúcich príkladov : Buch teremtoval svet; krescanye merkujce na vás, aby sce potom snali Bohu felefovac ; atď. To je mi teda vedieť jazyk ľudu! Kňaz jazyk ľudu svojego dokonále má vedieť, ľud to sám žiada od neho a to právom, aby mu krásnym jazykom kázal, nie síce v tom najvyššom ale ani nie v tom najnižšom slohu a v dajakej pokútnej mluve. Id' k švábom a káž jim po švábsky, a nie po nemecky, ztiahnu ťa z kazateľnice : tak tomu aj u nás: „Kňaz a učiteľ! Nikdy ani jedným slovíčkom sa neprehreš proti pravidlám mluvnice, aby sa dieťa od teba neodučilo, čo je nedobré.“ To sú zlaté slová nášeho osvieteného biskupa. To je svätá pravda ; avšak ale dobre viem, že v našej diecési – rozumiem na slovenských miestach – neni kňaza a učiteľa, ktorý by v tom ohľade dosť činil. O mluvnici doteraz ani chýru ani slýchu, slovenský kňaz a učiteľ ani to nevie, či ozaj je na svete slovenská mluvnica. Mluvnica, čo je to za tvor? Azda mlynica hiszen takej máme len pri driku!

Naši p. farári to povedajú : že sprostákovi dosť, keď sa zná z knihy modliť, keď zná hlavné pravdy náboženstva, že v školách valalských (dedinských) jazyk učiť je nemožná vec, že naši Slováci nerozumia slovenským knihám, ba že takých ani nemáme. – Leš vidzme, nakoľko oni pravdu majú.

Slovák slovenským knihám nerozumie? Jazkože sa teda z nich modlí? Jeho modlitba je teda len mechanismus bez všetkého citu ; on teda v modlitbe nenalezá žiadnej rozkoše ; stane sa nezadlho lahostajným, vlažným vo veci najsvätejšej, vo veci od nejž večné sprasenie závisí ; a kto bude o tom nekdy počet skladať? Kňaz! Aby len sám, to by ešte dobre bolo, leš keď zahynie kňaz, zahynú s nim tisíce!

Slovákovi dosť, keď zná hlavné pravdy? – Ovšem tie sú necessaria necessitate medii ; leš prečo sú, lebo, čo chce Cirkev a ostatnými svojimi pravdami tak zvanými necessaria necessitate praecepti? Bez prvých žiaden, bez posledných ale mnohý nebude spasený, a či ten mnohý nie je aj Slovák? Dal by Otec nebeský ; leš smutná skúsenosť nás učí, že ľud slovenský navzdor svojemu do seba Bohom dobrotivým štedre vštepenému citu v tých najväčších hriechoch bedári, a kto je toho príčina? Kňaz! Lebo nehýbal úrätom, keď ním hýbať treba bolo. Dieťa sa v škole tak rečeno ničomu neučí. V kročme do jednej slovenskej školy, ktorú nechcem menovať. Škola dosť veľiká, v jednom kúte pec, v druhom veľiká tabula, a steny holé. V škole asi 120 dietok od 6-ho až do 14-ho roku, jedno s tabličkou, druhé s abc – dárkou, tretie s modlitebnou knižičkou atď. Učiteľ vkročí do školy a to povedá deťom, aby čítaly ; tie začnú čítať a to všetke naraz, každo zo svojej knihy ; učiteľ ale, ponevác ten hluk vystát nemôže, zanechá školnú izbu a ide do svojej ; kde si sadne na pohovku a zahála ; teď v škole už má jedného, čo tak rečený „klamantes“ píše. O pol hodiny zase vkročí učiteľ do školy a rozkáže, aby sa bibliku učily ; vídzme jak to ide. Jeden z chlapcov, ktorý už zná nečo po maďarsky čítať, vezme maďarskú bibliku a prečíta z nej pol riadka, na príklad : Az Isten teremtette a világot. To potom deti naraz vždy znovu a znovu ajakujú asi za hodinu. Teda za hodinu naučily sa pol opadka. Čo? Naučily? Veď ešte nerozumia, lebo sú číri Slováci, ani to nevede, jako sa volá Boh po maďarsky. To je spôsob učenia bibliky : za jednu hodinu naučiť sa nič! Kdežto za jednu hodinu by sa deti dľa methodiky otca Augustína alebo na základe tejto od jeho Excell. Grubera složenej celé stvorenie sveta mohli naučiť, pravda

v jazyku slovenskom ktorému rozumia a nie v maďarskom. Leš, keď som sa raz v tej veci bol ozval a pýtal: že čomu sa učia naše deti po maďarsky a nie po slovensky? To som dostal za odpoveď: že nerozumia slovenským knihám: teda maďarským rozumia; kdežto v celej dedine P. jestli 9 kalvínov a 95 židov vyjmeme, ostatných 1316 duše mimo toho jedného: Dicsértessék a Jézus Krisztus“ nič inšie neznajú po maďarsky. Tú vec si nemôžem vysvetliť, znajúc horlivosť tamojšieho p. farára za všetko dobré; snáď aj on je tým predsudkom opanovaný, ktorým tak mnohí, jejíchž cieľ je Slovákov pomadžarčiť; čo je a) proti nariadeniam, vys. Vlády, b) ale to sa v dedinskej škole, do ktorej chodenie je na pár rokov obmedzené, ani stať nemôže, a všetko v tej veci namáhanie by bolo darebným, ba škodlivým a nebezpečným, lebo by sa preto iné do života zasahujúce veci museli zanedbať. Krásne to ovšem, keď Slovák vie aj po maďarsky, lebo medzi Maďarmi býva a s nimi častejšie obcuje; leš to je vec stranná; hlavná vec je, aby sa naučil to, čo k jeho blahu je potrebné; to sa ale len v tej reči naučiť môže, ktorú vie; teda Slovák v slovenskej, nasledovne v tej sa má cvičiť a zdokonáliť, čo sa stane, keď sa do škôl zavedie slovenská mluvnica, ktorá sa potom zreteľne bude vykladať, nektoré neznáme slová sa deťom vysvetlia; já bych sa staviť, že keby len za mesiac pod mojou rukou boli, by všetkým slovenským knihám porozumeli.

A potom v maďarských a nemeckých počiatkových školách potrebná je mluvnica maďarská a nemecká, a v slovenských slovenská nie? Kde je to napísané? V ríšskej rakúskej všetke národne kmeny jednaké práva majú. Ale povie mi dajeden p. farár: Maďarský jazyk je potrebnější nežli slovenský+ lebo chceme-li nečo cestou úradnou písať, to sa stane lebo po maďarsky alebo po nemecky. A prečo nie – pýtam sa – aj po slovensky? Ovšem nie preto, jakoby sa také písmo neacceptovalo, bo to sa musí acceptovať, a potom i sama vys. Vláda tak sporiada veci, aby sa medzi národ, čo viac jazykov mluví, taký úradník dostal, ktorý užívaným v tom kraji rečam jak tak rozumie. Keď sa teda po slovensky píše, toho príčina je, že sa písať nevie. Čo je ovšem velická chyba!

Podobne aj to mi povedal jeden p. farár, že preto sa neučia dietky po slovensky, lebo že vraj Slováci nemajú kníh, ktorými by sa dieťa aj v dospelejšom veku zapodievalo. Do veci.

P. P. slovenskí farári nevedia: má-li Slovák knihy alebo nie. To je mi krásna vec! Zo slovenského žijú, a neznajú, či ešte Slovák žije. Zkadiaľ to vedia naši p. p. farári, že Slovák nemá kníh? Azda z časopisov maďarských alebo nemeckých? Z tých sa ovšem inšieho, čo sa týče, nemôžu dozvedieť; lebo maďarský časopis oznamuje knihy maďarské, nemecký ale nemecké: slovenské teda nech nehľadajú ani v maďarských ani nemeckých, leš v slovenských časopisoch. A či majú také naši p. p. farári? Ba snáď ani to nevedia. má-li Slovák časopisy, a čo je to časopis?! Ovšem má katolícky Slovák dva časopisy, z ktorých si môže pokrm čerpať jak pre tento, tak aj pre budúci život: jeden je „Cyrill a Method“ pre Církev a Dom, druhý „priateľ Školy a Literatúry“, a bude o nezadlho mať aj viac. V tých teda časopisoch treba hľadať slovenské knihy a nie v maďarskom „Üstökös“-u, Hölgyfutár“-u, Vasárnapi Ujság“-u, Délibáb“-u atď. Všetkí keď už naši p. p. farári tak radi čítajú po maďarsky, a aj dietky tak radi v tom jazyku vyučujú, pýtam sa: majú-li „Tanodai Lapok“, Religio“, „Kato-

likus Néplap“? Velact. P. Lonkay svojim ostrým perom by tu vela mohol profligovať. Darebná je to výhovorka, že Slovák nemá kníh; Maďar má, a predca jich nečítate, rozumiem tu tie, ktoré by čítať bolo treba. Však ale aj Slovák má knihy, k pr. Pre mládež „Schmidové spisy“ a mnohé iné z prstonárodnej bibliothéky, čo sú zábavno-poučné; potom prírodopis, prírodozpyt, dejepis, počtovedu, mluvnicu a iné, čo sú školské, ktoré by sa do každej slovenskej školy musely zaviesť a tam predkladať, čo, že sa stane, za to ručím, o to sa príčiní náš osvietený p. biskup, ktorý o veci tej už dobré povedomie má. Potom aj pre starších máme spisy, k pr. Vyšespomenutá prstonárodná bibliothéka, v než sa tak výborné knižičky nachádzajú, jako: „Fabiola“, „Nauka dobrého vychovávaní pre ľud“, od odseku na ústrednom semeništi pestan k dostaniu je Goffinova poučujúca a vzdelávajúca kniha“, ktorej by v žiadnom dome neslobodno chybeť; potom od tohože odseku „Daň lásky“, - potom nech sa čítava „Cyrill a Method“, „Priateľ Školy a Literatúry“, v ktorých sa výborné články nachádzajú. Ba máme aj beletristické spisy, k. pr.: „Concordia“, slovenský letopis, v ktorom sa toho roku pokračuje, a ktorý tiež dobrým svedomím odporúčam, také sú dávnejšie „Zora almanachy“, „Básne Jána Hollého“, ktoré na sklade ležia. Čo sa modlitebných knižiek týče, čas je, aby sa už raz koniec urobil tým poverčivým medzi ľudom sa ešte dovčulka nachádzajúcim, nie modlitbami leš ruhaniami plným knihám; miesto tých sa nech zavedú prevýborné „Nábožné Výlevy“, Ježiš moja žiadosť“, jaké sú už aj v Pálovciach k zpatreniu. Pre kžazov tiež má Slovensko knihy, napr. „Všenauku kresťansko-katolícku“, to je kniha, jakou sa žiaden národ honosiť nemôže; sú tiež aj iné mnohé kazateľské knihy; - a že viac nemáme, čo je toho príčina? Nevšímavosť, nešlechtnosť, ľahostajnosť a driemota našich národovcov najme kňazov, ktorí tie drahocenné poklady nie aby zastávali, ale jich zapovrhujú. Z nariadenia Jeho Eminencie kniežata – prímaša každá slovenská fara má mať Katolícke Noviny, keď nie inak aspoň z kassy kostolnej. Kolko predplatiteľov máte z našej diecéze? Povedzte, pane Redaktore. Že Jeho Osvietenosť, biskup náš, vo veci tej ostro zakročí, to dobre znám, jako tiež aj každý môže znať, znajúc jeho chvalitebnú a nepodvratnú horlivosť vo vychovávaní a vzdelávaní ľudu.

Dobre by to bolo – povie mnohý p. farár – keby len náš ľud tým knihám porozumel! Pravda – odvetím, žeby to dobre bolo, bo vtedy by sa tej prekiatej pálenky toľko nepilo, tak mnohých častné a vecné spasenie by sa nepodkopávalo, by sa zavedly spolky streizlivosti, čítacie, a nie v nápoji ale v knihách by sa hľadala rozkoš, by nebolo toľko nepriateľství, lúpeží, krádeží, klebiet, pomlúvania, na cti utrňania, hriechov smyselných atď. Nuč či ozaj nerozumie ľud náš našim slovenským knihám? To nech žiaden neverí: veď som já toho svedkom očitým. Čujte len, čo poviem: V jednej spoločnosti sa sošlo viac statočných ľudí, kde som tiež aj já prítomný bol, majúť so sebou knižičku „Kvetný košíček“, počal som ju čítať, a čo sná%d zanechali ma? Nie, leš potud mi ani pokoja nedali, pokud som jim knižičku tu uneprečítal a to síce jeden večer; nie som v stave opísať tú rozkoš, ktorú jim knižička tá zapríčinila, malo v nej slovíček bolo, ktorým by oni neboli porozumeli; tie ale som jim pravda vysvetlil. Leš ešte dačo: dal som tú knižičku jednomu druhému, aby ju čítal a čo? Už nerozumel ani sám ani poslucháči, čoho príčinu ľahko uhádnete, lebo nevedel čítať, a potom už dávno nečítal, oči neprivykly k šlabikovaníu

slov. To je teda príčina, že nerozumia slovenským knihám, a nie jakoby jazyk neve-
deli, veď som sa ja tiež v Pálovciach, a nie inde naučil po slovensky ; leš, jako som
sa ja v tej veci zdokonáliť vynasnažil, potrebné je, aby podobne činil aj druhý. Bez
práce nebývajú koláče. A medzi nemeckým obecným a literárnym jazykom väčší
rozdiel je, jako u nás; a predca Nemec, aj ten najprostejší porozumie knihám, lebo
sa tomu v škole vyučoval; potrebn teda, aby sa aj jazyku slovenskému v slovenských
školách pilne vyučovalo, aby sa čítala čítanka tak, že čo ústa vypovedia, to aby aj
rozum pochopil a srdce začítalo; čo sa stane, keď neznáme slová deťom vysvetlíme
; jako sa majú slová vysvetľovať, to každý učiteľ má znať. Vzdialený buď tu všetok
hnev, všetka netrpezlivosť a mrzutosť, lebo tak sa nič nedá vykonať, bo vtedy dieťa
ztratí vôľu; dieťa má učiteľa čtiť a ho milovať, nie ale sa ho báť: preto, keď učiteľ aj
tresce, nech sa to stane bez všetkého hnevu! Strafen, die mit dem Merkmahle das
Zornes verrichtet werden, wirken falsch. Kinder sehen sie dann nur als Folgen. Sich
selbst aber als Gegenstände des Affects eines Andern an. – Ueberhaupt mussel Stra-
sen den Kindern immer mit der Behutsamkeit zugefugt werden, dass sie sehen, dass
bloss ihre Besserung der Endzweck der selben sei“ Kant. A či sa to tak u nás stáva?
U nás doteraz učiteľ je v tom presvedčení, že keď do školy vkročí, dieťa sa triasť má
od strachu. To je teda prudentia! Jáaj páni bratia učiteľ, to nemá tak ísť; keď vy
pradu vašemu docela chcete sodpovedať, musíme sa aj sami deťmi stať. Keď náš
osvietený p. biskup do školy vkročí, tam každé dieťa až skáka od radosti, a prečo?
Lebo zná s deťmi zachádzať; takto musíte činiť aj vy, lebo ináč sa vám – aspoň
v našej diecési – zle povedie. Celkom druhý čas, je teraz, jako bolo len pred pred
rokami. Čo sa pred tým dieťa za 6 rokov nenaučilo, tomu sa teraz naučí za rok; len
znajme spôsob učenia, znajme spôsob hlaskovania, písania na takt znajme spôsob
učiť bibliku, katechizmus, prirodopis, dejepis atď. – V našich školách sa doteraz
ani počtovať neučilo, a prečo? Lebo že vraj tomu dietky nepochopia. Nepochopia?
Pravda, že nie, keď neznáme spôsobu, jak treba dietky počtovať učiť. Spôsob počto-
vania s deťmi, najľahší je, taký nasleduje:

Dietky už znajú napísať i. Pôjdem do školy, mám vo vrecku jeden orech, vez-
mem ho medzi dva prsty, pokážem ho deťom a sa pýtam:

Učiť. Dietky moje, čo ja tu mám ?

Diet. Orech – odvetí jedno druhé, a nektoré sa smejú

Učiť. Kde sa rodí orech, či znáte?

Diet. Na strome.

Učiť. Len jeden orech sa tam rodí, či viac?

Diet. Viac.

Učiť. Povedzte teda, je to jeden orech, alebo viac ?

Diet. Jeden. – Vezmem stolík do ruky a pýtam sa:

Učiť. Len jeden stolík je v mojej ruke alebo viac?

Diet Len jeden.

Učiť. Koľko váží je na našom kostole.

Diet. Jedna. – Keď zaiste len jedna je, ináčej bych sa nepýtal.

Učiť. Koľko hláv má človek.

Diet Jednu.

Učit. Koľko nosov ?

Diet. Jeden.

Učit. Koľko úst ?

Diet. Jedny.

Učit. Koľko jazykov ?

Diet. Jeden. – A tak ďalej sa pýtam, aby dobre pochopily, čo je to „jedno“. Potom sa vrátim na tú písmenu, o ktorej som jim už vravel a pýtam sa :

Učit. Koľko písmen ste sa už naučili ?

Diet. Jednu.

Učit. Znáte ešte, ako sluje ?

Diet. I.

Učit. Kdo zná ešte ako sa ona píše ?

Diet. Já, já, já. – Jedno, druhé nech napíše.

Učit. Veľmi dobre ; vidno, že ste pozorovali. Dnes vás ešte naučím : ako napíšeme to, keď len jeden kus máme. Pozri sem, keď to chcem napísať, že jedno, to píšem 1, a to my jedno voláme. – Potom sa môžeme pýtať : kto by znal napísať „jedno“? Dietky budú rukou kývať ; jedno teda z nich vyvoláme, aby napísalo, potom druhé, tretie atď.. Toľko dosť na jednu lekciu. Pod druhou lekciou naučím jich na dva a tri spôsobom opísaným ; ako sa rozumie, nepotrebné, abych len samé orechy bral so sebou, môžem vziať aj jablká, kamienky a iné drobné veci. Jako treba ďalej pokračovať, a jaké otázky sa tu najlepšie hodia, to obratný učiteľ ľahko uhádne. Tým spôsobom sa dietky za dva mesiace naučia, až i multiplikáciu a divíziu. Nech si učiteľ zaopatrí: „Anweisung zur intuitiven Rechnung“ von Johann Hermann, abendern Schulrath ; v maďarskom preklade od Imricha Mészáros kde ten spôsob počtovania sa nachádza. Dobré by bolo, keby sa sl. Redakcia o jeho preloženie aj do slovenčiny postarala.

Podobne sa majú prednášať aj ostatné predmety, aby sa dieťa nie škole, ale životu učilo. Mnoho výborného o začiatočnom vyučovaní aj v našom „Priateľovi“ dočítať sa bolo možno.

Leš, aby učiteľ alebo kňaz dobre učil, k tomu predovšetkým potrebná je znalosť a zbehosť v jazyku, to je *conditio sine qua non* ; teda zase nazpät pôjdeme, z kadiaľ sme sa rušili, aby sa totiž chovanci v semeništi pilne a vytrvale učili po slovensky. Verte, Bratia! To vás nezabije ; to je ľahká vec, ba tvrdím vám, že ani jeden jazyk som sa s takým zápalom, a s takou radosťou neučil, ako jazyk slovenský. Čo sa učiteľov týče, tí tiež dokonále majú vedieť reč vyučovaciu. V našej diecési doteraz vec tá bola celkom zanedbaná, včul nie, pretože škoda a nedbalosti tejto vyplývajúca už až do očí bije : chovanci, budúci to učители, každý týždeň dve hodiny majú pre jazyk slovenský. To je pravda, málo, leš keď neni viac, i to, čo máme, dvojnásobnou usilovnosťou treba upotrebiť. Čo sa ale týka kňazov a učiteľov, čo už na roli dedičnej pracujú, tým – pretože v našej diecési volentes nolentes musia dobre učiť – predovšetkým porúčam, aby predplatili na dva slovenské časopisy a síce osobitne pre ľud, a osobitne pre školu, aby jich pilne čítavali, a častejším čítaním sa jazyk naučili, k čomu skôr neskôr cestou úradnou nútení budú. Cena

oboch polročná je : 2 zl. 30 kr. rakúskeho čísla; predpláca sa u redaktora v Budíne Festung, Georgi-Plata Burggasse Nr. 214.

Čo ale treba činiť, aby Slovensko lepšie bolo zaopatrené knihami, jako doteraz. Pozrime trochu do predošlosti a pýtajme sa : prečo Slovensko doteraz len taký chaotický pokrok znalo vykonať? Velební pánovia! Nikdy nebude mať Slovensko kníh, keď sa vy len ponosovať budete, že Slovensko nemá kníh, a preto nemôžete po slovensky učiť; leš treba sa pričiniť, aby malo, treba si vec tú svätú všímať; jeden farár a jeden farár sú dva farári, dva a dva sú štyri, štyri a štyri je osem atd. Osem farárov a jeden dobrodinec k tomu ešte pár sto predplatiteľov a kniha bude pod tiskom. Škoda, preškoda, že tak mnohý učený Slovák pre nevšímavosť svojich spolubratov tie najdrahšie poklady so sebou do hrobu berie; len chcete a o krátky čas na ničom nebude nám zchádzať; budeme mať knihy pre všetky stavy a to hojne. Doteraz v našej diecési žiadnemu p. farárovi neprišlo na um, že kníhtlačiarovi peniaze treba: zkadial' že také vezmeme, keď každý toľko dá, a tak bude čo je svoje podporovať, jako naši páni farári. A predca navzdor tej lahostajnosti predstavených nášeho národu máme knihy pravda skrze obeť jednotlivcov, leš keď sa aj ostatní veci tej svätej nezaujmú, dobrodincovia, vidiac našu nevšímavosť a nevďačnosť, nás napotom nepoznajú, a tak i to, čo máme, zanikne; čomu sa ale neslobodno stať, to nedozvoľí vys. Vláda, o blaho svojich poddaných tak materinsky pečujúca, nedozvoľia naši osvietení p. p. biskupi, jimž vychovávanie ľudu v srdci leží; a keď sa vo veci tej – aspoň v našej diecési – skôr neskôr ostré prostriedky užívať budú, kdo bude toho príčina? Nedbalosť farárov.

Jestli by sa vo veci tej mnoho od pp. Farárov žiadalo, nebol by som sa ani pera dotknul, ale Bože! Všetko, čo sa tu žiada, summa summarum nevyjde ročite na 6 zl. V sr. A veci tej, z ktorej ročite 600, 800, 1000, 2000 zl. Sr. Ťaháme, 6 venovať nemôžeme? To je predca prísneho kárania hodná nedbalosť!

Učiteľia pravda tenký plat majú, a aj ten často iba na mnohé z jejích stránky dobývanie sa jim doručí, jako sa to v Pálovciach stáva. Školský rok sa už dokončil a učiteľ ešte ani krajciara nedostal; častejšie chodil za svojim, rychtár avšak ho vždy nádejou budúceho týždňa odpravil. Vec spomenutia, ba aj inšieho ... hodná je, že v obci, kde je 1316 katolíkov, 95 židov a 9 kalvínov býva, kalvin je rychtárom, ktorý si potom na vec tak svätej, školnej totiž nič nedá záležať (nerozumiem tu každého, veď sú aj tam ešte častejšie, jako u nás, k naleznutiu horliví a ctihodní milovníci mládeže a školy). –

Ale povie mi niekdo : Keď by sa tam na to súci katolík nalezal, ten by bol rychtárom. A zaiste sa tam takový nenalezá? A keď sa nenalezá, čo je toho príčina? Zdáliž nie školské vyučovanie? Ovšem to je základ všetkej budúcnosti, čo vys. Vláda veľmi dobre pochopila, keď naridila, aby sa na školské vyučovanie najväčšia váha kládla. Učiteľ teda nech sa váži nie za posledniu, leš za prvú osobu v osade, bo není ten pánom, kdo mnohým majetkom vládne, leš kdo obecné dobro, blaho časné na najviac napomáha.

Jako si teda môže učiteľ potrebné knihy a časopisy zaopatriť? Kde pre svoju chudobu do konca nemôže, já verím, že i p. farár by tak dobrý bol, žeby mu jich prečítať dal, potom ale najľahší spôsob k dosaženiu toho by bol, keď by sa v obcach

aspoň zastúpenejších čítacie spolky pozakladaly; o jakých v „Priateľovi“ už viac razy slovo bolo, alebo učiteľ by si mohol potrebné časopisy zaopatriť aj v porozumení s druhým učiteľom, leš snád' aj není takého chudobného, čo by tie 3, 4 zl. Sr. Nemohol k cieľu tomuto obetovať.

Čo sa ľudu týka, najľahšia vec na svete je ľud slovenský k dobrému nahovoriť. Keď kto o tom pochybuje, nech činí jako mu radím. Kňaz v neddľu po sv. kázni nech krásne osloví svojich veriacich; nech jim opíše ten veliký osoh, ktorý z čítania na národ vyplýva; nech jim predloží : jak ľahunkým spôsobom by si tie najlepšie knihy tak rečeno zdarma zaopatriť mohli. Keď totiž 40 hospodárov býva v osade, tu hneď, čo sa novín týče, na štyri čiastky by sa mohli rozdeliť; každý čiastka by z 10 hospodárov pozostávala, na každého hospodára by padlo ročite 20 srieb. Alebo 30 rakúskeho čísla krajciarov. Čo sa ale kníh týče, tu už, keď by inak nemožno bolo, nech sa rozdelia len na dve stránky : teda v jednej hromade by bolo 30 hospodárov, z ktorých na každého najviac 20, alebo 30 krajciarov srieb. By padlo. Alebo keď by i v tom nemožnosti videli, nech činia všetci 40 jedno spoločenstvo. Na taký spôsob by sa pozakladaly čítacie spolky; ľud slovenský by precitnul zo svojho driemania, by sa z dobrých kníh naučil roľníctvu, zahradníctvu, včelárstvu; naučil by sa ľahší spôsob žitia, jako si treba v rozličných pádoch pomáhať, jako toho príklad u iných národov máme, ktorým kus zeme viac osobu donáša, jako nám tri lebo štyri kusy, lebo vedia spôsob obrábania; naučil by sa zdravo rozmýšľať; poznal by svoj stav, svoj pomer k druhému, svoje a druhého povinnosti, a tak by sa nedal ani židom oklamať ani úžerníkom odrať, ani čo je druhého, by nezadržal, slovom : z kníh by sa naučil, jako by sa časne i večne šťastlivým učiniť mohol.

Či teda vec, od nejž tak mnoho závisí, nezaslúži silného a čím skoršieho zakročenia? Nezaslúži, aby sa tam, kde sa doteraz – jako v našej diecési – nič nekonalo najväčšia činnosť, pracovitosť, vôľa a chtivosť zjavovať začala; aby sa predstavení ľudu slovenského poradili, svoje mienky vo veci tej v nektorom našom časopise sdeľovali, a tak spojenými silami, jedným slovom a jedným duchom k tomu alebo onomu prihlásili a zvolali: „My chceme literárny spolok mať“. Verte, bratia! Že ho doteraz nemáme, čoho príčina je naša nečinnosť a ľahostajnosť, ktorú vidiac predstavenstvo, myslí, žeby sme udelenú nám milosť neznali použiť. Leš, trebárs tak sa vidí tomu byť, já obrátim vec a pravím : dajte nám spolok a uvidíte, že je u nás činnosť; uvidíte, že ešte žijeme; spatrite, jaké hemženie bude vtedy medzi nami, a aj ten najbiednejší sa ta bude ponáhľať, lebo bude znať, že to je jeho. Smilujte sa, prosím vás s tisícimi, nad národom tak početne zastúpeným, a nedajte mu už ďalej bedáriť a v svojej biede hriešne zaháľat.

Slovútni a vznešení pánovia, jako tiež aj všetci, čo v tej veci spomôcť môžete, poradte sa – prosí vás celé Slovensko – v nektorom z našich časopisov, sdeľujte vaše mienky, jako a čo myslíte, a pričinite sa, aby už raz koniec bol učiněný našemu dovčuľajšiemu položeniu. Bo len vtedy, keď spolok budeme mať, zasmeje sa na Slovensku nové slnko; len vtedy saa chití mnohý pera, jeden, aby písal pre školu, druhý pre dom, ten pre hospodára, tamten pre záhradníka, ten pre remeselníka, tamten pre každého; len vtedy sa ozve lutna mnohého básnika, a svojim súzvukom nový život vzkriesi po driemavom Slovensku; len vtedy povstane mnohý Krósus, aby pero

pomastil, čoby ľahšie behalo. Slovom: vtedy všetko bude. Ó, Bože či ďaleko je ešte od nás tá krásna budúcnosť!

Do veci teda, Bratia, pokud slnko ešte raz zapadne!

Podíme nazpät do školy. Naše dietky – rozumiem v diecési satmárskej – nemajú katechismusa. Na to už neviem, čo povedať. Sú-li toho príčina predstavení škôl alebo iný dakdo? Neviem. Leš aj tomu o nezadlho bude spomoženo. Preveleb. P. Alexander Huszár, tajemník Jeho Osvietenosti nášeho p. biskupa, novovymenovaný ungvársky farár a dekan, na žiadosť Jeho Osvietenosti, ma oslovil, aby ch malý jágerský katechismus do slovenčiny preložil. Čo sa už aj stáva, a keď ho dohotovím, pošlem ho slovut. P. Redaktorovi k prehliadnutiu a spolu – potom keď už tu o tom postarano bude – aj k vydaniu, jestli tým nebudem nepríležitostým. V svojom čase bude o tom prehovoreno;

A s tým skončím moju reč, mnohým snád' už už k nevytrpeniu predĺženú; skončím, avšak tou nádejou kojený: že, jako zo srdca pochádza, tak tiež na srdcia trafi; úfam sa a verím, že budem vyslyšaný aj v našej diecési, ktorú som obzvlášte na zreteli mal. Nekoho obraziť alebo krivdu nekomu urobiť nebol môj úmysel, a všetko, čo by snád' takej tvárnosti prezradzovalo, bolo vzdialeno odomňa; môj jediný cieľ a zámer bol všeobecné dobré. Jeho dosaženiu, Bratia závisí od Vás.

Bugyis.

**Recenzie, anotácie – Review – Kritik – Könyvszemle –
Reconzje i omówienia**

DUPEJ, Andrej.

*Historicko-kritický úvod a výklad sv.
apoštola Pavla filipským kresťanom
(2. – 4. kapitola).*

**Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej
univerzity v Prešove, Pravoslávna
bohoslovecká fakulta, 2015. 115 s. ISBN
979-80-555-1478-9.**

Po historicko-kritickom úvode a výklade 1. kapitoly listu sv. apoštola Pavla filipským kresťanom, mladý autor vo svojej druhej publikácii pokračuje vo výklade druhej, tretej a nakoniec poslednej, štvrtej kapitoly listu sv. apoštola Pavla filipským kresťanom.

Výklad druhej kapitoly je rozdelený na 4 podkapitoly. Prvá nesie názov Láska a pokora svätého apoštola Pavla (Flp 2, 1-4), v ktorej sa dozvedáme o dôležitosti zachovania jednej mysle – Christovej mysle, o jednote veriacich filipskej Cirkvi, ale aj o celej Christovej Cirkvi všeobecne.

Druhá podkapitola s názvom Isus Christos ako príklad pokory – Christologický hymnus (Flp 2, 5-11) je z pohľadu biblistov považovaná za najkrajší Christologický hymnus svätého apoštola Pavla. V ňom sa sv. apoštol snaží na príklade Isusa Christa motivovať a teologicky podložiť svoje výzvy k jednote, svornosti a pokojnému vnútornému rozpoloženiu. Autor nám v tomto hymnuse podrobne vysvetľuje 3 základné biblické informácie o osobe Isusa Christa, týkajúce sa Jeho obrazu, podoby, ako aj existencie Jeho oslávenia.

Vernosť, poslušnosť, čistota a radosť (Flp 2, 12-18) je názov tretej podkapitoly, v ktorej sv. apoštol Pavol nabáda nielen filipských, ale všetkých kresťanov Cirkvi, aby s bážňou Božou vykonávali dielo svoje spásy a boli vo všetkom dokonalí.

V štvrtej podkapitole Timotej a Epafrodit (Flp 2, 19-30) sa autor zaoberá menami historických osobností, učeníkov a pomocníkov sv. apoštola Pavla.

Výklad tretej kapitoly je rozdelený na 3 podkapitoly. Prvá podkapitola Proti falošným učiteľom alebo pravá spravodlivosť (Flp 3, 1-6) sa podrobne zaoberá falošnými učiteľmi. Svätý apoštol Pavol tak nazýva niektorých Židov, židokresťanov, nepriateľsky naladených prívržencov pohanstva a judaizmu. V druhej podkapitole Apoštolova chvála v Christu (Flp 3, 7-16) autor vysvetľuje pohnútky, húževnatosť a vďaku sv. apoštola Pavla Isusovi Christovi. Dobrý a zlý príklad (Flp 3, 17-21) je názov tretej podkapitoly.

Posledný výklad štvrtej kapitoly rozdelil autor na tri podkapitoly. Prvá nesie názov Bratské napomenutie Evodie a Syntyche (Flp 4, 1-9), druhá Poďakovanie svätého apoštola Pavla za dary (Flp 4, 10-20). Nakoniec Záverečné pozdravy (Flp 4, 21-23).

List svätého apoštola Pavla filipským kresťanom obsahuje rôzne historické fakty, príklady, poučenia a poďakovanie. Autor vysvetľuje, že list je zameraný na viacero tém, práve tých, ktoré boli potrebné pre poslucháčov – „členov vtedajšej filipskej Cirkvi a v neposlednom rade aj členov Cirkvi v dnešných časoch.“ (s. 5)

Empirický charakter a bezprostredná spojitosť s každenným životom človeka je jedným z hlavných znakov Svätého Písma, ako aj svätootcovej teológie. Spojitosťou skúsenosti svätých apoštolov, svätých Otcov, učiteľov Cirkvi a ich teologického myslenia s každodenným životom si pravoslávna teológia, verná ochrankyňa svätootcovej tradície, dodnes zachováva svoju nadčasovú aktuálnosť. A práve preto bude

autorovo najnovšie dielo, završujúce výklad listu sv. apoštola Pavla filipským kresťanom, aktuálne aj v budúcnosti.

Marián Derco

OLEXÁK, Peter.

***Kristianizácia prvých storočí –
okolnosti, procesy a zmeny mentality.*
Ružomberok : Verbum, 2015. 195 s.
ISBN 978-80-561-0222-0.**

Už spomínanú publikáciu vydalo vydavateľstvo Verbum v roku 2015. Táto predstavovaná kniha vznikla z podnetu slovenského kňaza a cirkevného historika HEDr. Petra Olexáka, PhD., ktorý zároveň vyučuje na Katolíckej univerzite v Ružomberku. Venuje sa prevažne výskumu raného kresťanstva. Táto spomínaná monografia je rozdelená do šiestich kapitol. Jej súčasťou je aj miestny register.

Autor v prvej kapitole, *Kresťania a svet náboženských predstáv* (13 – 43), popisuje tzv. alegorické interpretácie, s ktorými manipulovali teológovia a filozofi v prvých storočiach kresťanskej éry. V podstate sa autor pokúsil o výklad náboženských dejín antiky, ktorú predstavovala generácia vynikajúcich antických spisovateľov. V knihe sa často citujú mnohí antickí spisovatelia, ako napríklad Jozef Flavius (37 po Kr. – 100 po Kr.), kde sa na strane 20 píše: „*veľké množstvo je poznačené, dlhý čas, veľkým záujmom o naše náboženské i nenáboženské zvyky; neexistuje mesto medzi Grékmi, ani jeden národ medzi Barbarmi, kde by nebol rozšírený náš zvyk týždenného odpočinku, kde by pôsty a zapalovanie lúč a mnohé naše zákony týkajúce sa stravovania neboli zachované. Takým istým spôsobom, ako sa Boh rozšíril po celom svete, zákon putoval medzi ľuďmi. Stačí, aby sa každý pozrel vo svojej rodine a vo svojej vlasti, a nebude protirečiť mojim slovám.*“ Taktiež autor uvádza aj židovského spisovateľa Filióna Alexandrijskeho (20 pred Kr. – 50 po Kr.) a, samozrejme, známych antických filozofov Sokrata

a Platóna. V knihe sa uvádza aj jeden z najvýznamnejších britských historikov v období novoveku, a to Edward Gibbon, ktorý sa o tomto období vyjadril ako o „*zlatej ére*“ rímskeho impéria.

V druhej kapitole s názvom *Reakcia pohanstva na kresťanstvo* (45 – 81) sa autor zamerá na druhé storočie, dalo by sa povedať na kolíziu medzi kresťanstvom a pohanstvom. Táto roztržka v názoroch sa odohrávala v oblasti verejného života. V tejto časti zachytáva historické udalosti a osobné udalosti, ktoré opisujú významní autori danej doby, ako napr. Minucius Félix, ktorý bol pravdepodobne prvý latinský píšuci apologét. Ďalej Plínius Mladší, ktorý pôsobil ako rímsky spisovateľ a právnik, ale aj Tacitus či Suetonius, ktorý pôsobil ako rímsky historik a životopisec, pôsobiaci za vlády Trajána a Hadriána. V tejto kapitole autor častokrát spomína práve Plínia. Ako uvádza, že si treba všimnúť nízkoť, ktorá sa spájala so ženami, ktoré v tomto období zohrali v kresťanstve jednu z kľúčových úloh. Taktiež v tejto časti je spomenutý aj satirický román Zlatý osol od Lucia Apuleia z Madaury, ktorý podáva obraz ženy z tohto obdobia.

Úvod tretej kapitoly – *Formovanie kresťanskej identity* (83 – 108), začína autor tvrdením, ktoré vyslovil koncom devätnásteho storočia Franz Cumont, a to: „*Keby sa svet stal nekresťanským, stal by sa mithrovským.*“ V tejto časti sa spomína, že stopy mithraizmu môžeme sledovať od Škótska po Balkán, od Španielska cez strednú Európu až po Mezopotámiiu. Autor uvádza, že tento kult sa dokázal presadiť hlavne svojou silou a originalitou a šírili sa vďaka pohybu légii. O originalite autor píše ako o spojení iránskeho dedičstva s grécko-rímskym synkretizmom. Navzdory iránskemu dedičstvu liturgickým jazykom mithrovských mystérií bola práve latinčina. Väčšia časť svätých bola objavená predovšetkým v starých rímskych provinciách, ako boli Dácia, Panónia, Germánia a Afrika. V tejto kapitole sa spomína aj spis s názvom Apologeti-

cum, od jedného z najvýznamnejších latinsky píšucich autorov, akým bol kresťanský spisovateľ Tertulián. Tento spis adresoval rímskym autoritám, kde uvádza: *de vestris sumus: fiunt non nascuntur christiani* (sme spomedzi vás: kresťanmi sa stáva, nie rodí). Ba aj spis Didaché, ktorý pochádza z konca prvého storočia.

Vo štvrtjej kapitole s názvom *Kukoreňom dobročinnosti* (109 – 141) autor tiež mnohokrát cituje. Začiatkom kapitoly opisuje ako Ignácovi Antiochijskému sa počas cesty do Ríma podarilo poslať sedem listov. V týchto listoch poukazuje na problém chudoby a na ich riešenie. V tejto časti publikácie si vybral úžasný citát, ktorý poukazuje na to, o čo sa snažil práve sv. Ignác, na strane 111 sa píše: „*Počiatkom je viera a vrcholom láska. Prvé i druhé spojené v jedno sú Boh a celý zvyšok, čo nasleduje, je veľká dobrota. Nikto, kto vyznáva vieru, nehreší, nikto, kto ma dobročinnú lásku, nemôže nenávidieť. Strom sa pozná po ovoci, Tých, čo vyznávajú, že patria Kristovi, poznať podľa toho, čo konajú. Lebo teraz nejde o to, či niekto vyzná vieru slovom, ale či vytrvá v dobročinnnej láske až do konca.*“ Autor si veľmi dobre uvedomoval, že význam týchto slov bol v ranom kresťanstve nesmierne enormný. Taktiež je tu spomínaný aj škótsky archeológ William Mitchell Ramsay, ktorý tvrdil, že kresťanstvo sa šíri medzi vzdelanými osobami rýchlejšie ako medzi nevzdelanými a taktiež uvádza, že v žiadnom inom prostredí nemalo taký úspech ako práve v palácoch a na cisárskom dvore. Práve tu autor podáva veľmi zaujímavú myšlienku, že bohatí kresťania by sa mohli pokúsiť zachrániť sv. Ignáca pred mučeníctvom. Tvrdí, že pre neho bolo mučeníctvo premyslenou voľbou.

V piatej kapitole s názvom *Priepasť medzi Bohom a démonmi* (143 – 172) sa autor zmieňuje o tom, že spásu tvorilo oslobodenie od ideálov a moci nepriateľa Boha. Uvádza sa, že zrieknutie sa božstiev a vyznávanie jediného a pravého Boha bolo to,

čo mohol každý kresťan ponúknuť svojim susedom. A práve pre nich už Kristus porazil diabla a zlomil ich moc.

V poslednej, šiestej kapitole, *Biskupi a autorita* (173 – 195), autor približuje azda najvýznamnejšieho biskupa druhého storočia, a to Ireneja Lyonskeho. Veľmi stručne, ale o to zaujímavejšie opisuje život Ireneja Lyonského. Autor poukazuje i na to, aká bola historická podstata autority biskupov.

Táto publikácia *Kristianizácia prvých storočí – okolnosti, procesy a zmeny mentality* predstavuje obrovský prínos ako pre odbornú, tak aj pre laickú verejnosť. Autor Peter Olexák si pre čitateľov pripravil veľmi pútavú publikáciu. Táto monografia ponúka detailné skúmanie kristianizácie v prvých storočiach. Kniha obsahuje naozaj mnoho zaujímavých citácií a taktiež zachytáva mnoho historických osobností. Aj napriek tomuto dielu nie je veľmi obsiahle, avšak každá stránka, každá veta a každé slovo ma v celom priebehu tejto knihy svoj význam.

Jana Dziaková

A víz szakralitása. Vallási terek, vallási migráció és vízkultusz. Szerkesztő

Szonda István.

Debrecen : Gyomaendrödi Kállai Ferenc Népfőiskola Alapítvány, 2015. 126 o.

ISBN 978-963-12-4897-5.

Voda sa už od najstarších období ľudskej existencie často spája s náboženskými predstavami. Vystupuje ako predmet uctievania, no tiež ako prostriedok používaný pri rôznych rituáloch. Voda je pre všetky formy života nevyhnutná, jej nedostatok vedie rýchlo k zániku. Niektoré z foriem spojenia vody s náboženským životom v minulosti i súčasnosti podrobnejšie predstavujú tiež autori štúdií prezentovaných v zborníku *A víz szakralitása*. V celkovo deviatich textoch rôzneho rozsahu a zamerania, pokrývajú široké časové obdobie od staroveku až po súčasnosť. Tóth Orsolya v prvej štú-

dii s názvom *A víz szerepe a római vallási gyakorlatban* (Úloha vody v rímskej náboženskej praxi) upozorňuje na mimoriadny význam, aký mala voda v podobe riek, jazier či prameňov na teritóriu starovekého Ríma nielen v každodennom živote, ale i náboženstve. Rituály spojené s vodou podrobnejšie popisujú viacerí antickí autori. Macrobius Cicero, Vergilius či Ovidius, to sú iba niektorí z tých, ktorých záznamy v spojení s vodou autorka spomína.

Cieľom príspevku Pétera Katóa *Egy nemzetközi ünnepség születése: a kósi Nagy Asklépeia* (Zrod jednej medzinárodnej slávnosti: kóska Veľká Asklepeia), je ukázať na príklade vzniku Veľkého Asklépeia na ostrove Kós, akým spôsobom bolo možné riešiť problémy spojené so založením panhelénskych hier. Tie sa na počesť boha Asklépiea uskutočňovali od roku 241 p. n. l. V tomto prípade však zďaleka nešlo o jednoduchú ani lacnú záležitosť. Okrem množstva hostí, športovcov či umelcov, museli napríklad organizátori zabezpečiť aj početné obety na počesť božstva. V súvislosti so zabezpečením práva azylu pre tamojší Asklépiov chrám navyše tiež vyvinuli rozsiahlu diplomatickú aktivitu. Sam autor si v závere kladie otázku, či prameň bohatstva ostrovného mestského štátu bol v tomto prípade naozaj dobre usmernený.

Zaujímavej a celkovo málo známej problematike sa venoval Péter Forisek v štúdií *Egy különleges szentély a Fekete – tenger partvidéken a római császárkorban. Achilleus kultusz helye Leuké szigetén* (Výnimočná svätyňa na pobreží Čierneho mora v období rímskeho cisárstva). Vychádzal pritom najmä z diela Arriana, rímskeho politika a vojaka, ktorý vykonával v rokoch 131 – 137 úrad miestodržiteľa Kappadokie. Táto práca má význam nielen z vojenského hľadiska, ale tiež ako zdroj geografických informácií. Okrem mnohých iných miest totiž autor spomína aj viacero svätýň, spomedzi ktorých podrobnejšiu pozornosť venuje Achillesovej svätyni, existujúcej od 5. storočia p. n. l. na ostrove Leukos (v súčas-

nosti patrí Ukrajine). Viacerí antickí autori toto miesto spomínajú najmä v súvislosti s tradíciou, podľa ktorej sem bohyňa Thetis preniesla pozostatky Achilla v Patrokla. Tunajšia malá svätyňa tak bola spojená s kultom hrdinu a ochranou námorníkov.

Bartha Elek sa v štúdií *A víz kultuszának nyomai a folklórban és a népi vallásszóságban* (Stopy kultu vody vo folklóre a viere ľudu), zamerail na analýzu stôp, ktoré v spojení s vodou zostali zachované v ľudovej tradícii či náboženskej praxi. Upozorňuje na východiská v Starom i Novom zákone, či svätenú vodu ako každodenne používanú súčasť náboženských obrádov. Okrem mnohých ďalších príkladov z minulosti, spomenúť možno „*Prameň večného života*“ v Konštantínopole, sa venuje predovšetkým dnešnej situácii. Súčasne však upozorňuje aj na skutočnosť, že aj keď v ľudovej tradícii pramene či studne často nesú v názve odkaz na kult svätca či na náboženskú tradíciu, vo väčšine prípadov s nimi nie sú priamo spojené.

Zaujímavý pohľad na otázky využívania vody v mestskom a vidieckom prostredí ponúka čitateľom Juhász Katalin v texte *Víz – higiénia – szabadság: a polgári fürdőélet kezdetei Gyomán* (Voda – hygiena – voľný čas: meštiansky kúpeľný život v Gyome). Napriek tomu, že v priebehu 19. storočia dochádza aj na základe nových poznatkov v oblasti prírodných vied k zmene v prístupe k otázkam hygieny, rozdiely medzi mestom a vidiekom celkom nezmizli, skôr naopak. Najmä posledná tretina 19. storočia priniesla pre obyvateľov miest viac možností aktívne sa podieľať na rozvoji športových odvetví, kúpeľného života, rôznych voľnočasových aktivitách, ale tiež napríklad na návštevách kúpalísk či parných kúpeľov, nachádzajúcich sa priamo v mieste bydliska alebo blízkom okolí. Obyvateľstvo na vidieku vo väčšine prípadov zostalo odkázané predovšetkým na kúpanie sa v prírodných vodných tokoch či jazerách. I napriek rýchlym zmenám v tejto oblasti však ešte v roku 1910 v Uhorsku z 18 miliónov obyvateľov iba približne 4,5

milióna žilo v obciach disponujúcich kúpeľmi, resp. približne len štvrtina z nich mala príležitosť na to, aby sa v mieste bydliska bez ťažkostí mohla okúpať.

Napriek svojmu pomerne skromnému rozsahu zborník, pripravený maďarskými historikmi, ukazuje na rôzne možnosti, aké sa nielen v minulosti, avšak i súčasnosti spájajú s vodou a náboženstvom v doslovnom chápaní, ale tiež prenesenom slova zmysle. Pestrosť tém a rôzne interpretácie prezentovanej problematiky ukazujú, že stále existuje dostatok príležitostí pokračovať v ďalšom výskume.

Patrik Derfiňák

CORANIČ, Jaroslav (ed.).
História Rádu baziliánov sv. Jozafáta.
Prešov : Gréckokatolícka teologická
fakulta, 2017. 286 s.
ISBN 978-80-555-1881-7.

Predložený zborník je printovým výstupom medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej pri príležitosti 400. výročia založenia rádu gréckokatolíckych baziliánov. Publikácia, ktorej editorom je Jaroslav Coranič, chce vo svojom vyše 280-stranovom obsahu priblížiť vybrané aspekty historického vývoja Rádu baziliánov sv. Jozafáta. Hneď v úvode protoihumen (predstavený) baziliánov slovenskej provincie Metod Milan Bilančík OSBM uvádza čitateľa do skutočnosti, že formovanie a vývoj miestnej cirkvi sú neoddeliteľne spojené s tradíciou východného mníšstva.

Autorom prvej štúdie s názvom *Predstavenie Rádu baziliánov sv. Jozafáta* je editor zborníka Jaroslav Coranič. Príspevok je venovaný problematike historického vývoja a súčasného rozšírenia sa baziliánskeho rádu svätého Jozafáta vo svete. Autor v tejto úvodnej štúdii predstavil aj dekrét Svätého Otca Františka o vyhlásení jubilejného roka baziliánov, trvajúceho od 12. novembra 2016 do 25. novembra 2017. Rovnako priblížil históriu gréckokatolíckych baziliánov,

ako aj rozptýlenosť tohto rádu prostredníctvom jednotlivých provincií vo svete.

Štúdiu *Soľ zeme: Únijná identita a Rád sv. Bazila Veľkého na Zakarpatsku* spracoval ukrajinský historik Volodimir Moroz. Cieľom príspevku je predstavenie rádu Baziliánov na území Mukačevskej eparchie. Autor štúdie sa venuje iniciatívam pápežov, kniežat a kráľov, ktoré sa týkali Mukačevskej eparchie v období 13. – 14. storočia. Rovnako sa venuje problematike prepojenia Mukačevského baziliánskeho kláštora a vývoja rádu baziliánov v 15. – 18. storočí.

Aj ďalšie príspevky zborníka sú z pier ukrajinských historikov. Volodimir Fenič spracoval tému „*Koriatovičiana*“ – ako vytvorený mýtus o pôvode baziliánskeho kláštora na Černečej hore v Mukačeve. Štúdiu *Metropolita Josif Veliamin Rutskej OSBM: jeho služba Cirkvi a baziliánskeho rádu* predstavil Vasil Parasjuk. Vo svojej štúdii sa venuje životu, cnosti a skutkom metropolitu Josifa. Autorom v poradí piatej štúdie je Pavlo Krečun, príspevok nesie názov *Vilniuské obdobie sv. Jozafáta Kunceviča OSBM*.

Z poľskej proveniencie pochádzajú príspevky dvoch miestnych historikov. Beata Lorens priniesla v štúdii *Intelektuálna formácia baziliánov v 18. storočí na príklade provincie Ochrany Panny Márie* pohľad na to, ako vyzerala územná formácia na danom území baziliánov v 18. storočí. Stanisław Nabywaniec v príspevku s názvom *Baziliáni v Przemyskej eparchii v „haličskom období“* sa venuje problematickému obdobiu, ktoré priniesla politická situácia po roku 1772, kedy rád baziliánov čelil nebezpečenstvu v podobe jozefínskej vízie mníšskeho života a úlohy kláštorov v cirkvi.

Maďarský historik Szilveszter Terdik v štúdii *Monastierské chrámy baziliánov v Uhorsku v 18. storočí* prináša prehľadovú štruktúru architektúry chrámov z daného obdobia, pričom predložená štúdia je doplnená aj fotografickou prílohou.

Autorom štúdie *Sociálna doktrína cirkvi a jej realizácia rehoľami Baziliánov a Sestier služobníc v Československu v rokoch 1918 – 1939*, je Viktor Kičera z Užhorodskej národnej univerzity v Užhorode. Poukazuje v nej na dôležitú sociálnu prácu, vykonávanú členmi rehole baziliánov a sestier služobníc na území Mukačevského a Prešovského biskupstva. Aj ďalší autor – Jurij Danilec, pochádza z tejto ukrajinskej inštitúcie. Vo svojom príspevku analyzoval kontext listov prešovského administrátora a križevského biskupa Dionýza Njáradiho.

Z prostredia Gréckokatolíckej teologickej fakulty PU vychádza štúdia *Blahoslavený biskup P. P. Gojdič OSBM – verný nasledovník svätého Bazila Veľkého*, ktorú spracoval Peter Šturák. Jej cieľom bolo poukázať na jednu z najväčších postáv gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku – blahoslaveného biskupa Pavla Petra Gojdiča. Autor v nej predstavil život tohto biskupa, ktorý napriek rôznym ťažkým politickým a spoločenským okolnostiam zostal verný svojej viere a odkazu svätého Bazila Veľkého.

Štúdiu s názvom *Úloha varšavského kláštora baziliánov v medzivojnovom období a v rokoch druhej svetovej vojny do roku 1944* predstavil renomovaný poľský cirkevný historik Igor Hałagida. Autorom štúdie *Represie a odpor – údel baziliánskej provincie Najsvätejšieho Spasiteľa v ZSSR* je zase ukrajinský cirkevný historik Volodimir Marceljuk.

V poradi štrnástu štúdiu s názvom *Vzťahy hlavného vedenia baziliánskeho rádu v Ríme s baziliánmi na Ukrajine a Poľsku na základe denníka Isidora Patryla* spracoval Igor Harasym. Autor predstavil najmä obdobie rokov 1965 – 1898, pričom vychádzal z denníka Isidora Patryla, historika cirkvi a odborníka na kanonické právo východných cirkví.

Marek Durlák v príspevku s názvom *Žalmy ako liek – uzdravovanie človeka prostredníctvom žalmov u cirkevných Otcov* predstavil žalmy ako prostriedok lieku

a ochrany v našom duchovnom živote. Autorom štúdie *Panenstvo srdca podľa sýrskych otcov v súvislosti so slávením Nepoškvrneného počatia Presvätej Bohorodičky* je Marcel Mojžeš. Venoval sa špecifickému problému slávania sviatku Nepoškvrneného počatia Presvätej Bohorodičky. Pričom vo svojom príspevku sa dostal nielen k otázke historickej či liturgickej, ale rovnako problematiku tohto sviatku prepojoil s otázkou duchovna, ako aj s mariánskou spiritualitou.

Poslednú štúdiu s názvom *Vývin monasticizmu v západnej Európe (historický náčrt)* spracovala autorka Marianna Kocáková. Vo svojej štúdií predstavila formu prvých rehoľných spoločenstiev a ich pravidiel. Ako aj Clunyjskú reformu, vydanú na začiatku 10. storočia, ktorá dopomohla k rozvoju mníšstva vo svete. Autorka sa zameriavala na predstavenie rádov, ktoré vznikli v období do 14. storočia.

Publikácia *História Rádu baziliánov sv. Jozafáta* predstavuje históriu a proces formovania rádu baziliánov najmä v strednej Európe. V tejto publikácii je hodno zalistovať a nazrieť tak do histórie, ktorej neodmysliteľnou súčasťou je aj rehoľníctvo. Publikácia je určená odbornej, ako aj širokej verejnosti, zaoberajúcej sa touto problematikou. Určite sa zaradí k publikáciám cenného dát, ktoré by mali byť súčasťou každého knižného fondu z cirkevnej histórie.

Jana Lukáčová

BEUTEL, Albrecht.

Martin Luther. Uvedení do života, díla a odkazu.

Praha : KALICH, 2017. 182 s.

ISBN 978-80-7017-236-0.

Albrecht Beutel je nemecký protestantský teológ a od roku 1998 pôsobí ako profesor v oblasti cirkevnej histórie na univerzite v Münsteri. Je naozaj mnoho vydaných literatúry, opisujúcej tuto pozoruhodnú postavu dejín, a to Martina Luthera. Ale aj napriek

všetkému si ľudia stále kladú rôzne otázky. Práve táto publikácia od nemeckého teológa nám prináša odpovede na tieto otázky. Je veľmi pozoruhodné, že táto publikácia vyšla k 500. výročiu reformácie. Kniha je rozdelená do piatich kapitol, pričom sa delia na ďalšie podkapitoly.

V prvej kapitole tejto knihy autor ako keby nabáda čitateľov k tomu, aby sa snažili o Lutherov vlastný, historický horizont a aby sa neuspokojili len s nejakými jednostrannými informáciami z dejín Lutherovho pôsobenia. Taktiež autor dáva stručný prehľad Lutherových diel. V knihe sa uvádza, že o žiadnej osobe z obdobia 16. storočia nemáme tak detailné informácie ako práve o M. Lutherovi. A to vďaka rôznym korešpondenciám a nespočetnému množstvu správ a reakciám jeho súčasníkov. Autor uvádza, že z Lutherovej mimoriadne rozsiahlej korešpondencie sa zachovalo asi 4300 listov.

Druhá kapitola zachytáva obdobie rokov 1483 až 1512, kde autor začína túto kapitolu dosť nepochopiteľne pre čitateľa, dňom kedy Luther zomiera. No neskôr už opisuje jeho detstvo a mladosť. Opisuje jeho rodinu, kde žil, ba dokonca súčasťou tejto časti je aj litografia Lutherovho rodného domu. V tejto kapitole sa čitateľ dozvie aj o jeho štúdiu filozofie, taktiež čo predchádzalo tomu, že M. Luther vstúpil do kláštora a vzdal sa vyučovania na filozofickej fakulte. Stručne je aj spomenutá jeho cesta do Ríma.

Tretia kapitola zachytáva obdobie života Martina Luthera medzi rokmi 1512 až 1521. Táto časť knihy, ako autor nazval, je doba prelomov. Skutočne opisuje prelomové udalosti, ktoré sa odohrali v živote Martina Luthera. Albrecht Beutel tu opisuje, ako na jar v roku 1517 vystúpil M. Luther pred cirkevnú verejnosť. Týmto začína autor opisovať začiatok reformácie, ktorú začal práve teológ M. Luther s jeho 95 tézami, ktoré 31. októbra v roku 1517 pribil na dvere chrámu vo Wittenbergu. Ďalej sa v tejto kapitole uvádza aj to, čo

v týchto tézach kritizoval, ako autor uvádza, samotné tézy odsudzovali prevažne odpustky. Tu sa zachytáva aj postoj Ríma k Martinovi Lutherovi. Presnejšie to, ako Rím označil Lutherovo učenie za kacírské. Samozrejme, opisuje sa tu aj rok 1521, ako je Luther predvolaný na ríšsky snem vo Wormse.

Štvrtá kapitola vykresľuje obdobie rokov 1521 až 1530, kde sa autor zameria na jeho rodinu. Dokonca tu autor zakomponoval aj vyobrazenie jeho manželky Kataríny von Bora. Poukázal nielen na Lutherovo rodinné šťastie, ale aj na tragédie, ktoré sa udiali v jeho živote a niesol ich veľmi ťažko. Keď zomrela jeho malá osemmesačná Elisabeth, Luther napísal svojmu priateľovi: *„Je až prekvapujúce ako strápený som a aké zženštilé srdce mi tu zanechala, toľko nárekov je vo mne. Nikdy by som si pred tým nepomyslel, že kvôli dietatu môže otcovské srdce tak zmäknúť.“*

Posledná kapitola popisuje obdobie života M. Luthera v rokoch 1530 až 1546. Autor sa v poslednej časti venuje tomu, ako sa M. Luther spolu so svojím spolupracovníkom Philippom Melanchthonom usiloval o základy ustanovenia novej evanjelickej cirkvi. Je tu opis činnosti Martina Luthera až do jeho smrti.

Táto monografia je vcelku vydareným pokusom o vykreslenie života a činnosti Martina Luthera. Autor v tejto knihe postupoval chronologicky a s jasným zámerom. Životopis Martina Luthera od Albrechta Beutela je akousi pozvánkou do Lutherových čias. Autor ponúka stručný obraz o situácii cirkvi a, samozrejme, aj o spoločenskej situácii v danej dobe. Zobrazuje pôsobenie M. Luthera v 16. storočí. Myslím si, že táto kniha zaujme všetkých milovníkov histórie.

Jana Dziaková

**OKOLIČANYOVÁ, Vlasta a kol.
Reformácia po praslici. Výnimočné
evanjelické ženy 16. – 18. storočia
na Slovensku.**

**Bratislava : Spoločenstvo evanjelických
žien na Slovensku ECAV, 2017. 327 s.
ISBN 978–80–972687–9–4.**

V nedávnej minulosti sme si pripomenuli päťsté výročie začiatku Lutherovej reformácie. A práve k takémuto dôležitému výročiu v evanjelických cirkvách augsburského vyznania sa na celom svete začali organizovať mnohé z rôznych projektov. Jedným z takýchto projektov je aj medzinárodný projekt Reformácia a ženy. K tomuto projektu sa v roku 2011 pridalo aj Spoločenstvo evanjelických žien na Slovensku. Z tohto spoločenstva vychádza aj táto kniha, ktorá je rozdelená do trinástich kapitol a zachytáva významné ženy v dejinách ľudstva.

Prvá kapitola s názvom *Postavenie a úlohy žien v kultúrnom vývoji ľudstva* (17 – 27) je od autorky Sidónie Horňákovovej. Autorka sa vo svojom príspevku usilovala podať akýsi schematický náčrt postavenia a úloh žien v kultúrnom a dejinnom vývoji ľudstva. Prevažne zachytáva slovenské pomery, presnejšie v Evanjelickéj a. v. cirkvi na Slovensku. Poukazuje nielen na silné ženské osobnosti, ale aj na prosté, neznáme ženy.

Druhá kapitola s názvom *Magdaléna Heymairová* (29 – 58) je od autorky Vlasty Okoličányovej. V tejto kapitole sa opisuje významná učiteľka a vychovávateľka Magdaléna Heymairová. Bola autorkou veršovaných biblických kníh pre vyučovanie detí a mládeže, pričom všetky jej diela sú venované výhradne ženám. Autorka Vlasta Okoličányová poukazuje na to, že aj predtým písali viacerí mužskí autori práve pre ženy, uvádza napr. N. Hermanna či samotných nemeckých reformátorov, ako M. Luther a J. Bugenhagen. Uvádza, že aj oni zdôrazňovali úlohu žien pri výchove detí, avšak ich knihy boli zväčša venované

šľachtickým ženám a kňaznám. Tu autorka poukazuje na značne viditeľný rozdiel chápania tejto problematiky u mužských autorov. M. Heymairová písala nielen pre ženy zo šľachtických kruhov, ale i pre nižšie postavené ženy. Autorky M. Heymairová a A. Hoyersová boli jediné ženy, ktoré v 16. storočí publikovali. V tejto časti autorka pridala veľmi zaujímavú obrazovú prílohu.

Tretiu kapitolu s názvom *Alžbeta Coborová* (61 – 95) napísali autorky Vlasta Okoličányová a Gabriela Žibritová. Autorky opisujú život druhej manželky Juraja Turzu, Alžbety Coborovej. Zamerali sa aj na menej známu aktivitu Turzovej manželky, a to na jej sponzorovanie diel, ktoré vychádzali doma i v zahraničí. Na posledných stránkach tejto kapitoly sa môže čitateľ dočítať, ako palatínova vdova sponzoruje vydanie knihy na obranu evanjelikov vo Wittenbergu.

V štvrtej kapitole *Alžbeta Bocatiová* (97 – 119), taktiež pochádza od autorky Vlasty Okoličányovej, sa na niekoľkých stránkach čitateľ dočíta o pôvode Alžbety Bocatiovej, rodenej Belsiovej. Autorka opisuje aj samotné väznenie a oslobodenie jej manželky Bocatia, kde sa dostal ako diplomat v službách sedmohradského kniežaťa Štefana Bočkaja. Taktiež spomína aj vydanie Bocatiových duchovných piesní z väzenia, ktorých vydavateľkou bola práve jeho manželka. Práve v roku 1611 Alžbeta Bocatiová zabezpečila vydanie zbierky náboženských piesní. Pre ich vydanie zaobstarala aj sponzorov, ktorými boli svetskí a protestantskí cirkevní predstavitelia piatich slobodných kráľovských miest v Uhorsku, a to Prešov, Sabinov, Bardejov, Košice a Levoča. Aj tu autorka zakomponovala veľmi zaujímavú obrazovú prílohu.

V piatej kapitole, ktorá je venovaná *Anne Tranovskej* (121 – 134), sa autorka tejto časti, Daniela Fiačanová, zaoberá osobnosťou Juraja Tranovského, ktorého zvykneme nazývať aj „slovenský Luther“. Lutherovu manželku Katarínu z Bory poznáme z učebníc náboženstva, ale o man-

želke Juraja Tranovského, Anne Polanievej, sa toho vie len veľmi málo. Daniela Fiačanová sa pokúsila priblížiť verejnosti, kto vlastne bola Anna Tranovská.

Šiesta až deväta kapitola pochádza z pera Vlasty Okoličányovej. Šiesta kapitola je venovaná rakúskej barokovej poetke, známej ako Katarína Regína z Greiffenbergu (137 – 167), od autorky V. Okoličányovej. Práve život tejto barokovej poetky a spisovateľky je úzko spätý aj so životom evanjelikov v Bratislave, a to v období druhej polovice 17. storočia. V tejto časti knihy sem autorka zaradila aj ukážky z básne s názvom *O ukrižovanom Ježišovi*, táto básň bol napísaná na zámku Seisenegg.

Siedma kapitola – *Mária Maximiliána zo Stubenbergu* (169 – 180), tu autorka veľmi stručne, no pútavo píše o postave Márie Maximiliány zo Stubenbergu. Hoci nebola poetkou a ani spisovateľkou, o jej príkladnom kresťanskom živote sa zachovali svedectvá, vydané tlačou. Táto žena je jedna z mála doložených historických osobností, pochádzajúcich z nemecko-rakúsko-česko-moravských protestantských rodín, ktorá, ako jedná z mála, si počas svojho života zvolila radšej vyhnanstvo a život v cudzine, ako by mala zradiť svoje náboženské vero-vyznanie. Autorka do tejto kapitoly vložila aj portréty Rudolfa Wilhelma a Márie Maximiliány.

Ôsma kapitola zachytáva ďalšiu zaujímavú historickú osobnosť, a to Máriu Magdalénu Götzovu (183 – 204). Táto časť sa venuje literárnej tvorbe autorky duchovnej a svetskej poézie, ktorá bola známa aj pod menom Chlorinda a zaoberala sa nemec-kou norimberskou barokovou literárnou spoločnosťou *Der Pegnesische Blumenorden*. Verše, ktoré písala pod pseudonymom Chlorinda, boli napísané na pamiatku úmrtia druhého prezidenta spoločnosti Sigmunda z Birkeny a boli vytlačené spolu s ďalšími básňami členov spoločnosti, a to v diele *Die betrubte Pegnesis* v roku 1683. Ucelenejší životopis a niekoľko ďalších básní z autorkinej tvorby V. Okoličányová

čerpala z práce od Birkenovho nástupcu Johanna Herdegena.

Deviata kapitola sa viaže na osobnosť Evy Otlíkovu, ktorej bola venovaná pozornosť na stranách 207 – 223. Opisuje životný príbeh manželov Juraja a Evy Otlíkovcov z obdobia, ako autorka uvádza, tzv. prešovských súdov. Autorka prevažne vychádzala z publikovanej práce pod názvom *Za Boha, vlast' a slobodu! Pohnuté osudy kuruckého generála Juraja Otlíkyka*, ktorá pochádza od historika Petra Kónyu.

Desiata kapitola je od autorky Nory Baráthovej, ktorá sa venovala Márii Krayovej na stranách 225 – 240. Veľmi stručne opisuje rod Roxerovcov a rod Krayovcov.

Jedenástu kapitolu opäť napísala Vlasta Okoličányová, pričom sa venuje historickej osobnosti grófkyy Anny Márie Hellenbachovej na stranách 243 – 269, ktorá bola manželkou banského podnikateľa a cirkevného inšpektora. Autorka ju opisuje ako veľkú patrónku evanjelickej cirkvi, ktorej sa podarilo svojou odvahou zachrániť novopostavený kostol vo vtedajšom Prandorfe, a to pred jeho odobratím predstaviteľmi katolíckej cirkvi.

Predposledná časť tejto publikácie sa venuje Kataríne Potockej. Autorkou tejto štúdie je Daniela Fiačanová, ktorá na stranách 272 – 279 uvádza, že Katarína pochádza z liptovského zemianskeho rodu a vydala sa za evanjelického kňaza Pavla Šramka. Taktiež sa pokladá za jednu z prvých poetiek na Slovensku.

Posledná štúdia v tejto knihe neprináša žiadne bibliografie jednotlivých ženských osobností, skôr vykresľuje ženy pri riadení a fungovaní rodinných tlačiarň, vydavateľstiev a kníhkupectiev a pod.

Táto monografia prináša obrovské výsledky v oblasti bádateľského výskumu celého kolektívu autoriek. Záujem autoriek sa zameral na ženy, ktoré v období reformácie a protireformácie pomáhali šíriť posolstvo reformačných myšlienok, ale aj ženy, ktoré dbali o skvalitnenie vzdelávania, či ženy, ktoré sa snažili o vydávanie a tlačenie nábo-

ženskej literatúry. Táto kniha obsahuje naozaj mnoho zaujímavých životných príbehov jednotlivých ženských osobností. Spomínaná publikácia je veľmi pútavo písaná a určite zaujme nejedného čitateľa.

Jana Dziaková

BERNÁT, Libor.

***Mikuláš Drábik vizionár, mystik
a kazateľ jednoty bratskej.***

Trenčín : Trenčianske múzeum

v Trenčíne, 2016. 274 s.

ISBN 978-80-972123-15.

Túto spomínanú publikáciu vydalo Trenčianske múzeum v Trenčíne v roku 2016. Predstavovaná publikácia vznikla z podnetu PhDr. ThMgr. Libora Bernáta, CSc., ktorý je zároveň historikom Trenčianskeho múzea v Trenčíne. Monografia sa venuje životu a dielu vizionára, mystika a kazateľa Jednoty bratskej Mikuláša Drábika. Je rozdelená na jedenásť kapitol, ktoré sa členia na ďalšie podkapitoly. Táto kniha taktiež obsahuje menný register, zemepisný register, chronologickú tabuľku udalostí a obrazovú prílohu.

Autor v prvej kapitole *Rod, štúdia a život na Morave* (13 – 26) popisuje, aké boli náboženské pomery na Morave. Zaujímavé je, že autor tu opisuje detstvo Mikuláša Drábika. Uvádza, že po zničení školy v Strážnici sa rozišli cesty s jeho priateľom J. A. Komenským. V tejto časti spomína aj samotných rodičov Mikuláša Drábika, uvádza, že vždy o svojich rodičoch písal s úctou, ale s citovým odstupom. Autor taktiež hovorí, že Mikuláš Drábik sa podľa cirkevného poriadku Jednoty bratskej stal akoluntom čiže učeníkom, ba spomína, že Mikuláš Drábik sa oženil so Zuzanou Halilovou.

V druhej kapitole *Útek do Uhorska – Púchov a Lednica* (27 – 36) sa opisuje odchod Drábikovej rodiny z Moravy a odchod do Púchova v Uhorsku. Dokonca autor uvádza, že Mikuláš Drábik bol v roku 1626 správ-

ca v Hraniciach na Morave. Spomína sa tu aj presťahovanie Drábikovej rodiny do Lednickej Lehoty v roku 1630.

V tretej kapitole *Vizionárstvo a Mikuláš Drábik* (37 – 47) autor uvádza, že M. Drábik začal svoje vízie uvádzať až na Lednickom panstve, pričom prvá jeho vízia bola 23. februára 1638. Okrem toho, sa v tejto časti spomína aj to, že M. Drábik obnovil svoj vzťah s J. A. Komenským, ktorému poslal revelácie a poslal ich po kňazovi D. Rufusovi. Treba zdôrazniť, že na J. A. Komenského spravili Drábikove vízie ohromný dojem. Avšak tieto vízie neprospešli Jednote bratskej, usadenej v Uhorsku. Spomína sa tu aj historicko-politicko-sociálny vývoj, ktorý dodal viac možností na rozvoj revolúcií. Obdobie 30-ročnej vojny, občianskej vojny v Anglicku 1640 – 1660 a morové epidémie len ešte viac ovplyvnili rozvoj revolúcií.

V štvrtej kapitole s názvom *Luternizmus na lednickom panstve a spojenie Jednoty bratskej s reformovanou cirkvou v roku 1647* (49 – 59), je zmienka o tom, že v roku 1640 sa konal verejný spor M. Drábika s V. Valentinom (obyvateľom mestečka Púchov). M. Drábik si však obhájil svoju česť. Tu autor podáva čitateľovi informácie o verejnom vystúpení M. Drábika ako „pro-roka“, svedectvo M. Drábika proti F. Hodošimu či spojenie reformovanej cirkvi s Jednotou bratskou. V tejto kapitole sa čitateľ taktiež dočíta aj o Lineckom mieri, ktorý bol uzavretý medzi cisárom Ferdinandom III. a Jurajom I. Rákocim.

V piatej kapitole s názvom *Komenského pobyt v Uhorsku a Mikuláš Drábik* (61 – 75) autor približuje stretnutie M. Drábika s J. A. Komenským, čo bolo námetom na napísanie spisu *Nahlédnutí do hrozné Pro-pasti Soudů Božích*. Taktiež sa tu uvádzajú aj Drábikove návštevy s J. A. Komenským, pričom prvá Drábikova návšteva bola v januári 1651 v Blatnom Potoku a druhá návšteva v septembri 1652, taktiež v Blatnom Potoku.

V šiestej kapitole *Drábikove vízie na pozadí švédsko-poľskej vojny* (77 – 93) sa opi-

sujú udalosti, ktoré sa stali na pozadí vojny medzi Poľskom a Švédskom. Autor sa na niekoľkých stranách venuje udalostiam, ktoré predchádzali vypáleniu Lešna v roku 1656. Opisuje, ako prenikli švédske vojská pod vedením kráľa Karola X. Gustava do Poľska. Rok 1655 bol v znamení, ako autor uvádza, rozmachu švédskej moci v Poľsku. J. A. Komenský vtedy napísal oslavný spis *Panegyricus Carolo Gustavo* (Chváloreč na Karola Gustáva, 1655). Taktiež je tu zmienená aj práca M. Drábika *Lux in tenebris*.

V siedmej kapitole *Prvá polovica 60. rokov a spory s Bratmi* (95 – 122) sa autor zmieňuje o poslednej vôli M. Drábika zo dňa 24. mája 1660, ďalej o nevydarenom pokuse Bratov o rozpravu s M. Drábikom v Púchove, ktorá bola naplánovaná na 13. augusta 1660, ba aj o vydaní spisu *Nahlédnuti do hrozné Propasti Soudů Božích* v roku 1662. O rok na to vydal J. A. Komenský *Revelationum divinarum*. Na niekoľkých stranách autor tiež opisuje bratský súd s M. Drábikom.

Ôsma kapitola tejto publikácie s názvom *Druhá polovica 60. rokov v živote Mikuláša Drábika* (123 – 130) sa zmieňuje o úpravách a rozšírení spisu *Lux in tenebris*, ktorý bol vydaný v roku 1665 v Leidene. Autor v tejto časti opisuje jednotlivé vízie z rokov 1657 – 1664 podľa mesiacov a rokov. Na stranách 127 a 130 autor prehľadným spôsobom spracoval získané informácie o Drábikových víziách do tabuliek.

Deviata časť s názvom *Eschatológia a milenarizmus v diele Drábika* (131 – 135) je akýmsi porovnávaním J. A. Komenského s M. Drábikom v rámci ich chápania eschatológie. Drábikova eschatológia vychádza najmä z Apokalypsy v duchu učenia Jednoty bratskej. Kým J. A. Komenský dáva dôraz na kráľovstvo Božie, u M. Drábika to bola apokalyptika, pre ktorú sa koniec histórie začal v Kristovej udalosti. Preto odsudzoval pápeža i Habsburgovcov.

Desiata kapitola s názvom *Posledné roky života a proces v Bratislave* (137 – 178)

je obsahovo najrozsiahlejšou časťou tejto publikácie. V úvodnej časti tejto kapitoly sa uvádza posledný list J. A. Komenského M. Drábikovi, tento list je z 2. novembra 1670. O pár dní neskôr, presnejšie 15. novembra, zomiera J. A. Komenský. Autor veľmi podrobne popisuje bratislavský súdny proces, väznenie na Lednickom hrade, výpoveď superintendenta (cirkevný hodnostár) J. Kalinku, rozsudok i popravu M. Drábika. Rozsudok vydal tzv. bratislavský mimoriadny súd v mene cisára a kráľa Leopolda I., a to dňa 14. júla 1671. Mikuláša Drábika popravili v Bratislave, a to 16. júla 1671.

Posledná kapitola *Rezulát – záverečná rekapitulácia* je akýmsi zhrnutím na dvadsiatich troch stranách o tom, kto bol vlastne Mikuláš Drábik, prečo sa o ňom hovorilo ako o polovzdeltancovi a prečo mal vôbec problémy s alkoholom.

Táto publikácia predstavuje veľký prínos pre odbornú i laickú verejnosť. Autor Libor Bernát pripravil pre čitateľa veľmi zaujímavú publikáciu, ktorá priťahuje pozornosť predovšetkým v spojení s významným mysliteľom, pedagógom, teológom a filozofom Jánom Amosom Komenským, ale tiež aj v spojitosti s českým exulantstvom v 17. storočí. Táto monografia ponúka podrobnejšie skúmanie Drábikovho života, ktoré smeruje k pochopeniu danej doby, Jednoty bratskej a samotnej situácie, aká bola v strednej Európe, predovšetkým v Uhorsku. Pomocou tejto publikácie vieme pochopiť vtedajšiu mentalitu doby.

Jana Dziaková

HEILANDOVÁ, Lucie.

Grafická sbírka rajhradského klášteira a umělecký mecenát rajhradských benediktínů.

Brno : Moravská zemská knihovna
v Brně, 2015. 168 s.

ISBN 978-80-7051-208-1.

Kláštory máme spravidla tendenciu vnímať predovšetkým ako miesta určené

na modlitby, rozjímanie či vzdelávanie. Mnohé z nich, resp. rehoľníci, ktorí ich obývali, však tvorili dôležitú súčasť i hospodárskeho, kultúrneho a spoločenského života spoločnosti. Obdobie 18., 19. i začiatku 20. storočia, ktoré si v najväčšej miere všima i autorka publikácie, sú v tomto smere mimoriadne zaujímavé. Samotný kláštor v Rajhrade sa podobne ako mnohé ďalšie podobné inštitúcie stal súčasťou tohto procesu. Benediktíni, ako jeden z najstarších mníšskych rádov, navyše výrazne sa podieľajúci na premene a kolonizácii stredovekej Európy, už v tomto období nemali tak významné postavenie ako v minulosti. Samotný rajhradský kláštor podliehal břeňnovskému a spod jeho správy sa dostával iba postupne práve v priebehu 18. storočia. Osamostatnenie sa, upevnenie vlastnej pozície a v neposlednom rade tiež možnosť v plnej miere disponovať vytvorenými materiálnymi zdrojmi, ktoré sa predtým z veľkej časti odvádzali do Břeňnova, prinieslo zásadnú zmenu. Opäť v Rajhrade to umožnilo nielen postupne realizovať celkovú prestavbu kláštora, ale tiež okrem iného vo väčšej miere investovať do výzdoby, budovania umleckých zbierok a celkového zdvyšenia prestíže tejto inštitúcie.

Grafická zbierka, ktorej autorka publikácie predovšetkým venovala svoju pozornosť, predstavovala súčasť zberateľských aktivít, módnych najmä v priebehu 18. a 19. storočia. I benediktínski opáti v Rajhrade sa intenzívne venovali tejto aktivite. Nielen nakupovali zaujímavé diela, ale stali sa tiež ich priamymi objednávateľmi či podporovateľmi niektorých umelcov. Informácie o týchto aktivitách získala autorka predovšetkým z materiálov, uložených v osobitnom fonde s názvom Benediktíni Rajhrad, nachádzajúcim sa v Moravskom zemskom archíve v Brne. Nepodávajú síce úplný obraz o zberateľských aktivitách, resp. poskytovaných podporách, prinášajú však mnoho cenných informácií, vďaka ktorým si môžeme vytvoriť lepšiu predstavu o živote kláštorných komunit v sledovanom obdo-

bí. Samotná grafická zbierka, resp. diela, ktoré sa stali jej súčasťou v rajhradskom kláštore, predstavujú tematicky pomerne pestrý súbor. Autorka sa pri výbere, ktorým dokumentuje jej význam, sústredila predovšetkým na veduty, portréty a náboženské obrazy, osobitne tie, ktoré sú spojené so samotným kláštorom a miestnymi benediktínmi. Z vybraných súborov grafických listov si zaslúžia osobitnú zmienku aspoň niektoré. Spomenúť možno napríklad obrazové materiály zachytávajúce rôzne podoby kláštora pred i po prestavbách, realizovaných v priebehu 18. a 19. storočia. Za rovnako zaujímavé je možné považovať tiež grafické podobizne rajhradských opátov, tvoriace súčasť podstatne rozsiahlejšej portrétnej galérie. Čo je dôležité, autorka sleduje nielen proces vzniku či skladbu grafickej zbierky, ale tiež jej osudy po skončení druhej svetovej vojny a následnej zmene režimu. V roku 1950 totiž došlo k zrušeniu kláštora. Súčasne sa „riešila“ tiež otázka, čo bude ďalej so zariadením a zbierkami, ktoré sa v ňom nachádzali.

K pozitívam publikácie možno okrem spracovania pozoruhodnej problematiky zaradiť aj zvládnutie grafickej časti, predovšetkým pri práci s početným obrazovým materiálom. To by síce vzhľadom na vybranú tému malo byť samozrejmosťou, žiaľ, v súčasnej knižnej produkcii to nie je vždy pravidlom. Napriek tomu, že sa v tomto prípade jedná o dosť špecifický pohľad jednak na problematiku zberateľských aktivít všeobecne, ale predovšetkým v konkrétnom prípade o aktivity jedného z moravských kláštorov, čitateľ môže postrehnúť isté do značnej miery rušivé momenty. Opakovanie niektorých tvrdení, resp. aktivít osobností či pomerne veľkorysé nakladanie s textovou časťou publikácie však v zásade nič nemení na skutočnosti, že ide o zaujímavú problematiku, prinášajúcu čitateľovi netradičný pohľad do jednej zo stále málo známych oblastí každodenného života cirkevných inštitúcií v strednej Európe.

Patrik Derfiňák

FAGGYAS, Sándor (ed.).
PROTESTÁNS HŐSÖK. Felszáz
portré az elmúlt fél évezred magyar
történelméből.

Budapest : Press-Pannonica-Media-
AmfipressZ, 2016. 379 s.
ISBN 9789638230188.

Práca *Protestantské hrdinovia. Polstov-*
ka portrétov z tisícročnej uhorskej histórie
je kolektívnym dielom takmer dvadsiatky
maďarských historikov (Bakonyi István,
Faggyas Sándor, Fekete Csaba, Fekete
Károly, Frazer-Imreg Monika, Hansági
Ágnes, Heltai Miklós, Kődöböcz Gábor,
Misák Marianna, Oláh Róbert, Osváth
Sándor, Petrőczy Éva, Sipos Gábor, Szabó
András, Takács Péter, Tőkeczki László, Vi-
téz Ferenc), ktorí predstavili presne 51 vý-
znamných osobností dejín protestantizmu
v Uhorsku. Medzi týmito osobnosťami sú
zaradení známi reformátori, kníhtlačiar-
i, literáti, učitelia a myslitelia 16. – 18. sto-
ročia (Ján Sylvester, Gašpar Heltai, Michal
Sztárai, Gal Huszár, Peter Juhász Mélius,
Gregor Szegedi, Peter Bornemissza, Valen-
tín Balassa, Albert Molnár Szenczi, Pavol
Medgyesi, Ján Csere Apáczai, František
Páriz Pápai, Mikuláš Kis Tótfalusi, Matej
Bel alebo Peter Bódy). Medzi osobnosťami
však nechýbajú ani významné ženy, ktoré
sa svojou angažovanosťou pre jednu ale-
bo druhú protestantskú cirkev, podporou
protestantských škôl, ale aj svojou vlastnou
literárnou činnosťou zapísali do dejín uhor-
ského protestantizmu, ako sedemhradská
kňažná Zuzana Lorántffy alebo prvá uhor-
ská baroková poetka Kata Sidónia Petrőczy.
V práci sú predstavené aj mnohé osobnosti
politického a verejného života daného ob-
dobia, ako Štefan Bocskai, Juraj I. Rákóczi,
Mikuláš Bethlen, Ján Kemény, Pavol Ráday,
Mikuláš Wesselényi.

Z obdobia 18. – 20. storočia dominujú
hlavne osobnosti činné v oblasti literatúry,
kultúry, hudby, ale nechýbajú ani mno-
hí známi protestantskí politici a verejní
dejatelia. Spomenúť možno spisovateľov

a básnikov Františka Kölcseyho, Františka
Kazinczyho, Ludovíta Kossútha, Sándora
Petőfiho, Móra Jókaiho, Kalmána Mik-
szátha, Béla Hamvasa, Žigmunda Móricza,
či Endre Adyho. Z politikov boli predstave-
né osobnosti Štefana Tiszu a Štefana Beth-
lena. Z osobností pôsobiacich na rôznych
postoch v protestantskej cirkvi alebo škol-
stve boli do práce zaradení pedagóg Sán-
dor Karácsonyi, biskup Lajos Ordass alebo
László Ravasz a ďalší.

Za každým portrétom pridali autori
krátku ukážku z diela predstavenej osob-
nosti. Samozrejme, v práci uvedený zoznam
zďaleka nevyčerpáva oveľa bohatšiu plejádu
ľudí, ktorí sa od 16. storočia až do nedávnej
minulosti pričínili o rozvoj protestantiz-
mu v Uhorsku, budovanie protestantských
cirkví a školstva, boli literárne činní, alebo
hocíjakým iným spôsobom zveľaďovali pro-
testantskú kultúru a vzdelanosť v Uhorsku.
Chýbajú napríklad mnohí historici, cirkev-
ní historici (Bucsay Mihály, Kiss Áron, Zsi-
linszky Mihály, Révész Imre a ďalší.), ktorí
svojimi zásadnými dielami položili základy
vedeckého bádania dejín protestantizmu
v Uhorsku. Napriek tomu je práca Protes-
tantské hrdinovia vhodným príspevkom
do zoznamu prác, ktoré majú hlavne širšiu
verejnú, študentov a všetkých záujemcov
viesť k poznaniu a prehĺbeniu vedomostí
o predstavených osobnostiach uhorských
a teda aj našich dejín.

Annamária Kónyová

KOVÁCS, Ábrahám.
Nemzetközi kálvinizmus Európa
perifériáin: Magyar és skót protestáns
kapcsolatok a 19. században.
Budapest, Nagyvárad : L'Harmattan
Kiadó, 2016. 204 s.
ISBN 978-963-414-236-6.
ISSN 2498-6941.

A maďarské protestantské teologické
gondolkodás történetét feldolgozó kötet-
sorozat harmadik része a Monográfiák.

A mostani kötet szerzője Kovács Ábrahám a Partiumi Keresztyén Egyetem Humántudományi Tanszékének és a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Dogmatikai Tanszékének egyetemi docense, a kötetsorozat szerkesztője, elindítója.

A harmadik könyvhöz Hörcsik Richárd írt előszót, a 200 oldalas könyv végére lapozva külön név- és tárgymutatót találunk, amely megkönnyítheti egy témára vagy személyre való keresésünket. A *Nemzetközi kálvinizmus Európa periferiáin: Magyar és skót protestáns kapcsolat a 19. században* címet viselő kötet három részre, tíz fejezetre oszlik.

Az első rész címe: *Egyház és társadalom. A viktoriánus evangélikalizmus terjesztése a Magyar Királyságban*. Négy fejezet tartozik ehhez a részhez.

Az első fejezet *A protestáns iratterjesztés és népi vallásos irodalom skót és angol közvetítői Magyarországon* cím alatt a protestáns iratterjesztés magyarországi történetének elhanyagolt területének mélyebb feltárása kapcsán kerülhetünk közelebb ahhoz az ismerethez, hogy kik, milyen szervezetek, milyen támogatással, milyen ellenállással szembesülve igyekeztek a Biblia és traktátusok nyomtatásával segíteni az evangélium ügyét, mintegy az állami és egyházi kereteken túli népi „oktatás” eszközével élve. A részletes történetismertetés és a statisztikai adatok megmutatják azt a lelkesedést, amit ez a munka jelentett a szabadságharc előtti és utáni években egyaránt.

Angolszász útinaplók, feljegyzések és beszámolók Mária Dorottya főhercegnő szerepéről a pesti skót missziói állomás megalapításában címmel a második fejezet közelebbről is megvizsgálja Mária Dorottya szerepét a misszió ügyében, akiről már az első fejezetben is láthattuk, mennyire hathatósan segítette a bibliakiadás ügyét. A zsidómisszió alapításának körülményeiről tudhatunk meg érdekességeket, példának okáért egy csodálatos gyógyulással kapcsolatban. A naplók, feljegyzések ol-

vasása közelebb hozza hozzánk nemcsak a történelmi kort, hanem jóformán megelevenedik előttünk, hogy kapcsolódnak össze a személyes élettörténetek és a történelem. A pesti zsidómisszió ilyen bemutatása különlegesnek mondható.

A harmadik fejezet a *Vasárnapi iskola mint skót modell a vallásos gyermeknevelésre* címet viseli. A kezdetektől, Szabó Aladár tevékenységén át, a Keresztyén Ifjúsági Egyesület megalapítását, majd az országos vasárnapi iskolai szövetség megalakulását tárgyalja. Betekintést láthatunk, hogyan vált szemléletével és a vasárnapi iskola ügyének terjesztésével a Skót Misszió a belmisszió kezdeményezésének előfutárává.

A negyedik fejezet *Nép, vallás és egyház Csiky Lajos gondolkodásában* címe alatt foglalkozik „a debreceni új ortodoxia második generációjának kiemelkedő alakjával” (69). A tanulmány célja a figyelemfelhívás arra a tényre, hogy a debreceni ébredés időben megelőzte a budapestit, illetve maga is hozzájárult az országos megújuláshoz. Rövid életrajz ismertetést követően műveinek vázlatos ismertetése által teológiai gondolkodásába láthatunk bele. Ezt követi egy teológiai történeti háttér ismertetése, különösen a debreceni ébredésre való tekintettel. Csiky Lajos missziói teológiája ezen ismeretek fényében kerülnek kifejtésre az utolsó alfejezetben, melynek meghatározója az ösztöndíjak által nyert tapasztalatok. A bel- és külmisszió fogalmak elválasztása, definiálása túl elsőként vitte katedrára missziói látását.

A második rész címe: *Természettudomány és hit. A liberális és a konzervatív kálvinizmus megjelenése valamint recepciói a hazai protestantizmusban*.

Az ötödik fejezet a *Természettudomány és hit. Darwin hatása Dapsy László munkássága révén a magyarországi protestáns egyházakban* címet viseli. Sajnos azt is kevesen tudják, hogy Darwin *Origin of Species* (A fajok eredete a természetes kiválasztás útján) könyvének első magyar nyelvű történet fordításáért a Debreceni Reformá-

tus Kollégium előbb diákja, később a pesti református főgimnázium tanára az, akit illet a köszönet. A családi hátterének rövid felvázolásával kezdődik ez a fejezet, mely még kevésbé ismert. Majd arról kapunk értekezést, hogy a tudományos életben és a közgondolkodásban hogyan terjedt el a darwinista szemlélet, illetve milyen visszhangokat váltott ki. A könyv fordításának körülményeiről is érdekes adalékokat tudhatunk meg. A darwinizmus hazai teológiai fogadtatásának még vannak fehér foltjai, de az bizonyos, hogy a kritikus hangok mellett voltak próbálkozások többek között belmissziós körökből is, hogy a hitet és a darwinizmust összhangba hozzák.

A hatodik fejezet *Egy skóciai ösztöndíjas diák munkássága: Skót és angol hatások közvetítése a közgazdaság, biológia, geológia és politikai-filozófia terén* címmel továbbfoglalkozik Daspy László munkásságával. Tankönyv írói, természettudományos lap szerkesztői tevékenysége mellett angol nyelvről való fordításaival tett a legtöbbet, hogy ösztöndíjas éve alatt megszerzett tapasztalatait itthon is kamatoztassa. Írói tevékenysége részletesen kerül ismertetésre ebben a fejezetben.

A hetedik fejezet az előző két fejezetben megkezdett evolúció és teológia kapcsolátát bontja ki még inkább *Evolúció, evanagélizmus és liberális teológia. Henry Dummond „természeti törvény a szellemi világban” című könyvének hazai protestáns recepciója* cím alatt. Az evangélikizmus nem minden esetben áll szemben a természettudományos világgéppel, és ezt bizonyítja Dummond munkássága is. „A természeti törvény a szellemi világban” című könyvében a természetben található rend és törvényszerűségeket igyekszik alkalmazni a lelki, spirituális, vallási világban is. A 11 fejezetből a biogenezis és a növekedés vagy fejlődés kerül részletesebb kifejtésre. A biogenezis azt mondja ki tételszerűen, csak előből lesz élő, csak Isten által lehetséges az élet; éles határvonalat húz ezáltal az élő és élettelen közé a ter-

mészetben. A növekedés és fejlődés gondolata meghatározó, melyet spontaneitás és titokzatosság jellemez. A testi fejlődés analógiájára az Isten által adott lelki növekedést állítja párhuzamba. A kiengesztelés tanát is a természettudományból vett analógiával magyarázza. A könyv hazai fogadtatásában Szabó Aladár írt elismerően, de a „szándék inkább evangelizáció lehetett mintsem valódi kritikai bemutatás” (125). A könyv sikere ellenére is érte bőven kritika, különösen is a liberális teológia felől, Szeremley Barna véleményét tárja elénk részletesen a fejezet. Legfőbb érve, hogy Dummond a természettudomány és a teológia területét és módszerét összeolvasztja, a természetfeletti természetivé teszi. Dummond könyvének fogadtatása Skóciában és idehaza is kettős volt, de népszerűsége jól mutatkozik abban, hogy az első kiadás után több mint 20 évvel írja Szeremley önnálló könyvként kritikáját.

A harmadik rész címe: *Az angolszász irodalom, kultúra és a nevelés hatásának megjelenése a magyar liberális protestantizmusban*. Az utolsó részhez három fejezet tartozik.

A soron következő hetedik fejezet címe: *Baráth Ferenc fordítói és irodalmi munkásságának szerepe a skót hatások közvetítésében*. Az egészen részletes életrajz után fordításaival és publikálásaival ismerkedhetünk meg, és pusztán az előbbiből is a választott művek kapcsán sokat megtudhatunk sajátos gondolkodásmódjáról, a református hagyományokhoz ragaszkodó liberális szemléletéről. A társadalomszemléletével foglalkozó alfejezetben látható, hogy a népi vallásosság keretei között liberális gondolkodásában a keresztyénség és a humanizmus szinte eggyé olvad. Az egyénre épülő társadalom, melyben a nép kezében van a hatalom, Amerikában való megvalósulása számára a minta, de kortársaitól eltérően nem híve a forradalomnak, hanem a csendes, lassú haladás elkötelezettje. Egy erős, széles, művelt polgári középosztály megteremtését látta kívánatosnak, és ehhez

eszközként az oktatást és nevelést, a családban és a népiskolákban. Érzékeny társadalmi kérdésekkel is foglalkozott, mint például a női emancipációval és a prostitúcióval, a fejezet végén ez utóbbiról olvashatunk bővebben, melyben a család védelméről ír.

A kilencedik fejezet *Albion mint példakép: A skót népi vallásosság, humor és nevelés kérdése Baráth Ferenc munkáiban* cím alatt közelebbről ismerkedhetünk meg Baráth irodalmi munkásságával, melyből kitűnik, hogy a skót protestantizmust tartja példaértékűnek, amely a reformációnak köszönheti, hogy az, ami. A függetlenség – állam és egyház, illetve a felekezetek között – az, ami fontossá vált, az egyenjogúság velejárója, és mindennek a kiválasztottság tudat az alapja. A skótok kegyességükből fakadó életvitele szintén olyan minta, amely átültethető a magyarságba: a vendégszeretet kapcsán élénk társadalmi élet; a társadalmi és az egyházi élet összefonódása. Az önkormányzatiság, bibliai nevelés, humor, patriotizmus azok a kulcsszavak, melyek leginkább meghatározóak a skót mintában Baráth számára. A fejezetből kiderül, hogy ezekkel hogyan találkozott és miért ezeket tartja fontosnak, átültetendőnek a magyar köz- és egyházi életbe. A humorról szóló rész igazán érdekes, hogyan lehet azt az igazság és erkölcsi felemelkedés szolgálatába állítani.

Az utolsó, tizedik fejezet címe: *Angol és skót hatások Felméri Lajos pedagógiai professzor gondolkodásában*. Az életrajzi ismertetések után azt tudhatjuk meg, miként látja Felméri a pedagógia és a pszichológia kapcsolatát, a tanultság és műveltség közötti különbséget, az önállóság és önképzés összefonódását.

Összességében elmondható, hogy egy nagyon gazdag tartalmú könyvvel gazdagodtunk, amely a kötet sorozat célkitűzéséhez hűen újabb és újabb elfeledett történelmi igazságokat hoz elénk a magyar teológiatörténetből, hogy annak feltárása még alaposabb legyen.

Kovács Teofil

Zsidó folklór tanulmányok.

**Szerkesztette Löw Immanuel, Barna Gábor, Glässer Norbert, Zima András.
Szeged : Néprajzi és Kulturális
Antropológiai Tanszék, 2014. 171 s.
ISBN 978-963-306-231-9.**

Je zaujímavé, no niekedy aj veľmi smutné sledovať osudy niektorých kníh, resp. ich autorov. Väčšina z tých, ktoré v priebehu tisícročí ľudskej existencie a schopnosti písomne vyjadriť svoje myšlienky vznikla, sa totiž už nenávratne stratila. Nejedná sa pritom iba o práce starovekých či stredovekých autorov. Zarážajúce je, že ani publikácie vydané v 20. storočí, teda doslova pred niekoľkými desaťročiami, nie sú pred týmito javom chránené. Dôvodov je viacero. Nízky náklad či nekvalitný, neaktuálny, resp. nezaujímavý obsah patria celkom prirodzene k tým najčastejším. Čo je však stále ťažko pochopiteľné, rovnako významným faktorom vedúcim k likvidácii kníh a ich autorov sa aj v priebehu 20. storočia stali politické, rasové či náboženské dôvody. Kvôli nim neraz iba s veľkými ťažkosťami či dokonca iba náhodne znovu objavujeme to, čo už naši predkovia dobre poznali, študovali a využívali.

Najmä udalosti druhej svetovej vojny mimoriadne krutým spôsobom postihli početnú židovskú komunitu v strednej Európe. Fyzickú likvidáciu pritom sprevádzalo tiež viac či menej dôsledné potieranie židovskej kultúry a vzdelanosti. Ani nasledujúce totalitné režimy, vznikajúce vo veľkej časti stredoeurópskeho priestoru, pritom väčšinou neprejavovali záujem o jej podporu. I to je dôvodom, prečo viaceré, kedysi všeobecne dostupné a rešpektované diela je potrebné znovu „objavovať“ a sprístupňovať čitateľom. Medzi takéto publikácie možno zaradiť i súbor štúdií Immanuela Löwa (1854 – 1944). Niekdajší hlavný židovský rabin v Szegede patrili kedysi medzi známych a významných, žiaľ, dnes už takmer zabudnutých odborníkov v oblasti jazykovedy, botaniky a folkloris-

tiky. Z viacerých knižných publikácií, ktoré mu na prelome 19. a 20. storočia získali uznanie nielen doma ale i v zahraničí, sa dodnes zachovalo doslova iba niekoľko vzácných a ťažko dostupných jednotlivín. Celý svoj život spojil s rodným Szegedom, kde od roku 1878 zastával funkciu hlavného rabína. Nemalou mierou pritom prispel k vybudovaniu tunajšej unikátnej synagógy, rabínskej školy i osobitého intelektuálneho prostredia. Odmietol viaceré významnejšie miesta, napríklad v roku 1911 ponuku funkcie viedenského hlavného rabína.

I preto je zaujímavé, že súbor pôvodných štúdií Imánuela Löwa, venovaný židovskému folklóru a kultúre všeobecne, sa v knižnej podobe objavil až v polovici sedemdesiatych rokov v Nemecku, resp. Spojených štátoch amerických. Až prostredníctvom tohto exempláru sa maďarským vedcom opätovne podarilo vyvolať záujem o prácu tohto rabína a intelektuála. Vznik maďarskej verzie textov pritom v nemalej miere komplikovala potreba získať schopných prekladateľov nielen z nemčiny či latinčiny, ale predovšetkým z hebrejčiny. Štúdie Imánuela Löwa sú v tomto smere mimoriadne náročné, keď nezriedka vzhľadom na zvolenú tematiku plynule prechádza z jedného jazyka do druhého. S rovnakou samozrejmosťou pracuje s rôznorodými prameňmi, pričom výsledok je síce zaujímavý, no na prekladateľa i čitateľa kladie často značné nároky. Tiež samotný výber štúdií dokumentuje široké znalosti a vyslovene vedecký prístup autora. Napríklad hneď v úvodnom texte s názvom „Az ujjak a zsidó irodalmában és a folklórban“ dokumentuje na interpretácii problematiky prstov v teológii, náboženskej symbolike a praxi nielen znalosť množstva v tom čase aktuálnej literatúry, ale i schopnosť ju veľmi podrobne analyzovať. Ešte podrobnejšie a z rôznych pohľadov a prameňov, nielen židovských, ale tiež antických, arabských či kresťanských, sleduje v štúdiu „A csók“, výskyt, používanie, formy a interpretácie bozku v histórii, teológii či literatúre.

Záver publikácie tvorí rozsiahlejšia štúdia, venovaná pôsobeniu nielen Imánuela Löwa, ale i jeho otca Leopolda. Charakterizuje ich ako predstaviteľov vzdelanej židovskej rodiny, so širokými vedeckými a kultúrnymi záujmami. Navyše obaja boli publikačne činní nielen v uhorskom či maďarskom, ale tiež v nemeckom prostredí. Publikácia, venovaná životu a výberu z diela Imánuela Löwa, predstavuje už v poradí 33. zväzok edície Szegedskej národopisnej náboženskej knižnice. Zostáva iba veriť, že nie je posledný a v nasledujúcich rokoch dostaneme možnosť oboznámiť sa tiež s ďalšími pozoruhodnými prácami z tejto oblasti.

Patrik Derfiňák

HROMJÁK, Ľuboslav.

S výrazom lásky trvám. Životopis spišského biskupa Jána Vojtaššáka.

Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2015. 533 s. ISBN 978-80-89170-50-0.

Autor sa v tejto monografii pokúsil priblížiť neľahký osud a mnohé historické skutočnosti, ktoré sa odohrali v živote biskupa Jána Vojtaššáka. A práve na základe životných osudov tejto osobnosti môžeme sledovať dejiny slovenských katolíkov v druhej polovici 19. storočia a v 20. storočí. Oprávnené ho môžeme považovať za symbol slovenského katolicizmu v období 20. storočia. Biskup Ján Vojtaššák veľmi reálne poukázal na zločiny a teror v danej dobe, v ktorej žil, ako aj na dosah a dôsledky na súčasnú generáciu nášho národa.

Biskup Ján Vojtaššák, ako je známe, patrila medzi tú generáciu slovenských osobností, ktorá žila v období veľmi zlých politických, hospodárskych, ideologických a sociálnych zmien, ktoré sa odohrávali nielen v Európe, ale aj na Slovensku. Ako je nám dobre známe, jeho život sa niesol v znamení rôznych politických a štátnych systémov či zmien. Sám sa

počas tohto neľahkého obdobia usiloval o náboženskú, národnú a taktiež aj o sociálnu identitu Slovákov. Autor na začiatku tejto publikácie spomína prvých štyridsať rokov života Jána Vojtaššáka, ktoré prežil v období ešte existujúceho Rakúsko-Uhorska, ktoré bolo konštitučnou monarchiou. Po rozpade rakúsko-uhorskej monarchie sa Ján Vojtaššák stáva svedkom rôznych politických zmien, o ktorých vieme, že Slovensko sa stalo súčasťou jedného štátu s Čechmi. Autor tu zachytáva dvadsať rokov života J. Vojtaššáka, ktorý prežil život v Československu, v krajine hlásiacej sa k myšlienkam sociálnej demokracie. Táto nová politická elita sa najmä usilovala skončiť s feudálnymi prežitkami v spoločnosti. Počas krátkeho, no o to búrlivejšieho obdobia prvej Slovenskej republiky, medzi rokmi 1939 až 1945, sa Ján Vojtaššák dostával do priameho styku s nacistickou a fašistickou ideológiou. Práve táto ideológia dominovala v celej Európe, nevynímajúc Slovensko. V knihe sa čitateľ podrobne dozvie aj o posledných dvadsiatich rokoch jeho života, ktoré prežil ťahaním sa po súdoch a väzniciach v komunistickom Československu. J. Vojtaššák sa usiloval o realizáciu katolíckej sociálnej nauky pápeža Leva XIII., ktorá bola vyjadrená predovšetkým v jeho encyklike s názvom *Rerum novarum*. V tejto knihe sa kladie dôraz aj na to, že biskup Ján Vojtaššák ako jeden z mála slovenských kňazov verne nasledoval aj výzvy nástupcu Leva XIII., Pia X. (1903 – 1914). A v duchu pápežského hesla *Instaurare omnia in Christo* (obnoviť všetko v Kristovi) podporoval, aby katolíci zakladali a aktívne šírili svoju katolícku tlač. V tomto duchu J. Vojtaššák zakladal a redigoval viaceré slovenské katolícke časopisy. Počas obdobia pontifikátu pápeža Pia XII., v období 1939 až 1958, sa snažil o slobodu katolíckej cirkvi v čase totalitných režimov. Odsudzoval nacizmus, fašizmus a komunizmus ako ideológie, ktoré nie sú späté s kresťan-

skou náukou. Jeho pôsobenie, ktoré bolo zo známych ideologicko-politických dôvodov po desaťročia zámerne dezinterpretované. Podstatný dôvod k tejto dezinterpretácii mal aj zinscenovaný proces s tromi tzv. vlastizradnými biskupmi. Ten proces, kde bol spolu s biskupmi Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom odsúdený dňa 15. januára 1951 na 24 rokov väzenia.

Autor toto všetko zachytáva vo svojej publikácii. V monografii podáva viacero dôkazov o tom, že biskup Ján Vojtaššák, sa dostupným prostriedkami postavil na obranu tých, ktorí boli utláčaní. V knihe sa nachádza aj list, a teda žiadosť biskupa Vojtaššáka o udelenie prezidentskej výnimky pre židovskú rodinu Bardošovcov. Je veľmi fascinujúce vidieť v knihe sprievodný list biskupa Vojtaššáka k Pamätnému spisu Židov, ktorý bol adresovaný ministrovi vnútra Alexandrovi Machovi z 5. marca 1943. Aj tým sa pričínil o zastavenie pripravenej druhej vlny deportácie Židov zo Slovenska. Súčasťou tejto knihy je aj obrazová príloha, kde môže čitateľ vidieť doposiaľ nepublikované fotografie zo života J. Vojtaššáka. Sú to fotografie prakticky zachytávajúce detstvo až po smrť a čo je pozoruhodné, je tam aj fotografia jeho rodného domu. Táto monografia chronologicky opisuje život a činnosť biskupa Jána Vojtaššáka. V publikácii autor poukázal na spätosť života biskupa s osudom národa, ktorý dramaticky označil nástup totalitných režimov. Slovenská spoločnosť ho vníma ako najvýraznejšiu osobnosť v slovenskom katolicizme. Osobnosť, ktorá zažila dve svetové vojny, ktoré mali na svedomí milióny ľudských životov, ale aj veľké duchovné nešťastia. No zažil aj totalitné režimy, v ktorých sa páchali veľké zločiny proti ľudskosti. Toto všetko zachytil Ľuboslav Hromják vo svojej práci. Autor napísal naozaj silný životný príbeh, na pozadí ktorého sa odohrávajú skutočné historické udalosti.

Jana Dziaková

CORANIČ, Jaroslav.

Náboženská situácia na Slovensku I.

Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2017. 237 s. ISBN 978-80-555-1850-3.

Predložená učebnica, určená pre študentov študijných programov multikulturne európske štúdiá, religionistika a katolícka teológia, predstavuje historický vývoj a základné údaje o súčasných registrovaných cirkvách a náboženských spoločnostiach v Slovenskej republike. Publikácia sumarizuje informácie o ich vzniku, historickom vývine, rozšírení, štruktúre, štatistike, či demografii. Podáva taktiež základný náčrt teologických a doktrínálnych východísk, ako aj vzájomného vzťahu ku kresťanským a nekresťanským cirkvám a náboženským spoločnostiam alebo štátu. Názov vysokoškolskej učebnice *Náboženská situácia na Slovensku I.* podčiarkuje význam publikácie, pretože obsahuje nielen kapitoly venované histórii a učeniu cirkví, ale hlavne súčasný stav, členenie a podstatné organizácie daných cirkví.

V súčasnosti pôsobí na Slovensku 18 registrovaných cirkví a náboženských spoločností: Apoštolská cirkev, Bahájske spoločenstvo v Slovenskej republike, Bratská jednota baptistov, Cirkev adventistov siedmeho dňa, Cirkev bratská, Cirkev československá husitská, Cirkev Ježiša Krista Svätých neskorších dní, Evanjelická cirkev augsburského vyznania, Evanjelická cirkev metodistická, Gréckokatolícka cirkev, Kresťanské zbory, Náboženská spoločnosť Jehovovi svedkovia, Novoapoštolská cirkev, Pravoslávna cirkev, Reformovaná kresťanská cirkev, Rímskokatolícka cirkev, Starokatolícka cirkev a Ústredný zväz židovských náboženských obcí.

Tento relatívne veľký počet registrovaných cirkví a náboženských spoločností obsahuje aj značne veľkú materiú obsahu učebnice. Na základe toho došlo k rozdeleniu problematiky jednotlivých cirkví

a náboženských spoločností do viacerých častí. Tento prvý diel predstavuje predovšetkým katolícku cirkev v jej obidvoch zložkách – rímskokatolíckej cirkvi a gréckokatolíckej cirkvi. Toto rozdelenie vychádza predovšetkým z toho, že katolícka cirkev je najväčšou cirkvou na Slovensku, a to čo do počtu veriacich alebo geografického rozšírenia.

Publikácia pozostáva zo štyroch kapitol. Prvá úvodná kapitola vysokoškolskej učebnice predstavuje všeobecné informácie, ktorými sú vymedzenie základných pojmov, štatistické údaje a demografia viero-vyznaní v Slovenskej republike.

Vzťah štátu k cirkvám a náboženským spoločnostiam v SR je názov druhej kapitoly, ktorá je zameraná na charakteristiku modelov vzťahu štátu a cirkvi, na historický vývoj vzťahu štátu a cirkvi na Slovensku alebo na právne postavenie registrovaných cirkví a náboženských spoločností v SR. Pojednáva tiež o modeloch ekonomického zabezpečenia registrovaných cirkví a náboženských spoločností v Slovenskej republike. Kapitola sa ďalej venuje ústrednému orgánu štátnej správy v oblasti cirkví a náboženských spoločností, ktorým je Cirkevný odbor Ministerstva kultúry Slovenskej republiky. Predstavuje problematiku registrácie cirkví a náboženských spoločností v SR, výhody registrácie, ale aj neregistrované cirkvi a náboženské spoločnosti, ktoré dnes pôsobia v Slovenskej republike.

V poradí tretia kapitola nesie názov *Rímskokatolícka cirkev*. Na jej začiatku autor predstavuje stručnú históriu tejto cirkvi. V ďalších podkapitolách je predstavené základné učenie Katolíckej cirkvi, Kódex kanonického práva, Apoštolská nunciatura v SR či Konferencia biskupov Slovenska a jej jednotliví biskupi. Obzvlášť výraznú pozornosť venuje autor administratívno-správnemu členeniu Rímskokatolíckej cirkvi v SR, kde sú podrobne predstavené jednotlivé diecézy a arcidiecézy. V tejto kapitole zároveň charakterizuje rehoľný život,

hnutia a spoločenstvá Katolíckej cirkvi, ako aj Slovenskú katolícku charitu a Katolícke masmédiá. Kapitola upriamuje pozornosť na súčasný stav danej problematiky.

Nasledujúca a zároveň posledná kapitola predstavuje *Gréckokatolícku cirkev*. Kapitola obsahuje základné údaje o Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku, jej stručné staršie, ale aj novšie dejiny a správu (riadenie) tejto cirkvi. V nasledujúcej podkapitole sa autor venuje administratívno-správne-mu členeniu tejto cirkvi, ktoré prešlo v jej dejinách viacerými zmenami. Autor si dáva záležať na aktuálnosti a pracuje s najnovšími informáciami. Táto štvrtá kapitola je zakončená pútavými podkapitolami, ktoré sú venované rehoľnému životu, cirkevnému školstvu v zriaďovateľskej pôsobnosti Gréckokatolíckej cirkvi a učeniu Gréckokatolíckej cirkvi. Kapitulu dopĺňa stručný teologický a liturgický slovník, ktorého cieľom má byť oboznámenie sa poslucháčov so špecifickými termínmi, používanými v tejto východnej katolíckej cirkvi.

Učebnica okrem odborného textu pozostáva aj z množstva obrázkov, máp a tabuliek, ktoré vhodne dokresľujú predstavovanú materiu. Jednotlivé tematické texty sú ukončené zoznamami použitej literatúry, ktoré záujemcom môžu pomôcť pri ďalšom, hlbšom skúmaní jednotlivých parciálnych problematik.

Túto publikáciu môžeme hodnotiť ako veľmi prínosnú, o. i. aj z toho pohľadu, že hoci je určená predovšetkým vysokoškolským študentom, môže pomôcť objasniť značne rozmanitú a miestami aj nejasnú náboženskú situáciu na Slovensku aj iným záujemcom o danú problematiku. Na záver je možné vyjadriť presvedčenie, že čoskoro vyjde aj avizovaný druhý diel publikácie, ktorý predstaví ďalšie registrované cirkvi a náboženské spoločnosti pôsobiace na území Slovenskej republiky.

*Lubica Lenartová
Marianna Kocáková*

SARAKA, Damián.

Nová evanjelizácia – nádej pre dnešnú Európu.

Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2017. 71 s.

ISBN 978-80-555-1886-2.

Monografia Mgr. Damiána Saraku sa dotýka jednej z najvýznamnejších tém v živote Cirkvi – evanjelizácie. Evanjelizovať pre Cirkev znamená prinášať radostnú zvesť celému ľudstvu, ľudí vnútorne pretvárať a vytvárať z nich nové ľudstvo. Kto totiž prijal evanjelium, stáva sa nakoniec sám jeho ohlasovateľom. V tom spočíva dôkaz pravdivosti evanjelizácie, ktorá sa ponúka v konečnom dôsledku preto, aby človek uveril a bol spasený.

Autor sa v predkladanej monografii ne snaží iba o vysvetlenie znakov súvisiacich s takouto evanjelizáciou, no podobne, ako to naznačil už Druhý vatikánsky koncil, skúma najprv znamenia čias v kresťanských koreňoch európskeho kontinentu. To mu neskôr napomáha v konkrétnom opise evanjelizačnej činnosti v spôsoboch a metódach, akými si nachádza svoje miesto v Európe, ktorá je poznačená tlakom neverectva, ideológií, liberalizmu a hedonizmu. I v tejto epoche sú pre nás vzorom svätí, zvlášť tí, ktorých autor opisuje – sv. Benedikt (zakladateľ západného mníšstva a hlavný patrón Európy, ktorý mal dar privádzať k stretnutiu sa v pravde s Kristom) a apoštolom rovní sv. Cyril a Metod (obaja ako majstri inkulturácie a v dnešnom ponímaní aj evanjelizácie, prinášajúci radostnú zvesť formou liturgického a biblického jazyka).

Predstavujúc kresťanské korene Európy autor vo svojom diele ponúka prehľadný exkurz vývoja spoločnosti. Táto časť je nielen erudovane spracovaná, ale systematicky privádza čitateľa k pochopeniu dejinných súvislostí society, v ktorých je neustále potrebné vnímať pomyselný vnútorný boj medzi vierou a rozumom. Človek má ale mnohoraké možnosti, aby podporoval pokrok v poznávaní pravdy, a tak robil svoj

život stále ľudskejším. Túžba po pravde patrí k samotnej prirodzenosti človeka. Bez vzťahu k tejto pravde ostáva každý nesprávne závislým od vlastného úsudku. Azda i to je dôvodom, prečo autor v poslednej časti monografie predstavuje nanovo evanjelium – totiž slovo živého Boha, ktorý nám vo svojej добрote a milosrdenstve dáva svojho jednorodeného Syna a ten sa nám predstavuje ako cesta, pravda a život. Evanjelium je živé – tak ako je živý Boh. Neustále sa k nám prihovára a dáva sa nám spoznať na ceste života, podobne ako sa dal spoznať emauzským učeníkom.

Praktickou časťou monografie je pohľad na spôsoby a formy evanjelizácie v súčasnosti. Aj keď ide o jasné predstavenie foriem evanjelizácie, napriek tomu sa tu vždy žiada položiť si otázku, ktorou sa zaoberal aj bl. pápež Pavol VI. v exhortácii *Evangelii nuntiandi*: „Ako evanjelizovať?“ Ide o nadčasovú otázku, na ktorú je potrebné neustále hľadanie odpovede v súvislosti so skúmaním čias. Tu sa spôsoby hlásania evanjelia menia podľa miesta, času a ľudských kultúr a provokujú teda do určitej miery naše schopnosti, aby hľadali a prispôbovali sa.

Predstavené dielo Nová evanjelizácia – nádej pre dnešnú Európu je po obsahovej stránke akousi introdukciou pri hľadaní významu tejto neoddeliteľnej súčasti života Cirkvi. Mám za to, že bude obohatením tak pre študentov, ako aj pre širokú verejnosť, ktorá chce a hľadá také východiská v živote, ktoré prinášajú vnútorný pokoj a jednotu v spoločnosti.

Peter Tirpák

WEIS, Martin.

Josef Hlouch : Pastýř a homiletik.

Praha : Nakladatelství Vyšehrad, 2016.

288 s. ISBN 978-80-7429-791-5.

Predkladaná monografia sa zaoberá významnou osobnosťou českej katolíckej cirkvi 20. storočia, Mons. ThDr. Josefom Hlouchom, deviatym českobudějovickým biskupom. Tento výnimočný človek ne-

ľahkej doby, v ktorej žil, dokázal svojím bohatým duchovným životom inšpirovať svoje okolie a dodával ľuďom silu zotrvať vo viere, čo bolo v období komunizmu zvlášť potrebné. Dlhé roky sa jeho životu a dielu venuje profesor Martin Weis, autor tejto knihy, ktorá má byť prvým dielom z pripravovanej série.

Kniha je rozčlenená do troch častí. Prvá časť s názvom *Postava devátého českobudějovického biskupa Josefa Hloucha* ponúka náhľad do biskupovho života, od jeho detstva cez mladosť, dospelosť až po smrť, keďže podľa autora ide o kľúčové udalosti, dôležité k poznaniu jeho osobnosti. Cez krátke citáty zo svojich homílií nám mnohé zo svojho života prezrádza J. Hlouch sám. Následne je čitateľovi predstavené jeho teologické dielo, ktoré okrem publikovaných prác zahŕňa aj doposiaľ nepublikované rukopisy. Potom nasleduje stručný prehľad doteraz publikovaných prác o Hlouchovi. Záver prvej časti patrí úvahe o jeho pastierskych listoch a kázňach ako archívnom prameni.

V druhej časti monografie, *Pastýřské listy, oslovení, směrnice a sdělení biskupa Josefa Hloucha*, je publikovaný výber z jeho pastierskych listov, pozdravov, oznamov a vyhlásení z rokov 1947 – 1972, doplnený komentármi. Časť týchto textov bola pôvodne uverejnená v tlačných vestníkoch českobudějovickej diecézy (v rokoch 1947 – 1949), ďalšie boli v obožníkoch a tlačí, vydávanej konzistóriom kapituly, biskupským konzistóriom či biskupským ordináriom (v rokoch 1949 – 1972).

Tretia časť, ktorá je zároveň aj najrozsiahlejšou časťou, nesie názov *Výběr z kázání, homílií a proslovů biskupa Josefa Hloucha*. Ide o kázne, doplnené krátkymi komentármi autora. Prednesené boli pri príležitosti udelenia sviatosti birmovania, svätenia zvonov, ďalej kázne, ktoré si vypočuli veriaci v Českých Budějoviciach, najmä v Katedrále sv. Mikuláša, tiež kázne, ktoré odznali na pútnických miestach a poslednou je pohrebná kázeň biskupa Františka Tomáška na pohrebe Josefa Hloucha.

Z jednotlivých kázní či pastierskych listov sa dozvedáme mnoho zo života J. Hloucha, o jeho názoroch, presvedčeniach, myšlienkach, vzťahu k veriacim. No zároveň sa vďaka nim odкрývajú tiež informácie o priestore, v ktorom pôsobil – o postavení katolíckej cirkvi v kontexte doby, obdobia komunizmu.

Z hľadiska skúmania cirkevných dejín minulého storočia, resp. jej druhej polovice, je dôležité mapovanie života a práce osobností, ktoré v nej žili. Z tohto pohľadu je prínosom určite aj táto monografia – predstavením činnosti, teologického diela a odkazu biskupa Josefa Hloucha.

Veronika Drábová

Kronika – Chronicle – Chronic – Krónika – Kronika

**Medzinárodná vedecká konferencia
História Rádu baziliánov sv. Jozafáta
Prešov, 15. marec 2017**

Pri príležitosti 400. výročia obnovenia rádu baziliánov, ktoré si počas tohto roka pripomínáme, sa 15. marca 2017 konala na pôde Gréckokatolíckej teologickej fakulty PU v Prešove medzinárodná vedecká konferencia, ktorej názov bol „*História Rádu baziliánov sv. Jozafáta*“. Konferenciu otvoril Mons. prof. ThDr. Peter Šturák, PhD., dekan GTF PU v Prešove. Okrem toho na začiatku konferencie odznali aj pozdravné slová od Mons. ThDr. Jána Babjaka SJ, PhD., prešovského gréckokatolíckeho arcibiskupa a metropolitu Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku, a tiež od P. Metoda Bilančíka OSBM, protoihumena baziliánov na Slovensku.

Vedeckosť tohto podujatia potvrdili aj príspevky šiestnástich prednášajúcich zo Slovenska a zahraničia. Prvým prednášateľom bol doc. Volodimir Fenič, PhD., z Užhorodskej národnej univerzity v Užhorode, názov jeho príspevku bol „*Koriatovičiana*“ – ako vytvorený mýtus o pôvode baziliánskeho kláštora na Černečej hore v Mukačeve“. Druhým prednášateľom, taktiež z Ukrajiny, bol p. Pavlo Krečun, OSBM, ktorého príspevok mal názov „*Vilniuske obdobie sv. Jozafáta Kunceviča OSBM*“. Tretí v poradí vystúpil Dr. Vasiľ Parasjuk, OSBM (kláštor baziliánov v poľskom Vengoževe) s príspevkom „*Metropolita Josif Veliamin Rutskij OSBM: jeho služba Cirkvi a baziliánskeho rádu*“. Ďalšou prednášateľkou bola dr. hab. Beata Lorens, prof. UR z Rzesowskej univerzity v Rzesowe v Poľsku, názov jej príspevku bol „*Intelektuálna formácia baziliánov v 18. storočí na príklade provincie Ochrany Panny Márie*“. Inštitút História a Wydział Socjologiczno-Historyczny tej istej univerzity zastupoval prof. dr. hab. Stanisław Nabywaniec, s príspevkom „*Baziliáni v Przemyskej eparchii v ,haličskom období‘*“. Šiestym prednášateľom bol Dr. Volodimir Moroz, PhD. z ukrajinského Termopilu, názov jeho príspevku bol „*Sol' zeme: Únijná identita a Rád sv. Bazila Veľkého na Zakarpati*“. Ďalším prednášajúcim na tejto konferencii bol doc. Viktor Kičera, PhD., z Užhorodu, ktorý vystúpil s príspevkom „*Sociálna doktrína cirkvi a jej realizácia rehoľami baziliánov a sestier služobníc v Česko-slovensku (1918 – 1939)*“.

Po diskusnom bloku a krátkej prestávke pokračovala konferencie ôsmou prednáškou ThLic. Igora Harasyma, OSBM z Poľska, s názvom „*Vzťahy hlavného vedenia baziliánskeho rádu v Ríme s baziliánmi na Ukrajine a Poľsku na základe denníka Isidora Patryla*“. Ďalším prednášajúcim bol prof. dr. hab. Igor Haľagida z Gdaňskej univerzity v Poľsku, ktorý predniesol príspevok s názvom „*Úloha varšavského kláštora baziliánov v medzivojnovom období a v rokoch druhej svetovej vojny do roku 1944*“. Baziliánov z Ukrajiny zastupoval aj p. Volodimir Marceljuk

OSBM, ktorého príspevok mal názov „*Represie a odpor – údel baziliánskej provincie Najsvätejšieho Spasiteľa v ZSSR*“. Na konferencii vystúpil aj prednášajúci z Maďarskej republiky – Dr. Terdik Szilveszter, PhD., ktorého témou príspevku bola „*Architektúra baziliánskych chrámov*“.

Prednášajúcich zo Slovenska zastupoval ThDr. Marek Durlák, ktorý prezentoval svoj príspevok s názvom „*Mníšstvo očami Jána Zlatoústeho*“. Na domovskej pôde GTF PU vystúpili aj jej traja členovia. Dekan fakulty Mons. prof. ThDr. Peter Šturák, PhD., predniesol svoj príspevok na tému „*Blahoslavený biskup P. P. Gojdič OSBM – verný nasledovník svätého Bazila Veľkého*“. Ako ďalší v poradí vystúpil doc. PhDr. Jaroslav Coranič, PhD., vedúci Katedry historických vied GTF PU, ktorá túto konferenciu usporiadala. Na záver konferencie odznela prednáška doc. ThDr. Marcela Mojzeša, PhD., s názvom „*Panenstvo srdca podľa sýrskych otcov v súvislosti so slávením Nepoškvrneného počatia Presvätej Bohorodičky*“.

Prednášajúcim na tejto konferencii sa podarilo predstaviť históriu a formovanie rádu baziliánov najmä v strednej Európe. Jednotlivé príspevky budú súčasťou pripravovaného vedeckého zborníka, ktorý, veríme, že svojím obsahom zaujme čitateľov.

Jana Lukáčová a Marianna Kocáková

Maďarské dni vo Wittenbergu Wittenberg, 24. – 27. august 2017

Rok 2017 sa pre mnohých cirkevných historikov, historikov, teológov niesol v znamení poltisícročného jubilea reformácie. Na Slovensku i v zahraničí sa uskutočnilo mnoho vedeckých i kultúrnych podujatí, organizovaných rôznymi vedeckými, kultúrnymi inštitúciami, na pripomenutie si tejto významnej udalosti, ale aj jej rôznych dôsledkov a prienikov do rôznych oblastí života. Aj samotný Wittenberg sa stal v oveľa väčšej miere ako inokedy navštevovanou destináciou a dokonca sa stal akýmsi „pútnickým miestom“ pre samotných protestantov. Vedenie Maďarskej evanjelickej cirkvi sa rozhodlo 500. výročie reformácie pripomenúť okrem iných aj zorganizovaním vedecko-kultúrneho podujatia tiež v samotnej „kolíske reformácie“ a v spolupráci s mestom Wittenberg, ako aj ďalšími usporiadateľskými organizáciami zorganizovalo v posledné augustové dni štvordňový slávnostný program pod názvom „Maďarské dni vo Wittenbergu“.

V prvý deň maďarských dní, teda 24. augusta večer, bolo v Lutherovom dome zahájené celé podujatie, na ktorom otváraciu reč predniesol Péter Gáncs, predsedajúci biskup Maďarskej evanjelickej cirkvi, ďalej dr. Stefan Rhein, predseda Stiftung Luthergedenstätte, a minister maďarskej vlády pre ľudské zdroje Zoltán Balog. Následne prednášku na tému „*Čo znamená pre nás Lutherov závet dnes?*“ predniesol Gergely Prőhle, generálny dozorca Maďarskej evanjelickej cirkvi.

Druhý deň konferencie sa niesol v znamení vedeckej konferencie, na ktorej vystúpili mnohí poprední odborníci v skúmaní rôznych aspektov dejín protestantizmu v strednej Európe. Slovensko reprezentovala dr. Eva Kowalská z Histo-

rického ústavu SAV, ktorá predniesla referát na tému „*Die Rolle der luth. Pfarrer bei der Verbürgerlichung, kulturellen Behauptung und nationalen Erweckung der Slowaken (17.-19. Jh.)*“. Okrem iných s príspevkami vystúpil Ösz Előd z Koložváru (*Soziale Herkunft und Stand der Pfarrer in Siebenbürgen: ungarische Reformierte und sächsische Lutheraner im Vergleich*), Kertész Botond z Budapešti (*Der Weg zur Ordination in Transdanubien im 19. Jh.: lutherische und reformierte Autobiographien im Vergleich*) alebo János Ugrai z Miskolca (*Zum Priester und Professor werden: das nordostungarische reformierte Beispiel in der ersten Hälfte des 19. Jh.*)

Paralelne s tým sa uskutočňovali pre účastníkov Maďarských dní vo Wittenbergu ďalšie sprievodné podujatia, napr. prehliadka mesta a pamätihodností spojených s Martinom Lutherom a ďalšími predstaviteľmi reformácie (Lutherov dom, Melanchtonov dom, budova Wittenbergskej univerzity, zámocký a mestský kostol, dom Lucasa Cranacha a pod.), ale aj novo inštalované výstavy, divadelné predstavenie či prezentácia kreslenej rozprávky o Lutherovi, z ktorých sa väčšina uskutočnila v tzv. maďarskom stane, postavenom špeciálne pre túto príležitosť v Lutherovej záhrade. Veľmi peknou a dôstojnou akciou bol orgánový koncert v mestskom kostole, ktorý odohral orgánový umelec László Fassang.

Nasledujúci deň, 26. augusta, boli na budove univerzity (Leucorea) inštalované a slávnostne odhalené pamätné tabule pre uhorských a sedmohradských reformátorov Mateja Bíró Dévaiho, Leonarda Stöckela a Jána Sylvestra. S kultúrnym programom vystúpili aj žiaci evanjelických základných škôl, umeleckých škôl a gymnázií z Maďarska. Zaujímavým momentom bolo dorazenie bežca Pétera Jeszenszkého alebo tiež príchod evanjelických motorkárov z Maďarska.

V posledný deň podujatia sa doobeda v zámockom kostole konali slávnostné dvojязыčné (nemecky a maďarsky) služby Božie, ktoré slúžil biskup dr. Tamás Fabinyi. Po obede na účastníkov Maďarských dní vo Wittenbergu už čakal len návrat domov.

Slávnostná atmosféra vo Wittenbergu, ako aj pestrá zmes podujatí, ktoré organizátori pripravili, bola dôstojným pripomenutím si reformácie, ako jednej z najvýznamnejších udalostí raného novoveku, ako aj osoby samotného Martina Luthera a nepochybne v každom účastníkovi zanechala nadmieru pozitívne spomienky.

Annamária Kónyová

**Medzinárodné vedecké sympóziu
500 rokov reformácie na Slovensku
Bratislava, 12. – 15. september 2017**

Evanjelická bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave pod záštitou prezidenta Slovenskej republiky Andreja Kisku zorganizovala v dňoch 12. – 15. septembra 2017 medzinárodné vedecké sympóziu s názvom *500 rokov reformácie na Slovensku*. Na vedeckom podujatí sa zúčastnilo veľa domácich i zahraničných bádateľov, venujúcich sa rôznym aspektom dejín reformácie a pro-

testantizmu. Kvôli vysokému počtu účastníkov a pestrosti tém sa organizátori rozhodli rozdeliť rokovania do tematických sekcií. V prvý deň po slávnostnom otvorení sympózia odznelo päť plenárnych prednášok od Roberta A. Kolba, Lubomíra Bátku, Martina Mamckeho, Lizy Anderson a Andersa Runessona.

13. septembra prebiehalo sympóziu už v štyroch sekciách, pričom v biblicko-hermeneutickej napríklad vystúpil s prednáškou o Lutherovom výklade knihy Jonáša Juraj Bándy, ďalej František Ábel, Thomas R. Hatina, Filip Čapek a ďalší. V teologicko-filozofickej sekcii odzneli referáty od Jána Šafina – Reformácia a apoštolská cirkev, Petr Gallus sa venoval problematike teologickej antropológie alebo Vladimír Turzo téme ospravedlnenia v protestantskej a katolíckej náuke. Zaujímavé príspevky odzneli v literárno-kultúrnej a umelecko-sakrálnej sekcii. Dielu Cithara Sanctorum sa venovali vo svojich prednáškach Milan Jurík a aj Eva Augustínová, predstavená bola aj homiletická tvorba Leonarda Stöckela od Márie Májekovej. V historickej sekcii s referátmi vystúpil Daniel Škoviera, kontaktom Martina Luthera a vybraných osobností slovenských cirkevných dejín sa venoval Igor Kišš, Ewa Kowalská predstavila diplomatické kontexty kauzy prenasledovania uhorských protestantov. Priebehu reformácie na Spiši sa venoval vo svojom príspevku Karl Schwarz, úlohu Filipa Melanchtona v reformácii na Uhorsku ozrejmil Josef Makovitzky, referát o Erazmovej reforme a jej prívržencoch na Slovensku mal Imrich Nagy.

Nasledujúci deň pokračovali prednášky v obdobných sekciách. V biblicko-hermeneutickej vystúpili napr. Dávid Benka (Christian Hebraism and Hebrew Language Instruction at the Protestant School...), Július Filo (Interpretácia konceptu „život podľa tela“ a „život podľa Ducha“ a ich prakticko-teologické dôsledky), Sidónia Horňanová (Luher a apokalyptická perspektíva) a ďalšie podnetné referáty. V teologicko-filozofickej sekcii odzneli zaujímavé príspevky od Martina Wernischa, ktorý predstavil Luthera ako trojičného teológa, Maroš Nicák sa venoval antischolastickej argumentácii v teológii Martina Luthera, Marek Neština zas rozoberal vzťah filozofie a teológie u Martina Luthera. V literárno-kultúrnej sekcii predniesla referát Eva Tkáčiková, Ruth Kubíčková predstavila hnutie tzv. Last reformation.

V historickej sekcii vystúpil Vincent Múcska, venujúci sa reformným tendenciám v stredovekej uhorskej cirkvi, Dávid Henzl predstavil postavu Stanislava zo Znojma, Andrej Žitňan sa venoval evanjelickej cirkvi v čase Slovenského štátu, Peter Fedorčák predstavil priebeh reformácie v Košiciach, Peter Švorc poukázal na Štrbu ako rodisko mnohých významných evanjelických farárov, Jána Kvačalu a jeho miesto v slovenskej historiografii predstavil Radim Pačmár, Peter Kónya vo svojej prednáške rozoberal problematiku „druhej reformácie“ na Slovensku a Annamária Kónyová priblížila slovenských kalvínov na východnom Slovensku. Po každej prednáške nasledovala krátka diskusia.

Medzinárodné vedecké sympóziu, organizované Evanjelickou bohosloveckou fakultou Univerzity Komenského v Bratislave, prinieslo veľa zaujímavých a podnetných príspevkov na poznanie zložitého procesu reformácie, jej osobnos-

tí a dôsledkov v rôznych oblastiach života a bolo tak dôstojným pripomenutím si tejto významnej udalosti pre európske i slovenské dejiny.

Annamária Kónyová

Medzinárodná vedecká konferencia
Hodnota, kvalita a konkurencieschopnosť – výzvy 21. storočia
Komárno, 12. – 13. september 2017

Univerzita Jánosa Selyeho v Komárne každoročne začiatkom septembra usporadúva celouniverzitnú konferenciu, rozdelenú do niekoľkých sekcií. V roku 2017 sa vedecké podujatie konalo v dňoch 12. – 13. septembra pod názvom *Hodnota, kvalita a konkurencieschopnosť – výzvy 21. storočia*. Po slávnostnom otvorení nasledovalo rokovanie v sekciách, pričom predmetom teologickej sekcie bola *Reformácia v minulosti a dnes*, kde boli odprezentované prednášky venované rôznym otázkam reformácie a náboženského vývoja.

Na dvojdnovej konferencii odznali rôznorodé referáty, napr. o vzťahu kalvinizmu a umenia hovorila vo svojom príspevku Molnárné Tamus Viktória, podobne umelecko-historický ladený referát mala aj Tóth Eszter, ktorá zase predstavila vzťah textu z Bachovej 38. kantáty s textami Martina Luthera. Problematike protestantského školstva, jeho základným princípom sa venovala vo svojej prednáške Bognárné dr. Kocsis Judit, po nej nasledoval referát Sanda Istvána Dániela s názvom *Die erste evangelische Hochschule des Ungarischen Königreichs*. O využití IKT technológií pri výučbe náboženskej výchovy v súčasnosti hovorila Lilla Szénási. Novodobým a aktuálnym výzvam pre reformáciu a protestantizmus v dnešnom postmodernom svete sa venoval Štefan Šrobár. Súčasnú problematiku migrácie z hľadiska kresťanstva a protestantského kresťanského spoločenstva rozoberal vo svojom príspevku Sarnyi Csaba Máté. Zaujímavý problém tzv. „židovskej reformácie“ predstavil Riszovannij Mihály. Vzťah židovstva a reformovanej cirkvi, resp. reformovaného spoločenstva bol obsahom nasledujúceho príspevku od Róberta Pétera. Pomerne geograficky vzdialenej oblasti a tamojším zmenám v katolíckej cirkvi v dôsledku zákonov vydaných v roku 1939 sa venoval Jural Bándy. Posledným príspevkom prvého dňa konferencie bol referát od Neumayerné dr. Streitman Kristína s názvom *Boje a diskusie medzi náboženstvami od 16. storočia po súčasnosť*.

Druhý deň konferencie otvorila Bertók Rózsa, venujúca sa otázkam morálneho a náboženského znovuzrodenia a obnovy. Vzťah puritanizmu a reformácie predstavila Bécsi Zsófia. Vnímaniu utrpenia a kríža v teológii Martina Luthera sa vo svojom príspevku venoval Pöcze István. Vplyv politiky na náboženský vývin bol témou referátu Alberta Andrása s názvom *Nábožensko-politické snahy a verejné porušenia práv v 17. storočí v Sedmohradsku*. Bohács Béla vo svojej prednáške rozoberal otázku dôstojného oslávania reformačného jubilea. Historickým súvislostiam reformácie boli venované príspevky od Petra Kónyu s názvom *Proti prúdu*, kde poukázal na príklad neúspešnej rekatolizácie v 18. storočí, a Annamária

rie Kónyovej o spoločenských, politických príčinách konverzií v 16. – 17. storočí. Novodobým dejinám sa venoval Cinke Zsolt, rozoberal ujmy reformovaných škôl 20. rokov 20. storočia. Lévai Attila predstavil priebeh reformácie na území Žitného ostrova. Konferenciu zakončil referát Somogyiho Alfréda o Hornozemských kánonoch.

Konferencia bola pestrou paletou referátov týkajúcich sa historických, spoločenských, kultúrnych, umeleckých, teologických, interkonfesionálnych súvislostí, spätých s problematikou reformácie a protestantizmu. Aj chronologický záber príspevkov poukázal na to, že odkaz reformácie je aj dnes aktuálny a doteraz má široké kultúrno-spoločenské či politické konotácie.

Annamária Kónyová

Vedecká konferencia
„Ukáž nám svoje cesty Pane!“
Sárospatak, 10. – 11. október 2017

Rákóczi múzeum Maďarsko, národné múzeum v Sárospataku pri príležitosti výročia reformácie zorganizovalo v dňoch 10. – 11. októbra 2017 vedeckú konferenciu, venovanú rôznym súvislostiam uhorskej reformácie a náboženského vývoja 16. – 17. storočia. Po zahájení konferencie v prvom bloku prednášok s referátom vystúpil Kiss Endre József, ktorý sa venoval kultúrnym a myšlienkovým prúdom v predreformačnom období a v počiatkoch reformácie v strednej Európe. Významnej osobnosti reformácie severovýchodného Uhorska, Petrovi Pérenyi-mu, sa venoval vo svojej prednáške Feld István. V téme Perényiovcov pokračoval aj Téglásy Imre, ktorý poukázal na významné postavenia Sárospataku v reformácii Zemplínskej stolice, ako aj samotnej úlohy Petra Perényiho v tomto procese. Ďalšie šľachtické osobnosti, podporujúce lutherskú reformáciu v Uhorsku, predstavila Viskolcz Noémi v prednáške s názvom *Osztrosith Matej a Révay Kata Szidónia, evanjelickí mecenáši*.

Popoludňajší blok prednášok otvoril Gábor Várkonyi s referátom *Nariadenia a emócie. Nástroje mocenskej legitimizácie v Rákócziovskom Sedmohradsku*. Územia Sedmohradského kniežatstva sa týkala aj prednáška Balogh Judit, ktorá predstavila proces vzniku reformovanej elity v Sedmohradsku v čase vlády Rákócziovcov. Gyulai Éva sa zase vo svojom referáte venovala vykresleniu evanjelickej elity v denníku evanjelického kazateľa Jána Clementisa (1702 – 1763). Problematiku protestantského školstva, ako aj pôsobenie Jána Amosa Komneského v Sárospataku a obraz sveta v jeho diele *Orbis Pictus* predstavil vo svojom referáte Nagy Károly Zsolt. Významné ženské postavy reformácie v Uhorsku, Zuzanu Lorántffyovú a Annu Bornemisszovú, vykreslila vo svojom príspevku Petrőczy Éva. V poslednom bloku prednášok, zameranom na protestantské umenie a knižnú kultúru, vystúpil Oláh Róbert s prednáškou na tému *Knihy Samuela Rochtiusa v knižnici Juraja I. Rákócziho*. Umelecko-historickým súvislostiam, presnejšie novokresťanským fajansám, ich výskytu a využitiu v protestantských kostoloch

sa vo svojom príspevku venovala Ridovics Anna. Originalitu habánskeho ume-
nia a jeho predmety v zbierkach umeleckého múzea predstavila Radványi Diana.
Po odznení prednášok bola v priestoroch Rákócziho múzea otvorená výstava Rá-
kócziovci a habáni.

V druhý deň konferencie sa prednášky uskutočnili už iba doobeda a ako prvý
s referátom vystúpil Dienes Dénes, ktorý priblížil priebeh reformácie v Sárospa-
taku. Sipos Gábor mal prednášku na tému *Dary Rákócziovcov pre sedmohradskú
reformovanú cirkev*. Nášho územia, presnejšie Košíc sa dotkol v referáte Oláh Ta-
más, ktorý poukázal na najnovšie nájdené archívne pramene zo spisov Zemplín-
skej stolice, týkajúce sa košického reformovaného kostola, a tým spresnil mnohé
údaje o dejinách reformovaného zboru v meste. Sondu do života reformovaného
zboru v Kráľovskom Chlmcí v 16. – 18. storočí prezentovala v referáte Annamária
Kónyová. Prešovské protestantské kostoly, školy a iné nehnuteľnosti v čase reka-
tolizácie predstavil Peter Kónya. Posledné dva referáty konferencie boli venované
významným aristokratickým rodom podporujúcim reformáciu, Báthory Gábor
predstavil rodinu Báthoryovcov a Tamás Edit rodinu Bethlenovcov z Bethlenu
(dnes Rumunsko).

Po konferencii nasledovala krátka diskusia a zhodnotenie podujatia od riadi-
teľky Rákócziho múzea, dr. Tamás Edit, ktorá sa referujúcim poďakovala za zaují-
mavé a prínosné príspevky a tým aj ich vklad pre lepšie poznanie procesu reformá-
cie či už v samotnom Zemplíne, širšom teritóriu Uhorska, ale aj Sedmohradska.

Annamária Kónyová

**Medzinárodná interdisciplinárna vedecká konferencia
Antropologická problematika v ruskej religióznej filozofii
Prešov, 17. október 2017**

Pri príležitosti 20. výročia založenia Prešovskej univerzity sa dňa 17. októbra
2017 v priestoroch auly Pravoslávnej bohosloveckej fakulty PU v Prešove konala
medzinárodná interdisciplinárna vedecká konferencia s názvom Antropologická
problematika v ruskej religióznej filozofii. Konferencia bola súčasťou riešenia ve-
decko-výskumného grantového projektu KEGA č. 002PU-4/2015 Encyklopédia
Ruskej filozofie.

Všetky prednesené príspevky sa venovali spoznaniu zmyslu života človeka,
hľadaniu východísk z problémov, pochopeniu konania človeka, ako aj vplyvu du-
chovnosti a filozofie na život vo svojom prvotnom význame. Medzinárodnú in-
terdisciplinárnu vedeckú konferenciu otvoril dekan PBF PU prof. ThDr. Ján Šafin,
PhD., svojím príspevkom *Zmysel dejín a zmysel života (o hľadaní zmyslu...)*, kde
zhodnotil vplyv filozofických smerov v dejinách. Doc. ThDr. Štefan Pružinský,
PhD., sa svojím príspevkom *Antropologické idey v dielach sv. Jána Kronštadského*
venoval dôstojnosti ľudskej podstaty a syntéze učenia sv. Jána Kronštadského
o človeku a jeho prirodzenosti. Dr. h. c. prof. ThDr. Radim Pulec – Kryštof,
PhD., sa venoval osobnosti ruského spisovateľa a filozofa Leva Izaakoviča Šes-

tovova pod názvom *Hľadání pravdy Lva Isaakoviče Šestova*. Za ním nasledoval prof. ThDr. Alexander Cap, CSc., so svojím príspevkom *Obráz a podoba Božia podľa Sergeja Bulgakova*. PhDr. Andrej Nikulin, PhD., sa v podnetnom príspevku venoval duchovnosti, psychológii a filozofii: Pohľad na osobnosť človeka v ruskom náboženskom myslení. Na neho nadväzoval PaedDr. PhDr. Peter Grečo, PhD., s témou *K problematike filozofie osoby u Nikolaja Berďajeva*. Venoval sa Berďajevovej filozofickej pozícii existencionálnemu personalizmu, primátu osoby, osobnosti svedomia a slobody ducha človeka. Na osobnosť ruského filozofa Sergeja Bulgakova upozornil ThDr. MUDr. Miroslav Ščerbej vo svojom príspevku Bulgakov (Sergej Nikolajevič) a jeho religiózno-filozofická antropológia všelidského progresu v opozícii k marxizmu. Ďalšie príspevky boli venované výnimčným osobnostiam spätým s religióznou filozofiou: sv. Jánovi Kronštadskému, Sergejovi Bulgakovovi, Lvovi Šestému, Nikolajovi Berďajevovi, Petrovi Struvemu a iným. Počas konštruktívnej kolegiálnej diskusie sa účastníci konferencie spoločne zhodli, že nastolená téma je široká a v našich zemepisných šírkach málo známa. V budúcnosti je potrebné sa venovať danej problematike viac priestoru a času.

V dnešnej chaotickej, rýchlej a príliš súťaživej dobe bola medzinárodná interdisciplinárna vedecká konferencia dúškom čistej vody o správnych postojoch, názoroch a pohľade na človeka z hĺbky svätotoctvskej teológie v svetle ruskej religióznej filozofie.

Marián Derco a Andrej Dupej

Medzinárodná vedecká konferencia

Prešovský krvavý súd 330

Prešov, 26. október 2017

Pri príležitosti 330. výročia Prešovského krvavého súdu sa 26. októbra 2017 v priestoroch Rektorátu Prešovskej univerzity konala medzinárodná vedecká konferencia *Prešovský krvavý súd 330 – Az Eperjesi vértörvénytésék 330*, pod záštitou Centra excelentnosti, sociohistorického a kultúrohistorického výskumu Prešovskej univerzity a Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity. Konferenciu oficiálne otvoril rektor Prešovskej univerzity Dr. h. c. prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.

V prvom bloku prednášok vystúpil Czigány István, ktorý sa vo svojom príspevku s názvom *Egy nápolyi hadvezér karrierje a Magyar Királyságban – Antonio Caraffa 1680 – 1690 (Kariéra neapolského vojvodu v Uhorskom kráľovstve – Antonio Caraffa 1680 – 1690)* venoval hlavnému iniciátorovi Prešovských jatiek, Antoniovovi Caraffovi. Tematicky naňho nadväzovala Papp Klára, jej referát niesol názov *Caraffa Debrecenben 1686-ban (Caraffa v Debrecíne v roku 1686)*. Politickú situáciu v roku 1687 svojím príspevkom priblížila G. Etényi Nóra, *Politikai diskurzusok 1687-ben követjelentések és nyomtatványok tükrében (Politické diskusie v roku 1687 v zrkadle hlásení vyslancov a tlačív)*. Fenesy György panasza

a hegyaljai protestánsok ellen 1693-ból (Sťažnosť Juraja Fenesyho voči protestantom z Tokajského podhoria z roku 1693) je názov príspevku, ktorý predniesol Oláh Tamás. Blok uzatvárala Annamária Kónyová svojím referátom *Študenti, profesori a inšpektori kolégia pred Prešovským krvavým súdom*.

Druhý blok otváral Jan B. Lášek príspevkom *Konfesionální pozadí Českého stavovského odboje a Staroměstské exekuce*. Miloslava Bodnárová priblížila začiatky prenasledovania evanjelikov (*Prenasledovanie evanjelikov v 16. storočí*). Nasledoval príspevok Petra Zubka *Kauza košickí mučeníci*. Monika Bizoňová predstavila fungovanie Spoločnosti Ježišovej na Spiši koncom 17. storočia (*Spoločnosť Ježišova na Spiši v 80. rokoch 17. storočia*). S príspevkom *Prešovský krvavý súd v ranonovovekých dejinách Uhorska* vystúpil Peter Kónya. Ďalšou referujúcou bola Lucia Šteflová, ktorá predniesla príspevok *Obraz troch prešovských evanjelických kňazov v matrike ordinovaných Martina Wagnera (Michal Quendel, Ján Andricius, Mikuláš Lipóczi)*. Neľahké životné podmienky obyčajného ľudu v čase kuruckých bojov ozrejmil Ján Adam referátom *„hudobny remeselnik kus hleba niemože sebe zarobic.“ Misera plebs contribuens v kuruckých časoch*. Posledným referujúcim bol Patrik Derfiňák s príspevkom *Pomník obetí Prešovského krvavého súdu*.

Medzinárodná vedecká konferencia, tematicky spätá s Prešovským krvavým súdom, priniesla množstvo zaujímavých a podnetných príspevkov a oživila tak spomienku na tieto kruté udalosti z dejín Prešova.

Veronika Drábová

ZOZNAM AUTOROV

Dr. h. c. prof. PhDr. Peter KÓNYA, PhD.

Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín, Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita

LUKÁCS Olga, PhD.

Faculty of Reformed Theology, Babes-Bolyai University Cluj Napoca, Romania

Mgr. Annamária KÓNYOVÁ, PhD.

Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín, Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita

Mgr. Lucia ŠTEFLOVÁ, PhD.

Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín, Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

doc. ThDr. Rudolf SVOBODA, Th.D.

Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

doc. PaedDr. Slávka KOPČÁKOVÁ, PhD.

Inštitút estetiky a umeleckej kultúry, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

PhDr. František KOTĚŠOVEC

Státní okresní archiv v Prachaticích

doc. PhDr. MOLNÁR János

Reformovaná teologická fakulta, Univerzita Jánosa Selyeho v Komárne

prof. ThDr. Ján ŠAFIN, PhD.

Katedra cirkevných dejín a byzantológie, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

PhDr. ThMgr. Libor BERNÁT, CSc.

Trenčianske múzeum v Trenčíne

doc. PhDr. Martin JAVOR, PhD.

Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín, Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita

Informácia pre prispievateľov do časopisu *Historia Ecclesiastica*

Prosíme autorov, aby dodržiavali nasledovné spôsoby popisu dokumentov:

Príklady popisu dokumentov citácií podľa ISO 690 a ISO 690-2

1. Knihy / Monografie. Prvky popisu:

Autor. *Názov* : *podnázov (nepovinný)*. Poradie vydania. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania. Rozsah strán.

Ak sú traja autori oddeľujú sa pomlčkou. Ak je viac autorov ako traja uvedie sa prvý autor a skratka a kol. alebo et al. ak je to zahraničné dielo. Prvé vydanie sa v citačnom popise nemusí uvádzať.

Príklad:

TIMKO, J. – SIEKEL, P. – TURŇA, J. *História nášho rodu*. Bratislava : Veda, 2004. 104 s.

2. Článok v časopise Prvky popisu:

Autor. *Názov*. In *Názov zdrojového dokumentu (noviny, časopisy)*. ISSN, rok, ročník, číslo zväzku, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

STEINEROVÁ, J. Princípy formovania vzdelania v informačnej vede. In *Pedagogická revue*. ISSN 1335-1982, 2000, roč. 2, č. 3, s. 8 – 16.

3. Článok zo zborníka a monografie. Prvky popisu:

Autor. *Názov článku*. In *Názov zborníka*. Zostavovateľ. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

ZEMÁNEK, P. The machines for "green works" in vineyards and their economical evaluation. In *9th International Conference : proceedings. Vol. 2. Fruit Growing and viticulture*. Pavel Zedníček. Lednice: Mendel University of Agriculture and Forestry, 2001, p. 262 – 268.

4. Elektronické dokumenty – monografie. Prvky popisu:

Autor. *Názov* [Druh nosiča]. Vydanie. Miesto vydania : Vydavateľ, dátum vydania. Dátum aktualizácie. [Dátum citovania]. Dostupnosť a prístup.

Príklad:

SPEIGHT, J. G. *Lange's Handbook of Chemistry* [online]. London : McGraw-Hill, 2005. 1572 p. [cit. 2009.06.10.] Dostupné na internete: <http://www.knovel.com/web/portal/basic_search/display?_EXT_

5. Články v elektronických časopisoch a iné príspevky. Prvky popisu:

Autor. *Názov*. In *Názov časopisu*. [Druh nosiča]. rok vydania, ročník, číslo [dátum citovania]. Dostupnosť a prístup. ISSN.

Príklad:

HOGGAN, D. Challenges, Strategies, and Tools for Research Scientists. In *Electronic Journal of Academic and Special Librarianship* [online]. 2002, vol. 3, no. 3 [cit. 2003-01-10]. Dostupné na internete: <http://southernlibrarianship.icaap.org/content/v03n03/Hoggan_d01.htm>. ISSN 1525-321X.

6. Príspevok v zborníku na CD-ROM. Prvky popisu:

Autor. *Názov*. In *Názov zborníka* [Druh nosiča]. Zostavovateľ. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

ZEMÁNEK, P. The machines for "green works" in vineyards and their economical evaluation. In *9th International Conference : proceedings. Vol. 2. Fruit Growing and viticulture* [CD-ROM]. Peter Mulčák. Lednice : Mendel University of Agriculture and Forestry, 2001, p. 262 – 268.

7. Vedecko-kvalifikačné práce. Prvky popisu:

Autor. *Názov práce* : označenie druhu práce (dizertačná, doktorandská). Miesto vydania : Názov vysokej školy, rok vydania. Rozsah strán.

Príklad:

MIKULÁŠIKOVÁ, M. *Didaktické pomôcka pre praktickú výučbu na hodinách výtvarnej výchovy pre 2. stupeň základných škôl* : diplomová práca. Nitra : UKF, 1999. 62 s.

8. Príklad na heslo zo slovníka (Encyklopédie)

Slovenský biografický slovník. II. zväzok E-J. Zodp. red. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987. Heslo Krajňák Michal, s. 228 – 229.

9. Odkaz na archívny dokument. Prvky popisu:

Archív (zaužívaná skratka), názov fondu, signatúra (príp. inventárne číslo, krabica, č. mirofilmu a pod.), špecifikácia dokumentu

Príklad:

SNA Bratislava, Národný súd, II. A 880-881, osobný spis G. Fritza. BArch Berlin, R 70 Slowakei / 216, správa z 15. decembra 1940. AACass Košice, Apoštolská administratúra Prešov, č. 3406/1939, list K. Körper Cárskemu z 29. 9. 1939.

Historia Ecclesiastica je vedecké periodikum, ktoré vydáva Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu Prešovskej univerzity Prešove vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity v Prešove.

Historia Ecclesiastica publikuje zásadne len vedecké práce (štúdie) z dejín cirkví a náboženstiev na území Slovenska a ostatných krajín strednej Európy, materiály, resp. pramene k tej istej problematike, ďalej recenzie vedeckej literatúry a informácie o vedeckých podujatiach s problematikou dejín cirkví a náboženstiev. Vedecké práce, materiály a stále rubriky (recenzie, anotácie, správy) sa uverejňujú v slovenčine, resp. vo svetovom, príp. českom, maďarskom a poľskom jazyku.

Historia Ecclesiastica vychádza dvakrát ročne.

Historia Ecclesiastica is a scientific periodical by University of Prešov Centre of excellence for socio-historical and culture-historical research published by University of Prešov.

Historia Ecclesiastica publishes solely academic papers (studies) dealing with the history of churches and religions in the territory of Slovakia and other central European countries; materials or sources related to such topics, scientific literature reviews and information on scientific events relevant to the field of church and religion history. Scientific works, materials and regular columns (literature reviews, annotations, reports) are published in Slovak, world language, alternatively in Czech, Hungarian or Polish languages.

Historia Ecclesiastica is published on a bi-yearly basis.

ISSN 1338-4341



9 771338 434003